

БУРГУТ ТОҒДА УЛҒАЯДИ

Учинчи қисм

Газетада «Бургут тоғда улғаяди» асарининг биринчи ва иккинчи қисмлари эълон қилинган, ўтган вақт мобайнида таҳририятимизга кўплаб мактублар келди. Аксарият мухлислар асар қаҳрамонларининг кейинги ҳаёти билан қизиқишаётганини ёзишганди. Муаллиф сиз азиз мухлисларнинг талаб ва истакларингизни инобатга олган ҳолда, қаҳрамонларнинг кейинги ҳаёти, қалб кечинмалари ва орзу-истакларини ўрганиб, асарнинг давомини ёзишга қарор қилди.

Қадри мухлислар! Бугун эътиборингизга «Бургут тоғда улғаяди» асарининг учинчи қисмини тақдим этяпмиз. Умид қиламизки, қаҳрамонларнинг янги-янги саргузаштлари, кутилмаган тўқнашувлар ва уларнинг ҳаётий ечимлари сизларни бефарқ қолдирмайди.

ТАҲРИРИЯТ

* * *

Улар зилол суви майда тошчаларга урилиб, жимирлаб оқаётган жилға ёнида тўхташди.

— Дада, — Достонга жавдираб қаради Фирдавс, — сув ичгим келяпти. Чанқаб кетдим.

Достон кулимсираб, болакайнинг бошини силади. Кафти иссиқлик туйди.

— Ўғлим, бошинг оғримаяптими? — деди хавотирланиб.

— Йўқ, дада. Лекин роса чанқадим. Манави сувдан ичсам майлими?

— Майли, ич. Мен ҳам чанқадим. Оёғимдаям дармон қолмади. Ўзи сени бекор опкелибман. Бошингдан иссиқ ўтиб кетди. Ҳали бувингдан балога қолмасам гўргайди, — деди Достон ўглининг кўкрагини ерга босиб, лабини жилғага ботириб сув ичишини томоша қиларкан. «Бузоқчага ўхшайди, умрингдан барака топгур. Ишқилиб, мен, ота-онанг кўрганларини сен кўрмагин. Оддий одам бўлсанг ҳам, ҳалол, покиза яша. Қўлингни қонга ботирма. Бахтли умр кечир», хаёлидан ўтказди ва бирдан кўз олдига Фаррух

келди. Кўзлари бургутларникидай ўткир, бургутдай қудратли, бургутдай жиддий одам гавдаланди. «Йўқ, Фирдавс унга ўхшамайди. Унинг ишини давом этказмайди. У олим бўлади», деган хаёлда жилғага тикилиб қолди.

Чанқоғи қонган Фирдавс ўрнидан туриб, отасига юзланди:

— Дада, мен ичиб бўлдим.

Достон чўчиб тушди. Кейин ўғлига қараб жилмайди.

— Яхши, энди мен ҳам ичаман.

У ҳам худди Фирдавс каби кўксини ерга босди. Тумшугини сувга тиқиб, култ- култ ютинди. Муздай ажиб бир таъмини туйди.

— Дада!.. Дада, қаранг, — деб қичқириб юборди Фирдавс, — осмонда жуда катта қуш учиб юрибди.

Достон бошини кўтариб, ўрнидан турди. Сўнг Фирдавс кўрсатган томонда, кўкда парвоз қилаётган бургутни кўрди.

— Қанақа қуш у? — сўради Фирдавс осмондан кўзини узмай.

— Уми? У бургут, ўғлим.

— Жудаям баландда учаркан-а?!

— Ҳа, баланд учади. У мағрур қуш. У ана шу баландда туриб, ерда юрган қумурсқаниям кўролади.

— Зўр экан-а, дада?

— Ҳа, зўр, — дея Фирдавсга юзланган Достон эндигина олти ёшни қаршилаётган болакайнинг кўзидаги ўтни кўрди. Бир қалқиб тушди. Ҳатто эти жимирлаб кетди. Қачонлардир Фаррухни кўрганида ҳам шундай бўлганди. Юрагини ҳаяжон босиб, кўрқувни ҳис этувди. Ҳатто бир неча оний дақиқалар ичида ўзини тобедай сезувди ўшанда. Ҳозир ҳам шуни туйди. Бирдан қони қайнади. Боягина меҳр билан боққан кўзларида ғазаб, алам учқунлари пайдо бўлди. Юрмасдан, югурмасдан, манави шағал тошлари сочилиб ётган, ўтлари тизза бўйи келадиган, буталари мева туккан тоғнинг устига чиқмай туриб, ҳансирай бошлади. «Мен бу ерда бегонаман. Бу ер Фаррухники, манави боляям, бургутлару жилға... ҳамма-ҳамма нарса уники, — ўйлади у, — жўжа улғаймай туриб, суробини тўғрилаш керак. Онаси... онаси ҳеч нарсани билмайди. У онгсиз... Ўзига келиб сўраса, боласи ўлганини айтаман. Кейин у менга ўғил туғиб беради. Ўзимга ўхшаган, баланд бўйли, елкалари кенг, бир

сўзли... Нималар деяпсан, номард?! Туллак! Қасамхўр ўғил туғадими?! Тўхта, Достон! Ўзингни бос, бола, нималарни ўйлаяпсан? Моҳирўйга бўлган муҳаббатинг шуми, севишинг шуми?.. Ич-ичингдан Фаррухнинг руҳига ваъда берувдинг-ку. Ярамас, ит, махлуқ! Юз метр наридаги жарликка ўзингни от! Бошинг билан харсанг тош устига қулаб, минг бўлакка бўлиниб кет! Шуюм кам сен маразга! Мушт-дайгина болачани ўлдирмоқчи бўлдинг-а?»

Фирдавс нигоҳини бир зум бўлсин, бургутдан узмас, кўкка тикилиб, қотиб қолганди.

— Нима қилаяпсан, ўғлим?! — деди кўнглида болакайга нисбатан ўзгача меҳр уйғонган Достон энгашиб уни қучоқларкан.

— Дада, ўша бургут-чи, менга қараётганга ўхшайди. Чу-молиларни кўраётган бўлса, мениям кўраяпти-я, дадажон! — деди завқ билан Фирдавс.

— Кўраяпти, ўғлим. Катта бўлсанг, сен ҳам мендай зўр бўласан, бургут бўласан, деяпти.

— Мениям қанотларим чиқадими, мен ҳам учаманми?! — деди Фирдавс беғубор соддалик билан.

— Йўқ, сен ердаги бургут бўласан, арслон бўласан... Шошма, нималар деяпман ўзи? Мен сени ўқитаман. Катта олим бўласан. Ҳамма сенга ҳавас билан қарайди, болам, — деди Достон.

Шундай деди-ю, кўзидан тирқираб ёш оқиб кетди. Фирдавс кўрмасин деб, қадини ростлади-да, кўзидаги ёшни шоша-пиша артди. Бироқ болакай аллақачон кўришга улгурган эди. Онасиникига ўхшаган киприкларини пирпиратиб:

— Нега йиғладингиз, дада? — деб сўради.

— Йиғламадим, болам, кўзимга нимадир кириб кетди.

— Алдаяпсиз, алдаяпсиз. Иккала кўзингизгаям бирдан кириб кетмайди, — деди Фирдавс шўхлик билан қиқирлаб куларкан. — Ҳали уйга борганимизда, йиғлаганингизни бувижонимга айтиб бераман.

Достон ҳам унга қўшилиб кулди. Сўнг боласининг бошини силаб:

— Сотқинлик қиласанми? Ўғил болалар сотқин бўлишмайди, — деди ўзини хафа бўлгандек кўрсатиб.

— Ҳазиллашдим. Ҳеч кимга айтмайман. Ўзингиз ўғил бола

йиғламайди, дейсиз-ку... Мен ҳам сизнинг йиғлашингизни истамайман. Ана, тоғдан тушаётганимизда, йиқилиб тушдим, кўлимга тикон кириб кетди. Лекин йиғламадим.

— Маладес, энди кўп маҳмадоналик қилма. Кўйларимиз нариги сойда қолган. Бирон ёққа кетиб қолса, роса қидирамиз. Кетдик.

Улар тоққа чиқа бошлашди. Тоғ анча ётиқ, ясси эди. Икки йилдан бери тоғма-тоғ кезавериб, оёқчалари чайирлашган, кўзи пишган Фирдавс учун бундай жойларга чиқиш унчалик қийин эмасди. Ҳатто баъзи қияликларга Достондан аввал югуриб чиқиб кетарди. Ҳозир эса ортада қолди. Бунинг устига, кўм-кўк ўтга сирпаниб, икки-уч марта йиқилди. Олдинда кетаётган дадасини чақирмай, бурнини тортиб кўйиб, юришда давом этди. Аммо тезда чарчади. Бўртиб турган тош устига ўтириб олди-да, тобора узоқлашиб кетаётган отасининг орқасидан ола қараб кўйди.

— Билсанг, ўғлим, бу тоғу тошлар жуда кўп нарсаларни кўрган. Бу ерларда бўрилар, айиқлар, кийиклар яшаган. Одамлар, — дея Достон юришдан тўхтаб, ортига ўтирилди-ю, қотиб қолди. Чунки Фирдавс йўқ эди. Достоннинг жон-пони чиқиб кетди.

— Фирдавс! — дея бақирди бор овозда. — Фирдавс! — Достон ортига қараб югуриб кетди. Хаш-паш дегунча ўғли ўтирган жойга етиб келди.

— Эшак, нега гинг этмайсан, юрагимни ёрдинг-ку! — деб бақирди у пешонаси тиришиб, кўзи косасидан чиққудек чақчайиб.

— Ўзингиз... ўзингиз, — дея пиқ-пиқ йиғлай бошлади отасининг вазоҳатидан кўрқиб кетган болакай, — мени ташлаб кетдингиз-ку.

Достон дами чиққан пуфакдай бўшашиб, Фирдавснинг ёнига ўтирди ва ўғлини кучоқлаб, хаста товушда гап бошлади:

— Орқамдан келаяпсан деб ўйлабман. Кейин қарасам, йўқсан, ўтлар орасида кўринмаётган экансан-да, майли, хафа бўлма, боя ўзинг айтдинг-ку, эркалар йиғламайди, деб. Бўлмаса, мен ҳам сени бувингга айтиб бераман.

Фирдавс бошини кўтариб, дадасига қаради. Юзида табассум пайдо бўлди.

— Ана биру бир бўлди. Сен мени сотсанг, бувингга мен

ҳам сени сотаман, — дея Достон ўрнидан турди-да, кўнглидаги гашлик тарқаб, ўғлига қўл узатди. — Кел, сени орқамга опичлаб оламан.

Қўйлар ҳам секин-аста ақлли бўлиб қолишаркан. Тўрт ойдирки, туш маҳали Достон қўйларини жилғанинг сўл тарафидаги қир ортида, сойлик ўртасида шохлари тарвақайлаган баланд ёнғоқ остида тўплайди. Қўйлар кун тафти сусайгунча шу сояда ётишади. Достоннинг ўзи ҳам белбоғини ёзиб, дастурхон қилади. Эшагининг хуржунидан нон, пиёз, бир чимдим яхна гўшт, шишада сув олиб, дастурхон устига қўяди ва ўғли билан бирга маза қилиб овқатланишади. Сўнг ухлашади. Бу пайтда тўрт ёшли олапар соқчиликни бўйнига олади.

Кундузги уйқудан кейин таналарига яна қувват энган ота-бола кечгача қўй боқишди. Шафақ қизара бошлагач, Достон элликдан зиёдроқ қўйларини бир жойга йиғиб, қишлоққа ҳайдади. Достон тоғ ичкарасидаги узоғи билан йигирма хўжалик яшайдиган Тугмасой қишлоғига келган йили бор пулига ўнта қўй сотиб олганди. Мана, йиллар ўтиб, элликдан ошди. Ҳалиям Достон бир-иккисини сотди. Саккиз-тўққизтасини сўйди. Бўлмаса, етмишнинг тагига бориб қоларди.

Кунни билан еб, юриб толиққан қўйлар қишлоқнинг энг чеккасидаги, пастқамгина деворлари тоғ тошларидан бўлган ҳовлининг кун ботаридаги қўрага киришгач, Достон эшакдан тушиб, ўғлини ҳам ерга олди-да, жониворнинг эгарини ечиб, ўзини қўйлар орасига қўшиб юборди ва қўра эшигини ёпди.

Фирдавс эшакдан тушган заҳоти уйга югурди. Ичкарида жондан ортиқ кўрадигани бувиси ва шу кунгача ҳали бир оғиз ҳам гапирмаган ойиси ўтирарди. Ўғли билан набираси келганини деразадан кўрган кампир дарров урчуғини айлантиришдан тўхтаб, инқиллаб-синқиллаб ўрнидан турди. Ўтираверганидан увушиб қолган белини уқалади-да, урчуғини ипи билан бирга токчага қўйиб, тахмондаги кўрпани олди. Уни ерга тўшашга улгурмасидан, эшик очилди.

— Бувижон, — бақирди Фирдавс одатдагидай шўх овозда, — биз келдик.

У чопқиллаб келиб, бувисини кучоқлаб олди. Кампир одатдагидай эгилиб, болакайнинг иккала юзидан чўлпил-

латиб ўпиб қўйди. Фирдавс кампирнинг кучоғидан чиқиб, уй тўрида бир нуқтага термилиб ўтирган Моҳирўйнинг ёнига бориб, чўккалади-да, уни кучоқлади.

— Ойи, биз-чи, қўйларнинг қорнини роса тўйғазиб келдик. Дадам-чи, иккита совлиғимиз уйга боргунча туғиб қўймасайди, деб қўрқди... Ойи, нега гапирмайсиз? Ҳамма гапиради, мен, бувим, дадам, ҳаммамиз. Фақат сиз гапирмайсиз, ойижон. Гапларимни эшитмаяпсизми? Нега шунақасиз? — деб Моҳирўйнинг юзига термилиб қаради у.

— Фирдавс, болам, ойингни безовта қилма, — деди кампир одатдагидай, — менга қарашиб юбор. Даданг ҳам чарчаб келганга ўхшайди. Дастурхонни тоқчадан олиб, манави ерга ёз... Ҳа, шошма, аввал яхшилаб ювиниб келчи.

Бу гаплар ҳар куни айтилади. Кампирнинг бисотида бошқа сўз йўқдай, гўё фақат шу сўзларнигина ёд олгандай. Ювиниш масаласи кўндаланг қўйилиши билан Фирдавс ҳам одати бўйича:

— Уфф, — дейди қовоғини уйиб, сўнг оёғини судраб босиб, ташқарига чиқиб кетади.

Бу уйнинг одамлари ярим кечагача бедор ўтиришмайди. Аввал Фирдавс ухлаб қолади. Кейин ўғли билан Фирдавснинг уйда эканидан кўнгли тўқ кампир пинакка кетади. Достон икки марта ярим кечада келган. Қўйларидан учтаси йўқолиб қолганди ўшанда. Кампир дераза ёнига кўрпача солиб, ташқарига термилганча ўғлини кутган, аксига олиб, чироқ ҳам ўчиб қолганди, бундан кампирнинг кўнгли баттар зулматга айланган эди.

Кафтини юзига қўйиб, бир маромда нафас олганча ухлаётган Фирдавсни томоша қилиб ўтирган кампир ўғлига юзланди.

— Болам, қачонгача шундай юрмоқчисан? — дея сўради у ҳар доимгидай.

Достон бошини кўтарди. Моҳирўйга юзланди. Бурчакда бир нуқтага термилиб ўтирган жувоннинг юзида ним табассум бор эди. Табассумки, одамнинг юрагини ўйнатиб юборади. Борибоқ бағринга босгинг, юзининг табассумли жойидан бўса олгинг келади. Достон чуқур хўрсинди.

— Ойи, бир куни ўзига келиб қолар, дўхтир айтган-ку,

бунинг давоси вақт, деб, — деди.

— Ўғлим, ўша дўхтирнинг айтганигаям беш йилдан ошди. Тузалса тузаларди-да, шу пайтгача. Бекорга умрингни хазон қиляпсан. Қиз бола бўлгандаям, майли эди. Эр кўрган жувон бўлса...

— Ойи, Фирдавсни яхши кўрмайсизми? — дея онасининг гапини бўлди Достон.

Кампир пишиллаб ухлаётган гўдакка қаради. Унинг ҳар куни тонгда: «Бувижон, биз кетаяпмиз, сиз ҳечам кўрқманг. Қўйларимизнинг қорнини тўйдирамиз-у, дарров қайтиб келамиз», дея бувисининг ажин босган юзидан чўлпиллатиб ўпиб қўйиши, кечқурун қайтганида, шўх-шодон қий-қириши, кўрганларини бидиллаб гапириб бериши кўз ўнгидан ўтди. Кампир бу болакайга ўрганиб қолди. Энди уни бир кун кўрмаса туролмайди.

— Яхши кўраман, — деди кампир мунгли товушда, — лекин болам, Фирдавсга ўзим қарайман. Сен битта жувоннинг бетига термилиб, умрингни ўтказма.

— Ойи, бир одамга ваъда берганман. Унинг хотини билан боласини кўз қорачиғидай асрашим керак, бўлмаса, ўлган одам гўрида тик туради, — деди Достон бошини эгиб.

— Ўзинг-чи?.. Бева хотинни деб, умрингни ўтказмоқчимисан?

— Моҳирўй тузалса...

— Тузалмаса-чи. Ҳой бола, кўзингни оч, бўлди, ҳаммаси халқумимга келди. Бунақаларга қарайдиган балниса бор, шу ерга обориб ташла. Эрталаб ҳожатга оборасан, кейин бетини ювиб қўясан, пешинда мен овқатлантириб қўяман. Кечқурун яна сен. Бу нима деган гап? Инсофинг борми ўзи?! Ҳеч вақт эркак киши аёлнинг авратини тозалаб қўядими?!

Достон ток ургандай илкис бошини кўтарди. Унинг юзи қизарган, сўл қоши учаётганди. Чиндан ҳам у ойиси айтган ҳамма нарсани бажарарди. Айнан шунинг учун ҳам никоҳ ўқитиб қўйганди. Номаҳрам бўлиб қолмасин, деган мақсадда. Лекин кампир шу кунгача бирор марта бўлсин, бетига солмаган.

Ўғил сапчиб ўрнидан турди. Онасига бир сўз демай, ташқарига чиқиб, узумдай осилиб турган юлдузларга боқди.

Ўксинди. Чўнтагини ковлаштириб, кадисини олиб, каф- тига нос тўкди. Сўнг уни тилининг тагига ташлаб, деворга суянди. Орадан беш, ўн, ўн беш дақиқа ўтди. Тоза ҳаво, майин шабада кўнглидаги губорни бир мунча аритгандай бўлди. Илгарилари бундай пайтда у сира ўзини босиб олол- мас, уйга қамалиб олиб, маст бўлиб думалаб қолгунча ичарди...

Моҳирўйни биринчи марта уйига олиб борганда, онаси шунақанги жанжал қилгандики, гаплари Достоннинг суяк- суягидан ўтиб кетганди.

— Сен санқи, бемаза болаларни дўст тутиб, отангнинг бошига етдинг! Энди уйимга умрини ҳаром-ҳаришда ўтказ- ган жувонни боласи билан етаклаб келдингми?! Ҳозироқ кўзимдан йўқот! Агар йўқотмасанг, берган сутим ҳаром бўлсин! — дея титраб қаргаганди.

Достон ўзини тутолмай қолди. Кўз олдини қалин туман қоплади. Югуриб хонасига кирди. Эшикни ичкаридан қулф- лаб, ўзини осмоқчи бўлиб, камарини ечди. Шунда эшик ортидан онасининг овози эшитилди.

— Болам! — дея ингради онаси. — Бу ёққа чиқ, ўзингни бос. Гаплашиб олайлик, болам! Сен менинг суянчиғим- сан!

— Ойи, укамдан сўрасангиз, Миразиз деган ўртоғим- нинг телефон номерини беради. Яхши бола. Милисада ишлайди. Айтинг, келиб Моҳирўйни олиб кетсин. Боласи- ниям. Менинг уйимга сиғмаган қиз уникига сиғади, — деди онасига жавобан Достон ва полга оёқларини чалиштириб ўтирди.

— Қўй, болам, ундай гапларни гапирма, эшикни оч. Отанг ҳаққи-ҳурмати, оч, болам, — дея ёлворди она.

Достоннинг кўз ўнгида отаси гавдаланди. Эгнига эски чопон кийган, пешонасини ажин босган, қарашлари мун- гли, қадди букилган отаси.

— Ота, мени кечиринг. Мени кечиринг, отажон! Сизга муносиб фарзанд бўлолмадим. Сизга ташвишдан бошқа нарса келтирмадим. Умрингизга зомин бўлдим, отажон, мени кечиринг! Қанийди ҳозир тирик бўлсангиз, қанийди мени ўз қўлларингиз билан бўғиб ўлдирсангиз! Шунда гу- ноҳларимнинг озгинасидан бўлсаям қутулардим, отажон! — дея пичирлади у.

— Болам, ўғлим... — она ортиқ сўзлай олмади. Ташқаридан Суҳробнинг:

— Ойи! Ойижон, сизга нима бўлди?! — деган овози келди.

Достоннинг юраги ёрилиб кетай деди. У шоша-пиша зулфакни тушириб, қарсиллатиб эшикни очди. Онасининг полга ўтириб қолганини, ранги докадай оқариб кетганини кўрди.

— Ойи! — деб бақириб юборди ва онасини қучоқлаб, хўнг-хўнг йиғлади.

Суҳроб ташқарига чиқиб, кўз очиб юмгунча челақда сув олиб келди. Бунгача Достоннинг опаси билан синглиси келган, улар ҳам дув-дув йиғлашарди.

Ҳартугул, она ўзига келиб, озгина сув ичгач:

— Болам, — деди Достонга юзланиб, — майли, қолсин.

Гап нимада эканлигини ҳамма биларди, шу боисдан опа укасига ўқрайиб қаради. Сингил ҳам акасига алам билан тикилди. Суҳроб тишини тишига босиб, қўлини мушт қилди. Лекин ҳеч бири лом-мим демади. Онанинг бутунлай ўзидан кетиб қолишидан чўчишди.

Кечга бориб, аёлнинг аҳволи анча яхшиланди. Шунгача Достон уйига кирмади. Ҳовлида у ёқдан бу ёққа ивирсиб юраверди.

— Агар ойимларга бир нима бўлса, биз сени кечирмай-миз, — деди паст овозда Мафтуна бошини ҳам қилиб ўтирган укасининг ёнига келиб.

Достон опасига ўқрайиб қараб қўйди. Бироқ гапиришга забони йўқ эди унинг.

Кечқурун онаси Достонни ёнига чақирди. Йигитнинг боши эгик эди. У куни билан ўй сурди. Куни бўйи азобланди. Лекин қани энди бир тузукроқ фикр келса. Қани бу чигал вазиятга осонгина ечим топса. Йўқ. Ҳамма йўлнинг боши берк. Моҳирўйни бирон жойга олиб кетолмайди. Чунки унга қаровчи керак. Бунинг устига, чақалоқ ҳам бор.

— Болам, ақл-хушингни йиғиб ол. Мен сенга манави телбасифат жувонни оберишим мумкин. Фақат кейин ўзинг афсусланасан. Иккинчи томондан сенга рўпара келадиган хор-зорликкаям тайёр тур. Яна бошқа бир томони, касал бечорани қийнама. Яхшиси, дўхтирга олиб бор. Улар вақт-бевақт ҳолидан хабар олишади. Дори-порисини бериб ту-

ришади. Ўғлини эса болалар уйига топшир. Опангни узатганимизгаям анча бўлган. Ўзини иккита норасидаси бор. Синглингниям ҳали замон турмушга берамиз. Укангдан умид қилмасаям бўлади. Мен ярим жонман. Чақалоққа қарайдиган аҳволдамасман, — деди она мунгли кўзларини боласига тикиб.

— Ойи, мен бир ўйлаб кўрай, бирорта чораси чиқиб қолса ажабмас, — деди-ю, Достон ҳовлига чиқди. Сигарет тутатиб, бояги тахлит у ёқдан бу ёққа юрди. Кейин Моҳирўй ўтирган хонага кирди. Унинг ёнида синглиси чақалоқни ўйнатиб ўтирганди. Моҳирўй эса бир нуқтадан кўз узмас, гўё жонсиз ҳайкалдек қотиб қолганди.

Достон хонада кўп ўтиролмади, аввал ҳовлига, кейин кўчага чиқиб кетди. Тўғри дўконга борди. Икки шиша ароқ сотиб олди ва уйига келиб хонасига беркинди-да, чордона қуриб ўтирганча ароқ ичди. Аввал биринчи шиша бўшади. Кейин иккинчисидан ҳам бир пиёла ичилди. Қолганига Достоннинг кучи етмади. Маст бўлиб, гурсиллаб ёнига қулади ва шу алпозда ухлаб қолди. Шу кўйи эртасига тушгача донг қотиб ётди. Уйғонса, кимдир устига кўрпа ёпиб кетибди. Яна ёнида бир коса чой турибди. Боши гувиллаб айланаяпти. Оғзи ачиб, қўланса ҳид келаяпти. Шу боис чойни ичолмади.

Ювиниб-тараниб, ошхонага кирса, укаси ўтирибди. Достонни кўрди-ю, еб қўйгудек тикилди. Қани энди қўлида тўппончаси бўлса-ю, акалигига ҳам қарамай, пақ-пуқ отиб ташласа. Унинг қовоқ-тумшуғини кўрган Достон лом-мим демай, ўзига совиб қолган чойдан қуйди.

— Ойимни балнисага ётқизиб келдим, — деди Сухроб хўмрайиб.

— Нега ётқизасан? — сўради ҳайрон бўлган Достон.

Шунда Сухроб унга яна бир бор нафрат билан қараб қуйди.

— Эрталаб яна мазалари бўлмади. Сиз бўлсангиз, шишиб ухлаётгандингиз...

— Ёнларида ким қолди? — сўради Достон укасининг қовоқ-тумшуғига эътибор бермасликка ҳаракат қилиб.

— Опамлар. Иффатой сизнинг хотинчангиз билан ўғилчангизга қараб ўтирибди. Бечора синглим уй қамоғида энди...

— Ўчир овозингни! — бақриб юборди Достон. — Сен аралашма!

— Мен аралашмайин, — кесатди Сухроб, — унда сиз ҳам уйдагиларнинг тинчини бузманг, анави манжалақини...

— Ҳов бола! — укасининг ёқасидан олди Достон. — Овозингни ўчир деяпман!

— Нима қиласиз, ўлдирасизми?! Ҳа, бу иш сизнинг кўлингиздан келади!

Достон муштумини ҳавога кўтарди.

— Ака-а-а! — деб бақриб юборди шу пайт ошхонага кирган Иффатой. — Нима қилаяпсиз?! Шунча кўргилик камми?!

Достон Сухробни урмади. Укасининг ёқасини кўйиб юбориб, кўлини туширди. Икки ҳатлаб, ташқарига чиқиб кетди. Чўнтагини пайпаслаб, сигаретини топди, кўли қалтираб сигарет тутатди. Шу маҳал дарвоза кўнғироғи жиринглади. Лекин у дарвозани очишга бормади. Боролмасди. Бутун вужуди титраётган, бошига қаттиқ оғриқ кирганди. Кўзини чирт юмиб, тишини тишига босиб, қоққан қозиқдай тураверди. Кўнғироқ эса, аксига олгандай, жиринглашда давом этди. Агар синглизини чиқиб, дарвозахона томонга югуриб кетмаганида, сўкиниб юбориши аниқ эди. «Нима гуноҳ қилдим?! Ҳамма нарсага ўзим кўндаланг бўлаяпман-ку, ҳеч кимни аралаштираётганим йўқ-ку. Моҳирўйни қабул қилишса, осмон узилиб ерга тушмайди-ку... Она-боланинг қандай яшаши, уларни қандай боқиш менинг муаммом бўлса! Бировга оғирлигим тушмайди-ку, нега булар тушунишни иташмайди... Падарингга лаънат, звонок! Аллақачон бузиб ташлаш керак эди уни. Шундай пайтда бало борми бу ерга уйга келишга?!» хаёлидан ўтказди Достон синглизини бориб, дарвозани очгунича.

— Ака, — деди Иффатой ботиниб-ботинмай, изига қайтиб келгач, — сизни сўраб келишибди. Исмини Миразиз деди. Ёнида яна битта қиз бор.

Достоннинг юзи ёришди. «Хайрият, мени тушунадиган одамлар келишибди», дея хаёлидан ўтказди у ва дарвоза томонга икки қадам ташлади-ю, тўхтаб ортига ўгирилди. Синглизини жойидан қимирламай, аксига термилиб турарди.

— Миразиз милиционер, у билан келган қиз — хотини. Улар менинг дўстларим. Шунинг учун ҳар хил нарсаларни ўйлайверма. Анави томи кетган Сухробгаям айтиб қўй.

Иффатой акасидан кўзини олиб қочди. Сўнг югуриб, уйга кириб кетди.

Миразиз Достон билан кўришар-кўришмас:

— Нима бўлди? — дея сўради.

— Эй-й, сўрама, оғайни. Роса дабдалам чиқиб кетди, — жавоб берди Достон.

— Моҳирўй яхшими, яхши ўтирибдими? — деди Миразизнинг ёнида турган Руҳшона,

— Ҳа-а, ўтирибди, — Достон Миразизга юзланди, — лекин ойим уни қабул қилмаяпти. Роса бошим қотган. Кеча ойимнинг мазаси бўлмай қолди. Кейин яхши бўлувди. Бугун яна оғриб қопти. Ҳозир балнисада, нима қилишга ҳайронман. Уйдагиларнинг ҳаммаси менга душманга қарагандай қараяпти.

— Унда машинага ўтир, — деди Достонга тикилиб турган Миразиз, — мен ўзим ойингга тушунтираман.

— Мен қоламан, — деди Руҳшона, — Моҳирўйнинг ёнида бўламан.

— Синглим қараб турибди.

— Майли. Кечаси билан алғов-далғов туш кўриб чиқдим. Достон ака, илтимос, йўқ деманг. У менга қадрдондай бўп қолган, — деди Руҳшона ялинчоқлик билан.

— Юринглар, — Достон уларни ичкарига бошлади. Моҳирўй ётган хонага яқинлашганда, синглисини чақириб, унга Руҳшонани таништирди. — Сен билан ўтириб туради. Биз Миразиз билан ойимни кўргани бориб келамиз.

— Хўп, — деди Иффатой итоаткорлик билан.

Касалхонага боргунларича Достон дўстига бўлиб ўтган воқеаларни бирма-бир айтиб берди. Охирида чуқур уҳ тортиб:

— Нима қилишгаям ҳайронман, оғайни. Моҳирўйнинг балнисадаги аҳволини ўзинг кўрдинг. Яхшиям, сен бор экансан. Бўлмаса, падарингга лаънатилар битта укол билан ўлдириб юборишарди. Лекин буларни қандай қилиб ойимга айтаман? Яна хавотирга тушади. Бошқача хаёлга боради, — деди.

Достоннинг гапларини диққат билан эшитган Миразиз

йўлдан кўзини узмай, машина ҳайдаб бораркан, хаёлан мулоҳаза қилди. Моҳирўйни ўзи севиб, унга жонини бергудай бўлиб, орқасидан юрганларини эслади ва ҳозир Достоннинг ўрнига ўзини қўйиб кўрди. Ахир у ҳам шундай аҳволга тушиши аниқ эди-ку.

— Хавотир олма, — дея ёнида ўтирган йигитга таскин бермоқчи бўлди у, — чора топамиз. Менимча, ойинг тушунади. Хато аввал сендан ўтган. Сенга: «Аввал бориб, ойингга ҳаммасини тушунтир, уни тайёрла!» дегандим. Лекин шошқалоқлик қилдинг. Фақат ўзингни ўйладинг. Моҳирўйни уйимга оборсам бўлди, муаммоларнинг бари ўз-ўзидан йўқ бўп кетади, дединг. Мана, оқибати нима бўлди? Лекин одам ҳар нима бўлгандаям кўнглини чўктирмайди. Яна ўзингни осмоқчи бўлганингга бало борми? Яхшиямки, онанинг кўнгли ҳамма нарсани олдиндан сезади. Тасаввур қилиб кўр, ўзингни осганингга, онангнинг аҳволи нима кечарди?

— Бўлди, оғайни, — Достон Миразизга қараб қўйди, — эслатма. Ўзи зўрға кетаяпман.

Миразиз жим бўлди. Шу билан иккиси ҳам ўзича хаёлга берилди.

Касалхонага етганларида Миразиз Достонни машинада қолдириб, ўзи ичкарига кириб кетди. Шу кўйи қарийб бир соатлар чамаси йўқ бўлиб кетди. Достоннинг тоқати тоқ бўлди. Машинадан тушиб, бир нечта сигарет чекиб ташлади. «Ишқилиб, ойимнинг аҳволи оғирлашиб қолмаган бўлсин-да. Агар бирор нима бўлса, ўзимни ҳеч қачон кечирмайман. На Моҳирўй, на унинг ўғли менга тасалли беролади. Ўзимни ўлдираман. Ҳамма қутулади. Шу билан ҳамма тинчийди. Моҳирўй билан боласидан хавотирланмасам ҳам бўлади энди, ана, Миразиз, Руҳшона бор. Уни ёлғизлатиб қўйишмайди. Шошма, эйй, эшакмия, нималарни ўйлаяпсан?! Онанг... Йўқ, ойим соғайиб кетишлари керак», дея хаёлидан ўтказган Достон эшикдан чиқиб келаётган Миразизни кўриб, ичига ёруғлик кирди ва унга пешвоз юрди.

— Нима бўлди, оғайни?! — деди ҳовлиқиб.

Миразиз кулиб Достоннинг елкасига кўлини ташлади.

— Адашмаган эканман, ошна. Ойинг тушунадиган аёл эканлар. Юр. Ўз қулоғинг билан эшит, — деб Достонни касалхона томонга бошлади.

Достон палатага кириб борганда, ойиси ва опаси сим каравотда гамга ботиб, ёнма-ён ўтиришарди. Улар Достоннинг саломига алик ҳам олишмади. Йигит индамай бориб, уларнинг рўпарасига стул қўйиб ўтирди. Орага ноқулай жимлик чўкди.

— Ўртоғинг келди, — дея ниҳоят жимликни бузди Марҳабо, — таниш-билишларингнинг ҳаммаси кўча болалари бўлса керак, деб юрардим. Ҳар қалай, одамга ўхшаганиям бор экан.

Опасининг гапи Достоннинг суяк-суягигача бориб етди. Лекин тишини тишига босди.

— Опа, — деди оғринганини яширмай, — мен ҳам одамман. Ўтган кунларимни юзимга солишингиз шартмас.

— Қўйинглар, тортишманглар, — деб иккала фарзандини мурасага келтирмоқчи бўлди она. — Бўлар иш бўпти. Эшитдик, қизнинг бошидан анча-мунча кўргуликлар ўтган экан. Майли, яшайверсин уйимизда. Амаллаб боласи икковига қарармиз.

— Ойи, бунингизнинг туришига қаранг, — деди Марҳабо укасини кўрсатиб, — бир оғиз соғлигингизни сўрашним эпламади. Киргандан бери бўзрайиб ўтирибди.

— Мени кечиринглар. Хаёлим қочибди, ойи, — дея Достон онасига термилди, — нима қилаётганимни ўзим ҳам билмаяпман. Сизни жуда кўп қийнадим. Худо хоҳласа, опам айтгандай одам бўламан.

— Ойимга, — дея кўзига ёш олди кутилмаганда Марҳабо, — шаҳарнинг ҳавоси тўғри келмаскан. Болали хотинга қайғургунча, онангни ўйласанг бўлмайдими?!

— Қизим, — деди она Марҳабога ўгирилиб қараркан, — шошмай тур. Қизишма. Ҳаммаси изига тушади...

* * *

Юлдузларга термилиб, шулар ҳақида ўй суриб турган Достоннинг хаёли бўлинди. Ичкаридан онасининг овози эшитилди. Оғзидаги носини туфлаб ташлаб, уйга кирди. Онаси ўзи билан Фирдавсга жой солибди. Моҳирўйни ҳатто жойидан ҳам қимирлатмабди. Бу ерга келганларидан бери ҳали бирор марта Моҳирўйни эътиборсиз қолдирмаганди. Унга ёнгинасидан жой солиб берар, битта кўрпани у билан ёпиниб ётарди. Достон бўлса, бошқа хонада ухларди. Бугун эса ойиси фақат Фирдавсни бағрига босиб ётарди.

— Болам. Моҳирўйни никоҳингга олгансан. У сенинг хотининг, хонангга олиб ўт, — деди кампир ва оғир хўрсиниб қўйди.

— Ойи...

— Айтганимни қил.

Достоннинг кўнишдан ўзга чораси қолмаганди. Шу боис лом-мим демай, Моҳирўйнинг қўлидан ушлаб, ўрнидан туришига кўмаклашди. Сўнг етаклаб, нариги хонага олиб ўтди. Аввал қизнинг ўзига алоҳида кўрпа ёпмоқчи бўлди. Кейин онасининг гаплари эсига тушиб, ҳамон бир нуқтага тикилиб турган Моҳирўйни ўзининг ўрнига ётқизди. Кейин унинг ёнгинасидан ўзига жой солди.

Ташқарида чигирткалар тинимсиз чириллар, аҳён-аҳёнда итларнинг хургани эшитилиб турарди. Туғишга шай бўлган ой эса оппоқ нурларини Моҳирўйнинг юзига сочмоқда эди. Достон унинг сочларини силади. Сўнг пешонасидан, кейин лабидан ўпди. Лаблари иссиқ тафт сездди. Хаёлида Моҳирўй ҳам ўз ихтиёри билан ўпишгандай бўлди. Достон энди ўзини тутиб туролмасди...

У қора терга ботди. Жувоннинг юз-кўзларидан, бўйнидан ютоқиб-ютоқиб ўпа бошлади. Шунда... шунда мўъжиза юз берди.

— Жоним, — деб юборди Моҳирўй.

Достон аввалига унинг овозини эшитмади. Моҳирўйнинг нозик қўллари унинг юз-кўзини силай бошлагандагина, нима воқеа содир бўлаётганини англаб етди. Ҳатто кўрқиб кетди. Бироқ Моҳирўйни чўчитиб юбормаслик учун унга қаршилиқ қилмади, аксинча, жувоннинг сочларини силаб, эркалай бошлади.

— Фаррух ака, — деди Моҳирўй.

Достоннинг ичидан зил кетди. Нима дейишини билмай қолди. Ахир бошқа одам эканини унга қандай айтсин? Фаррухнинг аллақачон вафот этганини эшитса, Моҳирўй тагин аввалги ҳолига тушиб қолмайдими?! Достон тишини тишига босиб, кўзини чирт юмди.

— Фаррух ака, — такрорлади хийла баландроқ овозда Моҳирўй.

Жувон кўзини очганда, рўпарасида бошқа эркакни кўриб, ҳушини йўқотмаслиги учун Достон уни маҳкам кучоқлаб олди. Лекин тоқайгача уни шу тахлит ушлаб ту-

ради? Барибир, Моҳирўй унинг бегоналигини билиб, даҳшатга тушади-ку. «Эй, худо, нима қилай? Шартмиди шу ишни қилишим? Ўлиб бораётганим йўқ эди-ку. Нега уни бутунлай ўзига келишини, онгли равишда менга тан маҳрамликка ўтишини кутмадим?» хаёлидан ўтказди йигит.

Моҳирўйнинг ҳансираши сусайиб, бир маромда нафас ола бошлади.

— Сизни йўқотдим, деб роса кўрққандим, — деб Моҳирўй типирчилаб Достоннинг кучоғидан чиқди. Сўнг ўрнидан туриб:

— Сиз кимсиз?! — деб бақириб юборди.

Достон кутган нохуш воқеа содир бўлганди. Йигитнинг назарида ҳаммаси тамом бўлгандек эди. У юрагини ҳовучлаб, Моҳирўйнинг яна ўзидан кетишини, сўнг бир нуқтага термилиб, ним табассум билан қотиб ўтираверишини кутиб турарди.

— Сиз кимсиз деяпман? — дея бақирди Моҳирўй аъзойи бадани дағ-дағ титраб. — Нега жимсиз? Нега гапирмайсиз? Фаррух акам ўлганлар-ку, мени қаерга олиб келдингиз?

— Мен... Мен сизнинг эрингизман. Бир умрга ташлаб кетмайдиган, сизни авайлаб-асрайдиган, сизга садоқатли...

Моҳирўй ўзини секин-аста четга ола бошлади. Аввал сирғалиб кўрпадан тушди. Кейин ой нури тушиб турган дераза томонга юрди. Унга вазиятни тушунтиришга уринаётган Достон сўзлашдан тўхтади. Дераза михлаб ташланган, очилмайди. Лекин Моҳирўй ҳозир ўзини бошқарадиган аҳволда эмасди. Худо кўрсатмасин, ўзини деразага урса борми, ойна чил-чил синиб, бирон жойини кесиб олиши ҳеч гап эмас.

— Сизга ҳаммасини гапириб бераман, — деди Достон жувонга яқинлашиб.

— Йў-ўқ, — деди Моҳирўй бошини силкиб, — ҳаммаси тушунарли. Гапиришнинг ҳожати йўқ. Мен... мен Фаррух акамнинг ёнига...

У гапини охирига етказолмади. Достон ётган жойидан сакраб туриб, жувоннинг оёғидан ушлаб қолди.

— А-а-а! — дея бақириб юборди Моҳирўй.

Пайтдан фойдаланган Достон ўрнидан туриб, уни кучоқлаб олди-да, бир қўли билан оғзини бекитди.

— Тисс! Нариги хонада Фирдавс билан ойим ухлашяпти. Уйғотиб юборасан.

Моҳирўй ток ургандай сесканиб тушди. Сўнг Достоннинг қўлига ёпишган кўйи бир лаҳза қотиб қолди. Бадани музлаб кетди. Устида ҳеч бир кийими бўлмаганлиги боис унинг баданидаги совуқликни йигит ҳам ҳис этди.

— Биз тоғдамиз, ҳаво совуқ, шамоллаб қоласан. Дарров кўрпанинг ичига кир, мен чироқни ёқаман. Кейин ҳаммасини бир бошдан тушунтириб бераман, агар шундан кейин ҳам ташқарига югуриб чиқмоқчи, бақириб дунёни бузмоқчи бўлсанг, ўзинг биласан, — деди Достон.

У ўзи сезмаган ҳолда Моҳирўйни сенсирай бошлаганди.

— Йўқ, чироқни ёқманг. Мен ўзимнинг аҳволимни кўришни истамайман! — дея йиғлашга тушди жувон.

— Хўп, тинчлан, сен нима десанг, шу. Қани, кўрпанинг ичига кир.

Достон Моҳирўйни амаллаб тинчитганидан кейин, кўрпанинг бир четига ўтириб, чуқур хўрсинди. Сўнг бўлиб ўтган воқеаларни секин-аста гапириб бера бошлади. Жувон аввалига унинг бир оғиз сўзини ҳам эшитмоқчи эмасди. Бироқ Достоннинг бир-биридан даҳшатли гапларини эшитгач, йигитнинг оғзига термилиб қолди.

— Балки, — деди ҳикоясининг охирида йигит, — ойим касал бўлмаганида, шаҳарда яшашни дўхтирлар тақиқламаганида, сен ҳозир шаҳарда бўлардинг.

— Никоҳингизга ишонмайман. Мен ўзимни билмайдиган аҳволда бўлсам, розилик бермаган бўлсам, қандай қилиб никоҳлашди ахир?.. Қайси чаласавод мулла ўқиди? — деб эътирозга чоғланди Моҳирўй.

— Ахир айтдим-ку, эркак қилмайдиган ишларниям бажаришимга тўғри келишини билардим. У ёғини айтмайман.

— Нега айтмайсиз? Нима сизни мажбур қилди мени никоҳингизга олишга?

— Биринчидан, сени яхши кўриб қолгандим. Иккинчидан, — дея Достон гапиришдан тўхтаб, бир муддат ўйлашиб қолди. У кўнглидан ўтаётган гапларни қандай айтишни билмасди. Ниҳоят, йўлини топди. — Тўшақда қолиб кетадиган касаллар бўлади. Шунда унинг ёш боладан фарқи қолмайди. Чақалоқнинг тағлигини алмаштириш керак

бўлгандай...

— Бўлди, гапирманг, тушундим ҳаммасини, — деб кўзини чирт юмиб олди Моҳирўй.

У ўзини жуда ғариб, камситилган, ҳеч кимга кераксиз аёлдек ҳис эта бошлаган эди.

— Фирдавс қалай, яхши юрибдимми?! — деб сўради у бир қанча муддат жим ётгач.

— Зўр. Олов бола. Иккаламиз эрталабдан кечгача қўй боқамиз...

— Нега? — деди ҳаяжон босган Моҳирўй.

— У олтига кираяпти. Катта бола бўп қолди. Бунинг устига, ёшига нисбатан чаққон, ақлли. Бир кўрган нарсасини сира эсидан чиқазмайди. Ҳар куни кечкурун бўйнини осилиб, эркалик қилади. Лекин сен уни эркаламайсан.

Моҳирўйнинг чаккаларидан ёш оқиб тушди. У қанчалик эслашга уринмасин, ўғлини кўз олдига келтиролмади.

— Уни ҳозир кўрсам бўладими?! — деб Достонга умид билан термилди жувон.

— Шошма. Тонг отсин. Кейин кўрасан. Бугун ҳаммадан аввал турасан. Ҳовли супурасан. Ўчоқда чой қайнатасан.

Моҳирўй хўрсиниб, ўтган умрини хаёлида тиклашга уринди.

Хўрозлар бирин-кетин қичқира бошлади. Тонг отди. Кун бўйи қўйлар ордидан югуравериш, роса толиққан, устига-устак, аламаҳалгача ухлаёлмаган Достон одатдагидай эрта туролмади. Шу билан эрталабки томошадан қуруқ қолди.

Моҳирўй ташқарига чиқди. Тоғларга боқди. Муздай тоза ҳавода ўпкасини тўлдириб нафас олди. Кейин атрофга бир қур назар ташлагач, бўёғи аллақачон ўчиб кетган, қўлбола қўшни эшикнинг ёғочли зулфагини ушлади. У хонага тезроқ мўраласа-ю, ўғлини кўрса... Аммо эшикни шахт билан очишига нимадир тўсқинлик қилиб тургандай бўлаверди. Йўқ, у эшикни очишга ботинолмади. Ортига қайтиб, Достон ухлаётган хонага кирди. Пишиллаб нафас олиб ётган йигитга термилди.

«У мени Фаррух акамдан тортиб олаяпти. Мен эса у билан ётиб, эримнинг руҳини чирқиратдим. Йўқ, бўлиши мумкинмас, мен унга ҳеч қачон турмушга чиқмайман. Фаррух акамга: «Нариги дунёга фақат сизнинг тўшагингизни кўрган аёл сифатида бораман», деб ваъда бергандим. Ле-

кин ваъдамда туrolмадим. Нега ақлу ҳушим жойига келди? Аввалгидай ҳеч нарсани сезмай турсам бўлмасмиди?.. Шошма, шошма, бу йигит мени рухсатимсиз никоҳига олган. Устига-устак, раъйимга қарамай, тўшагига ётқизган одам нима учун жазоланмаслиги керак? Ҳозир у тошдек қотиб ётибди. Худди мендай ҳеч нарсани сезмайди. Бемалол бўғишим мумкин. Йўқ, кучим етмайди. Уйғонса, ўзимни бўғиб қўя қолади. Яхшиси, оғирроқ бир нима билан бошига шунақа урайки, уйғонмай нариги дунёга равона бўлсин. У ёқда қилмиши учун Фаррух акамга жавоб беради», дея хаёлидан ўтказган Моҳирўй атрофга аланглаб, оғирроқ нарса қидира бошлади.

Жувоннинг нигоҳи печка ёнида турган оташкуракка тушди. У билан кетма-кет беш-олти марта бошга урилса, одам соғ қолмаслиги аниқ. Моҳирўй оташкуракни қўлига олаётган пайти хаёлига Достоннинг гаплари келди: «... касал одам гўдакка ўхшаб қолади...»

«Ўлдирдим ҳам дейлик. Кейин-чи, кейин нима бўлади? Нариги хонада ётган онасини ҳам ўлдираманми? Ўғлимнинг, беш ёшли боланинг кўз ўнгида-я?.. Кейин Фирдавсга нима дейман? У ақл-ҳушини таниб қолган. Достоннинг гапига қараганда, онаси уни жуда яхши кўраркан. Шундай экан, қилмишларимга гувоҳ бўлган Фирдавс мени кечирармикан? Ҳеч қачон кечирмайди. Ўғлимсиз ҳаётнинг менга кераги йўқ... Достон кечкурун нима деганди? Ҳа, ҳовли супуришимни, ўчоқда чой қайнатишимни айтувди. Дабдурустдан бунақа ишларга киришиб кетсам, кампир нима дейди?.. Достон мени никоҳига олган экан, демак, унинг жуфти ҳалолига айланганман. Илгари қайнонам бўлишини қанчалар орзу қилгандим. Аксига олиб, Фаррух акамнинг ҳам оналари ўтиб кетган эканлар».

Моҳирўйнинг юзида ним табассум пайдо бўлди. Кўзи Достоннинг болиши ёнидаги рўмолга тушди. Бориб, уни қўлига олиб, айлантириб кўрди. Сари... Келинлардай сари ёпиниб, саломга кириш бошқача-да, барибир.

* * *

Намозини ўқиб бўлган аёл ўғлига инсоф, Фирдавсга умр, Моҳирўйга соғлиқ тилаб, эндигина жойнамозининг устидан турган ҳам эдики, эшик очилди. Унинг қулоғи охирги пайтларда анча оғирлашиб қолганди. Ёнига келиб,

баландроқ овозда гапирмасанг, эшитмайди. Ҳозир ҳам эшик тарафга дарров кўз ташламади. Жойнамозини секин тахлаб, тахмони устига қўйди. Кейин елкаси очилиб қолган Фирдавснинг кўрпасини тортди. Ана шундан сўнг эшик тарафга кўзи тушди-ю, шу заҳоти қотиб қолди. Чунки остонада турган жувон қайта-қайта эгилиб, салом қиларди.

— Вой ўлмасам, вой ўлмасам, қизим... Ўзингга келдингми?! Моҳирўй, ўзингмисан?..

У нима қиларини билмай, атрофини чир айлана бошлади. Нафас олиши тезлашди. Бир неча марта ютинди. Кейин тўхтаб, ҳали-ҳамон эгилиб салом беришда давом этаётган келинчакка тикилди. Кўзидан икки томчи ёш юзига оқиб тушди. Бир-бир босиб, остонага келиб, Моҳирўйнинг елкасидан тутди. Бошидаги рўмолини олди.

— Ўзингга келдингми, болам? — деди шивирлаб.

Моҳирўй ибo-ҳаё билан секин бошини кўтариб, рўпарасидаги аёлга қаради.

— Ҳа, ойижон, — деди эшитилар-эшитилмас.

Аёл унинг гапини аниқ-тиниқ эшитмади. Аммо лаблари қимирлашидан нима деганини тушуниб олди.

— Ойинг ўргилсин, болам, — деб Моҳирўйни кучоқлади.

Уларнинг иккиси ҳам йиғлаб юборишди. Бу пайтда уйкуга тўйган Фирдавс ўрнидан туриб ўтирган ва ҳайрон бўлиб остонага термилиб турарди.

Кампир у томонга ўгирилди.

— Болам, — деди лаблари титраб, — ойинг гапираяпти. Ойинг тузалибди.

Фирдавс дик этиб оёққа турди.

— Ур-р-ра!!! — дея қичқириб, югуриб келиб ўзини Моҳирўйга отди. — Ойижоним!!!

— Ўғлим! Болам! — деб Фирдавсни бағрига босди Моҳирўй. Сўнг унинг юзидан чўлпиллатиб ўпишга тушиб кетди. Болакай Моҳирўйда дадасининг ҳиди борлигини дарров сезди ва болаларча бегуборлик билан:

— Сиздан дадамнинг ҳиди келаяпти, — деди.

Кампир унинг гапига қотиб қолди. Моҳирўй бўлса, эътибор ҳам бермади. Боласининг юзига юзини ишқар, бағрига бошини тикмоққа уринарди. Бундан қитиғи келган Фирдавс қиқирлаб кулар ва онасининг баттар завқини келти-

рарди.

Кампир ҳовлига чиқди. Шоша-пиша ўғли ётган уйнинг эшиги ёнига борди.

— Достон! Достон, тур, болам! — деди баланд овозда ичкарига қарамай.

Йигит зўрға кўзини очиб, бошини кўтарди. «Ухлаб қолибман, Моҳирўй ташқарига чиқолмай, абгор бўлаётгандир», деб ўйлади тонг отиб, ҳамма ёқ ёришиб кетганини кўргач. Сўнг устидаги кўрпани олиб ташлаб, апил-тапил кийинаркан, болиш устида қоп-қора, узун икки тола сочни кўриб, юрагига шодмонлик билан бирга хавотир кирди.

— Ҳозир, ҳозир, — деди у эшикка қараб қўяркан.

Шу куни қўйлар яйловга ҳайдалмади. Бунинг ўрнига иккита кўчқор сўйилди. Достон онасининг гапи билан бутун қишлоқ эркакларини, аёлларини уйига чақирди, шу билан бирга, катта қозон, самовар ҳам топди. Яқин қўшнларнинг хотин-халажию эркаги ёрдамга келди. Тўй бўлди. Мулла қайтадан никоҳ ўқиди. Кечга бориб эса Достон бутунлай маст бўлиб қолди. У нуқул йиғлар, йиғисини бировга кўрсатмаслик учун кўзини яширишга уринар, аммо, барибир, онасига билдириб қўйганди.

— Тавба, — деди ўғлининг қилигидан хафа бўлган кампир, — қизлар эрга тегса, йиғлашарди. Сени нима жин урди?!

— Ойи, шу кунни жудаям кўп кутдим. Умидим кундан-кунга сўниб бораётганди. Сизга раҳмат, ойи, сиз сабаб бўлиб, Моҳирўй ўзига келди. Ана, эшитдингиз, ўзиям менга хотин бўлишга розилигини айтди...

У бошқа гапиролмади. Боши оғиб кетаверди. Ҳартугул, бу пайтда меҳмонларнинг ҳаммаси кетиб бўлишганди. Моҳирўй дарров унинг қўлтиғига кирди. Суяганча уйга олиб кириб, ётқизиб қўйди. Кейин ўзи қайнонаси билан суҳбатлашмоқчи бўлди. Аммо кампир унамади. Чарчаганини баҳона қилиб, уйига кириб кетди.

У бугунги тўйга ўзи бош-қош бўлган эса-да, ичи илимади. Жувонга уйланаётган ўғлининг никоҳига қариндош-уруғидан бирортаси ҳам қатнашмади. Аслида, худди мана шу нарсани кампир ҳам сира ўзига сингдира олмаётганди. У Моҳирўйнинг соғайиб кетишига ишонмасди. Бир куни ўғлининг ундан кўнгли қолишини кутарди. Аммо у ўйлага-

нича бўлмади. Жувон кутилмаганда соғайди. Бунга, албатта, ўзи сабабчи бўлиб қолгани ҳаммасидан ошиб тушаётган эди. Кампир ўғлини Моҳирўйга тегинади, деб сира ўйламаганди. Ахир шунча пайтдан бери бунақа гап бўлмаганди-да. Кампир неча марталаб уларни ёлғиз қолдирувди. Ҳар сафар тонгда пойлаганида, тўшаклари бошқа бўларди. Бир ойча бурун иккала қизига ҳам шаҳардан келин топишни тайинловди. Балки, улар топиб ҳам қўйишгандир. Лекин... лекин... кутилмаганда манави жувон ўзига келдию...

Кампир гарчи эл-улус олдида кулиб турган бўлса-да, қиличдай ўғлининг жувонга уйланаётганига чидай олмай, аламини ичига ютиб, ич-ичидан ўксиниб йиғлади. Ўғлининг кўз ёшини кўрганда эса гами икки ҳисса ошди.

Моҳирўй ўғли билан бирор соатча ўйнади. Боласидан сира айрилгиси йўқ эди. Аммо қайнонаси қўймади.

— Бориб, эрингиздан хабар олинг. Маст одам тўнтарилиб, оғзи қопланиб қолмасин, — деди у.

— Мен ҳам ойим билан ётаман, — хархаша қила бошлади Фирдавс.

— Мен-чи, бир ўзим қўрқаман-ку, ташлаб кетасанми, болам? — деди кампир мунғайиб.

Фирдавс бир ойисига, бир кампирга қараб мўлтиради.

— Ҳимм, сизними? Майли, сиз билан ётаман, — деди у шўхлик билан.

— Ойижон, ўғлим билан озгина ўтираин, — дея киприкларини пирпиратиб, кампирга жавдиради Моҳирўй.

— Қизим, айтдим-ку, эрингиз маст, бундай пайтда ҳар нима бўлиши мумкин. Ёнида бўлинг, сизга буни ўргатмасам ҳам яхши биласиз-ку.

Моҳирўйни чақмоқ ургандай бўлди. Бир қалқиб тушди. Иккала кўзи жиққа ёшга тўлди. Лекин унинг жувонлигини юзига солаётган қайнонасига лом-мим демади, тишини тишига босиб, бошини ҳам қилганча индамай чиқиб кетди.

Достон тун ярмидан ошганда уйғонди. Боши гувиллаб оғрир, танаси зил-замбилдай оғир эди. У ўрнидан туриб ўтирди-да, сочларини гижимлаб, атрофга аланглади. Томоғи қуруқшаб кетганди. Ёстиғининг ёнида қорайиб кўринаётган косага кўзи тушди. Ич-ичидан онасидан миннат-

дор бўлди. Косани икки қўллаб ушлаб, қулкуллатиб сув ичди. Сўнг яна қайтиб ётмоқчи бўлганида, у билан битта ёстиқда ётган аёлни кўрди. Кеча бўлиб ўтган воқеалар бир зумда кўз ўнгидан ўтди. Секин Моҳирўйнинг юзини силади. Шунда келинчак унинг қўлини ушлаб олди.

— Битта нарсага ваъда беринг, — деди у илтижо билан.

— Биттагина деганинг нимаси, юзлаб нарсани айт. Ҳаммасига ваъда бераман. Бахтли қилишим шарт сени, — дея Достон келинчакнинг юзидан бўса олди.

— Ҳеч қачон ташлаб кетманг, илтимос, мен куйиб кетганман, — дея йиғлаб юборди Моҳирўй.

— Эй, бу нима деган гап? Қани, йиғини бас қилиб, эрингизни кучоқланг-чи, хоним.

Улар ҳақиқатан ҳам бахтли эди. Моҳирўй ҳаммадан аввал туриб, бошқалар уйғонгунча нонушта тайёрлар, ҳовлини супуриб-сидириб қўярди. Достон нонуштадан кейин қўйларни тоққа ҳайдаб кетар, қуёш ботаётган маҳал уйига қайтарди. Ҳаммадан Фирдавснинг қувончи чексиз эди. У энди дадаси билан кетмас, уйда қолиб, ойисига ёрдамлашар, қўшниларнинг болалари билан ўйнагани чиқиб кетарди.

Бу уйда биргина кампирнинг ҳаловати йўқ эди. Оёқ-қўли чаққонгина келинининг ишларидан унинг сира кўнгли тўлмас, ундан бирор айб топиб, Моҳирўйни гап билан чақиб олишга уринарди. Аслида-ку, бир умр шаҳарда яшаган қизнинг рўзғор юмушларини бинойидек эплаётганидан қойил қоларди. Айниқса, қўшни хотин ёрдамида ҳафта ўтмай, нон ёпишни ўрганиб олгани уни роса таажжублантирганди. Бироқ унинг айби — Достонга қиз бола ҳолида тегмади-да... Ахир кампирнинг ўғлига кимлар қизини бермасди?... Кимлар уни куёв қилишга ҳавасманд эмасди?! Мана шу нарса кампирнинг кўнглини ғаш қиларди.

Ҳаш-паш дегунча ёз ўтиб кетди. Бу орада кампирнинг шаҳарда қолган фарзандлари беш-олти марта келиб кетишди. Айни саратон маҳали келишганида эса шаҳар иссиқ, одамлар дала ҳовлиларига чиқиб кетишган, кўпчилик Угом дарёси бўйидан бери келмайди, деб бир ҳафта туриб кетишди.

Моҳирўй эса кампирнинг қизлари билан опа-сингилдай иноқлашиб кетди. Буни кўрган кампирнинг баттар

қовоғи осилди. «Жувон ўлгур, ҳаммасини иссиқ-совуқ қилиб, ўзига оғдириб олаяпти», дея хаёлидан ўтказди у қовоғини уйиб. Бироқ кўнглидан ўтаётган ўйларни қизларининг ҳеч бирига айтмади. Норозилиги фақат ўзиники. Қизлари уни қабул қилишибдими, ўзлари билишади. «Онаси бўлиб туриб, ўғлимга гапимни ўтказолмадимми, буларнинг қўлидан нияям келарди?» деб ўзини овутиб қўя қолди.

Фирдавс биринчи синфга борди. Ҳали ёши етмасди-ку, лекин бўйининг узунлиги, ўзини катталардай тутиши, қолаверса, қишлоқда биринчи синфга борадиган болалар камлиги учун мактабга олишди. Мактаб кичкинагина, бор-йўғи тўртта хонаси бор. Болалар бу ерда учинчигача ўқишади. Кейин эшакларига миниб, қўшни қишлоқдаги мактабга бориб, сабоқни охирига етказишади.

Моҳирўй ўғлининг ўқишига алоҳида эътибор берди. Ҳар куни Фирдавс дарсдан келиши билан унинг сумкасини очиб, ўтилган дарсни қайтадан тушунтирарди.

Йиллар бир-бирини қувиб ўтаверди. Моҳирўй сочлари орасидан иккита оқ тола топди. Аммо юзида ажин деган нарсанинг ўзи йўқ. Қизлик даврида қандай силлиқ бўлса, ҳозир ҳам шундай. У ҳушини йўқотган йилларда вужудида мутлақо ўзгариш содир бўлмаган. Унинг учун ҳаёт тўхтаб қолганга ўхшарди. Шу боисданми ҳозирги кўринишида йигирма ёшли қизни эслатади. Гоҳ-гоҳида Достон унга суқланиб боқаркан:

— Мен қариб қолсам, ёшгина йигитга турмушга чиқиб кетасанми, деб қўрқаман, — дея ҳазиллашарди.

Сочининг оқ толасига кўзи тушган Моҳирўй шуларни ўйлаб, туриб қолди.

— Наҳотки қариган бўлсам, умрим ўтиб кетдими, ҳали-замон мункиллаган кампирга айланаманми? Ҳали ёшлик завқини татиб ҳам кўрганим йўқ, — деди ўксиниб.

Сўнг болалик даври, улғайгани, Фаррух, ўғай ота-онасининг қилмишлари... Йўқотишлар... ҳамма-ҳаммасини бирма-бир хаёлидан ўтказди. Ўтган умри жуда узоқдай туйилди. Худди кўп яшаб қўйганга ўхшар, назарида, бошидаги икки дона оқ соч кеч пайдо бўлгандек эди.

«Достон акамнинг эркалашлари ғалати, мен қариб қола-япман, сен ўн етти билан ўн саккиз оралиғидаги қизга

ўхшайсан, кундан-кунга ёшариб кетаяпсан, дейди», хаёлидан ўтказди у ва қозон остига ўт ёқиш учун ўчоқ бошига борди. Бурнига ғалати ҳид урилиб, кўнгли айниди. Қайт қилмоқчи бўлиб энгашди. Аммо қуруқ ўқчигани қолди. «Тавба, ёқмайдиган бирон нарса еб қўйдимми, нима бало?» деб ўйлади у. Сўнг қайтадан гугурт чақиш учун ўчоқ томонга энгашди. Шу маҳал эрининг овози қулоғига чалиниб, тагин қадини ростлади.

«Бизга фарқи йўқ! Бизга фарқи йўқ! Най-най, нанай, най! Най, нанай, най! Яшасин озод Испания! Ура!» дер эди у бор овозида қичқириб.

Моҳирўй ҳайрон бўлди. Зеро, шу кунгача Достон бирор марта бунақа телба-тескари гаплар айтиб қайтмасди. Бунинг устига, эндигина аср маҳали. «Нима бало бўлди?» деб ўйлаган жувон овоз келган томонга юрди. Эри худди маст одамлардай тебраниб келар, баъзан қоқилиб йиқилиб туншар, шу пайти овози сусаяр, кейин яна ўрнидан туриб, юришда давом этарди.

Моҳирўй югуриб унинг ёнига борди.

— Достон ака, нима бўлди?! Нега бундай аҳволда келаяпсиз?! — деди у хавотир билан.

— Эй-й, маликам, ўзингизмисиз?! — дея ўшшайди Достон. — Сизнинг васлингизга етмоқ учун не-не тоғларни ортда қолдириб, не-не дарёларни кечиб, дарахтларни чопиб, ўтларни вайрон этиб, душманни қон қақшатиб, қўйларнинг қорнини дўмбира қилиб келаяпти шаҳзодангиз!

— Жим, кўни-қўшнилар эшитса, нима дейишади?

Достон юришдан тўхтади. Бўйинини чўзиб, сўл тарафдаги ёнғоқлар томонга қаради. Энг яқин қўшниси Болтавой аканинг уйи шу тарафда. Икки ўғилли, уч қизли чўпон Болтавой ака бир умр колхознинг қўйини боқиб, устидаги жулдур чопондан бошқасига эга чиқмаган.

— Нима бўпти, эшитсин? Менинг буюклигимни ҳамма билиб қўйиши керак! — қичқирди Достон янаям баландроқ овозда.

Моҳирўй унинг ғирт маст эканлигини дарров сезди. Бошқа гапириш ортиқчалигини англаб, эрининг қўлтиғига кирмоқчи бўлди. Аммо эр рўйхушлик бермай, ерга ўтириб олди.

— Сиз ҳам ўтиринг, хоним, — деди зўрға бошини кўтариб Моҳирўйга қараркан, лабини ялаб.

Моҳирўй ортиқ чидолмади. Кўзидан дув-дув ёш оқа бошлади.

— Ойим билиб қолсалар, хафа бўладилар. Достон ака, илтимос, уйга киринг! — дея ёлворди.

— Уй... Уйга кирдим ҳам дейлик, кейин-чи?.. Кейин нима бўлади?.. Йў-ўқ, мен уйга кирмайман. Менга шу ер яхши. Тоза ҳаво. Кайфу сафо. Билсангиз, хоним, Болтавой ака билан ичдим. Рихсивой тракторчининг боғида. Нимага ичганимизни биласизми, хоним? — дея кўрсаткич бармоғини юқорига кўтариб силкитди Достон. — Хотини туғибди. Бешинчи боласини! Ҳе, ҳаммаси ўғил! Қойил! Бешта! — деди кўзини сузиб, Моҳирўйга хунук иржайиб қараган Достон. — Бешта ўғилни туғиб ташлаган хотинга қойил!

Унинг нима демоқчилигини Моҳирўй дарров англади. Ич-ичидан зил кетди. Лаблари титради.

— Юринг, — дея эрининг қўлидан ушлаб тортди.

— Хоним, нега «қўйлар қани?» деб сўрамаяпсиз? Лекин-чи, вой, — деб бир қўлини ерга тираб, зўрға ўрnidан туриб олди Достон, — Фирдавс маладес бола бўлган. Мактабдан кепти-ю, ёнимга югурибди. «Дада, сиз уйга боринг, мен қўйларни боқаман», дейди. Мен сенга айтсам, ақлли бола бўлган у. Ҳимм, худди ўзимга ўхшаб, ақлли бўлган, Ҳимм...

Кесатиқлар ортидаги мазмун Моҳирўйнинг юрагини баттар тилка-пора қилиб ташлади. Унинг нафас олиши тезлашиб, кўкраги кўтарилиб туша бошлади. Айни чоғда эрининг оғзидан келаётган ачимсиқ ҳид кўнглини беҳузур қилаётганди. У Достонни қўйиб юбориб, ерга энгашди-да, яна ўқчий бошлади.

— Нима бало?! — деди турган жойида ҳиринглаган Достон. — Сенам бошқоронғи бўлдингми? Ё... ҳамсояннинг туққанини эшитиб, сениям қорнингга...

У гапиришдан тўхтаб, шимининг чўнтагини ковлаб, носқовоғини олди. Кўзларини зўрға очиб, кафтига нос қўйди. Сўнг тилининг тагига ташлади. Хотинининг аҳволига эътибор ҳам бермай (бунақанги пайтда эътиборга бало борми?), уй томонга икки қадам ташлади-ю, кўзи тиниб, гурсиллаб ерга қулади. Моҳирўй бир муддат ўзи билан ўзи

овора бўлиб, эрининг йиқилганини пайқамай қолди. Аммо уйда деразадан ташқарига қараб ўтирган қайнонаси ҳамма нарсани кўриб турганди. Унинг жон-пони чиқиб кетди. Этагини кўтариб, ташқарига отилиб чиқди. Ўзича бир нималарни гўдраниб, ерда ётган ўғлининг ёнига келди.

— Моҳирўй! Нимага эринга қарамайсан? — деб бақирди.

Эндигина қайт қилиб бўлган жувон қайнонасининг бақирини эшитиб, чўчиб тушди.

— Ойижон...

Унинг қолган гаплари ичида қолди.

— Ёрдам бер! — ўшқирди қайнона.

Достон оғзидаги носни ютиб юборган экан, шу боисдан ҳам ўликдай маст бўлиб қолган эди. У ўзини мутлақо эплай олмас, фақат ўқчиб, қайт қиларди. Кампирнинг қўлидан ҳеч нарса келмасди. У ўзини зўрға кўтариб юрарди. Шунинг учун ҳамма юк Моҳирўйга тушди. У эрини судраб, ўрнидан турғизишга уринди. Қора терга ботиб кетди. Кўёш уфққа ёнбошлаётган маҳал бир амаллаб ҳовлигача олиб келди. Кейин... Яхшиям бахтига Фирдавс қўйларни ҳайдаб келди. Бўйлари янада чўзилган, тўртинчи синфда ўқийдиган йигитча дадасининг аҳволини кўриши билан эшакдан сакраб тушди-да, ойисига ёрдамга етиб келди. Моҳирўй ўғлига куч энганини, у ҳам кап-катта йигит бўлиб қолганини англаб, ич-ичидан хурсанд бўлиб кетди.

Эртасига эрталабдан кампирнинг жағи очилди. У ўғлини роса даккилади, гап орасида келиннинг бепарволигини, эри бир аҳволда келсаям, эътибор бермай, ўзи билан ўзи овора бўлиб юрганини қистириб ўтди.

Нонушта маҳали эди, Моҳирўй ҳар доимгидай ўчоқ бошида, Фирдавс унга ёрдамлашаётган, уйда она-бола ёлғиз эдилар. Достон бошини кўтариб, ташқарига мўралади. Рихсивой аканинг кўксига муштлаб мақтанганини эслади. «Бизни хотин хотинларнинг эркаги. Ўғил бола хотин шунақа бўлади, болани қаторлаштириб туғиб беради», деган эди у. Шунда Достоннинг хаёлига: «Меники-чи?.. Меники хотинларнинг қисирими, эркак бола тугул, қиз ҳам туғолмай-дими?» деган гап келганди. Шунинг учун ҳам у бостириб-бостириб, пиёласини тўлдириб-тўлдириб ароқ ичди. Бошқалар ширакайф бўлишганида, у фирт мастга айланганди.

У хаёл билан бўлиб, Моҳирўй ўчоқнинг ёнида энгашганини кўрмай қолди.

— Ана, битта сутниям икки соатда опкеладиган бўп қолган, бу ёғи қўйлар очликдан маърашаяпти, Фирдавс мактабга кеч қолаяпти. Бу хотиннинг қўлидан олифталикдан бошқаси келмайди. Кеча қарасам...

Онасининг кейинги гапларини Достон эшитмади. У ўрнидан туриб, ташқарига чиққан эди. Бироқ кўнглига келган ишни қилолмади. Чунки кўзи қайт қилаётган Моҳирўйга тушганди.

— Нима бўлди? — сўради хотинининг ёнига бориб.

Моҳирўй ёшли кўзлари билан эрига қараб қўйди. Боядан бери ойисига хавотир билан қараб турган Фирдавс эса:

— Ёмонроқ нарса еб қўйганга ўхшайди. Кечаям шунақа қайт қилганини кўргандим, — деди.

— Сен косани олиб, бувингга оборавер, — деб Достон ўғлини уйга киргизиб юборди. Ўзи эса хотинининг пешонасидан ушлади.

— Нима бўлаяпти? — деди хавотир билан.

— Билмадим. Икки кундан бери кўнглим айнияпти. Ўчоқнинг ҳидига чидолмаяпман.

— Эҳ, худога шукур, — дея Достон Моҳирўйнинг қаддини ростлашига кўмаклашиб юборди-да, меҳрибон товушда: — Раҳмат, хоним. Ўзимизнинг уйга кириб тур, ҳозир орқангдан бораман, — деди.

Ичкарига киргач, Достон Моҳирўйни маҳкам бағрига босди. Юз-кўзларидан тинимсиз ўпди. Кейин кўтариб олди.

— Тушининг, ҳали Фирдавс мактабга кетгани йўқ, кўриб қолса, икковимиз ҳам уялиб юрамиз, — деди Моҳирўй жилмайиб.

— Унда яхшилаб ўпиб қўясан.

— Ўпдим-ку.

— Сенмас, мен ўпдим.

— Хўп.

* * *

Қиш ўтиб, баҳорнинг илиқ тафти тоғ этақларига ёйилган, ҳамма ёқ кўм-кўк либосга бурканиб, ўриқлар оппоқ гуллаб, қалдирғочлар шўх-шодон қўшиғини бошлаган, қўзичоқлар майсанинг таъмини сезган маҳалда Моҳирўй

қиз фарзандни дунёга келтирди. Достоннинг уйида баҳордай гўзал, эркатой қиз туғилди.

Ҳаммадан ҳам Фирдавснинг қувончи чексиз эди. У осмонга ирғишлар, «Энди менинг синглим бор, биз энди икки кишимиз!» дея қичқиради эди.

Бироқ қувонч билан қайғу ҳар доим ёнма-ён бўлади, деганлари рост экан. Моҳинанинг (чақалоққа шундай исм қўйишди) ҳали қирқи ҳам чиқмасдан, Достоннинг онаси қазо қилди. Ўша кезлари у шаҳарда эди. Кичик қизини узатишга кетганди. Тўйга Достон ҳам борган, бироқ тўй ўтиши билан ортига қайтиб келганди. Орадан ҳафта ўтар-ўтмас, онасининг ўлганлиги ҳақидаги шум хабарни укаси етказди.

Кунларнинг ўтиши жуда тез эди. Ҳаш-паш дегунча у аввал ойларни, кейин йилларни ўзи билан бирга олиб кетди. Достоннинг билагидан кучи кета бошлади. Фирдавс эса, аксинча, кундан-кунга бақувватлашиб, бўйи чўзилиб, қарашлари ўткирлашиб бораверди. Жажжигина қизалоқ Моҳина эса на шаҳарлик, на тоғлик эди. Унинг юзи оппоқ, худди онасиникига ўхшайди. Бироқ ҳавонинг тозалигиданми ё бошқа сабабданми, анча дуркун эди. Яна худди ўғил болаларга ўхшаб овқат ерди. «Катта бўлсам, — дерди у оиласи жамлигида, — Фирдавс акамга ўхшаган бақувват бўлман. Бир ўзим қўйларни боқиб келаман. Йўлимдан айиқ чиқиб қолса, бир уриб думалатиб юбораман». Беш ёшли қизчанинг гапларига ҳамма бирдан кулиб юборар эди. Бу пайтда Моҳирўйнинг икки дона оппоқ сочига яна беш-олтита қўшилган, юзи эса ўша-ўша чиройли, силлиқ. Овози ҳамон жарангдор эди.

Ана шундай кунларнинг бирида Достон шамоллаб, уйида ётиб қолди. Тўққизинчида ўқийдиган Фирдавс мактабга бормай, қўйларни боқиб кетди. Ўзига таниш бўлган жойларда аввалига роса сайр қилди. Тушга яқин уйдан тўрт сой наридаги ёввойи ўрик остига қўйларини ҳайдаб борди. Эндиликда юз эллиқдан ошиб кетган қўйларининг ҳаммаси кела-келгунча ўт ковшаган, ҳаммаси тўқ эди. Ўрик остига борганларидан кейин бирин-сирин ерга ётиб олишди. Фирдавс ҳам эшакдан тушиб, хуржунини қуриб қолган майса устига ёзди. Сўнг ундан бир бўлак яхна гўшт олиб, оғзига солди-да, қўйнидан китоб чиқарди. Стендалнинг

«Қизил ва қора» романи. Яқинда мактаб кутубхонасига келган экан, Фирдавс уни ҳаммадан биринчи олди. Икки-уч бет ўқиб кўргач, қизиқиб кетди. Ҳозир ҳам зўр иштиёқ билан китобни очди-ю, қулоғига от дупури эшитилиб, ниятидан чалғиди ва диққатини товуш келаётган томонга қаратди. Туёқ товуши секинлашаверди. Фирдавс зумда қишлоқ чўпонларини кўз олдидан ўтказди. Биргина Болтавой чўпонда от бор. Лекин у қўйларини бошқа ёқда боқади. «Ким келаётган экан?» деган ўй унинг хотиржам ўтиришига йўл қўймади.

Ўрнидан туриб қаради-ю, бир эмас, беш отликқа кўзи тушди. Улар анча яқинлашиб қолганди, елкаларига илиб олган милтиқларини Фирдавс аниқ кўрди. «Илгари сира бунақа одамларни кўрмаганман. Ким экан булар?» дея ўйлади у ва яқинлашаётганларнинг ҳар бирига диққат билан тикилди. Иккитаси костюм-шимда, қолганлари спортчилар кийимини кийиб олган, анча вақтдан бери от устида юришган, шекилли, чарчаганидан бошларини эгиб олишганди.

— Ҳов бола, — деди улар Фирдавснинг ёнига етишларига беш-олти қадам қолганида костюм-шимлилардан бири. Унинг товуши хириллаб чиқишидан чанқаганини сезиш қийинмасди. — Сувинг борми?

— Бор. Лекин ҳаммангизга етмайди, — жавоб берди Фирдавс улардан кўз узмай.

— Беравер. Томоқни бир ҳўлласак етади, — деди бошқа бири.

Фирдавс белбоғи устида турган газли сув шишасини олди. Бунгача меҳмонлар отларидан сакраб тушишди. Сўнг Фирдавс берган шишадаги сувдан бир қултумдан ичишди.

— Қўйлар ўзингникими? — сўради ёши ўтиб қолганидан бошидаги сочи ҳам тўкилиб кетган, қовоқлари сўлгин, оқсоқ киши.

Фирдавс аввал қўйларига, кейин сўроқ берувчига қаради.

— Ҳа-а, ўзимизники, — деди истар-истамай.

— Бой экансан. Бирор икки юз-уч юз боров.

— Йўқ, юз элликта.

— Яхши, юз элик ҳам каммас. Энг паст нархда юз сўмдан ҳисобласанг ҳам, шу ернинг ўзида бир ярим минг сўм ётиб-

ди. Яша. Менга қара, отинг нима?

— Фирдавс.

— Фирдавс, болам, гап бундай. Биз овга чиқувдик. Каклик овламоқчийдик. Лекин кўриб турибсан, каклик тугул, чумчуқ овлаш ҳам қўлимиздан келмади. Шунга битта қўйингни бизга сот. Биринчидан, савобга қоласан. Иккинчидан, тўрт-беш сўм ишлаб оласан, — деди чўлоқ киши.

— Сотолмайман, амаки, дадамга нима деб жавоб бераман?

— Менинг отим Нормат. Ўртоқларим «чўлоқ» деб чақиради, — дея ҳиринглади қария. — Балки эшитгандирсан, болам.

— Йўқ, эшитмабман. Мен қишлоқдан ташқарига чиқмайман, амаки. Шунинг учун ён атрофдаги қишлоқларнинг одамлариниям танимайман.

— Ҳов бола, — деди спортчилар кийимидаги ўттизлар атрофидаги узун бўйли, елкалари кенг йигит, — хўжайин ҳалиям сотиб оламан деяпти. Хурсанд бўлмайсанми? Гапингни қара-ю, дарров битта ширбозингни ушла-да, оёгининг тагига сўй.

— Вали, ўзингни бос. Эшитмадингми, қишлоқдан чиқмаганман деяпти? Кўринишидан ҳам ҳали жуда ёшга ўхшайди. Сотиб оламиз. Бор барака, икки юз сўм бераман битта ширбозга, — деди Нормат чўлоқ.

— Амаки, сотмайман дедим-ку, — дея бошини эгди Фирдавс.

Чўлоқ йигитларига қараб, кўз қисиб қўйди-да:

— Ана, уч юз сўм, — деди мийиғида кулиб.

— Сотмайман.

— Беш юз.

— Хўжайин, — деди костюм-шимли йигитлардан бири, — битта хўкизнинг пулидан ҳам оширвордингиз-ку! Ширбоз жа оғир бўлса, ўн беш кило келар. Шунда биттаси тўқсон сўмга айланади.

— Ишинг бўлмасин. Қани, йигитча, қўлингни бер, беш юз сўм, ҳозир санаб бераман. Ўзиям-чи, фақат элик сўмлик. Бунақа пулни умрингда кўрмаган бўлсанг керак.

— Сотмайман.

Норматнинг юзидаги табассум ўрнини қаҳр эгаллай бошлади.

— Беш юзгаям кўнмайсанми? Ўнта қўйнинг пулини айтаяпман, болам.

— Сотмайман.

— Мендан кетса кетсин, етти юз. Бер, биз битта шашлик пишириб, эллик-эллик отиб, маза қилиб кетайлик.

— Бўлмайди.

— Онангни эмгур, — деди Норматнинг Вали исмли йигити, — инсоф ҳам шунчалик бўлар-да. Хўкиз тугул, отнинг пулини бериб юбораяпти-я.

Фирдавс унга ўқрайиб қаради.

Унинг қараши Норматнинг иззат-нафсига тегди. У қайсар чўпон боланинг адабини бериб қўйиш учун қулоқ-чаккасига шарақлатиб шунақа шапалоқ туширдик, Фирдавс орқаси билан гурсиллаб ерга йиқилди.

* * *

Моҳирўйни чақмоқ ургандай бўлди. У ўчоқ бошидан уйига кетаётганди. Негадир бирдан юраги безовта ура бошлади. Ҳаво етишмаётгандек бўғилди. Тўхтаб, бошини кафтлари билан чангаллади. Бир муддат шу тахлит ўтирганидан кейин ҳаммаси жойига тушди. «Тавба, яна бўйимда бўп қолдим нима бало? — деб ўйлаб, мийиғида кулди у. — Нима бўпти, бир ўғил, бир қизнинг ёнига яна битта фарзанд қўшилса ёмонми?»

Шу хаёллар билан тагин беш-олти қадам юриб, яна тўхтади. Бу сафар юрагини гашлик эгаллаб олганди. Назарида, қўйларини боқишга кетган Фирдавсга бир нима бўлгандай эди. Жувон тоғ томонга ўгирилиб, узоқ-узоқларга кўз ташлади. Зора, ўғлининг қораси кўринса, зора, кўнгли жойига тушса. Бироқ узоқларда иссиқнинг сузиб юрганидан ўзга нарса кўринмасди. Унинг юраги баттар гаш тортди. Шоша-пиша уйига кириб, шифтга қараб ётган эрига:

— Туринг! Фирдавснинг ёнига боринг, бўлинг тез! — дея бақирди ҳовлиқиб.

Хотинининг майин сўзлашига, чиройли жилмайишига ўрганиб қолган Достон ҳайрон бўлиб, унга ўгирилиб қаради.

— Нималар деяпсан? — деди пинагини бузмай.

— Бир нима бўлганга ўхшайди, Достон ака! Бемалол ётавермасдан, турсангиз-чи!

— Оббо, турган-битганинг ваҳима сенинг... — деб оғри-
ниб ўрнидан турди Достон. — Касал ҳолингдаям қўйиш-
майди. Бир кун жўнатганимга шунча минғир-минғир... Агар
ҳар куни менга ўхшаб тоғма-тоғ кезса, мени уйдан ҳайдаб
юбораркансан-да, а?

— Достон ака, шу гапларни сиз айтаяпсизми? Бўпти,
уйда ўтираверинг, ўзим бориб келаман, — дея аччиқла-
ниб, ташқарига чиқиб кетди Моҳирўй.

Ташқарида унинг қизини жеркиб бергани эшитилди.
Достон афтини бужмайтириб, пешонасидаги терни артди.
Сўнг чопонини елкасига ташлаб, ташқарига юрди ва йўлга
отланаётган хотинини тўхтатди.

— Шошма, ўзим бориб келаман. Дарров қайтамиз. Сен
аччиққина суяқ овқат тайёрлаб қўй, — деди.

Моҳирўй унга ўқрайиб қараб олгач, тоғ томонга нигоҳ
ташлади. Хаёлида узоқ-узоқларда, қайсидир қирда ўғли
дармони қуриб, ташналикдан оғзини катта-катта очганча
осмонга қараб ётгандай эди.

Достон ярим йўлга етмай, жиққа терга ботди. Ҳатто чо-
поннинг остидаги қўйлаги сиқиб оладиган даражада ҳўл
бўлиб кетди. «Қувватсизликдан, — ўйлади у, — бир то-
мондан яхши бўлди. Тер билан бирга касаллик ҳам чиқиб
кетди».

Бироқ яна озгина юргач, чарчаб, дармони қуриди.
Юришга мадори йўқ. Бирпас дам олиш мақсадида қир-
нинг кўксини ёриб чиққан тошга ўтирди. Беш, ўн дақиқа
ўтди. Чарчоқ орқага сурилди-ю, эринчоқлиги тутди. «Шу
ерда кутиб ўтирсам, Фирдавс қўйларни ҳайдаб келиб қол-
масмикан? Баҳонада сарсон бўлмасдим», қўнглидан ўтказди
у ва яна бир муддат шу ўй нашъасида ўтирди. Аммо кўз
олдида Моҳирўйнинг аразлаган чеҳраси намоён бўлди-ю,
тиззаларига таяниб, ўрнидан турди ва тагин юришда да-
вом этди.

У Фирдавснинг қаерда эканлигини тахминан биларди.
Шу боисдан тўғри Букрисой этагидаги улкан ўрик томон-
га кетди. Сойнинг сўл қанотидаги қирнинг устига чиқиб,
қўлини пешонасига соябон қилиб, пастликка қаради.
Қўйлар ўрик остидан чиқиб кетган, ўша атрофда ўтлаб
юришарди. «Ухлаб қоптими дейман?» хаёлидан ўтказди
Достон ва аста-секин сойга эна бошлади.

Ўрикка етишига ўттиз-қирқ қадамча қолганда, дарахт танасига боғланган одамни кўрди-ю, юраги орқасига тортиб кетди.

— Фирдавс!.. — унинг лаблари пичирлади ва бирдан югуришга тушди.

Кўкси, оёғи ўрикка қўшиб арқон билан чандиб боғлаб ташланган Фирдавснинг боши эгилиб қолганди.

— Ўғли-и-м! Болам! — дея бақириб юборди Достон ва югуриб келиб, Фирдавснинг бошини кўтарди. — Сенга нима бўлди?! Ким сени бу аҳволга солди?!

Фирдавснинг кўзи юмуқ эди. Лабидан сизиб чиққан қон қотиб қолганди.

— Қайси итдан тар-қаганнинг иши бу?!

* * *

У чаққонлик билан ўрнидан сакраб турди-ю, Нормат чўлоқнинг оёғига тепди. Чўлоқ анчадан бери калтак нималигини билмасди. Калтаклаш тугул, охириги пайтларда биров унинг юзига тик қаролмас, бурнидан баланд гапирмасди. Бунга ҳеч кимнинг ҳадди сиғмасди. Чунки алғовдал-ғовлардан омон-эсон ўтиб олган Нормат энди ҳақиқий муштумзўрга айланганди. Атрофидаги одамларининг сони ҳам бирор элликтага етиб қолганди. Машина ўғирлаш, бўлақларга бўлиб сотиб юбориш, дўконлардан, ресторанлардан чўтал йиғиш, вокзал ва аэропортдаги зўравонликлар, афғон афюнени транзит қилиб, Россияга ўтказиб юбориш, бир қисмини ўзида олиб қолиб, тарқатиш, заводлардан ўзининг ҳақини ундириш унинг касбига, ҳаётининг ажралмас қисмига айланганди. Унинг мушугини биров пишт демасди. Сабаби мафия сардорларининг Одессадаги йиғилишида унга ҳудуд «смотримши»си — қаров-чиси унвони берилганди. Шундай одамнинг оёғига, яна оқсоғига қаердаги гўдак, чўпон бола тепса...

Норматдан бурун унинг гумашталари сакраб тушишди. Худди уларни манави тирранча тепгандай.

— Вой, зинқарча! — деди кўзлари олайиб кетган Нормат. — Ҳали сен менга қўл кўтарадиган бўлдингми?!

Унинг гапи тугар-тугамас, аввал Вали, ке-йин бошқалар Фирдавс-нинг устига ташланишди. Бирпасда бечора болани ерга ётқизиб, обдан тепкилашди. Сўнг ўрикка чандиб боғлаб ташлашди-да, ширбозларининг энг семизла-

ридан иккитасини ушлашди. Улардан бири оппоқ эди. Юзи қонга беланган, зўрға нафас олаётган Фирдавс ўша ширбозни жуда яхши кўрарди.

— Сенинг ўрнингга, — дея иржайди Нормат Вали пичоқнинг тигини қўйнинг гарданига тираганида, — кўчқорчангни қурбонлик қилаяпмиз! Шунинг учун ўлмай қолганинга шукур қил!

Мўйлови сабза ура бошлаган йигит унинг бирор оғиз гапини эшитмади. Чунки у ҳушсиз эди.

Норматнинг йигитлари ҳаш-паш дегунча иккала қўйнинг ҳам гўштини майдалаб сихга тортиб, кабоб тайёрлашди. Хурсандчилигининг чеки йўқ Нормат чўпон болани бутунлай эсидан чиқарган, айшу ишрат домига чўккан эди.

— Шу пайтгача еган қўйларимни бир жойга тўпласа, бир отардан ҳам ошиб кетади. Лекин бунақа ширин гўшт емаганман. Ширбоз биз учун тоғдаги доривор гиёҳларни еган экан-да, — дея хахолаб куларкан, оғзини тўлдириб Фирдавс яхши кўрадиган қўзининг гўштини чайнади у.

Унга шотирлариям қўшилишиб хахолашар, ҳали каклик овлай олмай сарсон бўлганлари бекорга эмаслигини, бу ёқда мана бундай ризқ-насиба уларни кутиб турганини айтиб, Норматнинг кайфиятини янада чоғ қилишга уринишарди.

Кайфи ошиб, қорни тўйган чўлоқ яқинда ўзи қурдирган сув ҳавзасида чўмилишни ихтиёр этиб қолди. Шотирлар дарров унинг тулпорини етаклаб келишди.

Нормат отга югурдаклари ёрдамида амаллаб ўтириб олгач, дарахтда боғлиқ қолда бошини эгиб, ҳушидан кетган чўпон болага кўз ташлади.

— Баччағар, — деди ҳаммага эшиттириб, — қайсар экан. Ўзи чўпонлар шунақа бўлишади-да. Бошқа ёқдан келиб, кўпориб кетишсаям, ишлари бўлмайди. Лекин эркакчасига сотволаман десанг, оёғини тираб туриб олишади. Бўшатманглар, шу аҳволда тураверсин. Ўлмаса, шоқол-поқол еб кетмаса, ақли киради. Кейинги сафар бизни кўриши билан ўзи қўйини етаклаб келиб, оёғимизнинг тагида сўяди.

Унинг гапига шотирлар хахолаб кулишди. Нормат эса отининг қорнига ниқтади.

* * *

Моҳирўйнинг назарида эри жуда узоқ қолиб кетганга

ўхшарди. Уйга киради, эшикка чиқади. Қани энди, кўнгли хотиржам тортса. Қани энди, қора қуюндай хаёлини эгаллаб олаётган бир-биридан даҳшатли ўйлар ортга чекинса. Йўқ, аксинча, бунақа пайтда кўнгилга сира яхши ўй келмайди. Нуқул ваҳимали хаёллар ёпирилади. «Бу аҳволда жинни бўп қоламан. Ҳозироқ боришим, боламини кўришим керак. Бўлмаса, улар келгунча бир ёқли бўламан», дея кўнглидан ўтказиб, шу заҳотиёқ йўлга тушди. У эри, ўғли каби атрофни яхши билмасди. Шундай эса-да, боши оққан тарафга кетаверди. Узоқ юрди. Қўлини пешонасига тираб, олис-олисларга термилди. Лекин на ўғлининг, на эрининг қораси кўринар эди. Бу ёғи қуёш ҳам уфққа ёнбошлаб борар, ҳализамон оқшом тушиши аниқ эди. Бироқ жувон бу ҳақда мутлақо ўйламас, тезроқ ўғлини топса-ю, бағрига босиб, уйига қайтариб келса... У кетаверди, кетаверди. Алалхусус, йўлдан адашди. Тўхтаб, атрофга аланглади. Ҳамма ёқда туянинг ўркачига ўхшаш паст-баланд адирлар. У энди қаёққа боришни, эри билан ўғлини қай макондан қидиришни билмасди. Шу боис анча муддат бир жойда туриб қолди. Кўзи уфққа тушгач эса қўрқиб кетди. Энди унинг ўзи адашганди-да. Ортига бурилиб, эндигина қадам босганида, оёғи қайрилиб кетди. Бир нарсанинг қирт этганини аниқ-тиниқ эшитди. Оғриқ зўридан инграб юборди. Кўзидан тирқираб ёш отилиб чиқди. Лўқиллаётган тўпигини силади. Орадан бирмунча вақт ўтгач, оғриқ сусайгандай бўлди. «Энди юрсам бўлади. Кўп узоқлаб кетмагандим. Ҳаракат қилсам, жуда қоронғилик тушмай, уйга етволаман», дея хаёлидан ўтказди у. Бироқ ўрнидан туриши билан додлаб юборди ва секин соғ оёғига оғирлигини ташлаб ўтирди.

— Эй худо, ҳали шу ерда қолиб кетаманми, шунча кўргиликларинг каммиди, ҳали тортган азобларим озмиди?! — деди бақриб.

— Тинчликми? — деган овоз келди шу пайт унинг орқа томонидан. Моҳирўй оғриқни ҳам унутиб, қўрқа-писа ортига ўгирилиб қаради. Нигоҳи эшак устида ўзига ҳайрон бўлиб тикилиб турган, фуфайкали, бошига қулоқлари осилиб ётган телпакни бостириб кийиб олган, соқоллари ўсиб кетган одамга тушди. Моҳирўй умрида бу одамни кўрмаганди, шу боис юраги товонига тушиб кетди ва эшакли-

нинг:

— Нима гап? — деган сўроғига жавоб беролмай, довди-
раб қолди.

— Ҳозиргина, — деди баттар ҳайрон бўлган эшақли
одам, — дод-вой қилаётувдинг. Нега бирдан жим бўп қол-
динг? Кимсан, бу ерларда нима қилиб юрибсан?

— Мен... ҳалиги, эрим... ўғлимни излаб юрувдим, йўлдан
адашдим. Оёғим қайрилиб кетди. Энди уйга кетолмаяпман.
Уйимиз анча олисда, — деди унга жавобан Моҳирўй тути-
ла-тутила.

Нотаниш киши ҳиринглаб кулди ва бир сакраб эшақи-
дан тушиб, жувоннинг ёнига яқинлашиб кела бошлади.
Унинг важоҳати шунақанги кўрқинчли эдики, Моҳирўй
беихтиёр ўтирган кўйи сурилиб, қочишга чоғланди.

— Нима, мени еб қўяди деб ўйлаяпсанми? — дея ҳирин-
глаб кулди фуфайкали. — Лекин айтиб қўяйин, шу пайтга-
ча одамхўрлик қилмаганман. Оёғингни кўриб қўймоқчи-
ман. Ўзинг ёрдамга чақирдинг-у, яна суриб қолишга ури-
наётганингга бало борми?

— Ҳалиги... Ҳалиги, менинг оёғимни кўришингиз шар-
тмас. Эшагингизни бериб туринг, уйга етволай. Эрим са-
хий одам, яхшилигингиз учун битта қўй беради.

— Ҳе, сахиймиш. Эшагимни берсам, битта қўй берар-
миш. Менга қара, агар хоҳласам, мингта қўйни сотволи-
шим мумкин... Сенга шундоғам яхшилик қилиш учун кел-
ган бўлсам-у, гапларингни қара, — дея Моҳирўйнинг ёнига
келди у.

— Раҳмат... Мен... Мен, биласизми, шошиб қолганим-
дан... юрагимни олдириб қўйганман-да...

— Тушунарли, бу адирларни, тоғларни билмасанг, ёлғиз
чиқмагин-да. Оёғингни кўрсат, — деб соқолли одам Мо-
ҳирўйнинг ёнига тиззалаб ўтирди.

Жувоннинг асло унга оёғини ушлатиш нияти йўқ эди.
Ахир бегона одам бўлса, яна кўринишидан от ҳуркса. Бу
ёғи қоронғилик аста-секин қуюқлашиб бораяпти. Жувон
иложсиз қолганди. Нотаниш киши унинг оёғини ушлаб,
озгина силаб турди-да, қаттиқ тортди. Оғриқдан Моҳир-
ўйнинг кўзи олдида юлдузлар чақнагандай бўлди. Оёғи яна
бир марта қирт этди ва шу заҳоти оғриқ сусайди.

— Раҳмат, ака, мендан қайтмаса, худодан қайтсин.

Тўйларингизда хизмат қилайин, — дея шоша-пиша ўрнидан туришга ва мумкин қадар бу ердан эртароқ қочиб қолишга шайланди Моҳирўй.

— Худони безовта қилма. Мен мана шу кенгликларнинг эгасиман. Ўн йилки, санқиб юрибман. Ўзим унчалик қаримасман. Лекин соч-соқол олинавермаса, одамни кексайтириб қўяркан. Оёғингдан билдим, сен ҳам айна пишиб етилган давринг экан. Қарзингни адо этишни бошқа пайтга қолдириб нима қиласан. Ҳозирнинг ўзида тўлаб қўя қол.

Моҳирўй баттар ваҳимага тушди.

— Нима... Нима деганингиз бу?.. Ҳозир ёнимда ҳеч вақойим йўқ-ку, ҳали уйга борсам...

— Аёл бўлсанг. Қарзингни бирон нима билан тўлаб нима қиласан?!

— Мен сизни тушунмаяпман...

— Ҳамма нарсани тушуниб турибсан, ўзинг-ни гўлликка солма. Узоғи билан ўн беш минутда тўлайсан-у, қутуласан.

— Йўқ! Йўқ!

— Ҳа!..

* * *

Юзига теккан нам-ликдан сўнг Фирдавс кўзини очди. Тепасида дадасини кўрди.

— Ўзинга келдингми, болам. Мени роса кўрқитиб юбординг, — деди Достон йиғламоқдан бери бўлиб.

— Қаердаман, дада? — сўради ҳали ҳеч нимани англаёлмаган Фирдавс.

— Ким сени бундай аҳволга солди, болам? Ким?! Ким дарахтга боғлаб ташлади?!

Достон бутунлай ўзини йўқотиб қўйган эди. Шу боисдан ҳам ҳозир бақираётганини сезмаётганди. Айна чоғда зўриқаётганидан юзи қизариб кетганди.

— Дада, менга нима бўлди ўзи? — сўради яна Фирдавс отасининг сўроқларига жавоб бермай.

— Сенгами? Ўғлим, сенга ҳеч нима бўлгани йўқ. Фақат айт, бу ерга кимлар келди? Ким сени бу қўйга солди? Айтгин, жон болам?!

Фирдавс бир муддат дадасига гарангсиб қараб ётди. Кейин унинг хотирасида чўлоқ ва унинг гумашталари тиклан-

ди ва барчасини бирма-бир гапира бошлади. Унинг сўзларини эшитаётган Достоннинг гоҳ пешонаси тиришса, гоҳ кўзи каттарар, тишларини бир-бирига маҳкам босиб олганидан жағи тарам-тарам бўлиб шишарди.

— Дада, улар бу ерлик эмас, бошқа жойдан келишган, — дея ҳикоясини тугатди Фирдавс.

— Ҳа, ўғлим, шундай, мен уларни танийдиганга ўхшайман. Лекин бу ерларда нима қилиб юришганига ақлим етмаяпти, — деб пешонасига кафтини қўйди Достон.

— Ёмон одамларми улар?

— Ёмонлигини ўзинг ҳам кўрибсан!

Достон бошқа гапирмади. Аввал ўғлининг юзини совуқ сувда яхшилаб ювди. Кейин кўрагини, биқинини ушлаб кўрди. Оғриқ бор-йўқлигини сўради. Хайрият, юзининг моматалоқ бўлиб кетганини ҳисобга олмаса, ҳамма жойи соғ-саломат экан.

— Аянгга қандай баҳона топишни билмай турибман, — деди у ўғлига маслаҳатомуз тикилиб.

— Бир-иккита болалар билан жанжаллашиб қолдим, улар қўйларимизни минишмоқчи бўлишди, дейман. Аям дарров ишонади, — дея қўл силтади Фирдавс. Унинг кўзлари кулиб турарди. Ичида эса ўч олиш алангаси пайдо бўлганди. «Ҳаммасини йўқотаман, биттасини ҳам соғ қўймайман», деган ўйда томиридаги қони гупиллаб ураётган, шу қарорга келганидан ҳатто кўзларида кулги чақнаганди. Бир пайтлар отасининг кўзлари шундай чақнаб турарди. Унинг отаси — Фаррухнинг қандай одам бўлганини Достон яхши биларди. У ҳам мана шундай кулиб турган кезлари даҳшатли қарорлар қабул қиларди. Бунга Достон бир неча марта амин бўлганди.

— Ўғлим, — деди унинг хаёлини чалғитишга уринган Достон, — ўқисанг, катта одам бўлсанг, отда санқиб юриб, зўравонлик билан шуғулланаётганларни обдан додини берадиган бўласан. Ишонавер менга, шу кунлар келади ҳали.

Ваҳоланки, ҳозир Дос-тон ўзини зўрға тутиб турар, ўғлини калтаклаб кетган Нормат чўлоқ эканига шубҳа қилмас, уни ушлаб олиб, бўғизлаб ташлашга ҳам тайёр эди. Шу тобда у боласи, хотини ва қишлоқда тўплаган озми-кўпми обрўсини унутган, нияти бузилганди. Ўғлининг кўнглини юмшатишга уринаяпти-я, аммо ўзи тўлиқиб ке-

тяпти. Бақириб-бақириб сўкингиси, ўғлини бағрига олган манави дарахтни тепкилаб ташлагиси келаётганди. Дарахтни тепкилаш-ку, қийинмас, лекин, кошки, шу билан хуморидан чиқса. У ўзини жудаям ожиз ҳис этди. Илгари ҳам шунақа туйғу бир-икки марта пайдо бўлганди. Аммо у маҳаллари ожизликнинг бир чеккасида шумлик ҳам ётарди. «Вақти келса, жойингга солиб қўяман», деб қўнглига тугарди. Ҳозир эса қўлидан ҳеч иш келмайди.

— Эшакка миниб, уйга жўна, мен ортингдан қўйларни ҳайдаб кетаман, — деди Достон аламини ичига ютиб.

— Дада, кўрдингиз-ку, ҳеч нима қимапти менга. Икковимиз ҳайдаб кетаверамиз.

Достон эътироз билдирмади. Қўлига чўпон таёқни олди.

Улар уйга етиб келишганида, қуёш ботишига бир терак бўйи қолганди. Достон нигоҳи билан Моҳирўйни қидирди. Бироқ у ҳеч қаерда кўринмасди. Шунда қизчаси югуриб келди.

— Аям қани? — сўради у бир дадасига, бир ундан сал орқароқда келаётган акасига қараб.

— Уйдамасми аянг? — деди ҳайрон бўлган Достон.

— Йўқ, — дея бошини сарак-сарак қилди қизча, — менга уйдан ҳеч қаерга чиқмай ўтир, мен даданг билан акангни топиб келаман, деб чиқиб кетувди.

— Уфф, шуниси камлик қилувди. Қайси томонга кетди?

— Сиз ҳар куни қўйларни ҳайдаб кетадиган томонга, — жавоб берди қиз.

— Сен, — деди Достон ўғлига ўгирилиб, — уйда қимирламай ўтир. Кейин орқангдан излаб чиқмайин тагин.

У Моҳирўй кетиши мумкин бўлган томонларни чама-лаб кўрди. Бошда ўзи доимий кетадиган йўл билан тахминан ярим чақиримча юрди. Сўнг тўхтади. Энди қаёққа боради? Моҳирўй қайси томонга бурилиши мумкин? Ахир у йўлни билмайди-ку. Бу атрофлардан мутлақо беҳабар. Чунки неча йиллардан бери мана шу масканни макон этганларига қарамай, бирор марта бўлсин, Достон хотинини ўзи билан бирга олиб чиқмаган, қир-адирлар билан та-ништирмаган. Шу пайт кутилмаганда унинг юраги тез-тез ура бошлади. Шунақа гупиллаб урардики, Достон довдираб қолди. Турган жойида чир айланиб, чор томонга нигоҳини ташлар, лекин қаёққа боришини билмасди. Охири

таваккал қилиб, кунботарни мўлжал қилди. Аввал секин-секин юрди, кейин югуришга тушди. Шу аснода бир неча марта «Моҳирў-ў-ўй! Моҳирў-ў-ўй!!!» деб бақирди. Аммо чақирувларига жавоб қайтмади. Бундан баттар тўлиқиб кетган Достон қадамини тезлаштирди.

* * *

Башарасини чўтир босган, бир неча ойлардан бери юзига сув тегмаган, соқолигача кир-чир бўлиб кетган, жирканч нусха Моҳирўйнинг кўйлагини йиртиб ташлашга улгурди. Жувон унга қаршилиқ қилиб, бақира бошлади. Жирканч нусха, ҳарчанд уринмасин, бошқа ҳеч нарса қилолмади. Хотинининг чинқирганини бир чақирим наридан эшитган Достон елдай учиб келди ва кела солиб, ўзини зўравоннинг устига отди. Кўп югурганидан ўпкаси шишиб кетган, дармони қуриб, билагида кучи қолмаганди. Шу боис Моҳирўйнинг устидан эҳтирос ўтида ёнаётган кимсани афдариб ташлади-ю, бир зумда ўзи унинг остига тушиб қолди. Анчадан бери тоғда яшаган, асосий озуқаси гўшт бўлган нотаниш одамнинг қўллари бақувват эди. Кўзларида шафқатдан асар ҳам йўқ эди, шу боис сира қийналмай Достоннинг томоғига чанг солиб, бор кучи билан уни бўға бошлади. Достоннинг нафаси қайтиб, кўзи олайди ва ранги бўздай оқариб кетди. У жон-жаҳди билан рақибига қаршилиқ қилди. Аммо буларнинг ҳаммаси бесамар эди. Атроф баттар қоронғилаша бошлади. Достоннинг билагидан қувват кетди. Шу маҳал жуда ўткир бир нарса биқинига ботиб, этини тешиб ўтди. Кейин нафас олиши осонлашди. Шу маҳал:

— Мана сенга! Мана сенга! — дея бақира бошлади хотини.

Достон бемажол ётаркан, хотинига аста кўз ташлади. Моҳирўй кўлидаги тош билан зўравоннинг бошига аямай урар, эси оғиб қолган одамдек тинимсиз бақирарди. Шу тобда унинг кўзига ҳеч нарса кўринмас, нима қилаётганини англаёлмасди. Зўравоннинг боши бир тарафга қийшайиб, атрофга қон сачради. Шундан кейин ҳам Моҳирўй тўхтай демасди. Ҳатто у бир-икки марта эрини ҳам уриб юборишига оз қолди. Достон устидаги юкни афдариб ташлаб, ўрнидан сапчиб турди-да, хотинини маҳкам кучоқлади.

— Бас! Бўлди! Ўлди у!!! — деб бақирди.

Моҳирўй чақмоқ ургандай бир сесканди ва қўлини кўтарганча қотиб қолди. Кўзлари олайди.

— Нима?! Нима дедингиз?! — деди бир муддатдан сўнг.
— Ким ўлди?!

— Кимлигини сен биласан!

— А-а? Мен? Мен кимлигини биламан?! Ҳа. Мен биламан. Сиз ўзингиз ким, Достон ака? Достон ака!

Ўкириб юборган Моҳирўй қўлидаги тошни ташлаб юбориб, эрини маҳкам кучоқлаб олди. Яланғоч ҳолда қишнинг қаҳратонида қолиб кетган одамдай дағ-дағ титрай бошлади. Лабини шунчалик маҳкам тишладики, қон сизиб чиқди.

— Эй худо, нима ёмонлик қилганди-и-м? — дея бор овозда бақирди.

— Жим. Ўзингни бос! Ҳаммасидан қутулдинг, ҳаммасидан. Ҳар ким экканини ўради. Юр, биров келиб қолмасидан уйга етвойлик, бунақаларнинг тиригидан ўлиги қиматроқ туради. Қани, тез бўл!

— Мен одам ўлдириб қўйдимми?! Қўлимни қонга ботирдимми?! — деди ҳали-ҳануз ўзига келолмаган Моҳирўй.

— Юр! Бу итдан тарқаганни кечаси шоқоллар еб кетсин!

Достон мурдани тепди. Сўнг хотинини елкасидан кучиб, уйи томонга етаклади.

Моҳирўй бошпанасига етгунча гоҳ унсиз, гоҳ овоз чиқариб, титраб-қақшаб йиғлади. Достон уни овутишга ҳарчанд уринмасин, сира уддасидан чиқолмади. У Моҳирўй яна илгариги ҳолатига тушиб қолишидан жудаям чўчиётган эди.

Эр хотинини чўмилтириб, бошқа кийим кийдирди. Қонга беланган йиртиқ кўйлакни ўчоққа ташлаб, ёқиб юборди. Бунгача фарзандлар уйдан чиқишмади. Иккаласи ҳам кўрқув исканжасида ўтиришди.

Достоннинг кўнглида бир олам саволлар бор эди. Бироқ уларнинг ҳеч бирини хотинига айтмади. Қийнагиси келмади. Барини эртанги кунга қолдирди. Шунингдек, на ўғлига ва на қизига бирон нима деди. Иккаласини ҳам жойига ётқизиб, чироқни ўчириб қўйди. Ўзи эса Моҳирўйни маҳкам кучоқлаб ётди. Жувон тунни бесаранжомлик-

да ўтказди. Бир қанча муддат ухлаёлмай ётди. Эндигина кўзи илинганда, тушига алламбалолар кирар ва чўчиб уйғониб кетарди. Достон ҳам унга қўшилиб, деярли ухламади.

Эртасига у қўйларни ёйгани олиб чиқмади. Уйидан ҳеч қаерга чиқмади. Хотини эрталаб ҳам ўзига келмаганди, шу боис жойидан қимирламади. Нонуштани Фирдавс иккаласи тайёрлашди. Айни чоғда Достон Моҳирўйдан сўрамоқчи бўлган нарсаларини яна кейинга қолдирди.

* * *

Кунлар, ойлар бир-бирини қувиб ўтаверди. Киприк қоққунча бўлмай, ёз ўтиб, куз келар, сўнг дарров қиш ҳам эшик қоқиб қоларди. Фирдавснинг бўйи янада чўзилди. Билакларидан куч тошди. Мўйлаби сабза урди. Мактабни тамомлаб, кап-катта йигит бўлиб қолди.

— Юрическийга ўқишга кираман, — деди сўнгги имтиҳонни топшириб, уйига қайтиб келгач, дадасига.

Достоннинг сочида қорасидан оқи кўпайиб, пешонасидаги ажинлари ҳам ортганди. Феъли ҳам аввалгидек қизиққон эмас. Мулоҳазали, етти ўйлаб, бир кесадиған кишига айланганди у. Шу боис ўғлига дарров бирор нима демади. Бироз ўйланиб ўтиргач, ҳалиям унча-мунча эркакни мафтун эта оладиган, юзидаги билинар-билинемас ажинларни айтмаганда, ҳали анча ёш кўринадиган Моҳирўйга қаради. Хотини ўша куни босқинчи эркакка дуч келганидан буён юрак ўйноғини орттириб олган, чумчуқ пир этса, юраги шир этиб, атрофга чўчинқираб аланглайдиган одат чиқарганди. Достон унга «Сен нима дейсан?» дегандек тикилиб қолди. Аёлдан садо чиқмади. У эрининг нигоҳига жавоб беролмагач, кўзини олиб қочди.

— Дунёда бошқа касблар ҳам кўп, — деди Достон бир бурда нонни кўлига олиб. — Шартми шу... бош оғриғини танлаш?

— Дада, анчадан бери орзу қиламан. Шунинг учун жўрларим билан кўп ўйнамадим. Ҳуқуқшунослик билан тарихни ёд олдим. Китобнинг хоҳлаган жойини очиб, савол беришингиз мумкин. Бахтимга рус тилидан дарс берган муаллим асли институтда инглиз тилига ўқиган экан...

— Лекин, ўғлим, фақат билим билан ўқишга кирадиган вақтлар ўтиб кетди. Бир пайтлар домлаларнинг ўзлари қишлоқма-қишлоқ юриб, болаларни ўқишга олиб кетишган

экан. Отам шундай девди. Энди бутунлай тескариси...

— Пулинг бўлмаса, киролмайсан, овора бўлма, демоқчимисиз? Мана кўрасиз, кириб кетаман, ҳаммасини бешга топшираман...

— Йўқ! — деди кутилмаганда Моҳирўй ўғлига термилиб. — Бошқа хоҳлаган ўқишингга киришинг мумкин. Лекин жиноятчилар билан ишлайдиганига кирмайсан, йўл қўймайман! Етади шунча ташвиш тортганим.

Фирдавснинг ранги докадай оқариб кетди. У аяси билан дадаси унинг ниятини эшитгандан кейин хурсанд бўлиб, жилмайиб қўйишади, ҳатто: «Баракалла, ҳақиқий ўғил боланинг касбини танлабсан», дейишади, деб ўйлаганди. Шу аснода ўзини уриб, дарахтга боғлаб, қўйларидан иккитасини сўйиб, айшу ишрат қилганларни ҳам эсидан чиқармаган: «Ўқишни битирсам, ҳаммасини жазолайман», деб кўнглидан ўтказганди. Бирпасда бари ҳавога учди.

— Дўхтирликка ўқи, — гапида давом этди Моҳирўй, — охирги пайтда кунда-кун ора касал бўлаяпман. Дўхтир излаб ўтирмайман, ўзинг даволаб қўясан.

— Менгаям маъқул, шу десанг, аянг сочимнинг оқини кўролмапти. Ҳали ўн саккиз билан ўн еттининг оралиғидаман-у, «мункиллаган чол» дейди. Зора, сочимни қорайтириб қўйсанг, аянгнинг шу гапидан қутулсам, — дея ҳазиллашган бўлди Достон.

У ўғлининг нима мақсадда ҳуқуқшунос бўлмоқчилигини англаб етганди. Унинг ҳам хаёлига Фирдавснинг Нормат томонидан калтаклангани келганди. «Ўшандаёқ бу бола тушмагур қасос олишни кўнглига тугиб қўйган, худди отаси Фаррухга ўхшаб», дея ўйлаганди.

Фирдавс ота-онаси билан кўп ўтирмади. Бир пиёла чой ичиб, бир бурда нонни амаллаб ямлади, сўнг имтиҳондан кейин боши оғриётганини баҳона қилиб, уйга кириб кетди. Шу бўйи анча вақтгача қайтиб чиқмади. Ўзи билан ўзи овора бўлиб, у ёқдан-бу ёққа ағдарилиб ётди. Ҳуқуқшунос — прокурор бўлмоқчи эди, онаси бутунлай бошқа касбни айтди. Дадаси ҳам унинг гапини маъқуллади. Лекин куни кеча синфдошларига «юридическийга кираман» деб мақтаниб қўйганди. Шу гапнинг ўзига қанча йигит-қиз унга ҳавас билан тикилди. Қизлар аввалдан унинг атрофида гирдикапалак эдилар. «Онасининг боласи, ўғил болаям

шунақа чиройли бўладими?» дейишарди. Ёнига келиб: «Бизга кўшиқ айтиб бер, сенга кўшиқ айтиш ярашади», деб ҳоли-жонига қўйишмасди. Фирдавс қизларнинг гапларига бирдан қизариб кетар, сўнг: «Мен кўшиқ айтишни билмайман, билган тақдиримдаям, артистлик қилмайман», деб жавоб берарди. Шунда қизларнинг шўхлиги тутар: «Эшитдик, қўй ҳайдаб келаётганинда, қўлингдаги чўпон таёқни рубоб қилволиб, бир нималарни куйлаётганигни», дейишарди ёлғондакам. Фирдавс уялганидан ерга киргудек бўлар ва тезда қочиб қоларди. Ана шу қизлар қишлоқнинг энг олди йигитининг ҳуқуқшунос бўлишини эшитгач, бутунлай оромини йўқотишди. Бир-иккиси: «Келажакда ким бўлишингиз билан ишим йўқ, фақат юракларимиз ёнма-ён уришининг ўзи етарли», деган гапни ҳам айтишди. Фирдавс ҳеч кимга жавоб бермади. Икки хаёли кўзларини кўкартирган, оғзи-бурнини қонга белаган чўлоқни топиш ва уни қамаш эди. Гоҳ-гоҳида унинг хаёлига ўша зўравон билан эркакчасига гаплашиб қўйиш ҳам келардию, аммо дарров бу ниятидан қайтарди. Сабаби жондан азиз кўрадиган аяси: «Биров билан мушглашсанг, бировнинг бурнини қонатсанг, зўравонлик қилсанг, сенга берган оқ сутим ҳаром бўлсин», деган эди. Шу боис у қони қайнаган дамлари ҳам ўзини босишга уринар, ҳар қандай кўнгилхиралик рўй бергандаям, тилини тишлаб, нигоҳларини ерга қаратар ва дилини оғритган одамнинг ёнидан жимгина узоқлашарди.

Эшик очилиб, Моҳирўй кириб келди ва тиззасини қучоқлаб ўтирган Фирдавснинг ёнига бориб ўтирди. Боласининг сочларини силади.

— Ўғлим, мени кечир, тўсқинлик қилаётганим учун, — деди паст овозда.

Фирдавс аясига юзланди. Унинг қараши, киприкларининг пирпираши, юз ифодаси худди отасиникига ўхшарди. Моҳирўй тўлқинланиб кетди. Ўғлини маҳкам қучоқлаб олди-да, кўзини юмди. Ёшлигини хотирлади. Чўпон йигит тоғ тепасидан пастликка ўзини тўхтатолмай югуриб келаётган қизнинг белидан қучоқлаб қолади. Ке-йин йигит билан қиз бирга думалаб кетишади. Думалашдан тўхтаганларида, қиз кўзлари ёниб турган чўпоннинг сеҳрли нигоҳига асир бўлади... Кейин севги ўти пайдо бўлади...

Моҳирўйнинг кўзларида ёш пайдо бўлди.

— Ая. Мен сизнинг айтганларингиздан чиқмайман. Лекин дўхтир бўлишга уқувим йўқ. Шунга...

— Майли, — деди кўзидаги намликни ўглининг елкасига артган аёл, — одамлар билан қарама- қаршиликка бормайдиган касблардан истаганингни танлайвер.

— Хўп, ая, сиз сиқилманг. Мен агроном бўламан.

Аммо у ҳужжатларини йиғиб, шаҳарга отланаётганида, уни кузатгани чиққан аяси:

— Болам, бахтинг боғланиб қолмасин. Ҳар қандай одам ўзи хоҳлаган касбни қилиши керак. Шунинг учун қайси ўқишга киришни ўзинг ҳал қилавер, — деб ўглининг юзидан ўпиб қўйди-ю, Фирдавснинг режаси яна ўзгариб кетди.

Шаҳарга келганидан кейин эса юраги сиқилди. Бу ерда ҳаво дим эди. Бунинг устига, унинг назарида кўча-кўйда юрганларнинг бари асабийга ўхшарди. Шунинг учун ҳам биров билан гаплашмади. Дадаси берган манзилни қидириб топди. Ҳужжат қабул қиладиган йигит унга бошдан-оёқ қараб чиқди. Сўнг ёнгинасида ўтирган оппоққина қизга юзланди. Қиз қоғоз титкилаш билан овора эди. Шу боисдан йигитнинг нигоҳини дарров сезмади. Бир муддат ўтиб, қайсидир қоғозни папкага жойлаштираётиб, ўзига қадалган кўзлардан воқиф бўлди. Жилмайди.

— Барнолар барноси, — деди қизнинг гўзаллигидан ўзгача завқ олган йигит, — манави болакай бизнинг факультетда ўқиш учун келибди.

Қиз Фирдавсга бир қур назар ташлади. Мийиғида кулди.

— Ҳурматли прокурор жанобларининг арзандаси — Одилжон ака, билими бўлса киради, қаранг чиройлигина йигит экан, — деди қиз ва яна ишини давом эттираверди.

— Ҳозирги замоннинг қизларини сира тушунмайсан. Чиройнинг фарқига боришмайди. Билими бўлсамиш, костюмда оҳор қолмаган, кўйлагиям ёшини яшаб, ошини ошаб бўлганга ўхшайди, ҳализамон пол латтадан бошқасига ярамай қолса, ажабланмайман. Дарвоқе, барнолар барноси, сиз қайси билимни назарда тутдингиз?..

— Чўнтакдаги билим сизни ўқишга киритиб қўйган, мен калладаги билимни айтаяпман, — жавоб берди қиз ва бо-

шини кўтариб, Фирдавсга тикилди. Талаба бўлиш истагида келган йигит ҳужжат қабул қилувчи студентнинг бурнини кўтариб гапиришидан жаҳли чиққанди. Ҳатто «бор-э» деб, ҳаммасидан воз кечиб кетгиси ҳам келди. Аммо қизнинг нигоҳи хаёлларини чалкаштириб юборди. Жаҳлдан дарров тушди. Иккала юзи ҳам қизарди. Бошини эгди.

— Қойил, — деди Одил исмли йигит, — қойил! Барнохон, бир қарашда болапақирнинг бошини эгиб ташладингиз-а?

— Сизга ўхшаган безбет эмас экан-да.

Қизнинг гапи Фирдавсга нашъа қилди. Унинг юзида табассум пайдо бўлди. Ана шу табассумни кўрган Одил дарров ўқрайди. Ҳужжатларни наридани бери кўрди.

— Бу расмлар бўлмайди. Меҳнат дафтарчаси йўқ, — деди жаҳл билан.

— Қани, менга берингчи, — деди қиз у томонга қўлини чўзиб.

— Нима, менга ишонмаяпсизми?

— Ишонганим учун беринг деяпман-да.

Одил Фирдавснинг ҳужжатларини қизнинг олдига отиб юборди. Қиз қизарди. Қошлари чимирилди. Лабини тишлаб, Фирдавсга тегишли бўлган қоғозларни кўздан кечирди.

— Ҳаммаси жойида. Расмлариям. Меҳнат дафтарчасининг эса ҳожати йўқ, — деди қиз жиддийлик билан. Сўнг Фирдавсга қараб жилмайди: — Ҳужжатларингизни олиб қоламиз. Бориб бемалол имтиҳонга тайёргарлик кўраве-ринг. Агар турар жойингиз бўлмаса, ётоқхона комендан-тига қоғозча ёзиб берамиз.

Фирдавс индамай бошини эгиб, ортига кетди. Дадаси: «Амакингникига бор. Шуларнинг уйида турасан, имтиҳонга тайёрланасан, иссиқ-совуғингдан хабар олишади, биз ҳам хотиржам ўтираемиз», деганди.

У ташқарига чиқиб, чуқур нафас олди. Шу онда ўқишга бўлган иштиёқи сўнганини англади. Уйдан чиқаётганида, хурсандчилиги кўксига сиғмай, ирғишлагиси келаётганди. Ахир у: «Шаҳарга бораман-у, ўқишга кираман. Тезроқ бор-масам, бошқалар кўпроқ ўқиб қўйишади ёки менинг ўрнимни олиб қўйишади», деб ўйлаганди. Беш йил ҳам унинг назарида жуда қисқа муддатдай эди. У ўзини талаба

эмас, прокурор, изкувар сифатида ҳис этаётганди. Мана, ўша шаҳар деганларигаям келди, университет аталмиш даргоҳнинг юридик факультетига ҳужжатларини топширди. Аммо бирдан ҳафсаласи пир бўлди. «Ҳали шунга ўхшаган нусхалар билан ўқийманми, ҳали шунақалар билан битта жойда ишлайманми?» деб ўйлади.

* * *

Эшикни ўрта ёшлардаги аёл очди. Сўзсиз-сўроқсиз қаршисидаги йигитчага бошдан-оёқ қараб чиқди. Бурнини жийирди. Шунда унинг юзини қоплаган упа остидаги сепкилларга Фирдавснинг кўзи тушди.

— Келинг, — деди жувон беписандлик билан, — нима хизмат?

— Мен, — деди Фирдавс қаршисидаги аёлнинг кибрланишидан довдираб, — ўқишга келувдим...

— Биз ҳеч қаерга ўқишга қабул қиламиз, деб эълон ёпиштириб қўймагандик, шекилли, — дея қошларини учирди йигитчанинг гапларини охиригача эшитмаган аёл.

— Дадам: «Укамнинг уйида турасан. Мен катта бўлган уйда яшайсан», деганди, — деди бироз жаҳли чиққан Фирдавс.

— Ҳимм, анави қишлоққа қочиб кетган мулла акамизнинг ўғиллари бўласизми ҳали? Шунақа демайсизми, болакай? Энди афти-ангорингизни кўпдан бери кўрмаганимиздан кейин танимаймиз-да. Майли, тура туринг, — деб аёл қарс этказиб дарвозанинг кичик табақасини ёпиб қўйди. Дарвоза ёпилмади. Фирдавснинг юзига келиб урилди. Фақат ўзи эмас, бир олам камситиш-у, тупуклар билан бирга келиб урилди йигитнинг назарида. Унинг товонигача музлаб кетди. Секин ортига бурилди.

Оқшом дим бўлди. Одам нафас олишга қийналади. Кўп қаватли уйларнинг деразалари ланг очиқ, айримларининг пардалари ташқарида ҳилпирайди. Кўчадаги машиналар сони камайган, ҳар замонда биттаси гув этиб ўтиб кетади. Туни билан юриб чиқишга қасд қилган Фирдавснинг тинкаси қуриган, бир-бир қадам босганча бошини осилтириб кетиб борапти. Ҳеч нима билан иши йўқ. Қани, яхшироқ жой топса-ю, ўтириб, оёқларини узатса. Лекин катта кўчанинг бўйида унақа жой бўлиши амри маҳол. «Ётоқхонадан жой олсам бўларкан, бунақа дайдиб юрмасдим. Ҳозир ка-

равотда чўзилиб ухлаётган бўлардим. Саҳарлаб уйғонардим. Дарс тайёрлардим. Ўзи китобларнинг ҳаммасини деярли ёд олганман. Шундай бўлсаям, кўзимни юмиб...» дея хаёлидан ўтказган йигитнинг ҳақиқатан ҳам кўзи юмилди. У энди катта кўча бўйида кетиб бораётганини унутганди. Юриб кетаётиб, ухлаганини ўзи ҳам билмасди.

Ундан бирор эллик қадам нарида тўрт йигит пайдо бўлди. Уларнинг учтаси ғирт маст, бири шерикларига нисбатан тетикроқ эди. Айнан ана шу тетиги бошқаларини бошқариб кетаётганди. Фирдавс чўчиб кўзини очди.

— Ў-ў-ў! — деб ўкирди унга яқинлашиб қолган мастларнинг биттаси. — Сигаретинг борми?

Фирдавс унинг нима деганини тушунмади. У ҳатто қаерда кетаётганини ҳам англолмаётганди.

— Кармисан, ў-ў? — дея такрорлади маст.

— Й-ў-ў-қ, — жавоб берди Фирдавс бошини қимирлатиб, — чекмайман!

— Чекмасанг, оқшом номаъқул... номаъқул... Опке сигарет! Эшшак... ҳайвон, опқўйибди, — дея гўлдиради маст.

Айни чоғда нима деяётганини унинг ўзи ҳам билмаётганди. Билгани, хумори тутаяпти. Бир шиша ароқни қўлига тутқазсангиз, ичмаслиги мумкин, аммо тамаки тутунини ютмаса, ёрилиб кетади.

Фирдавс тўхтади. Секин ортига тисарила бошлади. Шунда хаёлига чўлоқ бошлиқ зўравонлар келди. Улар уни обдан тепкилашганди. Кейин яхши кўрган ширбозларидан иккитасини сўйган, бирпасда кабоб қилиб ташлаганди. Йигитнинг назарида, мастлар айнан уларга ўхшаб кетаётгандай туйилди. Шу боис ғазаби кўзиди. Майхўрларнинг устига тўғри бостириб бораверди. Шерикларига қараганда эсхушини йўқотмаган йигирма бешлар атрофидаги йигит сергак тортди.

— Эътибор берма буларга, йўлингда кетавер, — деди у.

Фирдавс унинг гапига қулоқ солмади. Кела солиб, ўзидан сигарет сўраган мастнинг қулоқ-чаккасига мушт туширди. Шундоғам оёғида зўрға турган майхўр бирдан гуп этиб йиқилди-ю, буни кўрган улфатларининг қони қайнаб, бетакалуф йигитчага ташланиб қолишди. Лекин уларнинг ширакайфлиги уришишларига халақит берди. Шунинг учун ҳам Фирдавснинг муштуми тегар-тегмас қулай-

веришди. Соғи эса жанжалга мутлақо аралашмади. Кузатиб турди. Фирдавс мастларнинг барини ерга қулатиб бўлгач:

— Шу ишни бекор қилдинг, ука. Энди буларни қандай қилиб ўзига келтираман? Келиб-келиб, маст билан тенг бўласанми? Мана, мен билан муштлаш, — деб у енгини шимарди. — Мени Ҳаким сариқ дейишади. Башарасини бузиб қўйганларим юздан ошади! Қани, бу ёққа кел.

Унинг жуссаси Фирдавсникидан кичикроқ эди. Ўзиям озгин. Учта майхўрни ерга ағдарган Фирдавс руҳланиб кетганди. «Бир муштда буниям ер билан битта қиламан», деб ўйлади. Шунинг учун рақибининг ёнига югурди ва шу заҳоти жағига шунақа зарба тегдики, кўзидан ўт чақнаб кетди. Бир муддат кўз олди қоронғилашиб, довдиради. Қўллари туширди. Бундай ҳол Ҳаким учун айни муддао эди. Фойдаланмаса, кейин кеч бўларди. Чунки унинг ўзи қарийб ҳеч ким билан муштлашмаган. Иложи борича ур-сурдан узоқда бўлишга уринарди. Улфатларининг ерга қулагани унга алам қилди ва умрида биринчи марта жанжаллашишга чоғланди. Чоғланди-ю, қўрқди. Аммо рақибининг гўдайиб, ҳимоясиз яқинлашгани қўл келди ва у нишондан адашмай мушт туширди. Мана энди қорнига тепишнинг ҳам имкони туғилди.

У энди оёғини кўтарган маҳали оний лаҳзада ўзига келган Фирдавс ортига чекинди. Ҳакимнинг оёғи тегмагач, ўзи уни қучоқлаб олди-да, ердан даст кўтариб, ҳавода бир айлантриб, асфальт йўлга ташлади. Бели билан тушган Ҳаким жони кўзига кўриниб, инграб юборди.

Фирдавснинг капалаги учиб, ранги бўздай оқариб кетди. «Ўлдириб қўйдим! Энди нима қиламан?!» деган хаёлда қочишга тушди. Катта йўл бўйлаб юрмади. Кўп қаватли уйларни оралаб кетди. Кўп югурди. Пешонасидан дув-дув тер қуйилди. Охири нафаси бўғзига тиқилиб, тўхтади ва секин ортига ўгирилиб қаради. «Ҳартугул, ҳеч ким қувмаётган экан. Кутулганга ўхшайман. Лекин бу атрофда туришим хавфли, бирорта милиса кўриб қолган бўлса, қидириб келади. Сал узоқлашайин», деб у энди юришда давом этди. Назарида, талай масофани босиб қўйгандай эди. Аммо бор-йўғи иккита тўрт қаватли уйнигина айланиб ўтганди, холос. Охири чарчади. Юришга кучи қолмади. Нигоҳи билан ўтирадиган жой қидирди. Қоронғида қаёққа қарама-

син, бировнинг эътиборини тортмайдиган, ўтирса бема-лол эрталабгача оёғининг чигалини ёзадиган кўринарди. Бироқ ёнига бориб қараса, сира ўтиришнинг иложи йўқ. Қидира-қидира, охири тўққиз қаватли иморатнинг ҳов-лисидан ўзи учун қулай жой топди. У бир томони чинорга туташ ўриндиқ эди.

Кўзини юмган йигит ҳаш-паш дегунча уйкуга кетди ва биров келиб, кўйлагини ечиб кетса ҳам, сезмайдиган да-ражада қотиб ухлади. Шу кўйи вақт энг охири тезлигида ўтиб кетганини сезмади ҳам. Бир пайт қулоғига қиқир-қиқир кулги эшитилди. Овоз жуда узоқдан келаётгандек эди. «Туш кўраётганга ўхшайман. Лекин жудаям ширин кулги экан. Уйғонмайман. Маза қилиб эшитиб ётавераман, кейин унинг ўзи кўриниш беради. Менимча, жудаям чи-ройли қиз бўлса керак. Анави ҳужжатларимни қабул қил-ган қиздан ўн чандон гўзал. Агар чиройли бўлмаганида, овози бунақа ширали бўлмасди. Ана, мактабимизда ким сулув бўлса, шу ингичка товушда гапирарди», деб ўйлар-ди йигит уйку ичида.

— Ичиб олганга ўхшайди. Маст бўлиб, шу ерда қолиб кетган. Тавба, ёшгина йигит-ку, ичишига бало борми? — деди кулги соҳибаси.

Ана шундан кейингина Фирдавс чўчиб уйғонди ва шоша-пиша атрофига аланглади. Беш-олти қадам нарида икки қиз унга тикилиб турарди. Ҳар икковиниям лабида табас-сум, ҳар икковиниям қўлида супурги. Икковиям бир-би-рига икки томчи сувдай ўхшайди.

«Ҳали уйғонмаганга ўхшайман», деди Фирдавс. Ваҳо-ланки, у шунақа деб ўйлаган эди. Ўйлаш баробарида гапи-риб юборганини сезмай қолди. Қизлар бўлса, оғизларини бир хилда бекитиб, қулиб юборишди. Фирдавс дув қиза-риб кетди ва секин ўрнидан туриб, кийимларини тўғрила-ган киши бўлди.

— Ҳимм, — деди шунда қизлардан бири лабини буриб, — ёшгина йигит ичиб, дуч келган жойда юмалаб ётаве-раркан-да?

— Бизнинг подъезд ёнида унга нима бор? Бошқа жой қуриб кетибдими? Одамнинг юрагини ёриб юборди, — деди иккинчи қиз.

Фирдавснинг ичида бир нима узилгандай бўлди. У шар-

тта бурилди-да, дуч келган томонга кетди.

Университетга борганида, ҳовлида энди битта-иккита одам пайдо бўлганди. Дарахт сояси тушиб турган ўриндиққа ўтирди ва яна ухлаб қолмаслик учун пешонасини қашлади. Шунда унинг ёдига аясининг айтган гаплари тушди. «Бировнинг бурнини қонатсанг, зўравонлик қилсанг, берган сутимга рози эмасман!» деган эди она. Фирдавс чўчиб кетди. Бошини чангаллади. «Ая, аяжон! Мени кечиринг, мен билмасдан шундай қилиб қўйибман, шайтон мени йўлдан урди», дея пичирлади. Сўнг ўзини оқлаш учун баҳона қидирди. Йўқ, тополмади. Айб ўзида эди. Шунчаки мастлар ёнидан индамай ўтиб кетганида, олам гулистон эди. Пиёнисталар гўлдираганча қолаверишарди. Бироқ у қизиққонлик қилди. Тўрт кишини уларнинг ичганлигидан фойдаланиб, дўппослашга тушиб кетди. «Нима бўлса бўлди. Ўқишга кириб олай, аямнинг оёғига бош ураман. Қарғишингизни қайтариб олинг, дейман. Ҳартугул, ёлғиз ўғлиман, яна дадамдан қолган ёдгорлик, кечиради», деб ўйлаб, чуқур хўрсиниб қўйди.

Орадан бир муддат ўтиб, университетга келувчилар сони кўпайди. Улар орасида елкасига қизил сумкачасини илган, куни кеча Фирдавснинг ҳужжатларини қабул қилиб олган қиз ҳам бор эди. Уни узоқдан таниган йигит дарров ўрnidан турди.

— Кечирасиз, — деди Фирдавс қиз кечаги жойига ўтиргандан кейин ёнига бориб, — мен келувдим.

— Тинчликми? — сўради қиз унинг афт-ангоридан хавотирланиб. — Кўзларингиз киртайган, сочларингиз тўзиб ётибди. Юзингиз сўлғин. Кеча бутунлай бошқача эдингизку.

— Ҳалиги, амаким бор эди шаҳарда. Лекин борсам, уйда йўқ экан, бирон жойга кетганга ўхшайди...

— Қаерда тунадингиз? — сўради қиз унга ажабланиб тикиларкан.

— Борадиган жойим йўқ эди, шунга кўчада сайр қилиб, тонг отгирдим.

Фирдавс гапирган сайин қизариб кетаётган, ўзини ноқулай сезаётганди. Қизнинг унга жон куйдираётгани суяк-суягигача бориб қадалаётганди. Чунки ёшлигидан қиз боланинг ачиниб қарашига чидолмасди. Ўзини жуда ожиз ҳис

этар, бунақа ахвол ўғил болага хос эмас, деб ҳисобларди.

Ҳозир қизнинг уни эслаб қолганидан бироз хурсанд ҳам эди. Чунки ҳар куни унинг ёнига озмунча абитуриент келиб кетадими? Агар улар билан бирга келган ота-оналарни ҳисобга олса, ҳар бирини эслаб қолиш жуда мушкул бўларди. Лекин Барно уни эслаб қолибди.

— Кеча ётоқхонага қоғозча берайин, дедим, ўзингиз бурилиб кетвордингиз. Ҳозир, — дея қиз стол тортмасидан кичкина қоғозча олиб, унга бир нималарни ёзди-да, Фирдавснинг қўлига тутқазиб: — обшижит бир остановка нарида. Беш минутда етиб оласиз. Комендантга учрашсангиз, дарров жойлаштириб қўяди, — деб жилмайиб қўйди.

Қизнинг айтганича бор экан. Фирдавсга дарров кўрпа-ёстиқ беришди. Сўнг тўртинчи қаватнинг йигирманчи хонасига жўнатишди.

Фирдавс борса, эшик очиқ. Бир йигит деворга қадаб қўйилган каравотда узала тушиб, китоб ўқиб ётарди.

— Мумкинми? — деди Фирдавс эшикни тақиллатиб.

Йигит китобни ёпиб, бошини кўтарди ва бўйинини чўзиб, унга қаради-да:

— Сизниям шу ерга жўнатишдимиз? — деб сўради.

— Ҳа, — дея жавоб берди Фирдавс бошини қимирлатиб.

— Келганингиз яхши бўлди... Бир ўзим тўрт кундан бери зерикканимдан ёрилиб кетай деб ўтиргандим. Киригим, — деб каравотини ғичирлатиб, ўрнидан турди. Сўнг Фирдавсга пешвоз чиқиб, кўришиш учун қўлини узатди.

— Асқар, — деди илжайиб.

— Менинг отим Фирдавс.

— Яхши, жўра. Сиз бемалол жойлашаверинг, мен бориб, юз-қўлимни ювиб келайин. Китоб уйқумни келтириб юборди.

Фирдавс бўш каравотга кўрпа ёзиб, ёстиқ қўйди. Сўнг ўтириб, хонани кўздан кечириб чиқди. Битта шкаф, икки-та каравот ва стол-стулдан бошқа ҳеч вақо йўқ эди. «Ухлайман, — хаёлидан ўтказди Фирдавс, — тўрт-беш соат қимирламай ётаман. Сўнг дарс тайёрлайман».

У сумкасидаги кийимларини шкафга илгач, туфлисини ечиб, энди каравотга чўзилмоқчи бўлганида, ўзини Асқар дея таништирган, озғин, юзини сепкил босган сариқдан

келган йигит икки букилиб кириб келди. Уни кўрган Фирдавс ўрнидан туриб кетди.

— Нима бўлди? — сўради шоша-пиша.

— Қорним... қорним оғрияпти, — деди афтини бужмай-тирган Асқар ва энгашган кўйи каравотининг ёнига келиб, ўзини кўрпа устига ташлади.

— Ёмонроқ нарса еб қўйган бўлсангиз керак. Мен аптекага чиқиб келаман.

Асқар қўлини силтади.

— Унгамас. Уч кундан бери туз тотмайман. Фақат сув ичиб юрибман!

— Нега? — сўради ажабланган Фирдавс.

— Чўнтакда ҳемиримам йўқ. Тинчителишди.

— Ким?

— Кейин айтаман, жўра. Агар пулингиз бўлса, бир донагина нон олиб келинг.

Фирдавс қайтадан туфлисининг боғичини боғлади ва югуриб ташқарига чиқиб кетди.

Ётоқхонадан унчалик узоқ бўлмаган жойда кичкинагина бозорча бор экан. Унинг ўзи кичкина бўлгани билан нархи ҳар қандай катта бозорни бемалол ортда қолдириб кетарди. Шунга қарамай, Фирдавс шошилинича, нондан ташқари, помидор, бодринг, бешта сомса, тарвуз сотиб олди-да, яна ётоққа югурди.

Асқар ҳали-ҳамон икки букилиб ётарди. Фирдавс йўқлигида йиғлаб, ёстиғини ҳўл қилиб ҳам ташлабди.

— Мана, ошна, — деди Фирдавс кира солиб, — бошқа нарсалар ҳам опкелдим. Ўзимниям қорним очқаб кетувди.

Асқарнинг юзида табассум пайдо бўлди ва мамнун ўрнидан турди.

Икки йигит ҳаш-паш дегунча олиб келинган егуликларни паққос туширишди. Икковиям хурсанд эди.

— Мен энди ухлайман. Кўзим юмилиб кетяпти, — деди қўлини сочиққа артган Фирдавс.

— Мен овқатдан кейин битта чекмасам, хуморим босилмайди. Сизга халақит бермаслик учун коридорга чиқаман.

Фирдавс кийимларни ечиб, шкафга илиб қўйди-да, каравотга чўзилди. Бир хаёли катмонини олиб, ёстиғининг остига бекитмоқчи бўлди-ю, яна қўл силтади. «Кўрини-

шидан тузукка ўхшайди-ку. Бунинг устига, икки букланиб ётганида, қорнини тўйғазиб, одам қилдим. Ўғрилиқ қилмас», деган хаёлга борди. Аммо ухлагач, жуда ғалати туш кўрди.

Тунда у билан тўқнашган мастлар келганмиш, тўртовиям иржайган. «Қалайсан энди? Мастлигимиздан фойдаланиб, қўлингнинг чигалини ёзиб олдинг. Ҳатто аянгнинг қарғишиниям эсламадинг. Хонадошинг бор пулингни тинчитиб кетди. У абитуриентмас, шунчаки комендантнинг таниши. Энди очингдан ўласан», дейишди улар бири қўйиб, бири гапириб. Фирдавс кўзи юмуқ, чўнтагини пайпаслаб кўрди. Лекин унинг... шими йўқ эди. Кўрққанидан ўрнидан сапчиб туриб кетди. Шоша-пиша шкафни очиб, шимининг чўнтагини ковлади. Пуллари қандай қўйган бўлса, шундайлигича турган эди. Уялганидан унинг иккала юзи ҳам қизариб кетди ва китобини юзига қўйганча ухлаётган Асқарга кўз ташлади. Ҳартугул, у уйғониб кетмабди, ҳартугул, Фирдавснинг бемаза қилиғини кўрмабди. Кўрганида борми?.. Фирдавс уятдан ерга киргудек бўлар, нафақат бу хонага, ҳатто ётоқхонага ҳам қадам босолмай қоларди.

У секин каравотга ўтирди. Бир муддат ерга тикилиб, тагин ёстиққа бош қўйди.

Асқар анчагина очиққўнгил бола экан, Фирдавс билан тезда тил топишиб кетди. Ўша куни кечки пайт қандай қилиб пулини йўқотганини ҳам гапириб берди.

— Ишонсангиз, шаҳарга отланишимдан аввал пул ҳақида жуда кўп ўйладим. Чунки чўнтагим куп-қуруқ эди. Эшигимизда битта сигир билан боласи, яна иккита қўйимиз бор. Отам бешта болани дунёга келтирган-у, ўзи кетворган. Энам бечора бир умр кетмон чопган. Пахта мавсуми бошлангунча эртадан кечгача ишлаб, ўттиз-қирқ сўм ойлик олади. Мендан катта иккита опам ҳам институтда ўқийди. Тўғри, улар стипендияга яшашади-ю, лекин кийим-кечакларини энам бечора обериши керак. Қаттиқ меҳнат, тинимсиз сиқилиш унинг қаддини букиб қўйди. Хуллас, мени ўқишга келишим учун ҳатто йўлкирагаям уйда пул йўқ эди. Тўрт-беш сўм бўлиши мумкин. Лекин мен уни олмайман. Мендан кейин битта укам, битта синглим бор, улар ҳам нимадир ейишлари керак-ку. Қанийди, колхоз кассири пулни банкдан олиб келаётганда, машинасининг

багажи очилиб кетса-ю, пулни тушириб қўйса... Шунда уни биринчи бўлиб мен кўриб қолсам... Кейин ярмини олиб, уйга келсам. Ҳам ки-йим-бош сотволардим, ҳам йўлқирам тугул, еб-ичишимгаям бемалол етарди, деб ўйлаб юрдим.

— Қойил, — деди Фирдавс мийиғида кулиб, — осонгина. Менимча, кассирлар анойи бўлмайди.

— Биладан. Лекин пул йўқотган кассирлар тўғрисида эшитганман-да. Майли, бу ёғини қўйинг. Бу менинг хаёл-парастлигим, холос. Хуллас, ҳеч қаерда ҳеч ким пулини тушириб қолдирмади, мен тополмадим. Энам шўрлик астойдил ўқишга кириш ниятим борлигини билгани учун битта қўйни етаклатиб, бозорга жўнатди. Бир йил олдин ҳам шундай қилувди, лекин ўтган йили мен ўқишга киролмадим. Балки, бошқасига топширганимда, бемалол ўтиб кетардим. Лекин юридический бутунлай бош-қа масала экан. Учта беш, битта уч билан оёғимни осмондан қилиб юборишди. Ўшандаям битта қўйнинг бошига етганман. Бу сафар ҳам биттасининг пулини чўнтакка урдим. Ўқишга кириб, омон-эсон битирсам, керак бўлса, бир қўра қўй сотиб оламан, деб ўйладим-да, поездга чиқдим. Орадан бир оқшом ўтиб, тонг саҳарда шаҳар вокзалига етиб келдим. Тушдим. Ҳамма вокзалдан ўтиб, шаҳарнинг турли томонига тарқади. Мен бўлсам, ҳожатхонага кирдим. Енгиллашиб, сумкамни елкамга илиб, автобус бекатига кетаётсам, ёнгинамдан мендан каттароқ бир бола югуриб ўтди-ю, чўнтагидаги қопчиғи ерга тушди. Хаёлимга лоп этиб колхоз кассири келди. Бунга қаранг, қишлоқдаги орзум шаҳарда ушалиб турибди. Хурсанд бўлганимдан эндигина қопчиқни олиш учун энгашганимни биладан, меникидан чаққонроқ қўл илиб кетса бўладими? Қаддимни ростлаб қарасам, қошининг устида тиртиғи бор, бети чўтир бир бола ўшша-йиб турибди. «Оғайни, эрталабдан худо берди. Пулни сен кўрдинг, мен олдим, кел, иккаламиз бўлишамиз-да, қуён бўламиз!» деди у кўзлари чақнаб. Биз дарров четроққа ўтдик. «Биттадан чекайлик», деб ҳамтовоғим чўнтагидан сигарет чиқазди. Бироқ тутатишга улгурмади. Чунки пулини йўқотган бола югуриб изига қайтиб келиб, иккаламизга ёпишиб кетганди. «Биладан, қопчиғимни сенлар олгансан, бермасанглар, ҳозир акаларимни бошлаб келаман, беринглар!» дерди у овозини баралла қўйиб.

«Қанақа пул? Пулингни кўрганимиз йўқ. Мана, икки сўмим бор, шундан бошқасини топсанг, сеники! Бу пулниям ўртоғимга бериб қўяман!» деди ҳамтовоғим. Бунгача у қопчиқни шими билан камарининг орасига қистириб қўйганди. Энди ўйлайман. Анави падарингга лаънат шеригим унинг пулини қаерга яшираётганини кўрувди-ку, нега индамади? Хуллас, ошнамдан йўқолган пул чиқмагач, мен текширилдим. Табиийки, мен ҳам ўзимнинг бор пулимни ҳамтовоғимга бериб қўйдим. Шу маҳал шеригим пул йўқотган боланинг белига ўшатиб муштлади-да: «Йўқол!» деб бақирди ва бирдан ўзи қочишга тушди. Мен ҳанг-манг бўлиб қолгандим, шу боис жойимдан қимирламай, тошдай қотибман. Бир пайт қарасам, мени текшираётган бола ҳам қочаяпти. Бирдан унинг ортидан қувдим. Лекин у вокзал ошхонасига кирди-ю, кўздан йўқолди. Ошпазлар, хизматчилар йўлимни тўсишди. «Сенга бу ерда пишириб қўйибдими?!» деб дўқ-пўписа қилишди. Йиғламоқдан бери бўлиб у ердан чиқсам, иккита мелиса турибди. Ёнларига бориб, дардимни айтдим. Иккиси ҳам аввал ён-атрофга қараб олишди. Кейин новчароғи ўқрайиб: «Кўзимдан йўқол, бўлмаса, тиқиб қўяман!» деди.

Кўзида ёш пайдо бўлган Асқар бошини эгди.

— Индамай қайтиб келавердингизми? — деди ҳаяжондан кўзлари каттариб кетган Фирдавс.

— Нима қилай, мелисанинг ўзи улар билан ош-қатиқ бўлса? Яхшиям, бошқа чўнтагимда тўрт-беш сўм қолган экан. ВУЗгородоккача келволдим. Ётоқхонанинг пулини тўладим. Шу билан ўтирибман, худо деб. Мана, бахтимга сиз келдингиз. Икки марта қорним тўйди... Амаллаб имтиҳонларни топшириб олсам, мардикорлик қилмоқчиман. Тўрт-беш кун.

— Сиқилманг, — деб унинг елкасига қўлини қўйди Фирдавс, — менда пул бор, яхшилаб тежасак, иккови-мизгаям етади.

— Жўра, алам қилиб кетаяпти. Нимагаям бировларнинг пули йўлга тушиб қолишини, ўшани мен топиб олишимни орзу қилган эканман? Агар шунақа ёмон ният қилмаганимда, чорасиз қолмаган бўлармидим?..

Асқар ўрнидан туриб, йўлакка чиқиб кетди. Фирдавс унинг ортидан бормади. «Майли, ўзига келиб олсин», де-

ган хаёлга борди.

* * *

Ёзма имтиҳондан хонадошларнинг иккови ҳам беш олди. Фирдавс сира кўзларига ишонмас, фамилияси тўғрисиغا қўйилган баҳога қараб тўймасди.

— Жўражон! — деб унинг елкасига қоқди Асқар. — Энг қийинидан ўтиб олдик. Бу ёғи чикора. Чунки оғзаки. Ёқалашсам ҳам беш оламан.

Хурсандлигидан терисига сигмаётган йигитлар энг аввал бозорга тушишди. Каттагина тарвуз сотиб олишди. «Ҳозирча шу билан ювамиз, агар имтиҳонлардан охиригача шундай беш олиб борсак, каттароқ қилиб ювамиз», дейишди.

— Мен сизни уйга обораман, бизнинг қўйларимиз жудаям кўп. Дадамга биттасини сўйдираман. Ҳақиқий байрамни шу ёқда қиламиз. Тоғда байрам қилиш бошқача бўлади-да, — деди Фирдавс Асқарга жилмайиб боқиб.

Асқарнинг ичида бир нима чирт этиб узилгандай бўлди. Албатта, Фирдавс бу гапларни уни ўкситиш учун айтмаганди. Бу унинг юзидан ҳам кўриниб турарди. Бироқ у Фирдавсдай орзу қилолмас, бунга унинг чоғи келмасди. Шундай эса-да, у ичидагини ташига чиқармади. Тарвузхўрлик маҳали эса иштаҳаси бўғилди. «Нимагадир қорним шишиб кетди», деган баҳона билан ўзини каравотга ташлади.

Кейинги имтиҳонга ҳам улар тинимсиз тайёрланишди. Китобнинг қайси сўз билан бошланиб, қайси сўз билан тугашигача деярли ёд олишди. Шундай эса-да, такрорлашдан тўхташмади. Аммо имтиҳон улар ўйлаганчалик кечмади. Фирдавсга қўлидаги билетдан ташқари яна саккизта бир-бирига ўхшамаган, бири тоғдан, бири боғдан келадиган савол беришди. Кун иссиқ эди. Имтиҳон хонасининг ҳавоси дим эди. Йигитчанинг пешонасидан реза-реза тер оқарди.

— Яна битта савол қолди, — деди озғин, қиррабурун ўқитувчи, Фирдавсга ўткир нигоҳини қадаб, — шунгаям жавоб берсанг, беш оласан. Хўш, — деди у стол устидаги қоғозларни айлантириб кўрган киши бўлиб, — республикамизда арчалар қачон пайдо бўлган?

Фирдавснинг бошига биров гурзи билан ургандай бўлди.

Имтиҳон олувчиларнинг қолган иккитаси бирдан ялт этиб савол берувчига қарашди.

— Рўйхатда йўқ, — дея арчанинг пайдо бўлиш вақтини билишни хоҳлаган ўқитувчи пинак бузмай, ҳам- касбларига пичирлади.

— Мен ҳамма тарих китобини варақлаб чиққанман, — деди юзига қизиллик югурган Фирдавс. — Лекин ҳеч бирида «Арча дарахтини республикамизга ким олиб келган? У қачондан бери ўсади?» деган саволларга жавоб...

— Етарли, — дея бирдан унинг гапини бўлди боядан бери энсасини қотириб ўтирган имтиҳон олувчиларнинг бири, — менинг ўзим ҳам дуч келмаганман. Фан номзоди бўлсам ҳам. Баҳонг беш.

Фирдавс товонигача музлаб кетди. У «Энди тамом, булар мени имтиҳондан йиқитиб юборишади», деб ўйлаганди. Аммо, мана, ораларида битта тозаси бор экан. Биттаси инсофли, виждонли экан.

— Шу ишни чатоқ қилдингиз, — дея вишиллади аҳмоқона савол эгаси.

— Мен бўғилиб кетдим. Бошим ҳам оғрияпти. Битта сигарет чекиб келайин, — деб Фирдавсни қўллаган ўқитувчи ўрнидан турди.

Фирдавснинг кайфияти бутунлай тушиб кетди. Оёғини судраб босиб, зўрға ётоқхонага келди. Аслида, у Асқар билан имтиҳондан кейин учрашмоқчи, бирга қайтмоқчи эди. Лекин уни кутиб тургиси келмади. Бошини ёстиққа бостириб ухламоқчи бўлди. Бироқ бориб қарасаки, Асқар ундан аввал ётоққа келиб, каравотда чўзилиб ётган экан.

Фирдавс аввал эшикни тақиллатди. Асқар ҳатто қимирлаб ҳам қўймади. Кўзини чирт юмганча ётаверди. «Имтиҳондан ўтолмадимми, нима бало?» деган хавотирга бориб, ичкарига кирди.

— Асқар ака, Асқар ака, — деб хонадошини чақирди.

Шундагина каравотда чўзилиб ётган Ас-қар кўзини ярим очди.

— Тинчликми? — сўради ундан Фирдавс.

— Тинчлик бўлмай қаёққа борарди? Тўрт олдим. Кейинги имтиҳонда уч бўлади, охиргисида икки. Аканг қарағай шу билан иккинчи кўйнинг бошига етаман ва қишлоғимга бўйнимда бир дунё қарз билан жўнайман. Бориб учинчи

қўйниям сотаман-у, студент бўлган Фирдавснинг қўлига тутқазаман. Чунки мени шунча кун у боқди, кўнглимга қаради. Демак, мен қарзимдан қутулишим шарт.

— Асқар ака, менимча, томингиз кетиб қолганга ўхшайди. Тўрт олган бўлсангиз, кейингисида беш оласиз. Яна мен чўнтагимдаги пулни қарз учун ишлатаётганим йўқ. Шунақа бўлиши керак экан, бўлаяпти. Иккинчи бу ҳақда оғиз очманг. Келишдикми?

— Фирдавс, биласизми, хаёлимга нима келди?

Фирдавс елка қисди.

— Вокзалдаги зўравонлардан пулимни қайтариб олмоқчиман. Ҳозирмас, ўқишим бир ёқли бўлсин, кейин.

— Қандай қилиб? — ҳайрон бўлди Фирдавс. — Мелисаям улар томонда бўлса. Сизни бир ўзингиз... Бунинг устига, девдай одам бўлсангизки, бир уришда уч-тўрттасини учириб юборсангиз.

— Йўли бор, ошна. Йўли... Шошманг, имтиҳон нима бўлди, неччи олдингиз?

— Беш.

— Зўр-у! Қойил лекин сизга.

— Яхши-ку-я, онангни эмгурлар сиқиб, сувимни ичишди. Мен рўйхатда йўқ эмишман, йиқитишлари керак экан, шунга арчанинг пайдо бўлиш тарихини билгилари кеп қолди.

— Нима деб жавоб бердингиз?

— Билмайман, дедим. Менинг ўрнимга битта домла жавоб берди. Бу болага беш қўйиш керак, деди.

— Мен ҳам рўйхатда йўқ бўлсам керак. Бўлмаса, беш-олтита саволга киприк қоқмай жавоб бердим. Шундаям: «Жавобларингиз аниқ эмас. Мужмал жавоблар, аравани қуруқ олиб қочдингиз», де-йишди. Тўрт қўйишди.

— Сиқилманг, ке-йингисида беш оласиз.

Фирдавс тўғри башорат қилган экан. Кейинги имтиҳондан Асқар беш, ўзи эса тўрт олиб қайтди. Сўнггисида эса омад қуши тагин икковининг бошига қўнди. Лекин на униси, на буниси хуш кайфиятда эди. Университет ҳовлисида студентликка қабул қилинганларнинг шоду хуррам қийқ-иришаётганига шунчаки қараб қўйишар, ҳатто иккисининг ҳам энсаси қотарди.

— Ўқишга кириш катта байрамлигини илгари билмаган

эканман, — деди Фирдавс. — Биз ҳам ўтдик. Сентябрдан ўқишга келамиз, лекин шу билан дунё бошқа бир томонга ўзгариб қолмади-ку.

— Эсингиздами, биринчи имтиҳондан ке-йин қанчалик қувонгандик...

— У пайтда, — дея шеригининг гапини бўлди Фирдавс, — оғзаки имтиҳонда аҳмоқликлар бўлади, деб ўйламагандим-да.

— Бўлмаса, ўша аҳмоқликлардан қутулганимизни ювамиз, нима дейсиз?

— Ичамизми?

— Ичиш, — деб бирдан Фирдавсга юзланди Асқар, — лекин мен чекканим билан илгари сира ичмаганман. Тўғри, вино ичганман, лекин шунақанги бемаза эдики, қайтиб оғзимга олмайдиган бўлганман. Лекин ҳозир, агар бўлса, думалаб қолгунимча ичардим.

— Йўқ, бу ерда ичмаймиз. Бизникига кетамиз. Айтувдим-ку, қўй сўяман, деб. Дадамга кўрсатмасдан бир шиша ароқни яхши қовурилган...

— Раҳмат, — деб бирдан кўзини олиб қочди Асқар, — сиздан қарзим жудаям кўп. Лекин уйга бориб келишим керак. Энам кўзи тўрт бўлиб кутиб ўтиради. Келганимдан кейин балки бирга борармиз. Лекин кетишдан олдин бир иш қилмоқчиман. Пулларимни қайтариб оламан.

— Асқар ака, қўйинг шуни. Ўқишга кирдингиз. Энди кўзингизни юмиб, «кечдим» денг, тамом-вассалом.

Асқар индамади. Шу тахлит у ётоққа етгунларича жим кетди. Фақат ора-чора хўрсиниб қўярди.

— Уйга мен пул бериб тураман. Бундан бу ёғига бирга ўқиймиз, узарсиз, — деди Фирдавс хоналарига кирганларидан кейин Асқарнинг кўнглини кўтариш мақсадида. Лекин хонадошидан яна садо чиқмади. У ўзини каравотга ташлади-ю, ухлаб қолди. Фирдавснинг эса кўзига сира уйқу келмасди. У ёққа ағдарилар, бу ёққа ағдарилар, бироқ, қани энди, уйқу деган зорманда унинг ёнига яқинлашса. Бевафо санамдай қочиб кетган, қайтишни хаёлигаям келтирмайди. Унинг Асқарга ҳаваси келди. Каравотга чўзилди-ю, «пиш-пиш»ни бошлаб юборди.

Ётавериш жонига теккан Фирдавс айланиб келиш учун ташқарига чиқиб кетди. Чинор остига қўйилган ўриндикда

бир қанча вақт ўтирди. Бир хаёл амакисиникига бориб, ўзининг келганини, университетга ўқишга кирганини айтиб келмоқчи бўлди-ю, бирдан дарвозада рўпара бўлган аёлнинг қовоқ-тумшуғи хаёлига келиб, ниятидан қайтди. Сўнг ётоқхоналар оралаб сайр қилди. Ундан сўнг бозорчага кирди. Мева-чева, нон, сомса сотиб олиб, изига қайтди.

Асқар уйғонган, дераза ёнида сигарет чекиб турган экан.

— Ия, — деди у Фирдавснинг қўлидагиларни кўриб, — айтганингизда, бирга бориб келардик. Аслида, бир кун очлик эълон қилмоқчийдим. Одам қанча вақт оч юриши мумкинлигини синамоқчийдим. Режани бузиб қўйибсизда.

— Синовнинг сизга ҳожати йўқ, синаб қўйгансиз аллақачон. Битта чой қўйиб келсангиз, бозорга бормаганингизнинг ҳиссасини чиқарардингиз, — деди Фирдавс кулиб.

У кечки овқатдан кейин узоқ ўтиролмади. Имтиҳон, сайр кучини кўрсатди. Болишга бошини қўяр-қўймас, пинакка кетди.

Эртасига уйғонганида эса соат миллари саккизга яқинлашганди. Кўзини ишқалаб ўрнидан туриб қараса, ёнидаги каравотда ҳеч ким йўқ. «Ювинишга кетган бўлса керак», деб ўйлаган Фирдавс сочиғини елкасига ташлади. Аммо Асқар у ёқда ҳам йўқ эди. Ҳайрон бўлган йигит қайтиб келиб, шкафни очди. Хонадошининг кийимлари илинган ҳолда турарди. «Таш-қарига чиққан бўлса керак», деган хаёлда каравотига ўтирди.

Орадан ярим, бир соат ўтди. Бироқ Ас-қардан дарак йўқ эди. Фирдавс уйига кетишни мўлжаллаб қўйганлиги боис тоқатсизланди. Бир неча марта деразадан пастга қараб келди. Асқар кўринмасди. Шунда Асқарнинг вокзалга бормоқчилиги эсига тушди. «Вой аҳмоғ-эй, мендан бир ёш катта бўлсаям, калласи ишламас экан унинг. Еб қўяди-ку улар. Ўқишга кирдинг, бир куни битириб, прокурор бўласан, ана ундан кейин суробини тўғрилайверардинг ўша ярамасларни», кўнглидан ўтказди Фирдавс ва шоша-пиша оёғига туфлисини илди-да, йўлакка чиқди.

У вокзалга етиб борганида, у ерда одам жуда оз эди. Кутиш залида беш-олтитаси ўтирибди. Уларнинг ҳам ик-

китаси аёл. «Демак, у келмаган ёки бирон жойда пайт пойлаб ўтирибди. Яхшиси, озроқ кутаман. Кўрсам, қўлидан ушлаб, ётоққа олиб кетаман. Йўқ, яхшиси, билет оламиз. Уйига бирдан жўнатиб юбораман. Кийимларини бўлса, комендантга топшириб қўяман. Қайтиб келганидан кейин олади», деб ўйлаган Фирдавс ўриндиклардан бирига бориб ўтирди. Кўп ўтмай, поезд вошвошлаб вокзалга кириб келди. У тўхташи билан вагонлардан одамлар бирин-бирин сакраб туша бошлади. Шу пайт Асқар таърифлаган «учар»ларга Фирдавснинг кўзи тушди. Улар атрофга олазарак аланглар, афтидан, ўлжа қидираётганга ўхшашарди. Охири ўша ўлжа топилди. Жомадон кўтарган, кун иссиқ бўлишига қарамай, костюм-шим кийган ўрта ёшлардаги одам уларнинг диққатини тортди. Қаллоблардан бири унинг ёнидан югуриб ўтди. Табиийки, чўнтагидан қопчиғи тушди. Костюм-шимли одам энгашиб, қопчиқни олмоқчи бўлганида, ундан аввал қизил футболка, жинси шим кийган йигит чаққонлик қилиб, тушиб қолган бойликни қўлига олди. Фирдавс вокзал ичкарасида эди. Воқеа эса ташқарида кечаётган, у деразадан кўриб турарди. Унинг йўловчига ичи ачиди. Ахир у шўрлик бир неча сония-дан кейин ҳеч вақосиз қолади-да. Фирдавс ўрнидан сакраб туриб, югурганча ташқарига, поезд тўхтаган томонга чиқди ва илдам одимлаб, қопчиқнинг ичидагини бўлмоқчи бўлаётганларга яқинлашди. Шунда чаққоннинг: «Четроққа ўтайлик, бу ерда одам кўп, ҳар нарса деб ўйлашлари мумкин», деган гапи қулоғига чалинди.

— Йўқол! — деди у қароқчининг ёнига етганидан кейин.
— Тегинма!

— Сен кимсан? Нималар деб валдираяпсан?! Ҳозир акаларим...

У бошқа гапиришга улгурмади. Фирдавс унинг иягига чунонам мушт туширдик, бунақа бўлишини кутмаган йигит «ҳийқ» деган товуш чиқарди-ю, ор-қаси билан ерга кулади.

— Амаки, — бақирди Фирдавс тузоққа тушишига оз қолган одамнинг қўлидан ушлаб, вокзал ичкарасига тортқиларкан, — тезроқ қочинг, ҳозир шериклари келади. Бор пулингизни шилиб олишади!

Нима бўлаётганига ақли етмаётган йўловчи Фирдавс-

нинг ортидан эргашди. Бу пайтда бояги олғирнинг шериклари кўзғалишга улгуришган, йўқ жойдан пайдо бўлган «қаҳрамон»ни ушлаш учун учиб келишаётганди. Улардан иккитасига Фирдавснинг кўзи тушди. Шу боисдан аввал йўловчини вокзал ичкарасига киритиб юборди. Ҳар қалай, унинг ёши ўтиб қолган, Фирдавсдай тез югуролмасди ва, табиийки, қароқчиларнинг қўлига тушиб қоларди. У сигарет қолдиғи ташланадиган темир идишни ушлаб, қароқчиларнинг етиб келишларини кутди. Биттаси анча яқинлашиб қолганди. Яна тўрт-беш қадам ташласа, уни ушлаб оларди. Фирдавс темир идиш билан югуриб келаётган қароқчининг оёғига солди. Бу идиш тунукадан тайёрланган бўлса-да, четлари темирдан ишланган бўлиб, айнан ўша темир йўлтўсарнинг оёқ суягига тегди. Йигит умбалоқ ошиб йиқиларкан, жон аччиғида ўкириб юборди. Фирдавс ўзини вокзал ичкарасига урди-ю, шу ондаёқ қўлларидаги резина таёқларини юқорига кўтарган милиционерларга дуч келди.

* * *

Моҳирўй ўғли кетганидан кейин анчагача ўзига келолмай юрди. Эшикка чиқсаям, уйга кирсаям, Фирдавсни ўйлаб, кўз ёши тўқади. «Ишқилиб, боламни ўз паноҳингдан асра! Ёмонлар, каззоблар қўлига тушишдан сақла!» дея худога ёлворади. Бошда унинг дийдиёларини эшитган Достон индамади. «Маили, боласини соғинади. Бир-икки кун ўтса, кўникиб кетар», деб юрди. Қараса, хотинининг йиғиси адоғи кўринмайдиганга ўх-шайди.

— Ҳой барака топгур, боланг уруш-жанжалгамас, ўқишга кетган. Ҳозир имтиҳон топшириб юрибди, келади яна беш-олти кундан кейин. Қолаверса, Соҳиб бор. Иссиқ-совуғидан хабар оладиган келин бор. Йиғинг билан дунёни бузиб юбординг-ку! — деди у охири тутоқиб.

— Нега ўзингиз бормайсиз, хабар олмайсиз? Ўқишга борган болаларнинг оталари бирга юрибди. Сиз бўлсангиз...

— Инсон!.. Бу ерда менга озмунча иш қараб турибдими? — дея хотинининг гапини бўлди Достон. — Қўйларнинг ўзи иккита одамни тентак қип ташлайди. Ундан кейин қизинг икковингни тоғу тошга ёлғиз ташлаб кетаманми?!

— Бизни бўри ермиди? Ҳеч қурса, бир кунга, эрталаб

бориб кечкурун қайтиб келсангиз бўларди-ку, — деди аламини ичига сиғдиролмаган Моҳирўй.

— Бўпти. Эртага эрталаб кетаман. Кўнглинг жойига тушдими?!

Моҳирўй жавоб бермади. Индамай ўчоқ бошига кетди. Йўл-йўлакай қизи Моҳинани чақирди.

«Ҳалиям Фаррухни ўйлайди. У тирик бўлганида, ёнида бўлганида, унга ҳам шундай дермиди? Демасди. Ҳожатиям йўқ эди. Чунки Фаррухнинг бир оғиз гапи билан ўз-ўзидан ҳамма ишлар ҳал бўп кетарди. Ҳатто Фирдавс ҳужжат топширишга бормасди... Менинг қўлимдан эса бунақа ишлар келмайди. Қолаверса, шаҳардан қочиб келиб ўтирибман. Кучим бир тўда қўйларимга етади, холос. Лекин шу болага меҳр бердим. Оқ ювиб, оқ тараб, катта қилдим. Ҳозир ҳам Фирдавсдан хавотир олганимдан ичим куйиб кетяпти. Аммо, қани энди, буни Моҳирўй тушунса. «Боламни бегона қилаяпти, агар қизи кетганида, бир кун ҳам тек ўтиролмасди, деб ўйлаяпти. Тушунмайдик, менга Фирдавс ҳам, Моҳина ҳам бирдай фарзанд», ўйлади Достон ичи ўртаниб. Сўнг секин хотинининг ортидан борди.

— Нима овқат қилмоқчисан? — сўради унинг ёнига етиб.

— Билмасам, — Моҳирўй ўчоқ ёнидаги чўпларни қўлига ола бошлади.

— Кечаги қўйнинг гўштидан яхшилаб димлама қил. Эртага ўғлимизга обораман. Овқатингни росаям соғинган бўлса керак, — деди мийиғида кулиб.

Бу гапни эшитган Моҳирўйнинг юзи ял-ял ёнди. Жилмайиб эрига боқаркан:

— Шуни сизга айтмоқчи бўлиб турувдим. Ичимдагини топдингиз, — деди.

Бироқ унинг мана шу қисқа муддатли хурсандчилигини қизи дарров ҳавога совурди. У аяси чақирганида, қўшнисиникидан ҳовлиқиб келаётган эди. Онасининг товушини эшитиб, қадамни тезлатди.

— Ая, дада! — деди у ота-онасига бир-бир қараб олгач, нафаси бўғзига тикилиб. — Намуналарникига мелиса келибди!

— Шунга нима қипти? Қариндошидир, меҳмонга келгандир ё ўтиб кетаётиб, сув-пув ичгани киргандир, — деди Достон Моҳирўй ёмон ўйларга бормасин, деган ниятда.

— Йў-ў-ўқ, дада, — дея бошини сарак-сарак қилди Моҳина, — унақамас. Улар одам суягини топган эмиш. Ўз қулоғим билан эшитдим. Ярим сойнинг этагида битта чўпон дуч келибди. Кейин мелисага айтибди. Мелиса уйма-уй юриб, кимки қўйини шу томонларга ёйган бўлса, ана шу суякни кўрган-кўрмаганини суриштираётганмиш.

Моҳирўйнинг ранги докадай оқариб кетди. Эри билан ўғлини қидиришга чиқиб, адашиб қолгани, кейин анави турқи совуқ одамга дуч келгани, сўнг бахтига Достон келиб қолгани, ўша зўравон билан олишгани ва ўша бадбахтнинг бошига тош билан урганини эслади. Шу аснода жавдирабгина эрига қаради.

— Қадим замонларда бу ерларда урушлар кўп бўлган. Одамлар ўлган. Уларни кўмишган. Энди қабрларни сув ювиб кетган бўлса, ичидаги суяклари ташқарига чиқиб қолгандир-да. Аҳмоқ чўпон, мелисага чопгунча яна бир марта жанозасини ўқиб, кўмиб қўйса, олам гулистон бўларди, — деди Достон хотинининг кўнглини хотиржам қилиш, қизининг ваҳимасини босиб қўйиш учун.

— Дада, — дея киприklarини пирпиратди содда Моҳина, — қачон бўлган ўша уруш?

— Эй-й, кўп йиллар ўтиб кетди. У маҳалда ҳали мен ҳам туғилмагандим. Энди бошимизни қотирмагин-да, уйга кириб, дастурхон ёз, мен қўйлардан хабар оламан. Аянг битта аччиқ чой дамлайди, кейин овқат қилади.

— Хўп, — деди Моҳина итоаткорлик билан бошини қимирлатиб ва чопқиллаб уйга кириб кетди.

— Дадаси! — деди қўллари қалтирай бошлаган Моҳирўй. — Билиб қолишса, нима қиламиз?!

— Ваҳима қилма, ҳеч ким ҳеч нимани билмайди. Лекин мана шунақа доводиraidиган бўлсанг, қилмаган ишингни йўқ жойдан бўйнингга олиб қўйишинг мумкин. Сен уйдан чиқмагансан, мен ҳеч балони кўрмаганман. У томонларда аллақачон ўтлар қуриб-қақшаб кетган. Калласи бутун одам қўйини у ёққа ҳайдаб бормайди. Кўрқаётган нарсанг анча илгари бўлиб ўтган. Тушундинг-а? Уйдан ҳеч қаёққа чиқмагансан, ҳеч балони кўрмагансан!

Моҳирўй кўзидан ёшини дув-дув оқизиб, бош ирғаб, тасдиқ ишорасини қилди.

Ўша кунни уларнинг уйига ҳеч ким ҳеч нима сўраб кел-

мади. Эртасига шаҳарга кетмоқчи бўлган Достон ниятидан қайтди. Чунки хотини тагин ўзини йўқотиб қўйганди. Бўлмаса, эр кечаси билан унинг қўнглини овлаш учун нималар қилмади. «Жоним, юрагимсиз», деб Моҳирўйнинг ўзи ҳам унга эркаланди. Бироқ тонг отганидан кейин Достон қарасаки, хотини яна аввалги аҳволда, ранги докадай оқариб, бир нуқтага тикилиб, киприк қоқмай ўтирарди. Эрнинг юраги товонига тушиб кетди.

— Моҳи... Моҳи, яхшимисан, нима бўлди сенга?! — деди ҳовлиқиб уйқудан уйғонар-уйғонмас.

— Билмайман, — жавоб берди аёл бурнини тортиб қўйиб, — қўрқиб кетаяпман.

— Эй худо, ўзингга шукур, — дея енгил хўрсинди Достон ва ҳали ухлаётган қизига қараб қўйди-да, хотинини қучоқлаб, — айтдим-ку, ҳеч нарсадан қўрқма, ҳаммаси ўтиб кетади. Мелисанинг юргани оддий ҳол. Номига юришибди. Кейин ҳаммаси босди-босди бўп кетади.

— Достон ака, мен шу воқеанинг эртасига Фирдавсининг кўзлари кўкариб кетганини кўрувдим, лекин ўзим билан ўзим овора бўлиб, бирон нима сўрашга ботинолмадим. Ўшанда нима бўлганди, у биронтаси билан жанжаллашган эканми?

— Ҳа-а, ундами? Ёш бола жанжаллашади-да. Қўшни қишлоқлик битта ўзи тенги чўпоннинг қўйлари бизникига қўшилиб кетибди. Фирдавс уни ҳайдаб юборишга қанчалик уринмасин, кетмабди. Кейин эгаси кепти. «Сен менинг қўйларимни ўғирламоқчи бўлгансан», дебди. Ўғлинг биласан, сал нарсага лов этиб ёниб кетади. Хуллас, иккови муштлашибди. Борганимда, иккови икки томонга ажралиб кетган экан. Нариги боланиям ки-йимлари йиртилиб, бурни қонаган, кўзлари кўкарибди. Ўзим ёнига бориб, қўриб келдим. Шунга қайтишимиз чўзилиб кетувди, — деб жавоб берди Достон хотинига.

Ёлғони ўзигаям мойдай ёқиб тушди. Ич-ичидан маза қилиб кулди. Агар Моҳи-рўй ўша пайтда шу саволни берганда, бунақа жавоб беролмасди-да. Мана, кутилмаганда хаёлига ҳаммаси ўз-ўзидан оқиб келди. Хотин ҳам эр тутилмай гапиргани учун ишонди-қўйди. Шундан сўнг бошини ёстиққа қўйиб, кўзини юмди. Достон ташқарига чиқиб кетди. Қўйларидан хабар олиб, ювиниб-тараниб

қайтиб кирса, Моҳирўй ҳалиям кўзини юмиб ётибди.

— Аяси, бугун шаҳарга боролмайман, — деди Достон уни уйғоқ ёки ухлаётганини билиш мақсадида.

Моҳирўй кўзини очди. Бир муддат хаёл сурди, сўнг:

— Майли. Беш минут ётай, кейин туриб, чой дамлаб бераман, — деди.

Достон чўнтагига қўлини тикиб, носқовоғини олди. Каф-тига бир чимдим нос ташлаб, ўзгача иштиёқ билан тилининг тагига жойлади. Сўнг эшик томонга юрди.

У ҳовлига чиққан эди ҳамки, уйлари томон яқинлашиб келаётган «Виллис»га кўзи тушди. Шу ондаёқ хаёлидан қизи топиб келган гаплар ўтди.

Машина тўхтади. Икки тарафидан икки одам тушди. Улардан бири милиция кийимида эди. Хўппа семиз, қадмини зўрға кўтариб босарди. Достон бир муддат келувчиларга тикилиб тургач, уларни қарши олиш учун юрди.

— Мен участковойман, — деди Достон билан қўл бериб кўришган хўппа семиз киши. — Тайинланганимга энди бир ой бўлди, отим Ҳотамтой.

— Яхши, — деди жилмайишга ҳаракат қилган Достон, — мен...

— Биладан сизни. Ўзингизни кўрмаганман-у, лекин орқаворатдан эшитганман. Қишлоқда кеча бўлган гапларни эшитгандирсиз, — деб Ҳотамтой шапкасини қўлига олди.

— Кеча қизим бир нарсалар дегандай бўлувди, лекин ҳеч нарсага тушунмадим.

— Мурда топилди. Ўлганига унча кўп бўлмаган. Ўлганидан кейин итлар еб кетган. Фақат суяклари қолган. Лекин биз экспертизадан ўтказиб, унинг ўлганига унчалик кўп бўлмаганини аниқлаштирдик. Кейин бошига қандайдир оғир нарса билан урилган. Мана шу, тамом. Сиз ҳам қўй боқаркансиз, қишлоқ одамлари айтишди.

— Ҳа, кунда бир марта оёқларини ёзиб келаман.

— Ярим сойни биласизми?

— Биладан.

— Охирги марта у ёққа қачон боргансиз?

— Тўғриси, эслаёлмайман. Бу йил бормадим, буниси аниқ. Чунки хабарингиз бор, ёғингарчилик яхши бўлди. Ўт мўл. У ёқлар жуда олислик қилади бизга.

— Шунақами? Эшитишимга қараганда, бу қишлоққа яқинда келган экансиз.

— Бирор йигирма йилга яқинлашиб қол-диёв. Ҳозир шу ерда туғилиб ўсгандай бўп кетганмиз.

— Нега энди шундай катта шаҳарни ташлаб, кичкина, яшашга шароити бўлмаган қишлоққа келдингиз?

— Онам раҳматлининг мазалари йўқ эди. Шаҳар ҳавоси ёқмай қолди, шунга кўчиб келавердик.

— Хотинингиз бошда гапирмаскан, бу ерга келганингиздан кейин бирдан тилга кирибди.

— Ҳа-а, шундай бўлганди. Ҳаво даволадими ёки худо марҳамат қилдими, ишқилиб, забон битиб қолди.

— Яхши, демак, сиз ҳеч нарса кўрмагансиз, ҳеч нимадан хабарингиз йўқ. Тушунарли, бўпти, — деб Ҳотамтой қўйнидаги папкани очиб, ундан бир дона қоғозчани олди, — энди шундай деб ёзиб берасиз!

Достон енгил тортиб, ҳозиргина Ҳотамтойга нима деган бўлса, ҳаммасини бирма-бир қоғозга туширди. Сўнг тагига имзо қўйиб, милиционерга узатди.

— Хотинингиз кўринмайди, — дея сўради Ҳотамтой кўзларини қисиб.

— Уйда, — жавоб берди Достон.

— Нима қиляпти?

— Ухлапти.

— Ҳе, — деб кулди Ҳотамтой ва шеригига қараб қўйди-да: — бу тоғликлар тонг отмасдан уйғониб, тирикчилигини қилади, деб эшитгандим. Лекин ораларида тушгача сасиб ухлаётганлариям бор экан-да, — деди.

— Сал оғзингизга қараб гапирсангиз. Қачонгача ухлаши сизнинг ишингиз эмас?

— Нима? — лабини чўччайтирди Ҳотамтой. — Менга қандай гапиришни ўргатаяптиларми? Ҳов бола, машинага тикаман-да, отделга обориб, бир-икки эзфилайман, ана ундан кейин кўрасан кимлигимни.

Достоннинг бирдан жаҳли чиқиб кетди, шундай эса-да, мумкин қадар ўзини босишга уриниб, деди:

— Зўравонман демоқчимисиз? Участковойман, билганимни қиламан демоқчимисиз?

— Теша, — деди ёнидаги йигитга бир қараб қўйган Ҳотамтой, — бу бир балони биледи. Ҳозироқ машинага

тиқ. Мен хотинчасини уйғотаман.

— Шартмас, — дея бирдан шаштидан тушди Достон, — уни ўзим ташқарига олиб чиқаман, кейин қаёққа десанглар, кетавераман.

— Ана, дарров одам бўлдинг-қолдинг. Сенга ўхшаган бўйни йўгонларнинг нечасини кўрганман, бир секундда мулла минган эшақдай қип қўйганман. Энди бор, хотинингни чақириб чиқ.

Моҳирўй деразадан эри билан милиционернинг гаплашаётганини кузатиб турди. Бироқ ҳеч нимани эшитмади. Аммо унинг юраги шунақанги тез ура бошладики... Сўнг боши айланиб, кўзи тинди. Икки қадам ортга чекинди. Аввал ёстиққа ўтириб қолди. Сўнг ёнига ағанади. Эри кйриб келганида эса кўзини юмганча ётарди.

* * *

— Ака! — дея бақирди Фирдавс милиционерларга. — Анави ерда учтаси бир-бирини пичоқляпти! Биттасининг корни ёрилиб кетди.

Киприк қоқмай, ҳеч нимадан чўчимай гапириб юборган йигит бу гаплар хаёлига қаердан келиб қолганига ҳайрон эди. Резина таёқ кўтарганлар унинг гапига лаққа ишонишди. Бўлмаса, неча йиллардан бери вокзалда тирикчилигини ўтказиб юрган, ўттиз ёшлардаги Чаён лақабли Пўлатнинг оёғига Фирдавс ахлат ташланадиган темир идиш билан қандай урганини улардан бири кўрганди. Аммо йигитнинг сўзлари жуда ишонарли эшитилди, шекилли, икки милиционер ҳам шоша-пиша у кўрсатган тарафга йўл олди. Милиционерлар қўлига тушишдан омон қолган Фирдавс қувонганидан кўзлари чақнаб, вокзал ҳовлисида мижоз кутиб турган таксичилардан бирининг машинасига ўтирди-ю:

— Ҳайданг! — деб бақириб юборди.

Ҳайдовчи шошиб қолди ва дарров моторни ўт олдириб, газни босди. Аммо бирор беш юз метр юрар-юрмас, тор-мозни босиб, ортига ўгирилди.

— Сен бола нима деб қичқираяпсан?! — деди жаҳл билан.

— Таксичимисиз, ишингизни қилмайсизми?! Ҳайдангда машинани, бўлинг тез, ҳали финотделда ишлайдиган тоғамнинг ёнига ҳам боришим керак. Ё... унга кўрсатган

кароматингизни айтиб, машинангизнинг номерини ёзиб берайинми?!

Фирдавснинг миясига гаплар қўйилиб келаётганди. У шунчалик ишонч билан сўзлардики, бунга ҳатто ўзи ҳам ҳайрон қолаётганди.

Ҳайдовчининг мияси гувиллади, беихтиёр орқа ўриндиқда ялпайиб ўтирган боланинг буйруғини адо этди. Машина жойидан силжигач, Фирдавс секин ортига ўгирилиб, бўйнини чўзди-да, вокзал тарафга қаради. Вокзал ичкарасидан югуриб чиқиб, мижоз кутиб турган таксилардан бирининг ҳайдовчисини ўрнидан суғуриб олиб, башарасига мушт тушириб, ағдариб ташлаган икки қароқчиға кўзи тушди. «Орқамдан қувишади, яна озгинадан кейин пиёда қочаман. Таксини дарров ушлаб олишади улар», дея ҳаёлидан ўтказди йигит ва йўл ёқасидаги иморатларни кўздан кечириб бораркан, «Темир йўл кассаси» деган ёзувни кўрди. Шу заҳоти ҳайдовчининг елкасига туртди.

— Шу ерга тўхтатинг! — деди бақариб. — Бир нарсам қолиб кетибди, опкелишим керак.

Ҳеч нарсани тушунмаётган ҳайдовчи орқа ўриндиқда ўтирган йигитчанинг хурмача қилиқларидан тутоқиб, уловини йўл четига буриб, қаттиқ тормоз берди. Фирдавс унинг ўриндиғи орқасига ёпишиб қолди.

— Тоғамга айтиб, машинани сиздан олдириб қўяман! — дея машина эшигини очган йигит сакраб тушди-ю, пештоқига «Темир йўл кассалари» деб ёзиб қўйилган бино томонга югуриб кетди.

Кўз очиб юмгунча қароқчилар машинаси етиб келди ва ҳалиям нима бўлаётганига ақли етмай, йўл ҳақини тўламасдан қочиб кетган боланинг ортидан сўкиб ўтирган таксичининг сариқ «Волга»си орқасига гурсиллаб урилди. Ҳайдовчи бечора пешонасини олд ойнага уриб олди. Кўзидан ўт чақнаб кетди. Аммо бир лаҳзада ўзига келди. Шошапиша сўкиниб, эшикни очиб, пастга оёғини қўяр-қўймас, йўлтўсарлардан бири етиб келиб, унинг ёқасидан олди:

— Мараз! Ит! Қаёққа қочириб юбординг шеригингни? Таксичининг кўзи чақчайиб кетди.

— Мен... Мен, билмайман...

Бошқа гап айтолмади. Қароқчи унинг жағига чунонам мушт туширдик, белини машина эшигининг қиррасига

уриб олган ҳайдовчи:

— Вой ўлди-и-им! — деб бақириб юборди.

Бу пайтда Фирдавс чипта сотадиган бино билан унинг ёнидаги тўрт қаватли иморат оралиғидан ўтиб кетаётганди.

— Қўйвор уни! — ўкирди қароқчилардан бири шеригига.
— Анавининг орқасидан қув, ушлаймиз!

Унинг товуши Фирдавс-нинг ҳам қулоғига чалинди ва қадамини янада тезлатди. Кўкка бўй чўзган қайрағочу чинорлар ёнидан югуриб ўтиб, йўлакчага чиқди. Чиқди-ю, бирдан тўхтаб қолди. Чунки йўлак охирида баланд девор кўксини кериб турарди. Йигитнинг юраги шувиллаб кетди. Тезда ортига ўгирилиб қаради. Қароқчилар кўринмайди. Бироқ ор-қасидан қувиб келишаётгани аниқ, ҳализамон пайдо бўлишади. Қочиш керак. Қочиш... Фирдавс атрофга аланглаб, йўл қидирди. Сўл тарафда девор ёқалаб борилса, узилган жойи бор экан. Битта одам бемалол сиғади. У ўша тарафга югурди. Бироқ нажот манзили бўлиб кўринган жойга етиши билан ҳафсаласи пир бўлиб тўхтади. Чунки деворлар оралиғига темир панжара қўйилган бўлиб, у узоқдан кўринмас экан. Бир муддат иккиланиб турган йигит бошқа чора тополмагач, панжарага чирмашиб, амаллаб унинг тепасига чиқиб олди ва нариги тарафга ўтаркан, ортидан қуюндай қувиб келаётган йўлтўсарларга беихтиёр кўзи тушди. Улар шунақанги тез югуришардики, оёғи ерга тегмаяпти деб ўйлайсан киши. Фирдавс ерга сакраб тушди. Аммо қочмади. Оёқ остида сочилиб ётган тошлардан иккита теннис коптогидай келадиганини қўлига олди-да, деворга орқасини бериб, душманларининг етиб келишларини ва темир панжарага осилишларини кутди. Унинг юраги гурсиллаб урар, оёқлари қалтирарди. Айни пайтда қўнғлида бу балолардан омон-эсон қутулиб кетишига ишонч бор эди. Ниҳоят, шеригидан илдамроқ югураётган қароқчи панжара ёнига етиб келди-ю, тезликда унинг тепасига чиқа бошлади. Ана шунда унинг рўпарасида Фирдавс пайдо бўлди. Йўлтўсар бир лаҳзага ҳаракатдан тўхтаб, қаҳр-ғазаб ёғилиб турган нигоҳини тирикчилигига халақит берган, бу ҳам етмагандай, ҳамтовоқларидан бирининг оёғини синдирган йигитчага қаратди. Ана шу бир лаҳзалик тўхташ унга қимматга тушди. Фирдавс унинг бо-

шини мўлжаллаб, қўлидаги тошни улоқтирди. Тош қароқ-чига тегмади-ю, аммо у ўзини муҳофаза қилиш учун ик-кала қўлини ҳам ҳавога кўтарган маҳали мувозанатни йўқо-тиб, орқаси билан ерга қулади. Гурсиллаган товуш қароқ-чининг инграши билан уйғунлашиб кетди. Бечоранинг на-фаси қайтиб, типирчилай бошлади. Фирдавс эса тагин оёғини қўлига олиб, югуриб кетди.

У хавфдан тўла қутулиб олганида, жиққа терга ботган, оёқларидан мадор кетганди. «Бекор қочдим. Иккинчиси-ниям пешонасини ёришим керак эди. Шунда қайтиб вок-залга оёқ босмасди бу итлар», дея хаёлидан ўтказган йи-гит бир-бир қадам босиб, машиналар зувиллаб қатнаётган катта йўл ёқасига чиқди.

Чўнтагидаги пули озроқ эди. Ётоқхонагача таксида бор-са, кейин қишлоққа етиб олиши катта сўроқ остида қоларди. Бироқ шу аҳволда автобусга чиқишга унда хоҳиш йўқ эди. Оёқ кийими тупроқ бўлиб кетган, панжарадан ошиб ўта-ётганда, шимининг бир чеккаси йиртилганди.

Такси ҳайдовчиси аввал унинг афт-ангорига синчиклаб назар солди.

— Ўғрилиқдан келаяпсанми, нима бало? — деди оғзини қийшайтириб, мийиғида куларкан.

— Топдингиз, ака, бировнинг уйини ўмариб, бир ҳовуч тиллалари, икки қоп пулли бўлдим. ВУЗгородоккача обориб қўясизми? — деди Фирдавс унинг кинояли гапига эъти-бор бермай.

Таксичи кийим-боши бир аҳволда, сочлари тўзғиган, чаккаларида тер қотиб қолган йигитчадан бунақа дадил гапни кутмаган эди. Шу боисдан беихтиёр:

— Ўтир, — деб юборди.

Фирдавс орқа ўриндиққа жойлашди ва ҳорғин хўрсиниб қўйди. Сўнг бемалолроқ ўтириб, оёқларини чалиш-тирди.

— Ука, студентмисан? — сўради кўзгу орқали йигитга кўз ташлаган ҳайдовчи.

— Йўқ, ўғриман. Ўзингиз шундай дедингиз-ку, — дея жавоб қайтарди Фирдавс.

— Аҳволингга қара, кўринишингдан ўхшаркансан-да. Лекин ВУЗгородокка бораётганингга қараганда, бирон жойда ўқисанг керак. Ажабмас, мардикорликдан қайтаёт-

ган бўлсанг... — деди ҳайдовчи ортига ўгирилиб, йигитга яна бир бор синчиклаб қараб оларкан. — Иш ҳақингни яхши бердими, ишқилиб?

— Қаёқда? Домланикида ишладим, сариқ чақаям бермади.

— Домлаларда инсоф қолмади. Қаёққа қарасанг, порак-ўрликка кўзинг тушади... Менинг ўғлим ҳам политехникада ўқийди, — деди ҳайдовчи ҳамдардлик билан.

Сўнг яна ортига кўз ташлади. Мижози кўзини юмиб олган. Демак, ишлайвериб чарчаган. Бундай пайтда қулоққа ҳеч нима ёқмайди, деган хаёлга борган ҳайдовчи гапининг қолганини ичига ютди.

Бир амаллаб ётоққа келиб олган Фирдавснинг чўмилишга ҳам чоғи келмай, ўзини қаравотга ташлади-ю, дарров ухлаб қолди. Тушига аяси кирибди. «Мен сенга нима дегандим? Қарғишларимниям сариқ чақага олмайсанми? Нега бировларнинг жонига озор бериб юрибсан? Болам, кўзингга қара, оқ қилсам, охиратинг куйиб кетади», деди у жиддий қиёфада. «Аяжон, атайлаб шундай қилмадим. Бошқа иложим йўқ эди. Мени кечиринг, кечиринг!» дея Фирдавс нола қилди. Аммо негадир оппоқ матога ўралиб олган она унинг гапига қулоқ солмай, ортига бурилди-ю, қуюқ туман орасига кириб, кўздан ғойиб бўлди. Қўрқиб кетган Фирдавс унинг ортидан югурди. Бироқ аяси ҳеч қаерда йўқ эди. Аясини қидира-қидира ҳолдан тойган йигит тиз чўкиб, кафти билан юзини бекитиб, йиғлаб юборди ва шу аснода уйғониб кетди.

Ўрнидан сапчиб туриши билан қандайдир қўшиқни хиргойи қилганча помидор тўғраётган Асқарга кўзи тушди. Қаравотнинг ғичирлашини эшитган Асқар ўгирилиб, унга қаради.

— Айиқ полвон, турдингизми? — деб сўради жилмайиб.

Фирдавс қарахт бўлиб қолганди. Хонадошининг гапига жавоб бермай, бир муддат унга тикилиб қолди ва кўзларини ишқалади.

— Уйғотиб юбордимми? — деди саволига жавоб ололмаган Асқар.

Фирдавс тагин индамади. Сўнг ўрнидан туриб, шкафни очди-да, сочиғини елкасига ташлаб, хонадан чиқиб кетди.

Ювиниб қайтиб келганида, Асқар стол устини турли хил ноз-неъматлар билан тўлдириб ташлаганди.

— Қаердайдингиз? — сўради Фирдавс сочиқни жойига илиб қўяётиб.

— Ошна, сиз сўраманг, мен айтмайин. Ишонсангиз, омад куши бошимга қўнди. Саҳарлабдан мардикор бозорига бордим, — дея гап бошлади қувонганидан кўзлари чақнаётган Ас-қар. — Соқоли кўксига тушган битта чол келиб, уйимнинг фундаментини қуйиш керак, деди. Бозорда мендан бошқа яна тўртта одам бор эди. Шулардан иккитаси алкаш. Чол уларни ишга олмади. Бизга эргашишганди, «Икковинг ҳам орқанга қайт. Сизларни ишлатиб уй қурсам, уй ҳаромга айланади», деди. Чол ўглининг машинасида келган экан. Ўтирдик. Шаҳар ташқарисидан ер олган экан. Кечгача бетон қуйдик. Чол намозхон одам экан. Ўгли иккаласи бизга қўшилишиб, тенгма-тенг ишлашди. Уч маҳал ов-қат берди. Яна тушда бир соат ухлаб ҳам олдик. Кетаётганимизда қўлимизга йигирма беш сўмдан пул тутқазди. Одамга жуда ноқулай бўп кетди. Қирқ ёшлардаги шеригимиз: «Ота, қўп пул бердингиз», деганди, чол кулиб унга эътироз билдирди. «Бетон иши оғир иш. Тинкани қуришиб қўяди. Бир кунда ҳамма бетонни қуйиб ташладинглар, чала бўлганида, эртага яна одам опкелардим. Уларгаям пул берардим. Иш менга арзонга тушди. Рози бўлиб бераяпман, олаверинглар, лекин ҳаромга сарф-ламанглар, буюрмайди», деди, — Асқар ўрнидан туриб, бир бўлак тўғралган помидорни оғзига солди. — Тўғриси, ошна, ароқ опкелмоқчийдим. Имтиҳонлардан қийналиб бўлсаям, ўтиб олдик. Бировга бир тийин бермадик. Эшитдим, бошқалар йигирма минг, ўттиз минглаб кўтариб келган экан. Оёғи осмондан бўп кетибди. Шундай байрамни нишонламасак, уят бўлар. Лекин чолнинг гапидан кейин ниятимдан қайтдим.

— Боплабсиз, — дея кесатди Фирдавс, — мен эса, сал бўлмаса, ўлиб кетай дедим. Сизни деб.

Ҳайрон бўлган Асқар ҳамхонасига тикилиб, киприкларини пирпиратди.

— Мен сизни вокзалга кетган деб ўйлабман. Кеча шундай деяётгандингиз-ку, — деди Фирдавс норози бўлиб.

— Ошна, — мийиғида кулди Асқар, — ўзингиз йўлдан

қайтардингиз-ку. Улар кўпчилик, бир нарса қип қўйишадди, прокурор бўлганингиздан ке-йин битта-битта ҳисоб-китоб қиласиз, дедингиз...

— Эрталаб уйғотмасангиз ҳам, битта қоғозга ёзиб кетсангиз бўларди-ку, мен сизни қидириб вокзалга борибман, — деб ўзини каравотга ташлади Фирдавс.

Асқар яна битта помидорни оғзига ташлаб, бурнини тортаркан, Фирдавснинг тўғрисиغا столни қўйиб ўтирдида:

— Қани, бир бошидан гапиринг-чи, — деб қизиқиш билан унга тикилди.

Фирдавс ҳеч нарса демоқчи эмасди. Лекин бўлиб ўтган воқеани ичида бир умр асраб юриш нияти ҳам йўқ эди, шу боисдан нимаики содир бўлган бўлса, бир бошидан шошилмасдан, дона-дона қилиб гапириб берди. У сўзлагани сайин Асқарнинг ранги ўзгарар, шунинг билан бирга, орага бир оғиз ҳам сўз қўшмай, диққат билан тингларди.

— Айтдим, нимага уст-бошингиз бунақа чанг бўлиб ётибди деб, туфлингизгаям қараб бўлмайди. Сиз ҳам менга ўхшаб мардикор бозорига борибсизми, деб ўйлабман. Лекин-чи, ошна, боплабсиз. Асли бирга борсак бўларкан, мен ҳам алашимни олардим... Иккинчи томондан узр... Ўзимни айбдор...

— Қўйсангиз-чи, — ўзининг қилган ишларини фавқуллодда қаҳрамонлик ҳис этиб руҳланган Фирдавс унинг гапини бўлди, — кечирим сўрашингиз учун қилмадим бу ишларни... Лекин ўзим ғалати бўп қолдим. Қандай қилиб милиционерлар билан таксичиларни доводиратиб ташлаганимга ҳайронман. Бўлмаса, оддийгина қишлоқ боласиман. Агар билсангиз, пўписа қилгим келаяпти, кимки менга қарши чиққан бўлса, сариқ чақага олмаяпман. Ёлғон гаплар ҳам миямга қуйилиб келаяпти. Агар шундай қилмаганимда, аниқ қўлга тушардим. Ўлдиришмасаям, камида майиб бўлардим. Кейин менинг ўрнимга ҳам ўзингиз ўқий-верардингиз.

Асқар қўлларини юқорига кўтарди.

— Бўлди, мен таслимман, — деб ўрнидан турди. Шкафни очиб, шимининг чўнтагидан беш сўм олди-да, Фирдавсга узатди.

— Тушунмадим, — деди бирдан жаҳли чиқиб кетган Фирдавс, — мен сиздан пул сўрадимми?!

— Ошна, анави чол мен берган пулни ҳаром нарсага ишлатсанг, буюрмайди, деганди. Сиз бу пулни эртага йўлга ишлатасиз, ўзингизнинг пулингизга бўлса, бориб ароқ опкеламиз. Тўғриси, сиқилиб кетдим. Агар озгина ичмасам, бўлмайди, — деди Ас-қар асабийлашган кўйи.

— А-а, унгами? — кулди Фирдавс. — Мен бўлсам... Менга қаранг, аввал ҳам ичиб юрганмисиз, нима бало?

— Қаёқда? Лекин бу сафар ичаман. Битта кинода кўрувдим. Қаҳрамон роса эзилади. Ке-йин ароқ ичади-да, енгил тортади. Биз ҳам ичсак, балки енгил тортармиз.

— Ўша зормандани қаердан оламиз?

— Ачавотдан. Мен ҳужжатларимни топширган куним вахтёрдан сўраб билгандим. Соат саккиз яримдан ошиб қолди. Борсак, бемалол топамиз. Кетдикми?

— Узоқми?

— Икки бекат нарида.

— Кетдик.

Йўлнинг ҳар икки томонида чироқлар хира нур таратиб турарди. Одам гавжум. Харидорлар асосан ароқ сотиб олишар, айримлари кунботар томондаги айвон остидаги столлар атрофида ўтиришар, кабоб-хўрлик билан бирга майхўрлик ҳам қилишарди. Эндигина талабалик унвонига сазовор бўлган йигитлар қаршисидан ўзларидан тўрт-беш ёш кичик бола чиқди.

— Ароқ оласизларми? — сўради ёшига ярашмаган оҳангда бироз кеккайиб. — Зўрлари бор. Додаси. Москваники. Бир пиёладан ичсанг-лар, кайфларинг ошиб қолади. То моқдан сариеғдай ўтади.

— Ўзинг ичиб кўрганмисан, нима бало? — сўради ундан Асқар.

— Вой, нима девоссан? Бир ўтиришда икки бутилкани думалатиб ташлайман. Оласанми? — деди болакай киприк қоқмай.

Боланинг беписанд гапириши, сенсираши Фирдавснинг жаҳлини чиқарди. Шундай эса-да, яна бир касофатни бошлаб қўймаслик учун тишини тишига босди.

— Агар ичкарига кирсанглар, шашликларниям додаси бор. Шесть секундда тайёрлаб беришади. Майшат қиласиз-

лар, — деди бола иржайиб.

Асқар Фирдавсга қаради:

— Ўтирсак, бир ўтирайлик.

Бола йўл бошлади. Бир ойдан бери шаҳарнинг нонини еб юрган икки йигит гўё ўзларини шу ерда туғилиб ўсгандай тутишиб, унинг ортидан эргашишди. Кичик ариқнинг устига ўрнатилган тор кўприқдан ўтиб, сўл тарафдаги эски уйнинг рўпарасида тўхташди. Йўлбошловчи эшик қўнғироғини босди. Кичик табақа очилиб, қориндор бир киши чиқди.

— Тоға, мана, яна иккита клиент бошлаб келдим, — деди болакай зўр ишни уддалаб қўйган одамдай гўдайиб.

— Яхши, ҳовлига опкир-да, тўғридаги кичкина хонага киргиз. Манзурага айт, заказ олсин, — деб тоға аталмиш қоринбой улардан олдин ичкарилади.

Уй ҳовлисига беш-олтита стол қўйилган, уларнинг ҳар бири атрофида учта-тўрттадан одам ўтирар, баланд, дағал овозда гаплашишарди. Фирдавс мумкин қадар уларга эътибор бермасликка уриниб, ёнларидан ўтиб, кўрсатилган кичкина хонага кирди. У ер тўрт кишига мўлжалланган экан.

— Нима ейсизлар, шашлик опкирайми? — сўради болакай улар жойлашиб ўтириб олишгандан кейин бир Асқарга, бир Фирдавсга қараб.

— Икки сихдан шашлик. Тўғралган помидор, кейин битта ароқ, — деди Асқар.

Болакай ўшшайиб қўяркан:

— Менинг отим Мурод, яна бирон нима керак бўп қолса, айтарсизлар, — деб ташқарига чиқиб кетди.

— Асқар ака, — деди Фирдавс, — шу ароқни олиб, изимизга қайтиб кетавермадик-да. Нимагадир кўнглим...

— Ошна, қўяверинг, бир яйраймиз. Бунга қаранг, ўзларига ошхона очволишибди. Менимча, ревизорларми, мелисами келиб қолса, тўрт-беш сўмини бериб, жўнатиб юборишса керак, — деди Асқар кулиб. — Ўқшига кирган кунимизни қандай қилиб нишонлаганимизни бошқаларга мақтаниб юрамиз. Ташқарида ўтирганларга эътибор қилдингизми? Гарантия бериб айтаман, ҳаммаси студент. Менимча, бойларнинг болалари бўлишса керак. Бизнинг-ку, бунақа жойга ҳар куни келишга имконимиз йўқ. Лекин юридическийга ўқишга кирдик.

«Гапинг тўғри-ку-я, лекин шу ердан тинчгина кетвол-сак, яхши бўларди», хаёлидан ўтказди Фирдавс. Лекин кўнглига келган гапни айтмади. «Айтсам, кўрқоқлик қилаётгандай бўлиб қоламан», деб ўйлади.

Ҳаял ўтмай, дўмбоққина қиз патнис кўтариб келди. Унинг устида кабобдан бошқа буюртманинг ҳаммаси бор эди. Асқар кўкрагини одатдагидан кўпроқ очиб олган қизга зимдан тикилди. Аммо сўз қотишга иродаси етмади.

Йигитлар бир пиёладан ароқ ичишгач, бошлари қизий бошлади. Овозлари ҳам баландлаб қолди. Асқар яна биттадан оламиз, деб эндигина пиёлаларни тўлдираётган маҳал улар ўтирган хонанинг эшиги очилиб, соқолини неча кунлардан бери олмаган, сочи жингалак, жинси шим билан футболка кийиб олган, сурбетлиги шундоққина кўриниб турган бир йигит кириб келди.

— Ҳа-а, шоввозлар, базму жамшид авжида-ку, — деди у ўшшайиб, — бу дейман, би-и-и-ир кайф қилайлик деб-сизлар-да, а?

Йигитлардан садо чиқмади. Улар бир-бирига кўз уриштириш билангина чекланишди.

— Қарасам, — дея гапида давом этди чақирилмаган меҳмон, — гўдайиб ўтиб кетаяпсизлар, лекин юришларинг икковинг-гаям жа ярашаркан. Бойнинг боласи шундай юради-да ўзиям.

Фирдавс ўзининг олдидаги пиёлани меҳмонга узатди. Унинг бу иши меҳмонга хуш келмади, шекилли, ҳозиргина иржайиб турган бегонанинг бирдан афти гижимлашди.

— Тиланчига ўхшайманми? — деди у кўзларини олакула қилиб.

— Йў-ў-қ, биз билан бирга битта-битта олинг деб...

— Аввал сўраш керак! — дея бирдан Фирдавс-нинг гапини бўлиб, бўйнини чўзди соқоли олинмаган йигит. — Нарушения қилдиларинг. Энди ҳақини тўлайсанлар!

— Биз ҳали ҳеч нима қилмадик-ку! — деди киприклари-ни пирпиратган Асқар.

— Ҳали бирон нима қилиш ниятинг ҳам борми?! Тусунмадим, гапинга отечат қиласанми?! Карочче, икковинг ҳам беш сўм, беш сўм чиқар.

— Бизда унақа пул йўқ, — деди қизариб кетган Асқар.

— Пулинг бўлмаса, бу ерга маймунжонни кўргани

келдингми?! Бўл, тез чиқар, ё ўзим ёрдамлашиб юборайинми?!

* * *

— Моҳирўй! — деб бақириб юборди жон-пони чиқиб кетган Достон. Унинг товушидан қизи ҳам уйғониб кетди.

— Сенга нима бўлди? Кўзингни оч, Моҳирўй... — Достон тиззалаб ўтирди-да, хотинининг бошини кўтарди.

— Ая! Аяжон! — Моҳина ҳам ўрнидан тура солиб, дадасининг ёнига югуриб келди. — Дада! Дада! Аямга нима қилди?! Нега кўзини очмаяпти, дадажо-о-он?!

Достон билан Моҳинанинг ваҳимали овозини ташқаридагилар ҳам эшитишганди. Улар бир-бирига ҳайрон бўлиб қараб олишди. Ҳотамтойнинг кўзи чақчайди.

— Бориб қара-чи, — деди ўзи билан келган ҳайдовчи йигитга, — бирон гап бўлганга ўхшайди.

Ҳайдовчи уйнинг ёнига етишга улгурмай, Достон Моҳирўйни кўтариб, ташқарига чиқди.

— Моҳина, тез сув опкел! — деди бақириб у.

— Ака, тинчликми?! — сўради ундан ҳайдовчи йигит.

— Касали бор эди, кўзиб қолди. Балнисага обориш керак.

— Эшмат! — бақирди Ҳотамтой турган жойида бетоқатланиб. — Бу ёққа кел. Буларнинг қайси бириникига келсанг, битта палакат оёғинг остидан чиқади. Юр, кетдик, машинани ҳайда.

Эшмат гоҳ Ҳотамтойга, гоҳ Достонга қараркан, чорасиз бир аҳволда елка қисди.

— Район марказига... касалхонага, — деди Достон ҳайдовчига қараб жавдираб.

Унинг гапи оғзида қолди.

— Иложим йўқ, ака, хўжайин қўймайди, — деди Эшмат иккала қўлини ёнига ёзиб.

— Онасини эшак тепсин ўша хўжайининингни! — бақириб юборди наф-рат билан Достон.

Унинг гапини Ҳотамтой аниқ-тиниқ эшитди-ю, бироқ ўзини эшитмаганга олиб, машина ёнига яқинлашиб, эшигини очди. Достоннинг аъзойи бадани титраётганди, шу боисдан ҳам қизи келтирган сувни кафтига оламан деб тўкиб юборди.

— Юзига қуй, қизим, юзига! — деди у ранги докадай

оқариб кетган Моҳирўйдан кўзини узмай.

Моҳина дарров дадасининг айтганини қилди. Аёлнинг қовоғи билинар-билинемас қимирлади.

— Эй худо, ўзинг шарманда қилма, шарманда қилма, худойим! — деб Достон хотинининг юзини уқалай бошлади.

Аёлнинг аввал қўли қимирлади, сўнг кўзини очди.

— Моҳина, қизим, ҳамсоёникига югур, Эшбўри акага айт, машинасини ҳайдаб келсин, аянгни балнисага обормасак бўлмайди, бўл тез! — деди Моҳирўй кўзини очганидан биров ўпкасини босиб олган Достон.

Бу пайтда Ҳотамтойнинг «Виллис»и ортига бурилиб, аста-секин узоқлашаётган эди. Достон унинг ортидан қараб: «Аввалги ҳолим бўлганида, онангни учқўрғондан кўрсатардим, ит эмган!» дея сўкинди.

— Дадаси, — деб пичирлади Моҳирўй бемадор товушда, — менга нима бўлди?

— Хайрият, гапираяпсан, — деди кўзидан икки томчи ёш юмалаб тушган Достон, — гапираяпсан... Лекин одамни ёмон кўрқитдинг-да, жоним. Сенгами, сенга ҳеч нарса бўлгани йўқ. Озгина бошинг айланганди, ҳозир дўхтирга обораман. Битта укол қилади, яхши бўп кетасан. Фақат бошқа кўзингни юммагин.

— Хў-ў-ўп, — деди Моҳирўй базўр пичирлаб.

Лекин у эрининг айтганини бажаролмади. Қурби етмади. Ўз-ўзидан кўзи юмилиб кетаверди.

— Йўқ! Йўқ! Ундай қилмагин, кўзингни юммагин, болаларингни ўйла, мени ўйла, сенсиз бир кун ҳам яшолмайман, ўзинг биласан-ку.

Достон шоша-пиша яна унинг юзига сув сепа бошлади.

Моҳирўйнинг лаблари қимирлади. Оғзи бировгина очилди. Достоннинг бутунлай капалаги учиб кетди.

Ана шу маҳал қўшни хотин ҳаллослаганча югуриб келди.

— Вой ўлмасам, нима қилди?! — сўради у Достоннинг ёнига етиб- етмай.

— Билмадим. Ўзидан-ўзи шундай бўп қолди, — йиғлаб юборди Достон.

— Ҳозир акангиз машинани ҳайдаб келади. Яхши бўп кетади. Чарчаганга ўхшайди-да, шўрлик, — деб Достонни

овутган бўлди Ойша хола. Сўнг тагин ҳушидан айрилаётган аёлнинг қўлини уқалай бошлади. — Келин, ҳай, Моҳирўй, кўзингизни очинг, одамни қўрқитманг. Кўзингизни очинг... Ҳай...

* * *

Қовоқ-тумшуғи осилган Ҳотамтой Достоннинг уйидан анча узоқлашиб кетгунча миқ этмади. Йўлдан кўз узмай, силтаниб кетаверди. Эшматнинг эса юзи қизариб кетганди. Ҳотамтой унга кўз ташлади. «Раисга шу сариқдан бошқасини беринг дедим, кўнмади. Бунақалар сал нарсага шолғомдай бўлади-қўяди... Ўзи шу охирги кунлар палакатли бўляпти. «Жигули»мни симёғочга уриб олдим. Турсунпўлатнинг уйини текширгани борсам, сиғири думалаб ётибди. Жалилнинг уйида эр-хотин жиққамушт. Бу ёқда падарингга лаънатининг хотини касал...» хаёлидан ўтказди у. Шу пайт машинанинг гилдираги чуқурчага тушиб ўтди. Ҳотамтой хаёлга берилиб, ўзини жуда бўш қўйган экан, бошини қарсиллатиб эшикка урди.

— Мараз! — дея бақириб юборди у ҳайдовчига нафрат билан кўз ташлаб. — Кўзинг қаёқда?!

— Кўрмай қопман! — деб бақирди Эшмат ҳам ундан қолишмай.

— Сенларнинг ҳаммангни бўйнинг йўғонлашиб кетибди, шошмай тур, бир-иккитангнинг умрингни қамоқда чиритмасам, юрган эканман. Машинани тўхтат, рацияни ишлат! — деб ўшқирди Ҳотамтой томоғи йиртилгудек бўлиб.

Эшмат шу заҳоти зарда билан тормозни босди. Машина гилдираклари сирпаниб кетди. Ҳавога чанг-тўзон кўтарилди. Участка инспектори бу сафар, сал бўлмаса, бошини олдинги ойнага уриб олаёзди. Ўзини ўнглаб, ҳайдовчига ўгирилиб, уни обдан сўкмоқчи бўлиб оғиз жуфтлаганди, Эшмат унинг бурни тагига рацияни тикди.

— Мана, — деди бўғилиб, — керак бўлса, ўзингиз раисга телефон қилинг. Лекин мен мараз эмасман, иккинчи марта мени бунақа ҳақорат қилманг!

— Буларнинг ҳаммасини томи кетган, жинни бўп қолган булар! — деди сўкишларини базўр ичига ютган Ҳотамтой рацияни юлқиб оларкан.

— Бор-эй!

Эшмат юлқиниб эшикни очди-да, машинадан сакраб тушиб, нари кетди.

Машина тўхтаган жой адирлик эди. Яна озгина юрилса, қиялик бошланарди. Атрофда яккам-дуккам дарахтлар ўсган, уларнинг остидаги ўт-ўланлар аллақачон қуриб, қовжираб қолганди. Ҳотамтой узоқлашиб кетаётган Эшматнинг ортидан ғазаб билан тикилиб қоларкан, унинг қулоғига етмайдиган овозда алам билан бўралаб сўкинди. Унинг оғзидан чиққан ҳақоратни тоғнинг боласи эшитиб қолса борми, Ҳотамтойнинг милиционер эканига ҳам қараб турмайди. Кела солиб, ёқасидан олади.

Ҳотамтой қанчалик чиранмасин, рацияни ишлатолмади. Алами келди. Қўлидаги матоҳни орқа ўриндиққа отиб юбориб, машинадан тушди. Чўнтагидан сигарет олиб, лабига қистирди. Машинани адирликда қолдириб, тўғрига қараб илдамлаб бораётган Эшматнинг ортидан қараб тураркан, ўпкасини тўлдириб-тўлдириб тутун ютди. Шу асно бироз шаштидан тушгандай бўлди. «Раиснинг ўғлини қамоқдан опқолувдим. Бир оғиз гапимни икки қилмайди. Гўдайдан Эшматдан машинани тортиб ол, дейман унга. Йўқ демайди», дея хаёлидан ўтказди. Сўнг ҳайдовчининг ўриндиғига ўтириб, «Виллис»ни ўт олдирди. Газни икки-уч марта босиб қўйиб, машинани эндигина жойидан қўзғатмоқчи бўлганида, хаёлига ғаройиб фикр келди. «Шошма, нимага энди у падарингга лаънатнинг хотини айнан мен борганимда ўзидан кетиб қолди?.. Шошма... Шошма, бу ерда бир гап бор. Бир гап бор. Демак, демак... унинг эри ўлдирган анави одамни. Бундан хотиннинг хабари бор. Эримни қамаб қўйишади деб ўйлаб, қўрқиб кетган, шунинг учун тоби қочиб қолган. Дарров қайтиб бориб, эр-хотинни машинага босиб, отделга оборишим, роса эзиб сўроқ қилишим керак. Озгина учи чиқса бўлди, бўйнига илворама!» — дея ўзига ўзи гапирган Ҳотамтой юзи ёришиб, ортига қайтишга чоғланди. Ортига бурилгач, қўп юрмади. Ёнидан тупроқни чангитиб, катта тезликда «Жигули» ўтиб кетди. Ҳотамтой гарчи машина салонидагиларни кўрмаган бўлсада, Достон хотинини касалхонага олиб кетаётганини тахмин қилди. «Ҳимм, тушунарли... лекин яхши бўпти. Ўзинг оёғинг билан районга борасан. У ерда уйингдагидай гўдаёлмайсан. Наряд кўз очиб юмгунча етиб келади. Оёқ-қўлин-

гга кишан уриб, обориб тиқиб ташлайман. Ана ундан кейин кўрамиз, куч-қувватинг қаергача бораркан? Шошма, қанақа куч-қувват?.. Асабийлашаверганимдан ҳар балоларни гапирадиган бўп қопман... Шеф бир-икки ойдан бери ола қараб юрибди. Ишни эплаёлмай, нўноқлик қилаётганмишман. Яхшиям, область управлениесида тоғам ишларкан, бўлмаса, шеф аллақачон оёғимни осмондан қип ташларди... Агар мана шу ишнинг уддасидан чиқсам, айбни анави ярамаснинг бўйнига қўйиб ташласам, хўжайиннинг олдида обрўйим ошарди. Юлдузчам ҳам биттага кўпайиб қолса, ажабмас. Айблими, айбсизми, менга фарқи йўқ. Бўйнига шу жиноятни илиб қўяман!» дея хаёлидан ўтказган Ҳотамтой худди ҳозир район марказига етиб борибоқ Достоннинг кўлига кишан соладигандай қувониб кетди. Ҳовлиқиб тезликни оширди. Аммо машина жуда имиллаб кетаётгандай туйилди. «Падарингга лаънат гўдайган шофёр, бўйнингни чўзгунча машинага қарасанг, ўласанми? Эшакдан фарқи қолмабди-ю бу шалдироқ аравангни!» дея ҳайдовчини бўралаб сўкиб, газни охиригача босди. Зўриққан «Виллис»нинг ҳамма ёғи шағиллаб кетди ва ҳар сафар чуқурга тушганда кўкка сапчиб, чавандознинг қамчисидан кўрқиб, жиққа терга ботган отдай илдамлади. Ҳотамтой кўп ўтмай, жаҳл билан илдамлаб бораётган ҳайдовчига дуч келди. Бироқ уни дарров кўрмади. Яхшики, йигит қуюндай учиб келаётган уловни кўриб, ўзини четга олишга улгурганди. Бўлмаса, машинанинг тагида қолиши ҳеч гап эмасди.

— Эй, эшак! — деб ўшқирди йигит қўли билан чанг-тўзонни ҳайдаркан, машина ортидан қараб. — Бу кетишингда, бир жойга кириб кетасан!

«Виллис»нинг «сочлари оқариб» қолган, ортиқча зўриқишни кўтаролмасди. Шу боисдан ҳам бирор чақирим юргандан кейин орқасидан қоп-қора тутун билан бирга пот-пот дея товуш чиқарди-ю, силкиниб-силкиниб тўхтади. Ҳотамтойнинг жони чиқиб кетаёзди, жаҳл билан қўл тормозни тортди-да, сакраб тушди.

— Падарингга лаънат, эгангга ўхшамай ўл! — дея бақириб, машинанинг гилдирагига тепди. Сўнг бошидаги шапкасини олиб, пешонасини артаркан, олд томондаги қияликка кўзи тушиб, юраги гупиллаб уриб кетди. Эрта-

лаб келаётганларида, анави турқи совуқ ҳайдовчи ўтган йили худди мана шу жойга битта трактор тушиб кетганини айтувди. Тракторчи вақтида сакраб қолибди, йўқса, тулпори билан бирга майда-майда бўлиб кетаркан.

— Худо мени асради. Худонинг ўзи сақлади. Эй, «Виллис»гина, мени кечир, билмай тепиб қўйибман. Аслида, пешонангдан ўпишим керак экан. Босган изингни кўзимга суришим керак экан, — деди у шодлигидан машина билан суҳбатлашаркан.

Ҳаял ўтмай, ортда қолиб кетган сариқ ҳайдовчи етиб келди ва индамай ўтиб кетаётганди, Ҳотамтой тўхтатди.

— Сен бола, — дея ўшшайди зўрма-зўраки, — мендан хафа бўлма. Ўзи бугун чап томоним билан турганга ўхшайман. Ишонсанг, ҳеч ким ёқмаётганди. Мана машинанг, ўзинг ҳайда.

— Ҳе... бузилганидан кейинми? — деди йигит истехзо билан тиржайиб.

— Гап уни бузилганидамас, ёнингдан қувиб ўтганимдан кейин ўйлаб қолдим. Ахир сенда нима айб, тўғрими? Буни қара, худди қўнглимдагини билгандай, «Виллис» ўчиб қолса дегин. Тушиб қарасам, айна пайтда ўчибди, барака топгур. Ишқилиб, бир томондан хаёлим қочиб, жаҳлим чиққан бўлса, иккинчи томондан омадим келди.

Ҳайдовчи унга қараб жилмайиб қўйди ва машина капотини очди. Мотор устида тўпланган буғ бирдан ҳавога кўтарилиб, йигитнинг юзига урилди.

— Бўлди, — Ҳотамтойга юзланди йигит, — етиб келибди. Буни энди фақат трактор-практор шатакка олиб, опкетмаса, жойидан қимирламайди.

— Шуниси етмай турувди. Бу ердан катта йўлгача анча боров.

— Пиёда юрсангиз, икки соатда етасиз.

— Бўлмаса, мен пешком кетавераман. Сен ўзинг трактор топарсан.

* * *

Моҳирўйни текшириб кўрган дўхтир пешонасини тириштириб, ҳамширага қаради:

— Реанимацияга опкиринглар. Ёнига ҳеч кимни киритманглар. Манави уколларни қилинглар, — деб кичкина қоғозга уч-тўртта дорини ёзиб, ҳамширага тутқазди ва

қабулхонадан чиқиб кетди. Достон унга эргашиди. Йўлакда қўлидан ушлаб тўхтатди.

— Дўхтир, аҳволи оғирмасми?

— Оғир. Сенлар доим йиқилгандан кейин кўтариб келасанлар. Бу дард аввал ҳам белги берган. Ўшанда, ҳеч бўлмаса, текширтириб кетмайсанларми?! — деди жаҳли чиққан врач.

— Энди нима бўлади?!

— Нима бўларди, даволаймиз. Ҳалиям организми бақувват экан. Агар шу касаллик билан ҳавоси бузуқ жойда яшаганида, аллақачон хотинингдан айрилган бўлардинг. Микроинсулт.

— Микроинсулт ёмонми?!

— Касалнинг яхшиси бўлмайди. Лекин буни даволаса бўлади. Бўпти, менинг вақтим йўқ, — деб дўхтир Достоннинг ёнидан узоқлашди.

Достон бошини эгиб, ташқарига чиққанда, ҳамқишлоғи бетоқатланиб уни кутаётганди. У қишлоқдошига жавоб бериб юбориб, ўзи касалхона ҳовлисидаги ўриндиқда кечгача ўтирди. Ҳаёлига нималар келмади. Қаровсиз қолган қўйларини ўйлаб, кўнглига хавотир оралади. Бу ёғи уйда қизи ёлғиз қолган. Кўшниси хабар олиб туришга ваъда берган бўлсаям, қиз боланинг қаровсиз қолиши яхшимас-да... Устига-устак, ўқишга кетган ўғлининг дарағи бўлмаётганиям отанинг кўнглини хижил қиларди. «Ишқилиб, сиқилаверганимдан менга ҳам бирон нима бўлиб қолмасин. Унақада бутун оилам барбод бўлади. Уларга ҳеч ким ёрдам беролмайди. Моҳирўй бўлса... Шўрлик сира рўшнолик кўрмади. Агар яхшилаб ҳисоблаб чиқадиган бўлсак, қувнаб яшаган кунлари бармоқ билан санагулик. Ваҳоланки, бошқаларга ўхшаб шоду хуррамликда яшашга унинг ҳам ҳақи бор эди. Бўлгандаям унча-мунчамас. Унинг кўнглига қарадим, сиқилмасин деб уриндим. Лекин бўлмади. Барибир, бирида бўлмаса, бирида ташвишли кунлар топилиб турди... Нега бу ерда ўтирибман? Борайин, кўра-йин, балки Моҳирўй ўзига келгандир. Миям айниб қолди, шекилли. Кириб бир мартаям, нима бўлди, нима қўйди деб сўрамабман. Садқайи эркак, садқайи эр кет», дея ўйлаган Достон эндигина ўрнидан турганди ҳамки, касалхона дарвозасидан кириб келаётган бақалоқ милиционерга кўзи тушди.

Семириб кетганидан юришга қийналаётгани шундоққина кўриниб турарди. Тагин шапкасини кўлига олиб, бошини эгиб келаяпти. Уни кўриши билан Достоннинг кўнгли бузилиб: «Нима палакатни бошлаб келаятган экан бу ит?» дея хаёлидан ўтказди ва чўнтагига кўлини тикиб, носвойини олди. Тилининг тагига бир чимдим нос ташлаб, Ҳотамтойнинг яқинроқ келишини кута бошлади.

— Қалай? — деди Ҳотамтой ҳарсиллаб ўриндиққа ўтираркан. — Келин яхшими?

— Сизга нима? Опкелиб кўйишга ярамадингиз-ку, — тўнғиллади Дос-тон. — Кўлингиздан бировни қамашдан бошқа балонинг калтагиям келмаскан. Қойил, яхшилик қилайин демадингиз-а?

— Ҳе-ҳе-ҳе, — дея ҳиринглади Хотамтой, — ҳа, касал қилган ўзинг. Бу ёғиниям эпла-да. Эплаёлмасанг, нима қилиб юрибсан эр бўлиб? Ана, биз ҳам учтасини туғдириб ташлаганмиз. Улар ҳам нон ейман дейди. Худога шукур, эплаяпмиз. Энди ҳар биттангнинг дардингга қулоқ солаверсам, кўлимдан келаркан, деб ҳар биттангга ёрдам бераверсам, қачон одамга ўхшаб яшайман? Сенлар бизга осон деб ўйлайсанлар-да. Бир кунда нечта тешикка кириб чиқамиз, нечта одам билан гаплашамиз, неча марталаб асабимиз бузилади. Мана, биттаси сен. Ўзинг чўпонсан. Яна шу ҳолингга кекирдагингни чўзишингга бало борми?! Сендан одамга ўхшаб хотинингнинг ҳолини сўрасам, мenden ўпкагина қиласан. Ўйнаб кўйдим, тушундингми? Хоҳласам, ҳозироқ кўлингга наручникни уриб, қамоққа обориб тикиб ташлайман. Ундан кейин кўраман гўдаишингни!

Достоннинг қони қайнаб кетди, кўллари мушт бўлиб тугилди. Бу ярамас бақалоқни ўрндан тур-ғазиб, меш қорнига обдан туширишни истади-ю, лекин ўзини босди. Секин четга ўтиб, тилининг тагида ҳали тузукроқ эришга улгурмаган носини туфлаб ташлади.

— Носкаш, — гўлдиради Ҳотамтой унга ола қараб. Сўнг чўнтагидан сигарет олиб, лабига қистирди.

Достон унинг ёнига бориб ўтиргач:

— Сигаретдан олинг, — деди.

Ҳотамтой унга ажабланиб қараб кўйди-да, қутидан бир дона сигарет олиб узатди.

— «Родопи», тозаси. Ҳар сафар шаҳарга борганимда,

тўрт-беш блок опкелиб қўяман. Юмшоқлик қилмайдими?
— дея мазах қилган бўлди у.

— Юмшоқлик қилади. Бизга «Прима», «Астра» бўлса, жойигача обориб қўяди-да.

— Нос босмадими?

— Ўзи носдан сози йўқ. Лекин мана бунақа, бировни уриб, ўлдириб қўйгинг келаётганда, сигарет чекишинг керак. Ўзингни босволасан.

— Нима?! — афтини буриштирди Ҳотамтой.

— Тўғриси айтсам, ҳозир сизни думалатиб тепгим келаяпти.

— Бошқа нарсани хохламайсанми?

— Хоҳлардим. Лекин иложим йўқ. Ёндиргалкани ёқинг,
— деб илжайди Достон.

Ҳотамтой беихтиёр унинг амрига бўйсунди. Аммо Достон тамакини тутатар-тутатмас, оловни ўчириб, ўшайиб олди. Чунки ҳамсуҳбатининг гапи энди миясига урганди.

— Сен бола, — деди Хотамтой тутунни кўпроқ тортиб, сигаретни яхшилаб тутатиб олишга уринаётган Достонга,
— ўзинг-дан кетаяпсанми, дейман-да?!

— Ўлибманми? Чўпон бўлсам, тўртта қўйнинг ортидан ҳай-ҳайлашдан бошқа нарса қўлимдан келмаса...

— Нега бўлмаса сайрапсан?

— Хотиним ўлим билан олишиб ётибди. Асабларим тамом бўлган. Шундай пайтда менинг ёнимда маймунжон борми сенга, ит эмган? — деб бақариб юборди кутилмаганда Достон.

Ҳотамтойнинг кўзи чақчайиб, лаби бир тарафга қийшайди ва ўзи сезмаган ҳолда қўлидан сигарети тушиб кетди. Достоннинг эса ғазаби қайнаб, кўзи олайиб борарди. Гира-шира қоронғилик тушгани боис унинг ҳолатини милиция ходими яхши илғай олмади.

— Йўқол, бўлмаса, қилмаган нарсамни қиламан. Балниса яқин, икки минутда тўшакка михланиб қоласан, — деди Достон ғазабдан тишларини гижирлатиб.

Ҳотамтой ўрнидан турди ва бир сўз дейишга чоғи келмай, ғазаб ўтида қовурилаётган Достоннинг ёнидан узоқлашди.

— Қайси нодон сенга шу исмни қўйган ўзи?! Ҳайф! Бунинг ўрнига эшак деган, чўчқа деган номни олганингда,

минг марта яхшироқ эди, — деди алам билан Достон ва тез-тез, чуқур-чуқур нафас олиб, тутунни ичига юта бошлади. Бармоқлари орасидаги сигарет дарров тутаб тамом бўлди. Достон уни бир четга улоқтириб, ўрнидан турди.

Навбатчи ҳамширадан Моҳирўйнинг ўзига келганини ва ҳатто гапирганини эшитгач, Достоннинг кўнглига ёруғлик киргандай бўлди.

— Сизни сўради. Қаерда эдингиз? Қидириб чиқиб, тополмадим сизни, — деди оппоқ халати ўзига жудаям ярашган, ўттиз ёшлардаги ҳамшира юзида табассум билан.

— Бориб кўрсам, майлими?! — сўради шошиб Достон.

— Фақат, илтимос, кўп қолиб кетманг. Ҳали жудаям ўзига келгани йўқ.

— Майли, бир минутга кирман-у, чиқаман, — деб Достон тез-тез юриб, Моҳирўй ётган хонага кириб кетди.

Дарҳақиқат, Моҳирўйнинг кўзи очиқ, шифтга термилиб ётарди. Эр бир муддат унга қараб турди. Эшик очилиб ёпилганини Моҳирўй сезмадими, ёки сезган бўлсаям, ҳамширалардан бирортаси кирди, деб ўйладими, ишқилиб, ҳатто қимирлаб ҳам қўймади.

— Моҳий, гулим, — гап бошлади Достон паст ва майин товушда.

Шундан кейингина аёл киприкларини пирпиратиб, бошини бироз эгиб, эшик томонга кўз ташлади.

— Мен келдим, — дея жилмайди Достон.

Жувоннинг икки чаккасидан ёш оқиб тушди.

— Нега йиғлаяпсан? Ҳаммаси яхши бўлади, — дея хотинининг кўз ёшларини эҳтиёткорлик билан артди. — Дўхтирлар айтишди, бир ҳафтага бормай, отдай бўп кетаркансан.

— Сизни жудаям қийнаб қўйдим. Қачон қараманг, бирорта ташвишни бошлайман, — деди Моҳирўй йиғламсираб.

— Унақа деманг, хоним, — деб Достон хотинини эркалади, — уйимизга ўша савил қолгур тўнка адашиб кепти. Бош-қаларникига кириб чиққаниниям Моҳина айтгандику, шунга сен кўрқиб... Мениям кўрқитиб юбординг. Аслида, сенга ҳар қандай эркалик ярашади. Лекин бунақасини бошқа қўлламагин. Ҳадемай келин оласан...

Моҳирўйнинг юзида майин табассум пайдо бўлди ва

эрининг кўлидан оҳиста ушлади. Шу тобда эрини ҳар қачонгидан ҳам яхши кўриб кетди. Одамнинг юрагига йўл топиш, кўнглини кўтариш бундан ортиқ бўлмас.

— Қишлоқдошлар, — дея жувонни чалғитишда давом этди Достон, — барака топишсин. Эй, бунақа меҳр-оқибатни шаҳарда кундуз куни чироқ ёқиб ҳам тополмайсан. Битта кўшни кўйларга қарашни бўйнига олди, бошқа биттаси Моҳинани уйига олиб кетди. «Қараб турамиз, сиз сира хавотир олманг. Ишқилиб, Моҳирўй келин тезроқ тузалиб кетса бўлгани», дейишди улар.

Достон ўйлаб топаётган ёлғонларидан ўзи ҳам руҳланиб, кўнглидаги ғашлик бир муддатга унут бўлди.

— Фирдавсдан хабар борми? — сўради ожиз овозда Моҳирўй.

— Очил ака бор-ку, қишлоқнинг нариги бошида турадиган. Ўшанинг Фирдавс тенги ўғлиям ҳужжатларини ўқишга топширган экан. Фирдавсни кўрибди. Ҳаммаси яхши бўлаяпти, деганмиш. Кейин укам Соҳиб билан бирга юрган экан. Шунинг учун ўғлинг-дан сираям хавотир олма.

— Ишқилиб, боламнинг омади чопсин-да, — деди кўнгли бироз таскин топган Моҳирўй.

«Худога шукур, ишонтиролдим», деб ўйлади Достон ва аёлининг кўлидан секингина ўпиб кўйди. Шу пайтда палатага ҳамшира кириб келди.

— Кўп қолиб кетдингиз, менга гап эшиттирасиз, ҳозироқ чиқинг, — деди у Достонга.

Достоннинг сира кетгиси йўқ эди. Ҳатто эрталабгача қолгиси келаётганди. Лекин иложи қанча? Ҳалиям ҳамшира ёрдам қилди. Бўлмаса, хотинини бугун кўролмасдан кетарди.

У Моҳирўй билан хайр-лашиб, йўлакка чиқди ва бошини ҳам қилганча кета бошлади.

Ташқарида ҳаво сал-қинлашган, одамга хуш ёқарди. Достон ўпкасини тўлдириб-тўлдириб нафас олди. Шу маҳал унинг қулоғига кимнингдир:

— Ана, ушланглар, — дегани эшитилди. Эркакнинг кўнгли алланечук безовталанди ва бирдан овоз келган томонга ўгирилди. Ҳотамтой билан бирга яна олти милиция кийимидаги одамга кўзи тушди. Достоннинг илгариги даври бўлганда, айна дақиқада нима қилишни яхши би-

ларди. Бироқ ҳозир қўлидан ҳеч нима келмайди. Шу боисдан уларнинг ёнига ўзи борди.

— Қўлини орқасига қайириб, наручник солинглар, — дея буюрди Ҳотамтой.

Достон тишини тишига босиб, ортиқча уринишга ҳожат қолдирмай, иккала қўлини ҳам олдинга чўзди. Милициянинг чаққон ходимлари кўз очиб юмгунча унинг билакларига кишан тақишди.

— Мен сенга нима дегандим? Ихтиёринг билан отделга юр, демаганмидим? Сен бўлсанг, менга пўписа қилдинг. Ана энди туғилганингга пушаймон едираман, — дея илондай вишиллади хўппа семиз Ҳотамтой. Сўнг йигитларига юзланиб: — Бун машинага тиқинглар, — деди.

Достонни дарвоза ортида турган машина томонга судраб олиб кетишди.

* * *

Фирдавс бир зум нима қиларини билмай қолди. Қутулишнинг чораси нолга тенг эди. Икковлашиб манави зўравонни бир ёқли қилганлари билан ҳовлида ўтирганлари югуриб келишади. Ана ундан кейин икковини ҳам ўласи қилиб тепкилашлари турган гап. «Муштдай бошингдан «ювиш»ни ким қўйибди сенга? Тинчгина уйингга бориб, талаба бўлганинг-ни уйингдагилар, қишлоқдошларинг билан бирга нишонла эди. Бало бормиди, ўзинг билмаган, кўрмаган, бунинг устига, ишқалнинг макони бўлган жойга келиб?» — хаёлидан ўтказди Фирдавс ва хўроздай кўксини кериб турган йигитга қаради.

— Нимага ўлик кўзинг-ни лўқ қиласан, одам кўрмаган-мисан? — деди зўравон оғзини қийшайтириб.

— Кўрганман. Лекин бунақасини биринчи марта кўришим, — жавоб берди Фирдавс ва секин ўрнидан туриб, шимининг чўнтагига қўлини тиқди. — Жинси шим кийишга кучимиз етмайди. Шундай бўлсаям, рабобийлар киядиганидан — жинсининг укасидан эгнимизга илволганмиз. Лекин палакатнинг чўнтагига қўл тиқиш қийин бўларкан.

Фирдавс гапириш асносида Асқарга бармоғи билан эшикни кўрсатиб ўтди. Ҳартугул, шериги тушунди.

— Бошқа жойингга тиққин эди пулингни, — деб ҳиринглади қутилмаган меҳмон.

— Ака, энди ўқишга кирдик. Икковимиз ҳам қишлоқнинг боласимиз. Бошқалар фалон сўм билан киролмаган жойга биз калламиз билан кирдик. Шунга сал эркинсиниб келувдик, — деди Фирдавс зўравондан бирон ёруғлик чиқармикан деган умидда.

— Эй, зўр-ку. Пул бермай кирган бўлсанг, ўша бермаган пулингни чўз. Бирга нишонлаймиз, айш қиламиз. Қўнглимизга ўтиришиб қолсанглар, сафимизга қўшиб оламиз. Кейин ўзингга ўхшаганларни етаклаб келасизлар, чўнтагини шиламиз, нима дединг?!

— Чўтир! — деган овоз келди ташқаридан меҳмон гапини тугатар-тугатмасдан. — Тухум босаяпсанми?!

Зўравон эшик томонга кўз ташлаб қўйди. Иржайди. Бироқ шу заҳоти башараси тундлашди.

— Бўл тез, икковинг ҳам, йўқса, ичакларингни бошингга салла қилиб қўяман. Мен сенларга маймун ўйнатяпманми?! — деб ўшқирди у.

Фирдавс учун ўзи мўлжаллагандан ўзга чора қолмаган эди. У чап қўли билан чўнтагини ковлаган киши бўлиб турди. Чўтир бир лаҳзага ундан кўзини узиб, Асқарга қаради.

— Сен нега иштонини ҳўллаб қўйган болага ўхшаб ўтирибсан, соққани чўзмайсанми?!

Худди шу пайт қарс этган овоз эшитилди. Чўтирнинг кўзи олайди. Бошидан отилиб чиққан қон сочлари орасидан сизиб ўтиб, юзига оқиб тушди ва гурс этиб ёнига қулади. Иккала йигитчанинг ҳам капалаги учиб кетди.

— Қочинг! — деди Фирдавс Асқарга кўзини олайтириб.

Ранги докадай оқариб кетган Асқар қарсиллатиб эшикни тепди-ю, таш-қарига отилди. Унинг ортидан Фирдавс ҳам югуриб чиқди. Қўрқув билан бирга ақли ҳам яшин тезлигида ишлаб кетди.

— Бер пулни! Бер! Фақат мен тўлайманми, касофат? Ўзинг бошлаб келгандинг-ку бу ёққа! — деб бақирарди у югуриш асносида.

Ховлида битта стол атрофини тўлдириб ўтирганлар ҳайрон бўлиб қувишаётганларга қарашди. Кейин ўзаро кўз уриштиришди. Улар гўё сеҳрлангандай қотиб қолишганди. Майшатпарастларнинг айни аҳволи ўпкасини қўлтиқлаб қочаётган икки йигитга қўл келди. Иккови ҳам дарвозадан

ташқарига чиқишга улгуришди.

— Чўтир! — деб бақирди ўтирганлардан бири.

Жавоб бўлмади.

— Нима бўлди? Нега индамаяпти?! Қовун туширдими тагин?! — дейишди ўтирганлар бир-бирларига. Сочи жингалак, соқол-мўйлови қиртишлаб олинган, лабига сигарет қистириб олган, елкалари кенг, Рожа лақабли йигит ўрнидан турди ва бармоқлари орасидаги сигаретни ерга ташлаб, товони билан эзди. Сўнг битта-битта қадам босиб, чўтир чўзилиб ётган хонага борди ва ичкарига кирар-кирмас:

— Уриб кетишибди! — деб бақириб юборди.

Ўтирганлар ҳам шундай бўлганини тахмин қилишаётганди. Шу боис ҳаммаси отилиб турди. Ярим дарвоза томонга, қолганлари Рожанинг ёнига югуришди.

Қочаётганларнинг эса оёқлари ерга тегмаётганди ҳисоб. Улар ҳатто орқаларига қарашга ҳам қўрқишар, иложи борича узоқроққа кетишга интилишарди. Бир маҳал олдинда кетаётган Асқарнинг оёғи нимагадир урилди-ю, умбалоқ ошиб тушди ва шу заҳоти додлаб юборди. Фирдавс тўхтаб, орқасига ўгирилди. Кенг, катта йўл. Турнақатор машиналар чироқларини ёқиб келишарди. Кўнглида бир олам ҳадик бўлган йигит ҳансираб, Асқарнинг ёнига югуриб келди ва ғужанак бўлиб, бошини чангаллаб инқиллаётган шеригининг қўлтиғидан ушлаб кўтарди:

— Туринг, туринг, кеп қолишади, бўлинг тез! — дерди у ҳовлиқиб.

Боши асфальтга теккан Асқар тинимсиз инграр, ерга оёқ босишга ҳоли йўқ эди унинг. Фирдавснинг унинг тепасида ўйланиб ўтиришга вақти йўқ эди. Шу боис даст кўтариб олди. Бахтига Асқар қушдай енгил экан. Уни йўл четидаги йўлакка олиб ўтган Фирдавс дуч келган дарвозани қоқа бошлади. Анча пайт-гача ҳеч ким жавоб бермади. Фирдавс эса жон ҳолатда эшикни тақиллатишда давом этди.

— Ким? — деган овоз эшитилди бир пайт.

Фирдавс товушнинг йўғонлигидан уй соҳиби ёши катта одам эканини фаҳмлади.

— Менман, амаки! Эшигингизни тезроқ очинг! Фирдавсман! — деди йигит дарвозага умид билан термилиб.

Уй эгаси дарвозасини тақиллатаётганнинг овози ташвишли эканини сизди. Одатда, бунақа пайтда у сира эшигини очмасди. Лекин дарвоза ортидаги йигит исмини айтди. Демак, қандайдир таниши. Эҳтимол, нохушроқ хабар олиб келгандир. Тоғасининг хотини оғир касал бўлиб ётувди. Бечоранинг жони узилганга ўхшайди. Мана шундай хаёлга борган хонадон соҳиби дарвозанинг кичик табақасини очиши билан Фирдавс ўзини ичкарига урди.

— Кимсан?! — деди қўрқиб кетган уй эгаси.

— Амаки, қутқаринг. Орқамиздан қувиб келишяпти. Ушлаб олишса, ўлдиришади! — деди Фирдавс йиғламоқдан бери бўлиб.

— Ким қувади? Нега қувади?!

— Безорилар, амаки. Пулимизни тортиб олмоқчи бўлишганди, қочиб қолдик. Битгаси қуваман деб, оёғини қайириб олди. Энди бизни соғ қўймайди. Ошнам ҳам йиқилди, ёрдам беринг, амакижон! Мана шу ерда, эшигингиз тагида озгина ўтирайлик!

Бемаҳалда келиб, унинг тинчини бузганларга бир муддат қараб турган киши дарвозанинг табақасини очиб, секин ташқарига қаради. Ҳеч ким йўқлигига амин бўлгач, ёпиб, зулфакни тортиб қўйди. Бу пайтда унинг хотини, иккита қизи ва ўғли ҳовлига чиққанди.

— Адаси, нима гап?! — сўради аёл овозини бир парда кўтариб.

— Ҳеч гап йўқ. Сув олиб кел, — деди хонадон эгаси хотинига. Сўнг Фирдавсга юзланиб: — Айвонга юр, — деб ўзи йўл бошлади.

Асқар ингради. Унинг бошидаги оғриғи чекиниб, энди ўзига келаётган эди.

— Мени пастга туширинг, — деди у инқиллаб Фирдавсга.

— Озгина шошмай туринг, — жавоб берди Фирдавс.

Улар айвонга етиб бормасларидан косани тўлдириб сув олиб келган аёл Асқарнинг бошидаги қонни кўрди-ю:

— Войбўй, — деб юборди, — нима бўлди ўзи?!

— Саёқ юргандан ке-йин шу-да! — деди йигитларни уйга киритган киши. — Назокат қани? Чақиринглар, дори-дармон қилиб қўйсин. Сен бўлса, бу ёққа юр. Шошма, аввал сув ич.

Фирдавс аёлнинг қўлидаги косадан икки-уч хўплам сув ичди-да, кейин идишни қайтариб берди. Эллик ёшларга бориб қолган, сочлари қордай оппоқ, пешонасини ажин босган, бир умр эгилиб, этикдўзлик қилганидан қадди хийла букилган, оёғига чориқ судраган, икки ўғил ва икки қизнинг отаси бўлган Неъмат исмли киши Фирдавсни уйига бошлаб кирди. Уларнинг ортидан ўн беш ёшли кенжатоёғли — Ботир ҳам кирди.

— Бемаҳалда кўчада нима қилиб юрибсан? — дея сўради Неъмат ака Фирдавс кўрпачага ўтиргандан кейин.

— Ўқишга келувдим. Имтиҳонлар тугади. Мандатдан ўтдим. Шунга ошман билан кинога тушувдик. Қайтаётганда шу ернинг нони яхши бўлади...

— Ада, — деди Ботир Фирдавснинг гапини бўлиб, — у ерда беш-олтитаси ин қуриб олган. Бегона одам пайдо бўлдими, дарров чўнтагини шилиб жўнатишади. Кунни кеча битта болани четга чиқариб тепишаётганини кўрувдим.

— Йўғ-э, ҳалигина ўзим ўша ёқдан келдим. Ҳеч гап йўғиди-ку, — деди Неъмат ака ишонқирамай.

— Кўрмагансиз-да. Лекин булар, — деб ботир Фирдавсни кўрсатди, — қандай қилиб қочиб қолишганига ҳайронман. Чунки у ердагиларнинг чангалига тушган одам осонликча қутулмайди. Биттаси ўтириб чиққан, каллакесар. Унинг отини эшитган одам ёнига яқинлашмайди. Ўзича мафия тузиб олган.

Неъмат аканинг ранги ўзгарди. Бир ўғлига, бир Фирдавсга қаради.

— Яна-чи, — дея гапида давом этди Ботир билафонлик қилиб, — бирортасига тегиниб қўйсангиз, тамом, топмагунча қўйишмайди. Топганларидан кейин...

— Бўлди, кўп сайрайверма, аканг қани? — сўради Неъмат ака кўнглига гўлгула тушиб.

— Билмасам, ўша ёққа кетган, шекилли.

Неъмат ака бетоқат бўлиб, ўрнидан туриб кетди ва Фирдавснинг борлигиниям унутиб, таш-қарига чиқди. Чорпоёғи устида Асқарнинг жароҳатини боғлаётган хотини билан қизига яқинлашди ва хотинини четга тортди:

— Бу ёққа юр.

Аёл эрига ҳайрон бўлиб бир қараб қўйгач, дарров чорпоёғидан тушди.

— Ўғлинг қаерда? — сўради Неъмат ака нарироққа борганларидан кейин паст овозда.

— Қайси бири? — деди аёл алланечук бўлиб.

— Мараз. Қайсилигини ўзинг яхши биласан. Қаёққа чиқариб юбординг?! — деди Неъмат ака пўписа билан.

— Ҳалигина шу ерда эди. Менимча, ўртоқларидан бирортаси келган бўлса, ўша билан...

— Ҳаммангни уриб ўлдираман. Ерга тикаман! Ҳозироқ топиб кел!

Аёлнинг уни ўчди. Бунақа пайтда гап қайтариш қандай оқибатларга олиб келишини у жуда яхши биларди. Эри уни четга чақиргандаёқ юраги нохушлик борлигини сезган, бу нохушлик ҳарбий хизматдан яқинда қайтиб келган катта ўғли Умид билан боғлиқлигиниям тахмин қилганди.

У секин ортига бурилиб, жароҳатни боғлаб бўлаёзган қизининг ёнига борди ва Назокатга мўлтирабгина тикилди.

— Уфф, — деди Назокат сигарет чека бошлаган отаси томонга норози қараб қўйиб, — бошладиларми яна?

— Жим. Ишингни битирган бўлсанг, ичкарига кириб, Ботирни айтиб чиқ. Бир жойга бориб келишимиз керак.

Назокат чорпоядан тушди. Худди модель қизлар каби нозланиб қадам ташлаб, уйга кирди. Кирди-ю, кўзи Фирдавсга тушди. Терлаб кетганидан сочлари ҳўл бўлган йигитча жудаям кўзга яқин эди. Кутилмаганда қизнинг юраги гупиллаб уриб кетди. Нимага келганини унутиб, бир муддат туриб қолди.

— Ҳа, опа, қоққан қозикдай туриб қолдингиз, — деди унинг туришидан жаҳли чиққан Ботир.

— Ҳалиги, — дея бироз довдиради қиз, — оймлар сани чақираяптилар, бир жойга бориб келаркансизлар.

Ботир ўрнидан туриб, ўзи билан бирга опасини ҳам етаклаб, ташқарига чиқиб кетди. Қиз чиройли эди. Юзлари сутга чайилгандек оппоққина, қоп-қора сочлари елкасига тушиб турарди. Елкалари очиқ кўйлак кийиб олган. Бир қарашдаёқ ҳар қандай эркакни ўзига ром этарди. Лекин Фирдавс унга қараёлмади. Қиз билан кўзлари тўқнашган заҳоти нигоҳини олиб қочди.

Орадан ярим соатча ўтиб, Неъмат ака Фирдавс ўтирган хонага қайтиб кирди. Унинг қошлари чимирилганидан ғазаб

отини эгарлагани кўриниб турарди. Фирдавс дик этиб ўрнидан турди.

— Амаки, ошнам ўзига келган бўлса, биз кетайлик. Тинчингизни бузганимиз учун узр.

Неъмат ака тўлиқиб турганди, шу боисдан индамай ортига бурилди.

Айвонга чиқишгач, Асқар ёрдам бергани учун Неъмат акани ўзининг раҳматлари билан кўмиб ташлади.

— Бўпти, — деди яна битта сигаретни лабига қистирган Неъмат ака, — кечаси юрманглар, саёқ юришнинг оқибати ёмон бўлади. Ўқишга кирдингми, яхши қилибсан. Энди ётоғингдан чиқмай, дарсингни қилларинг.

— Амаки, ўзимиз ҳам роса пушаймон бўлдик. Сизга катта раҳмат, — деди Фирдавс кўлини кўксига қўйиб. Сўнг Асқар билан дарвоза томонга юрди.

Ҳовлидан чиқиб, бирор йигирма қадамча юрганларидан кейин иккиси ҳам таққа тўхтади. Чунки уларнинг шундоққина рўпарасида тўрт киши гаплашиб туришар, гап оҳанги бузуқроқдай эди. Янаям аниқроғи, улар тортишадётганга ўхшашарди. Улардан бири Фирдавснинг кўзига таниш кўриниб кетди. «Уни қаерда кўрган эканман?.. Вокзалдами ёки анави ошхонадами?» деб ўйлаган йигитнинг кўнглига хавотир оралади.

* * *

Достонни бўлимга келтириб, дарҳол камерага текиб қўйишди. У ҳам индамай кирди-ю, деворга орқасини тираб ўтириб, чуқур хўрсинди: «Қанча-қанча қамоқларга чап бериб кетгандим. Барибир, пешонамда бор экан, ўтириб чиқишим шарт экан. Начора. Лекин аввалроқ қамалиб чиққанимда, яхши бўларди. У пайтларда ташвишим камроқ эди. Отам, онам бор эди. Тўғри, уларнинг сиқилишлари турган гап эди-ю, лекин яшашга қийналишмасди. Бир-бирига суянчиқ бўлишарди. Ҳозир... ҳозир эса Моҳирўй оғир касал, уйда қизим ёлғиз қолган, бу ёқда Фирдавс... Агар у ўқишга кирса ҳам, кейинчалик, барибир, обрўли жойларда ишлолмайди. Қамалган одамнинг боласини ким ҳам ички ишларга қабул қиларди?.. Эрта бир кун қийналиб юрмасин, кўзга кўринмас тўсиқларга дучор бўлмасин, деган мақсадда уни ўзимнинг фамилиямга олгандим. Бўлмаса, Фаррухнинг фамилиясида юрса ҳам бўларди. Ҳарна отаси-

дан ёдгорлик... Лекин... Ҳа, майли... Манави айбловни эса ўлсам ҳам бўйнимга олмайман. Қани, исботлаб кўрсин-чи. Бир неча йил олдин ўлдирилган одамнинг қотилини топишнинг ўзи бўлибдими? Ҳа, мен... тўғрироғи, хотиним уни ўлдириб қўйди. Лекин атайлаб қилмади. Ўзини, мени муҳофаза қилиш учун шундай ишга қўл урди у. Аслида, ўша одам бундан-да баттарроқ жазога лойиқ эди. Ҳар қалай, дунёда битта бўлсаям зараркунанданинг камайгани яхши. Бунинг учун Моҳирўйни сираям айбламайман!» дея хаёлидан ўтказган Достон кўзини юмди. Бироздан сўнг деворнинг захи елкасидан ўтиб, эти жунжикди. Ўрнидан туриб, камера бўйлаб у ёқдан-бу ёққа бориб келди. Шу маҳал эшик шарақлаб очилиб, шапкали иккита йигит кириб, унинг ташқарига чиқишини буюришди. Достон йўлакка чиқиб, юзини деворга қадаб, иккала кўлини ҳам орқасига олди. Йигитлар камера эшигини қулфлаб, уни Ҳотамтой ўтирган хонага олиб боришди. Кўлига география ўқитувчиларининг харита кўрсаткич таёқчасини ушлаб олган Ҳотамтой столга ястаниб ўтириб, бурқситиб сигарет чекарди. Унинг оғзидан чиқаётган паға-паға тутун хонани эгаллаб олганди. У Достонни кўриши билан бармоқлари орасидаги сигарет қолдигини кулдонга эзганча ўшшайди.

— Димоғи баланд йигит, келинг, — деди гўё ҳазиллашган бўлиб. Шу аснода қоровул йигитларга кўли билан «чиқаверинг-лар», деб ишора қилди. Достоннинг энсаси қотди. Иккинчи томондан жаҳли чиқди. Тишларини бир-бирига босиб гичирлатди. Ҳотамтойнинг «G» ҳарфини ифодаловчи столининг паст томонидаги эски стулга индамасдан ўтириб, бошини эгди.

— Ўпканг жойига тушдимиз, баччағар? — деди Ҳотамтой унга ўқрайиб.

Достон илкис бошини кўтарди. Унинг кўзлари ўт бўлиб ёнаётган эди. Унга қўйиб берса, шу тобда манави турқи совуқни тепкилаб ташларди. Лекин қони қанчалик кўпирмасин, ўзини босишга мажбур эди. Азбаройи хотини ва бола-чақасининг тинчи учун ҳам шунга мажбур эди у.

— Жа бурро-бурро тилинг бориди-ку, қаерга йўқолди? Ё... бир соат камерада ўтириб, иштонинг-ни хўллаб қўйдингми? Ҳе, сендақа гўдайганни...

Ҳотамтой сўкинди. Сўкканда ҳам ўхшатиб сўкди. Дос-

тоннинг суякларигача қақшаб кетди. Қўллари мушт бўлиб тугилди. Шунда ҳам жойидан қимирламади. Бир нуқтага тикилиб ўтираверди.

— Индамайсан-а, индамайсан... Ҳали шундай сайрай-санки... Индамай қаерга борардинг, ит?

Ҳотамтой ўрнидан туриб, битта-битта қадам босиб, Достоннинг ёнига келди. Қўлидаги таёқчани айлантириб ўйнади. Шу аснода Достоннинг аввал айтган гапларини бир-бир хотирлади. Азбаройи ўзининг қонини баттар қиздириш, раҳм-шафқатдан узоқлашиш учун ҳам атайлаб шундай қилди. Сўнг таёқча ҳавога кўтарилди.

Зарба жуда қаттиқ эди. Достоннинг елкаси зирқираб кетди.

— Ҳайвон! — деди у титраб. — Қанча саваласанг савала, лекин иккинчи марта оғзингга сўкишни олма, йўқса, мен ўзимга жавоб беролмайман!

— Эй, ҳали сен бўйни йўғон, ўзингга келмадинг-ми? — дея ўшқирган Ҳотамтой уни аямай савалашга тушди. Достоннинг орқаси таёқ зарбидан ёрилиб кетди. Шунда ҳам у кўзини чирт юмиб, миқ этмай чидади. «Оёғимга ётиб ялинади. Керак бўлса, туфлимни тили билан тозалаб қўяди», дея хаёл қилган Ҳотамтой Достонни ҳолдан тойгунча савалади. Сўнг чучварани хом санаганини тушуниб етди. Шундай бўлса-да, Достоннинг иродасига қойил қолганини сездирмаслик учун савалашда давом этди. Таёқча синди. Шундан кейингина у уришдан тўхтади. Тўхтади-ю, эшик томонга юзланди. Қоровул йигит унинг қилаётган ишини кузатиб турганини кўриб:

— Нега рухсатсиз кирдинг?! — дея бақириб юборди ала-мидан зўриқиб.

— Шеф чақираяпти. Облаstdан одам келган, тез бораркансиз, — деди елкасига икки йўл сариқ лента ёпиштирилган сержант.

Ҳотамтой сергакланди, бурнини тортиб қўйди-да:

— Манавини, — деди ижирғаниб Достонни кўрсатаркан, — камерага тиқиб қўй, кейин гаплашаман, ҳозирча дамани олиб турсин!

Достоннинг боши айланиб, йиқилиб тушаёзди. Азбаройи гўрсўхтанинг оёқлари остида чўзилиб қолмаслик учун бутун кучини йиғиб, оёғида маҳкам турди. Сўнг сержант-

нинг буйруғи билан маст одамлардай тебраниб, хонадан чиқиб кетди.

Ҳотамтой кийимларини тартибга солиб, дастрўмоли билан пешонасидаги терни артди. Чуқур-чуқур нафас олди. Сигарет тутатиб, икки-уч дафъа тутун ютди. Шундан сўнги-на бошлиқнинг ёнига кетди.

Бошлиқнинг креслосида вилоятдан келган киши ўтирарди. Ҳотамтой унинг елкасига кўз ташлади. Учта катта юлдуз — полковник, демак, кичкина одам эмас. Камида каттароқ бўлинманинг бошлиғи. Ҳотамтой унинг олдида пашшадай бир гап.

У чаккасига бармоқларини тираб, салом берди.

— Шу йигитнинг участкасида содир бўлган ўша қотиллик, — деди у кириб келиши билан бошлиғи полковникка.

— Бунинг йигитлиги қолмабди-ку, — дея жилмайди полковник. — Бу дейман, хотинининг ўрнига иккиқат бўлволганми?

Унинг гапига бошлиқ ёйилиб кулди. Ҳотамтой ҳам ноилож тиржайди.

— Хўш, йигит, — дея гап бошлади полковник Ҳотамтойга бошдан-оёқ назар ташлаб олгач, — топдингми қотилни?

— Бугун шубҳали бир одамни олиб келдим. Менимча, ўша қотил. Уйига боришим билан хотини ўзидан кетиб қолди. Бўлмаса, эрталаб эди, — жавоб берди фоз туришнинг эпини қилолмаётган Ҳотамтой.

— Ким экан ўша шуб-ҳали одам?

— Достон Парпиев — чўпон.

— Нима? — кўзи ола-йиб бақариб юборган полковник Миразиз Файзиевич ўрнидан туриб кетди. — Яна бир қайтар!

— Достон Парпиев! — деди Ҳотамтой ўзининг бошлиғига қараб қўйиб.

— Қани у?

— Камерада, ўртоқ полковник.

— Бошла!

Ҳотамтой Достонни қидирилаётган хавфли жиноятчи бўлса керак, деб ўйлади. Ахир полковникнинг ранги бирдан ўзгариб кетди-ку. Ҳатто ўрнидан сапчиб турди. «Ўҳ,

Ҳотамтой, кунинг туғди! Амалинг ошади энди!» деган ўй ўтди унинг кўнглидан ва ўзига ярашмаган чаққонлик билан ортига бурилди-ю, эшикни очиб, йўл бошлади. Миразиз шошарди. Шошгани са-йин юраги гупиллаб урар, оёқлари қалтирарди.

Юзига тушган ёруғликдан Достоннинг кўзи қамашди. У деворга суяниб, зўрға ўрнидан турди.

Миразизнинг лаблари титрарди.

— Достон! Дўстим! — деди у ва кела солиб, чўпонни бағрига босди.

— Имм! — деб юборди Достон оғриққа чидолмай.

Миразиз бирдан уни бағридан бўшатиб, юзига синчков тикилди:

— Нима бўлди?

— Елкам!

Ҳотамтойнинг юраги товонига тушиб кетганди. У оёғи куйган товукдай типирчилаб қолди. Бир бошлиғига қарайди, бир икки қадам нарига боради, яна дарров изига қайтиб келади.

Гап нимадалигини англаган Миразиз:

— Қани юр, бу ер сен ўтирадиган жоймас, — деб дўстини ташқарига бошлади.

Бошқарма бошлиғининг хонасига киришгач, у ортидан келаётганларнинг икковини ҳам ҳайдаб солди.

— Ҳозирча сизлар бўшсизлар, — деди у ўқрайиб. — Лекин ҳеч қаерга кетиб қолманглар. Ўзим чақираман.

Миразизнинг кўзидаги қатъиятни кўриб, бошлиқ билан Ҳотамтой ортига тисарилди.

Достон бир амаллаб стулга ўтириб, дўстига қараб аламли жилмайди. Ўпкаси тўлди. Гапирса, кўзидан ёш оқиб кетишини сезиб, лабини тишлаб, беихтиёр бошини эгди.

— Достон!.. — деди унга тикилиб турган Миразиз.

Шундай деди-ю, бошқа сўз айтолмай, жим бўлиб қолди. У нима дейишни билмасди. Бошқа пайт, бошқа жой бўлганда-ку, гап топарди. «Чўпон бойларга саломлар», дерди ҳайқариб. Энди нима десин? Достон жиноятчи сифатида шубҳа билан қўлга олинган, бунинг устига, ўтмиши ҳам мақтагулик эмас...

— Саволларни кейинга қолдирамиз. Ошнам, қани, секин устингдагини ечгин-чи, — деб унинг ёнига келди

Миразиз.

Достон бош чайқаб:

— Керак эмас, — деди.

— Керак. Керак бўлгандаям, жуда керак, — дея у ошнанинг ёқасини озгина кўтарди. Қизариб, қавариб турган калтак изига кўзи тушиб, эти жимирлаб кетди.

— Тушунарли, ечинма, ҳақиқатан ҳам керак эмас экан, — деди у хўмрайиб, сўнг тез-тез юриб эшикни очиб: — Пўлат Саидакбаров! — деб чақирди.

— Лаббай, ўртоқ полковник! — деган овоз келди ташқаридан.

— Анави изқуварингиз билан бирга келинг!

Ҳотамтойнинг ичи тўкилиб бўлаёзганди. Ахир кимсан — вилоятдан келган полковник у шубҳа остига олган одамни дўстим деб турса... Ҳатто кучоқлади ҳам. Демак, қадрдони. Демак... Ҳотамтой хатога йўл қўйган.

Миразиз Ҳотамтойга еб қўйгудек тикилди. Шу қарашнинг ўзидаёқ Ҳотамтой иштонини хўллаб қўяёзди.

— Нимага асосланиб шубҳаландингиз, ўртоқ катта лейтенант?! — деди газабини ичига ютиб.

— Уйига борганимда, хотини бирдан ўзидан кетиб қолди. «Мени кўриб, кўрқиб кетди», деган хаёлга бордим, ўртоқ полковник, — жавоб берди Ҳотамтой.

— Кейин сиз қўлига кишан уриб, бу ёққа олиб келдингиз.

— Касалхона ёнида қўлга олдик, ўртоқ полковник.

— Шубҳангдан бошқа гувоҳинг, далилинг борми?

Ҳотамтой жавоб беролмади. Қалтираб кетди.

— Жавоб беринг, ўртоқ катта лейтенант! — деди тобора газаб отига миниб бораётган Миразиз.

— Йўқ.

— Унда сен итга бегуноҳ одамни савалашга ким ҳуқуқ берди?

— Айбдорман, — дея бошини эгди Ҳотамтой.

— Айбдорман? — дея аччиқ кулди Миразиз ва майор Пўлат Саидакбаровга юзланиб: — Айбдорман, — деб Ҳотамтойнинг гапини яна такрорлади.

— Эшак! — деди майор ҳам эшитганларидан аччиқланиб, Ҳотамтойга юзланар экан.

— Демак, жиноятнинг яқинига ҳам йўламаган оддий

чўпонни олиб келиб, обдан савалаб, йўқ жойдан бўйнига айб қўйиб, қаматиб юбориш эвазига лавозим, юлдузча олишни хоҳлабсиз-да, а, ўртоқ катта лейтенант? — деди Миразиз кинояли овозда ва унинг ёнига келиб, икки елкасига икки қўлини қўйди. — Сенга ўхшаган ипирисқиларнинг бунақа погонни кўтариб юришга ҳаққи йўқ! Билдингми?! — деб Ҳотамтойнинг елкасидаги погонни юлиб олди.

Ҳотамтой сувга тушган мушукдай шалвиради. Алам, ўкинч билан ерда ётган погонларига тикилди. Кўзидан оқаётган ёшлари томчилаб полга тушди.

— Амалини суиистеъмол қилиб, бегуноҳ одамни шафқатсизларча калтаклагани учун собиқ катта лейтенант жиний жавобгарликка тортилади, — деди Миразиз Пўлат Саидақбаровга юзланиб.

— Ўртоқ полковник, — дея титраб-қашқаб Миразизга юзланди Ҳотамтой, — илтимос, кечиринг. Сизнинг дўстингиз эканлигини билмабман.

— Агар менинг дўстим бўлмаганида, бемалол қамаб юборардинг-да, шундайми?! — деди Миразиз тутоқиб. — Йўқол кўзимдан! Бўлмаса, калтаклаш қанақа бўлишини сенга кўрсатиб қўяман!

Пўлат Саидақбаров Ҳотамтой билан бирга чиқиб кетди. Бу пайтда пешонасида реза-реза тер пайдо бўлган Достоннинг иситмаси кўтарилаётганди. У бошини зўрға кўтариб, дўстига қаради. Қуруқшаган лабларини базўр қимирлатиб шивирлади:

— Менинг даъвом йўқ.

— Лекин давлатнинг даъвоси бор. Бунақа ит эмганлар салла деса, калланиям қўшиб олиб келишади! Йўқ жойдан айбсизни айбдор қиладиганлар орамизга кириб олганини эшитсам, кўрсам, мана шу касбни танлаганимга пушаймон бўп кетаман. Бу ит бизнинг соҳа одамимас, институтнинг меҳнат факультетини ёки кўпи билан физкультурнийни битирган. Қонун-қоида булар учун ёт. Қайсидир акаси, танишими, тоғасими ишга жойлаб қўйган. Мана энди бунақалар одамларнинг шўрини қуришиб юрибди... Қара, бекордан-бекорга сенинг бўйнингга қотилликни илади. Узоқ муддатга қаматиб юборади. Агар чўнтагини тўлдириб қўйсанг, сендан айбловни олиб ташлайди. Тўлдир-

масанг, бир калтаклайди, икки калтаклайди... — Миразиз гапдан тўхтаб, Достонга тикилиб қолди: — Шошма, Моҳирўйга нима бўлди? Нега унинг мазаси қочади? Ўзи қаерда ҳозир?!

Достон бирдан жавоб бермади. Аввал Миразиздан сигарет сўраб, тутатди. Бир муддат индамай чекиб ўтирди. Миразизнинг тоқати тоқ бўлса ҳам, сабр-бардош билан кутди.

— Микроинсулт, — деди, ниҳоят, Достон тилга кириб.

— Микроинсулт? — дея Миразизнинг пешонаси тиришди. — Ҳозир аҳволи қандай?

— Ўзига келди. Кўзини очди. Ҳозир яхши.

— Нима бўлди ўзи?

— Билмадим. Анча ўзини олдириб қўйган. Умрида рўшнолик кўрмади. Фирдавс ўқишга кетган, шунгаям сиқилиб юрибди.

— Фирдавс, — деди бирдан юзи ёришган Миразиз, — шунча катта бола бўп қолдимиз?

Достон сўзсиз бош ирғади.

— Рухшона «мен ҳам борай» деб ҳоли-жонимга қўймаганди. Моҳирўйни соғинибди, Фирдавсниям... Ана келаман, мана келаман, дейман, лекин иш деб, бошқа ташвишларни деб сизларни бирровга кўрганиям келолмадим, — деди Миразиз афсус билан.

— Келганимда, мен бунақа аҳволда ўтирибман. Уйда бўлганимда, оёғининг тагига қўй сўярдим, — деди Достон тутунни ичига тортаркан.

— Ҳалиям сўясан, ошна. Бугуноқ уйингга борамиз, ҳар ҳолда, мен меҳмонхонада қолмайман-ку, тўғрими? Уйингча бу ердан бир соатлик йўлми? Аввал Моҳирўйни кўрамиз... Йўқ, ҳозир у ухлаётгандир, безовта қип қўямиз, соат ҳам ўндан ошиб қолди. Кетдик энди, оғайни.

Улар ёнма-ён юриб, ташқарига чиқишди. Достон юришга қийналаётгани учун Миразиз унинг тирсагидан ушлаб, юришига ёрдамлашди. Йўлакда бошқарма бошлиғига дуч келишди.

— Бир пиёла чойимиз бор, ўртоқ полковник, — деди у биров хижолат бўлиб.

— Раҳмат, Пўлат ака, оғайнимнинг уйига бораман.

Кўришмаганимизга анча бўлган, озгина чақчақлашайлик. Сиз бемалол ишингизни қилаверинг, анави хумпар бизнинг соҳада бошқа кўринмасин, нима қилишни ўзингиз биласиз, — деди Миразиз унга.

Машина бироз юргандан кейин Достон Миразизга уловни тўхтатишни илтимос қилди. Миразиз савол назари билан дўстига қаради.

— Меҳмоннинг олдига битта ароқ кўйишим керак-ку, — деди Достон кулишга уриниб.

— Ундан хавотирланма, оғайни, биз ўзимиз билан запас олиб юрамиз, — деб кулимсираб тезликни оширди Миразиз.

Достоннинг уйига етиб келишгунча деярли гаплашишмади. Аслини олганда-ку, бир-бирига айтадиган гаплари жуда кўп эди. Лекин икковиям шу тобда гапни нимадан бошлашни билмасди. Достон икки-уч марта босиб-босиб сигарет тутатди. Назарида ҳаво етишмаётгандек туйилаётганди. Устига-устак, иситмаси ҳам бор эди. Лекин дўсти билан бирга кетаётиб, иситмаси тушганини ҳис этиб, енгил тортди.

Кўшниларникида игнанинг устида ўтиргандай безовта бўлаётган Моҳина уйларига машина келганини кўриб, оёғини қўлига олиб югурди. Дадаси билан бирга келган одам машинадан тушиб, уйга яқинлашиб қолганда, қиз ҳам етиб келди.

— Дадажон! — дея кела солиб, Достоннинг бўйнига осилди Моҳина.

Достоннинг моматалоқ бўлган бадани зириллаб, афти бужмайди. Қоронғи бўлгани учунгина қиз отасининг юзидаги ўзгаришни кўрмади.

— Аям яхшими?! — сўради у ҳовлиқиб.

— Яхши, қизим. Ҳеч нарса кўрмагандай бўп кетади ҳали, — жавоб берди у лабларини зўрға қимирлатиб.

— Эй, кап-катта қиз бўп кетибди-ку бу, — деди ота-болага ҳавас билан қараб турган Миразиз. — Бўйлари анча чўзилибди.

Моҳина унга юзланиб, салом берди.

— Қизим, дарров ўчоққа олов ёқ, чой дамла, бу амакинг менинг энг яқин ўртоғим бўлади, — деди Достон Миразизни кўрсатиб.

Қизнинг кўзлари порлади. Ахир у дадасининг энг яқин дўсти борлигини сира эшитмаганди-да. Шу боис бирдан қувониб кетди ва иштиёқ билан ўчоқбошига югурди. Икки оғайни уйга киришди. Достон дарров дастурхон ёзди. Қанд-курс, нон қўйди. Куйдирилган сариеғга аралаштириб қўйилган яхна гўштни лаганга солиб олиб келди. Кейин Миразиздан узр сўраб, ароқнинг қаерда турганини айтиб юборишини илтимос қилди. Ҳа, айнан илтимос қилди. Негаки, у шу ёшгача ҳали сираям меҳмонга ўзининг ароғини олиб келиб ичирмаганди.

Моҳина чой дамлаб келгунча икки пиёладан тўлдириб-тўлдириб ароқ ичишди. Достон тетиклашиб қолганди. Унинг тетиклиги ичаётган аччиқ суюқликка боғлиқ эмасди. Ёнида қадрдон дўсти борлигидан, бошига кулфат тушиб турган бир пайтда пайдо бўлиб, қўллаб юборганидан мамнун эди у.

Кун бўйи оч юрган эмасми, тезда Достоннинг боши қизиб, кайфи ошди.

— Оғайни, — деди у чойни қайтараётиб, — маст бўлгунча ичмоқчиман.

Бу гапни эшитган Моҳинанинг ичидан зил кетди. Зеро, у аввал сира бундай гапни эшитмаганди. Илгарилари ҳам дадасининг ичганини кўп кўрган, лекин у бир пиёла, кўпи билан икки пиёла ичарди. Бунақа маст бўлман, деб қасд қилмасди. «Аямнинг аҳволи яхши эмасга ўхшайди», дея хаёлидан ўтказди Моҳина дадасига ташвишланиб қараб қўяркан.

— Оғайни, буни ўлгудай ичиб, барақа топган одамни шу пайтгача эшитмаганман. Меъёрида бўлгани яхши. Ҳали сен билан қанча гапларимиз бор. Қара, қизингниям анча бўйи чўзилиб қопти. Худо хоҳласа, уни ўзим шаҳарга оп-кетаман.

Достон уй тўрида китобга тикилиб ўтирган қизига кўз ташлади.

— Менинг жигарим-ку бу. Бу қиз бўлмаса, мен ўлиб қоламан... Сен ўтириб тур, мен ҳозир, — деб Достон билганидан қолмай, Миразизнинг машинасидан тагин битта ароқ олиб келди. Ошнаси билан яна бир пиёладан ичди. Ана ундан кейин ҳасратини тўкиб солди:

— Фирдавс ўқишга ҳужжат топшираман деб кетганига

бир ойдан ошиб кетди. Биламан, у укамникада, шунинг учун кўнглим хотиржам, ҳозир имтиҳонлариниям топшириб бўлгандир. Эрта-индин келиб қолади. Лекин Моҳирўй шунгаям сиқилиб юрувди. Уйга анави падарингга лаънати келгандан кейин ростдан ҳам кўрқиб кетди, — деб Достон Моҳина томонга кўз ташлади.

Қиз бошини ёстиққа қўйганча пишиллаб ухлаб қолганди.

— Фаррухнинг ким бўлганини яхши биласан, — деб Достон паст овозда гапини давом этказди, — меням ёшлигимда нима ишлар қилганимдан хабардорсан. Шунинг учун Моҳирўй сиқилиб кетди. «Отасининг изидан бормасайди», деб ўғлидан хавотирланади. Участковой келганида, ана шунинг ўйи тутиб, мазаси қочди. Бечора ўғлим бирон нимани бошлаб қўйдими, деган хаёлга борибди.

Миразиз Достоннинг гапларига заррача бўлсин шубҳаланмаётганди. Шу боисдан унинг сўзларини диққат билан эшитар, тутуриқсиз Ҳотамтойни ғажиб ташлагиси келарди.

— Ташвишланма, оғайни, бундан бу ёғига биров мушунинг-ни пишт демайди. Тозагина ишлаб юрибсан, бировга оғирлигинг тушаётгани йўқ. Туҳмат ёмон нарса. У одамнинг ҳаётини остин-устун қилиб юборади... Ҳа, эсимдан чиқаёзибди, Фирдавс қайси ўқишга кирмоқчийди?

Достон жавоб беришдан аввал ўртоғига қараб олди. Юзида жилмайиш аломатлари пайдо бўлди.

— Ҳали-бери пенсияга чиқмайсанми? — деди ҳазиллашиб.

— Бирор ўн йил ишларман, нимайди?

— Ажабмас, уни ўзинг-га шогирд қилиб олсанг.

— Нима, юридическийга кирмоқчимми?

— Шундай, аяси иккаламиз роса қаршилиқ қилдик. Мундайроғини танла, одам билан ишлаш қийин дедик. Лекин ўжар, кўнмади.

— Зўр қипти. Ўзим унга йўл-йўриқ кўрсатаман. Ҳа, эртага тушга яқин шаҳарга кетаман. Бориб, обязательно топаман. Ота уйида турибдими ҳозир?

Достон «ҳа» дегандек бош ирғаб, шишага кўл узатаётганда, Миразиз чаққонлик билан ундан олдин шишани олиб қўйди.

— Бўлди, етади, оғайни. Мана, яхши гаплашиб ўтириб-миз. Кечаси билан бошни оғритиб чиқиш шартми?

— Бўпти. Мени кимни ўлдирганликда айбламоқчи бўлишувди?

— Уми? Ростини айтсам, ўша маразнинг кўкрагига қаҳрамонлик юлдузини тақиб қўйиш керак. Экспертизадан ўтказдик. Ярамас, ўн йилдан бери қочиб юрган ашаддий жиноятчи бўлиб чиқди. Унинг ҳисобида еттита қотиллик, ўн бешта номусга тегиш, талончилик, ўғрилиқ... Эй, санасанг, адоғи йўқ. Бунақа одам осонлик билан ўлим топмаслиги керак, терисини шилиб, туз босиш керак, ана ундан кейин ўлдириб ташласаям бўлаверади. Иш, барибир, ёпилади. Ўлдирган одам, барибир, ўзининг ҳамтовоқлари, чунки бу яқин орадагиларнинг унга кучи етмаслиги аниқ. Устига-устак, ўлдирилганига анча бўлган.

Достоннинг хаёлида Моҳирўй уни ўлдираётгани намоён бўлди.

— Қўй шу нарсани. Бундан кўра ўзингдан гапир, чўпонлик қийин эмасмикан? — деди гап ўзанини бошқа томонга буриш мақсадида Миразиз кулиб.

— Маза. Қўй деган жонивор шунақа беозор бўладики, қаёққа бошласанг, шу ёққа юради. Бу ёғи кенг дала, кўпайишиям осон. Ҳар қалай, бу ёқларга келиб қолганимдан пушаймон емаган эдим.

— Тушунарли. Рухшонага айтсам, мениям ишдан бўшатиб олиб, тўғри шу ёққа бошлаб келади. Қўй боқамиз, дейди. Бу ернинг ҳавоси тозалигини айтмайсанми? Айтганча, болалардан нечта бўлди?

— Учта. Икки ўғил, бир қиз. Қиз биздаям кенжатой. Шу йил тўққизга кирди, — деб Достон яна бир карра Моҳинага қараб қўйди.

— Устини ёпиб қўй, совуқ қотади. Энди биз ҳам оёқни узатсак бўларди. Эртага қиладиган ишларимиз кўп.

Миразиз Фирдавсининг хонасида ётди. Ўзиям кун бўйи юраверганидан бу ёғи ярим кечагача ўтириб, роса чарчаган экан, боши ёстиққа тегиши билан уйкуга кетди.

Эртасига икки ошна қуёш бир тут бўйи кўтарилганида, йўлга отланишди. Миразиз: «Соат саккиз яримда йиғилишим бор, унгача Моҳирўйдан хабар олсак, яхши бўларди», деб эрта кундан отланиб олди. Достонга қўйса-ку,

дўстини бир-икки кун меҳмон қилгиси бор эди, аммо бориб, хотинидан хабар олмаса бўлмайди. У оғайнисидан яқин кунларда бола-чақаси, хотини билан бирга келиш ваъдасини олгач, ноилож йўлга отланди. Кетар асносида Моҳина ҳам: «Аямни кўриб келай», деб оёқ тираб олди. Достон уни зўрға алдаб-сулдаб уйда қолдирди.

Касалхонага кираверишда ёши қирқлардан ошиб қолган ҳамшира уларни тўхтатди.

— Сизни дўхтирлар кечадан бери қидиришаяпти, хотинингизнинг аҳволи оғир, — деди Достонга юзланиб.

* * *

— Орқага қайтамиз, — деб Фирдавснинг енгидан тортди Асқар, — такси тўхтатайлик.

Неъмат ака уйига кириб кетмаган, дарвозадан чиқиб, уларнинг ортидан кузатиб турган экан. Атрофга аланглаган Фирдавснинг унга кўзи тушиши билан кўнглида аллақандай хотиржамлик пайдо бўлди.

— Ҳа-а, — деб кулди Неъмат ака йигитларга яқинлашиб, — юрак дов бермаяптими? Кўён ҳам қадимда мард бўлган, сенларга ўхшаб.

— Нон олиб кетишимиз керак эди, бўлмаса кечаси билан оч қоламиз, шунга... орқамизга қайтувдик, — деди Асқар.

— У ёққа борманглар, пишириб қўйгани йўқ. Уйга кинринглар, иккита нон бўлса, менинг уйим-дан ҳам топилади, — деб Неъмат ака уларни уйига бошлади.

Назокат ширин хаёллар оғушида айвон устунига суяниб турарди. У ҳозиргина кўрган, оний лаҳзада шайдо бўлиб қолган йигитни яна кўргиси келаётганди. Шу боис отасининг ортидан кириб келган Фирдавсни кўриши билан юраги ҳаприқиб кетди.

— Назокат, — деди юриш асносида Неъмат ака, — уйдан иккита нон олиб чиқ.

Назокат қувнади. Югуриб уйга кириб, дарров ортига қайтди. Фирдавсга ўз қўли билан нон тутқазишни истади. Отаси «бер» деса қанийди! Лекин ота қурғур: «Қизим, нонингни ўз қўлинг билан йигитларга бер, токи улар бизнинг уйдан нон олиб кетишганини бир умр эслаб юришсин», демади-да... Қизнинг қўлидан нонни олиб, айнан Назокат ёқтириб қолган йигитга узатди.

— Пули қанча? — сўради йигит.

— Пулини кейин берасан. Амалдор бўп кетганингда, ёнингга бораман, ўшанда берасан.

— Менинг амалдор бўлишимни қаердан биласиз?

— Турқинг айтиб турибди, бола. Бергандан кейин олмайсанми?! — деди Неъмат ака тутоқиб.

Фирдавс унинг қўлидаги нонни ноилож олди.

— Юрларинг, ўзим сенларни таксига ўтқазиб юбормасам, яна битта ишқални бошлайсанлар, — дея уйнинг хўжайини уларни кўча томонга бошлади.

Дарвозадан чиқиши билан саёқ юришни одат қилган ўғлига дуч келди. Унинг ёнида яна ўзи тенги бир йигит бор эди.

— Эшак, қайси гўрдан келаяпсан?! — деди ота овозини бир парда кўтариб.

Ўғил билан унинг ёнидаги шериги бир-бирига қараб, маъноли кўз уриштириб олишди. Ота уларнинг кўз қарашини бошқача тушунди. Яъни «Менинг ўрнимга сен гапир ёки бу ёғига қандай баҳона топамиз?» қабилида.

— Сен бола одам бўлмадинг. Саёқ юришга одатланиб кетаяпсан. Мен сен итваччани қанча азоб билан, не-не машаққат билан боқаётганимни биласанми?! — деди ота бу сафар бироз зарда билан.

— Ада. Ҳечқиси йўқ. Яқинда ҳаммасидан қутуласиз, ўзим бутун оиламизни боқаман. Пул деганини уйга қоплаб ташийман, — дея гўдайди ўғил.

— Менга сенинг ҳаром пулинг керакмас. Ҳали сен мараз, анави кўча безориларга қўшилиб юрибсанми?

— Ада, нега унақа дейсиз? Ҳамма одам, — деб у Фирдавсга юзланди ва унинг биқинига кўрсаткич бармоғи билан ниқтаб, — манавиям, — дея қўшиб қўйди.

Ота кўз ўнгида ўз ўғлини эмас, сурбет кўча безорисини кўриб тургандай бир сесканди. Ич-ичида изтиробли, қийноқли оғриқ пайдо бўлди ва қийналиб нафас оларкан, бир қўлини чап кўкраги устига қўйди.

Бу пайтда Фирдавсга мафтун бўлиб қолган қиз айвонда турган, ҳали уйга кирмаганди. Аниқроғи, киролмаётганди. Отасининг баланд овозда, зардали гапирганини эшитиб, сергак тортди. Кейин акасининг товуши ҳам қўшилди. Фақат унинг нима деганига тушуниш қийин эди. Шу боис

югуриб дарвозахонага борди. Чироқ ёруғида турган тўрт йигит ва отасига кўзи тушди.

Ўғлининг қилиғидан жаҳли чиқиб кетган Неъмат ака:

— Кечирим сўра, — деди буйруқ оҳангида.

— Кимдан? Манави ҳарипданми?! — дея иршайди ўғил.

— Ака, нега адамларга бунақа деяпсиз? Уялмайсизми? — деди Назокат уларнинг яқинига келиб. Айни чоғда Фирдавсга кўз ташлаб қўйишни ҳам эсидан чиқармади.

Ака сингилга ўқрайди. Сўнг унинг гапини эшитмаганга олиб, ёнидаги шеригига юзланди-да:

— Сен бориб, чақириб келавер, мен тўхтатиб тураман, — деди.

Шерик унинг нима демоқчилигини дарров тушунди, шекилли, ортига бурилиб, югуриб кетди. Асқар билан Фирдавс бир-бирларига қарашди.

— Кимни чақириб келади?! — деди асабийлашганидан қалтирай бошлаган ота.

— Ада, сиз уйга киринг. Мен ҳам ҳозир кираман. Бу болалар бизникида меҳмон бўлишибди. Энди уйларига кета-веришсин. Буларнинг уйлари чойхонада. Мен...

У юзига теккан тарсакидан орқасига тисарилди.

— Шу ишни бекор қилдийиз, ада, қаёқдаги болалар ўғлиздан устун бўп қолдимиз?! — деди кўзи олайиб кетган фарзанд.

— Йўқол, қайтиб кўзимга кўринма! — дея бақириб юборди ота.

— Адажон, — деб падарининг қўлини ушлади Назокат, — сизга асабийлашиш мумкинмас. Уйга киринг, акамни қўяверинг, бир айланиб келсалар, ўзларига кеп қоладилар.

— Кетаман, фақат манави иккита итваччаниям ўзим билан бирга олиб кетаман! — дея ўғил Фирдавснинг тирсагидан ушлади.

— Бошқа нарсани хоҳламайсанми, саёқ?! — деб бақирди ғазабдан қизариб бораётган Неъмат ака ўғлига ўқрайиб. Ўғлининг ўшшайиб туришини кўриб, ўзини тутолмай қолди ва юзига яна бир марта шапалоқ тортиб юборди. Айни чоғда кўксида санчиқ пайдо бўлиб, боши айланди ва ўнг қўли билан кўксини чангаллаб, ерга ўтириб қолди.

Ўғилнинг эса ота билан мутлақо иши йўқ эди. У чойхо-

надаги шериклари олдида обрўси ошишини истарди. «Ахир кимсан — фалончи, деган ном оласан. Давранинг тўрини сенга бўшатиб беришади, ичадиган, чекадиган нарсаларнинг энг асили сеники... Бундан ташқари, турмада ўтириб чиққанлар ҳам сен билан ҳисоблашиб турса... Демакки, ошиғинг олчи бўлади». Айни пайтда ўғилнинг хаёлида мана шу ўйлар ғужғон ўйнарди. Ерда мунғайиб ўтирган ота ўз пушти камаридан бўлган зурриётини таниёлмаётгандек, афсус-надомат ва даҳшатли ҳайрат билан қаршисидаги йигитга тикилиб қолганди. У мана, икки ойдирки, фарзандининг юриш-туришидан, орттираётган ошна-оғайнисидан беҳабар. Тўғрироғи, юраги оғриб, бир ярим ой мобайнида касалхонада ётиб чиққан, уйига келганда ҳам ўзи билан ўзи овора бўлиб, боласининг қадам олишини кўздан қочирганди. Шу икки ой битта ўғилнинг чигал кўчага кириб қолишига етиб ортган, энди у отасига-да ташланишга тайёр махлуққа айланганди.

Юзига иккинчи марта тарсаки тушгач, ўғил отанинг аҳволига парво ҳам қилмай, падарига қараб хезланди. Она билан кичик ўғил айни пайтда саёқ йигитни қидириб тополмай, ортига қайтиб келишганди. Отасига кўл кўтармоқчи бўлиб турган акаси Дилшодга Ботирнинг кўзи тушди ва шоша-пиша унинг кўлидан ушлади.

— Нима қилмоқчи бўлаяпсиз, ака? — деди у бақириб.

— Сани ишинг бўлмасин! — унга қараб ўшқирди Дилшод.

Ота-боланинг жанжалини кузатиб турган Фирдавснинг хаёлига яшин тезлигида бир ўй урилди.

— Сенга биз керакмизми?! Унда ушлаб ол, — деди у Дилшодга юзланиб ва кутилмаганда унинг қорнига мушт туширди.

Кўчанинг эгалигига даъвогарлик қилаётган йигитнинг афти бужма-йиб, икки букилиб қолди. Бир-бирига қимтилган лаблари орасидан «Им-м-м» деган ингроқ отилди. Фирдавс билан Асқар эса шу заҳотиёқ ўзларини ташқарига уришди.

Бу сафар уларга омад кулиб боқди. Ортларидан биров қувмади. Тўғри, Дилшод ўзига келиб, бироз югурди. Лекин уларга етолмади. Етолмаса-да, орқама-орқа бориши, ҳеч бўлмаганда, қочоқларнинг яшаш манзилени билиб, ор-

тига қайтиши мумкин эди. Бироқ икковлашиб бир ўзини уриб қолишидан қўрқди. Йўл ўртасида тўхтаб, сўкинди ва бироз шундай тургач, ортига қайтди. Лекин уйига кирмади. Ҳушидан кетиб, йиқилган отасидан хабар олмади.

Ўқишга кирганини ювиш илинжида кўчага чиққан йигитлар тинка-мадори қуриб, ярим соатларда ётоққа етиб келишди. Ҳартугул, ҳали ётоқ ёпилмаган экан. Шундай эсада, уйқусираб ўтирган вахтёр боши боғланган Асқарга хўмрайиб қараб қўйди.

Йигитлар хонага кирганларидан кейингина енгил тин олишди. Асқар дарров лабига сигарет қистириб тутатди. Ютоқиб-ютоқиб тутунни ичига тортди. Сўнг каравотда бошини эгиб ўтирган Фирдавсга юзланиб:

— Ошна, бизга нима бўлаяпти ўзи? Ўқишни ҳисобга олмаганда, қаерга бормайлик, битта ишқалнинг устидан чиқяпмиз, — деди.

— Билмайман, — елка қисди Фирдавс ва туфлисини ечиб, тўшакка чўзилди. Аясининг гапларини хотирасида тиклади: «Ноҳақдан бировнинг бурнини қонатсанг, мен сени у дунё-ю бу дунё кечирмайман, берган сутимга рози бўлмайман», деган эди у. Фирдавснинг юраги сиқилди. Ўрнидан туриб, каравотга ўтирди ва хонадошига қаради.

— Асқар ака, биз ноҳақдан уриб қочдикми анави яра-масларни? — деб сўради.

— Нега энди ноҳақлик бўларкан? Ўзлари биринчи бош-лашди-ку... Биз тинчгина еб-ичиб, чиқиб кетардик. Улар бўлса, бизнинг чўнтагимизни қоқиб олмоқчи бўлишди. Агар қочмаганимизда, пачоғимиз чиқарди. Лекин сизга қойил қолдим. Энг тўғри йўлни топдингиз.

Фирдавс енгил тин олиб, яна каравотига чўзилди ва ухлашга жазм этди. Ўзиям жуда чарчаган экан, боши ёстиққа тегиши билан ухлаб қолди.

Туш кўрибди. Онаси қариб, асога суяниб юрганмиш. Юзларини ҳам ажин босган, соч-лари оқариб, тўзғиб кетганмиш. У Фирдавс-га хўмрайиб қараб: «Сен мени мана шу аҳволга солдинг. Агар айтганимни қилганингда, аввалгидай яйраб-яшнаб, ёшгина бўлиб юрардим», дебди. Фирдавснинг кўзидан дув-дув ёш оқибди. Онасининг оёғига бошини қўйиб, кечирим сўрабди. Лекин онанинг чиройи очилмабди, у оёғини ўғлидан ажратганча оқсоқланиб-

оқсоқланиб, қандайдир қуюқ туман орасига кирибди-ю, кўздан ғойиб бўлибди. Фирдавс энди онасининг ортидан югурмоқчи бўлганда, Асқар уни уйғотиб юборди.

— Туринг, ошна, уйга кетамиз, — деди у. — Эртароқ йўлга тушайлик. Йўқса, яна бир балога гирифтор бўламиз.

Асқарнинг шошилтиргани яхши бўлган экан, Фирдавс ўзининг туманига қатнайдиغان автобуснинг биринчи рейсига улгурди. Автобусда одам кам. Наридан борса, ўн чоғли йўловчи бор. Фирдавс ўзининг жойига ўтирди-ю, сумкасини олдиға олиб, кўзини юмди. Шу тахлит хаёл суриб кетмоқчи эди, бироқ бироз юргач, ухлаб қолди. Манзилға етиб, йўловчилардан бири уйғотмаганда, автобус ортиға қайтиб кетгунчайм ухлайверарди.

— Оғайни, етиб келди-и-ик, — деб унинг елкасига туртиб ўтди кимдир.

Фирдавс чўчиб уйғониб, атрофига гарангсиб боқди. Даставвал туман марказини таниёлмади. Фақат автобусдан тушгандан кейингина оддий кийинган кишиларнинг офтобда тобланган чеҳралари кўзига иссиқ кўрина бошлагач, манзилға етганини англади ва шоша-пиша қишлоғи тарафға қатнайдиغان автобуснинг бекатига қараб югурди.

* * *

— Аҳволи оғир дейсизми?! — деди кўрқиб кетган Достон. — Қанақасига оғир бўларкан, куни кеча яхшийди-ку?!

— Дўхтир билан гаплашсангиз, тушунтириб беради, — деб ҳамшира беморнинг эри олдида турган милиция кийимидаги одамға қараб қўйди.

Достон билан Миразиз бош врач қабулхонаси томон югуришди. Кабинетда сочларига оқ оралаган, оқ халати ўзига ярашиб турган киши қоғоз титкилаб ўтирарди. Достон билан Миразиз эшикдан киришлари билан бараварига:

— Нима бўлди?! — деб сўрашди.

Милиция полковнигини мутлақо кутмаган дўхтир бирдан ўрнидан туриб кетди ва саволға жавоб бериш ўрниға ўтиришға жой кўрсата бошлади. Бироқ келувчиларнинг иккиси ҳам ўтирмади. Достон саволни такрорлади.

— Кеча, — деди врач, айтсамми, айтмасамми дегандек, уларға бир-бир қараб қўйиб, — битта терговчи кел-

ган экан, мен ишдан кетганимда. Навбатчилар мумкин-мас дейишса ҳам, зўрлик билан реанимацияга кириб, беморни сўроққа тутибди. Бир оғиз ҳам жавоб ололмабди-ю, лекин аҳволини оғирлаштириб кетибди.

Достоннинг қони қўпчиди.

— Ўлдираман! Ўлдираман! — деди газаб билан.

— Сен қўявер, оғайни, бу иш билан мен ўзим шуғулланаман. Ҳозир Моҳирўйнинг ёнига кир. Кўнглини кўтар. Проблемаларни оғзингга олма!

Достон ортига бурилиб, оғир қадам ташлаб хонадан чиқди. Моҳи-рўйнинг палатасига кирди. Аёл уйғоқ эди. Шифтга термилиб ётарди. Достон овоз чиқармай, унинг ёнига келди-да, қўлини олиб лабига босди. Кейин хотинининг юзига қаради. Унинг кўзи жиққа ёш эди.

— Нега йиғлаяпсан?! — деди Достон зўрға жилмайиб.

— Достон ака, — унга жавдираб, айна пайтда синчковлик билан тикилди Моҳирўй. Сўнг ютиниб олиб, гапиришдан тўхтади. Бир муддат эрининг кўзларига қараб тургач, гапини давом этказди. — Фирдавсни кўрсам, армонсиз ўтардим бу дунёдан.

— Нималар деяпсан, Моҳий? Албатта, кўрасан, ҳали келин оласан, набираларингни етаклаб юрасан.

— Кўзим етмайди, Достон ака, умрим охирига бораётганга ўхшайди.

— Сен ҳеч қачон бу гапни оғзингга ола кўрма. Ҳаммаси яхши бўлади. Мен дўхтир билан гаплашдим. Соғлигинг тез тикланаётган экан, — деб Достон энгашиб, хотинининг қўлини яна бир марта ўпди. Шунда ёқаси кенгроқ очилди. Унинг баданидаги қаварган жойларга Моҳирўйнинг кўзи тушди.

— Нима бўлди сизга? Нега орқангиз қизариб кетган? — деди у.

— Қизарибди?.. Ҳа-а, уйда сен бўлмаганингдан ке-йин аҳвол шу-да, бир жойимиз кўкаради, қизаради. Ҳаёл билан бўлиб, ҳовлидаги олмага уриб олдим, — деб кулди Достон. — Ҳа-а, сенга битта янгиликни айтайми?..

— Фирдавс келдими?! — сўради қувончдан кўзлари порлаб кетган Моҳирўй.

— Бугун-эрта кеп қолар. Лекин уйга Мир-азиз келди. Кутилмаганда ўз оёғи билан кириб келса бўладими? Алла-

маҳалгача роса гаплашиб ўтирдик. Сенинг йўқлигингдан хафа бўлди. Биласанми, у полковник бўп кетибди. «Ҳали генерал ҳам бўламан, Фирдавс-га ўзим устозлик қиламан», деяпти. Айтганча, у шу ерда.

— Ростданми, яхши бўпти-да, ишқилиб, яхшилаб меҳмон қилдингизми?

— Оёғининг остига қўй сўймоқчийдим, лекин қайсар кўнмади. Қачон Моҳирўйни уйга опкеласан, ундан кейин сўясан, дейди.

— Дадаси, кеча сиз кетганингиздан кейин, — деди Моҳирўй жиддий тортиб, — битта мелиса... Анави уйимизга борган...

— Эшитдим, Моҳий. Миразиз ҳозир у билан шуғулланаяпти. Бизни айбдор қилмоқчи бўлгани учун ўзини турмага тиктириб юборади. Роса жаҳли чиқди. Энди бу ёғидан хавотир олма.

— Унақа қилмасин, айтинг. Уям худонинг бандаси. Ишида, нима қилсин бечора? Кейин...

У ёғини Моҳирўй гапирмади. Бироқ Достон унинг нима демоқчилигини яхши англаб турарди, шу боис рафиқасининг қўлини икки қўллаб сиқди-да:

— У ярамас ашаддий жиноятчи экан. Унинг қилган ишларини эшитган одам тугул, илонинг ҳам териси пўст ташлайди. Неча йилдан бери қидирувда юрган экан. Миразизнинг гапига қараганда, ким шу ишни қилган бўлса, ўшанга геройлик бериш керакмиш.

Моҳирўйнинг юзида майин табассум пайдо бўлди. Буни кўрган Дос-тон эшик тарафга кўз ташлаб қўйиб, ҳеч ким йўқлигига амин бўлгач, шодланиб Моҳирўйнинг юзидан ўпиб олди ва:

— Ўзимнинг геройим, — деди эркалаб.

Миразиз эшик ортида, ичкарига киришга ботинолмай турганди. Эр-хотиннинг бир жойдалиги унга ноқулайлик туғдираётган, қолаверса, бир вақтлар у Моҳирўйни жонидан ортиқ севган, ҳозир ҳам ўша муҳаббатининг милт-милт учкунлари бор эди. Достон ичкарида у севган аёл билан гаплашиб ўтиргани гашига ҳам тегаётганди.

Миразиз кутилмаганда Достоннинг гапларини эшитиб қолди. «У Моҳирўйни «герой» деб атади. Демак... Демак... Ишонгим келмайди. Қандай қилиб, нозиккина Моҳирўй

шундай даҳшатли махлуқни енг-ди экан? Эр-хотин қандай сирни яширяпти? Наҳотки бақалоқ участкавой сезган бўлса? Чўпонларнинг уруғи кўп, аммо у айнан Достоннинг қўлига кишан сол-ган. Бундан чиқди, эр-хотин биладиган сирдан учинчи бир одам ҳам хабардор. Лекин ўша учинчи одам ким? Нега бақалоқ ҳеч нима демади? Ахир ўзининг ҳаёти қил устида турибди-ку. Мен бошқарма бошлиғига ҳозироқ уни қўлга олиб, қамаб қўйишни буюрдим», деб хаёлидан ўтказди Миразиз ва пешонасини қашлаб, гўё айб иш қилиб қўйган-у, биров кўриб қолгандай йўлакнинг икки томонига кўз ташлаб олди. Сўнг эшикни секин тақиллатди.

Достон хотинидан кўзини олиб, эшик томонга ўгирилиб қаради. Ошнасини кўриб жилмайди.

— Мана, ўзиям кеп қолди, — деди у Моҳирўйга юзланиб.

Моҳирўйнинг ҳам юзида табассум пайдо бўлди. Миразизнинг нигоҳи Достонни ёнлаб ўтиб, Моҳирўйга қадалди. «Ҳалиям ўша-ўша, зиғирча бўлсин ўзгармабди. Рухшонанинг юзида анчагина ажин бор. Буники сип-силлиқ, худди йигирма ёшли қизларникидай», деган ўй хаёлидан ўтди.

— Моҳирўйхоним, нима бўлди сизга? Бу дейман, эркаланиб ётибсизми? — деди Миразиз кулиб.

— Келинг, — ним табассум билан Миразизга юзланиб, ўрnidан туришга урингандек салгина кўзгалди Моҳирўй.

— Қимирламанг, қимирламанг, уриниб қоласиз, лекин эркаланишга бошқа баҳона топилмабди-да, а? — дея ҳазиломуз оҳангда ҳол-аҳвол сўрашда давом этди Миразиз.

— Йўғ-э, — деди лабида латофатли табассум зоҳир бўлган Моҳирўй.

— Ҳар қандай эркалик сизга ярашади. Лекин, илтимос, бунақасини бошқа қўлламанг. Бўлмаса, манави болақай, — деб Достонни кўрсатди Миразиз, — ёнингизга ётволлади.

Палатада енгил кулги кўтарилди.

— Ана, кўрдингизми, хоним? Бизнинг ёнимизни оладиганлар ҳам бор, — деди Достон Моҳирўйга юзланиб.

— Кўриб турибман, ўзингиз доим ютқазганингиз учун ўртоғингизни бошлаб келибсиз, — дея эрига ҳазиллашди Моҳирўй. Сўнг Миразизга қараб: — Мен сизларни бегона-

лашиб кетган деб ўйловдим, — деди.

Миразиз дадил юриб, Достоннинг ёнига келиб, елкасига қўл ташлади.

— Айбдормиз. Иш билан бўлиб, ошна-оғайнигарчилик-ниям эсимдан чиқариб юборибман, — деб ўзини оқлаган бўлди.

— Рухшона қани? Нега униям бирга олиб келмадингиз?.. Бир ҳисобда яхши бўпти, уни уйга оборасиз, бу аҳволда у билан кўришиш яхшимас.

— Аввало, касалман, деб баҳона қилаётганингизни ҳамма билади. Шу баҳонангизни дугонангиз ҳам бир кўриб қўйса, ёмон бўлмасди, — деб Миразиз гап оҳангини яна ҳазилга бурганида, палата эшиги очилиб, бош врач кирди. Кирдию, Достон билан Миразизга норози қиёфада кўз ташлаб қўйди:

— Кўп қолиб кетдинг-лар, — деди у, — мумкин эмас. Беморни ўйланглар.

— Бўлди, бир минутда кетамиз, — деб Миразиз унга кўзини қисиб қўйди.

Ҳовлига чиқишгач, Достон:

— Майли, сен боравер, мен озгина ўтира-йин, сигарет-пигарет чекайин, сўнг қишлоққа кетарман, — деб Миразиз билан хайрлашди. — Ҳа, Рухшонага кўнғироқ қилиш эсингдан чиқмасин. Автобуста ўтирса, бир соатда етиб келади.

Миразиз илгари ниҳоятда пишиқ-пухта бўлган бу йигитни содда, тўпори қиёфада кўриб, бир томондан ҳайрон бўлган бўлса, иккинчи томондан кулгиси келди. Учинчидан эса юрагига ғайирлик соя ташлаб ўтди. Эски касали кўзғади. Бу айти Моҳирўйни кўрганда, у билан Рухшонани хаёлан таққослаганда авжга чиққанди.

«Кўлимда турибсан-ку, Достонбой, ўз оғзинг билан айтган гапларни эшитдим. Ўша сен ўлдирган одам жиноятчи бўлсаям, инсон эди. Уни ўлдиришга мутлақо ҳақинг йўқ», кўнглидан ўтказди Миразиз машинасига ўтираркан, касалхона ҳовлисидаги ўриндиқда бошини эгиб, сигарет чекаётган Достонга қараб қўйиб.

* * *

Фирдавс билан Ас-қарни қувиб етолмаган Дилшод шалвираб ортига қайтаркан, алам билан сўкиниб, уйи рўпа-

расида тўхтади. Бир хаёли, кириб отасига, укасига обдан ўпка-гина, керак бўлса, дўқ-пўписа қилмоқчи бўлди. Ахир улар унинг оғзидаги ошини олдириб қўйишга сабабчи бўлишди-да. Ўзларича беш-бегонага яхшилик қилиб, уни мўмайгина пулдан бенасиб қолдиришди. Бундай пайтда одам ўзининг яқинлариниям кечирмайди. Кечиролмайди. Дилшоднинг хаёлида мана шу ўйлар чарх урарди. У чирт этказиб ерга тупуриб, бармоқларини алам билан қисирлатди. Сўнг тунни бедор ўтказишга ўрганиб қолган, ишратни, бировларга зўравонлик қилишни хуш кўрадиган, аксарияти аллақачон уйдан ҳайдалган шерикларининг ёнига кетди.

Ўзи билан бирга юрган оғайнисига «болаларни бошлаб кел» деганди. У ҳеч нарсадан қайтмайдиган, жойи келса, Дилшодга ўхшаб ота-онасини ҳам сотиб юборишга тайёр тўртта йигитни ёнига олиб, шошганча келаётган экан.

— Ушлолмаймиз, Баха, — деди Дилшод уларга яқинлашиб қолганда, — пахан подвадит қилди. Итлар, қочишга улгуришди.

— Вой, нима қип қўйдинг, Дим?! — деди асл исми Бахтиёр бўлган, лекин неча йиллардан бери Баха деб чақирилувчи, Дилшод билан бирга унинг уйига борган йигит. — Дабдала бўпти-ку!

Ишнинг дабдалалигини Дилшоднинг ўзи ҳам яхши билади. Бир қанча муддат илгари эришиши деярли нақд бўлиб кўринган обрў-эътибордан боши осмонга етаёзганди. Энди қовун тушириб қўйганлиги боис бир неча жин кўчаларни кўриб қўйган, қамоқнинг ҳам кўчасини чангитган, у ёқда обдан тарбия топган, ҳозирда белини оғритишни хуш кўрмайдиган, кўпроқ маишатни тусайдиган ўзига ўхшаган саккиз чоғли болани атрофига йиғиб олиб, уларга «таълим-тарбия» бериш билан шуғулланиб, баҳонада шу атрофнинг шефига айланиб олган, ўзига Чапдаст деган лақаб қўйган, асли исми Шодмонқулнинг сўроқларига қандай жавоб беришни ўйлаётганди.

Чапдаст ҳеч қачон бировни авайлаган банда эмас, шотирларидан бирортаси айб иш қилдими, тамом, ўласи қилиб савалайди. «Менга сенга ўхшаган бўшанг, лохлар керак эмас, мужиклар керак», деб томоқ йиртади. Ана, бир ҳафта бурун Тош маҳаллалик Темирни нима қўйга

солди? Бўлмаса, айби унақа катта ҳам эмасди. Бегона бир одам келиб, бозор қилиб кетганини кўрсаям индамаганди, холос. Чапдаст аввал унинг бурнини уриб синдирди. Кейин ерга ағанатиб, обдан тепкилади. Аяб ўтирмай тепкилайверди, тепкилайверди, охири ўзи ҳолдан тойди. «Кўринглар, — деди шотирларига, — ўлиб-нетиб қолган бўлмасин. Лекин ўлган бўлсаям ачинмайман. Шаҳар ташқарисига обориб ташлайсанлар, кўммайсанлар, итлар есин, қарғалар кўзини ўйиб олсин». Лекин Темир ўлмаган экан, шотирлар уни бошқа хонага олиб чиқиб, ўзига келтиришди.

Дилшоднинг гуноҳи уникадан икки чандон оғир. Ахир анави иккита қишлоқи бола уларга қарашли йигитнинг бошини ёриб қочишган ва келиб-келиб унинг уйига яширинган. Яна Дилшодга дуч келиб қолишган. Дилшод бўлса, қочириб ўтирибди.

— Сувга тушган мушукдай қайтибсан, — деди Чапдаст қошларини чимириб.

— Халақит беришди.

— Нима?! Ким халақит беради?! Менинг томорқамда бўйнини чўзишга кимнинг ҳадди сиғди?!

— Адам, уйда бирга...

— Ҳимм, — деди мутлақо кутилмаганда шаштидан тушган Чапдаст, — аданг бўлса, чатоқ. Уй адангники, унинг томорқаси, у ерга сен итнияам ҳаддинг сиғмайди. Қаерга қочди?

— ВУЗгородокка.

— Пишди. Эртага пешинда саёҳат қип келасан. Ҳозир манавини ич-да, — деб стол устида турган ароқдан пиёлага тўлдириб қўйди у ва Дилшодга узатди. Дилшоднинг кўнглидаги ҳадик ҳали тарқамаганди. Ҳар қандай шароитда Чапдаст ўзгариб қолишини биларди. Шу боис пиёлага узатган қўли қалтиради.

У ҳали ароқни охиригача ичиб бўлмаганди. Чапдаст туфлисининг учи билан унинг чотига шунақа тепдики, тепкининг зарбидан Дилшоднинг кўзидан олов чиқиб кетди. Оғзида ҳали ютмаган аччиқ ичимлик бор эди, инграш асносида уни туфлаб юборди. Чапдастнинг шими ҳўл бўлди. Ана шундан кейин у қутуриб кетди. Биров «кўй, ўлдириб қўясан», демайди. Кўзи қонга тўлган Чапдаст Дилшодни

тепкилайверди, муштлайверди. Ниҳоят, ерда чўзилиб қолган Дилшод ҳушидан кетди.

— Маразни обориб, устига сув қуйинглар, ўзига келтиринглар! — ўкирди Чапдаст ва ўзига ароқ қуйиб ичди-да, сигарет тутатди.

Дилшоднинг ўзига келиши чўзилди. Шотирлар уни ўлиб қолдими, деб ўйлашди. Лекин у ўлмаган экан. Кўзини очгач, йиғлаб юборди.

— Ма, — деди унинг лабига сигарет тикқан Баха, — чуқур-чуқур торт ичинга, ўзинга келасан.

Дилшод амаллаб қаддини ростлади. Сигаретни олиб, стол устига ташлади. Кейин туфлади. Бир парча қоп-қора қон отилиб ерга тушди.

— Ароқ бер, — деди у Бахага қараб илжаяркан.

— Тепки таъсир қилмадими? — деди Баха ҳайрон бўлиб.

— Аввал опке, кейин айтаман.

Баха чиқиб кетди ва орадан бир муддат ўтиб, Чапдаст билан бирга кириб келди. Дилшод ҳалигина ўзини тепкилаб, ҳамма ёғини кўкартириб ташлаган одамни кўриши билан унга ҳам иржайди.

— Ҳа-а, камлик қилдими? — деди Чапдаст хона тўридаги сўри устига қўйилган хонтахта атрофидаги кўрпачага ўтираркан.

— Хўжайин! Сизнинг калтагингиз биз учун дори. Бир марта татиб кўрдикми, кейин хатога йўл қўймайдиган бўламиз. Мен сизнинг урганингиздан хурсанд бўлдим. Чунки энди каллам яхшироқ ишлайди.

— Ишламаса, айтасан, яна даволаб қўяман, — деб ҳиринглади Чапдаст ва Бахага кўзи билан ишора қилиб: — Қуй, — дея қўшиб қўйди.

Бу сафар Дилшоднинг қўли қалтирамади. Пиёладаги ароқни бўлиб-бўлиб, ҳўплаб-ҳўплаб ичди. Ҳар ҳўплаганда, кўзини юмиб, «оҳ-оҳ» дея лаззатланаётганини бошқаларга кўз-кўз қиларди.

Чапдаст билан Баха анграйиб қолишди.

— Оғзингнинг ичиюм йиртилиб кетган бўлса, ачишма-яптими бунақа ичишда? — сўради Чапдаст.

— Ҳе, — деб кулди Дилшод, — хўжайин, ачишиш немаси, маишат қиляяпман, кайф қиляяпман. Яна битта қуйинг, фақат пиёлани тўлдириб қуйинг, ке-йин мен то-

моша кўрсатаман. Сиз ҳам маза қиласиз.

Чапдаст ҳайрон бўлди ва унинг айтганини қилиб, пиёлани ароққа тўлдирди. Дилшод бу сафар ҳўплаб ўтирмади. Бир йўла пиёласини бўшатди-да, стол устига тўнкариб қўйди.

— Қалай?! — деди хунук иршайиб.

— Томинг кетганга ўхшайди сен боланинг, — деди жаҳли чиққан Чапдаст.

— Ўзим ҳам шундай ўйлаяпман. Битта илтимос, жағимга яхшилаб мушт туширинг, суякларим қарсиллаб синиб кетсин. Қарсиллаган товушни ўз қулоғим билан эшитайин, хўжайин!

— Ока, — деди Баха Чапдаст томонга бироз энгашиб, — криша тамом бўпти, обориб ташлайликми?

— Қаерга обориб ташлайсан, ит? — деди Дилшод унга ўқрайиб. — Ўзингни обориб ташлайман, мараз!

— Сан кимнинг олдида тумшуғингни чўзаяпсан? — деб ўшқирди Чапдаст кўзи олайиб.

— Кимни бўларди, ит эмган? — дея Дилшод яшин тезлигида стол устидаги пиёлани олди-ю, Чапдастнинг бошига қарсиллатиб урди. Пиёла чил-чил синиб кетди. Чапдастнинг кўзи орқасига тортиб, ранги докадай оқарди ва ёнига шилқ этиб йиқилди.

— Мана, кўрдингми, зик?! — деди Дилшод Бахага қараб. — Сен менинг олдимда ҳеч ким эмассан!

У секин ўрнидан тура бошлади. Баханинг капалаги учиб, нафаси ичига тушиб кетди. Чунки у Чапдастнинг номи жиноят оламида машҳур бўлган одамлар билан гаплашганини кўрган, унга нисбатан ҳурмати икки ҳисса ошган, шу билан бирга, юрагидаги қўрқув янаям кучайганди.

— Нима қип қўйдинг?! — деди у Дилшодга ўқрайиб.

— Кўрмисан? Миясининг қатигини чиқариб ташладим-ку, кўрмаяпсанми?!

Баха гоҳ Дилшодга, гоҳ ерда юзтубан қулаб ётган Чапдастга қараб, меровсираб қолганди.

— Мозор икки қадам нарида, — деди Дилшод гапида давом этиб. — Кўчада деярли одам қолмаган. Темир икковинг обориб, кўмиб ташлайсан. Ё шаҳар таш-қарисига ташлаб келасан, гўштини итлар, кўзини қарғалар есин!

Ҳалидан буён ангра-йиб турган Баха бирдан сергак тор-

тди ва Дилшоднинг кулоқ-чаккасига мушт туширди. Дилшоднинг калласи силтаниб кетди.

— Ҳа-ҳа-ҳа! — дея икки чеккаси йиртилган оғзини кенг очиб кулди Дилшод. — Шуям уришми?

Дилшод масхараомуз кулиб, тагин ўрнидан тура бошлади.

Баха бу сафар унинг биқинига урди. Дилшод букчайиб қолди. Бироқ юзида ҳалиям ўша-ўша масхараомуз кулги қотиб турарди.

— Шуям уришми, ит? Ургандан кейин бўлақларга бўлиб ташламайсанми? — дея Дилшод тагин қаддини ростлай бошлади.

Бу сафар Баханинг кўзи олайиб, ортига тисарилди. Дилшод унинг назарида ўлмас Кашшейга айланиб қолганга ўхшарди. «Ҳойнаҳой, баданига пичоқ санчсанг ҳам, ҳеч нарса қилмайди. Бундай пайт-да қочиш керак», деган ўй ўтди унинг кўнглидан.

— Номардга ўхшаб қочмоқчи бўлаяпсанми? — деди Дилшод худди унинг ичидагини ўқиб олаётгандек иршайиб.

— Йўқ, қочмайман. Сени ўлдираман! — деб бақирган Баха ўзини Дилшоднинг устига отди. Калтакланаверганидан Дилшоднинг аъзойи бадани пўла бўлиб қолган эди. Шунга қарамай, у чаққон ҳаракат қилди. Баха унинг устидан ошиб ўтиб, сўри устига гурсиллаб йиқилди. Дилшод қўлига шишани олди ва яқингинада дўсти бўлган йигитнинг дуч келган жойига аямай ура кетди. Баханинг суяклари қақшаб, аъзойи баданида оғриқ турди. У ихраб-ихраб бир амаллаб сўри тўрига қочиб ўтди ва Дилшодга жавдираб қараб:

— Энди сиз менинг хўжайинимсиз! — деб бақириб юборди.

Дилшод қўлидаги шишани кўтариб, қултиллаб ароқ ичди. Сўнг кафтининг орқаси билан лабини артиб, Бахага буйруқ оҳангида:

— Оёғимни ўп! — деди.

Баханинг ўзга чораси қолмаган эди. У секин-аста эмак-лаб келиб, Дилшоднинг пойабзали устига лабини қўйди.

* * *

Уйига бориб ҳеч кимни тополмаган Фирдавс ҳайрон

бўлди. Қўйлар йўқ, демак, дадаси боққани олиб чиқиб кетган. Ҳа, бу жудаям одатий. Падари бузруквори кўёш уйғонмасидан аввал туриб, ниҳоятда ювош, қаёққа бошласанг кетаверадиган жониворларни ҳайдаб кетади. Ҳозир соат камида ўн бир бўлди. Лекин уйда ҳеч ким йўқ. Фирдавс қанча уринмасин, миясида чарх ураётган саволга жавоб тополмасди: «Моҳина билан аям қаёққа кетдийкан? Одатда, бу маҳалда улар уйда бўлишарди. Майда-чуйда ишлар билан куймаланиб юришарди. Ҳамсояларникига ўтишганмикан?..» деган хаёлда Фирдавс уйга кириб, кийимларини алмаштириб, тагин ҳовлига қайтиб чиқди ва шундагина кўзи ўчоқ бошида турган Моҳинага тушди. У пишиқ гишт устида бошини эгиб ўтирарди. Афтидан, жуда қаттиқ ўйга берилган, шекилли, уй эшиги очилиб ёпилганиниям сезмади.

— Моҳи! — деди Фирдавс жилмайиб.

Моҳина бирдан бошини кўтариб, акасига бир муддат ҳайрон бўлиб тикилиб турди. Сўнг ўрнидан сапчиб турдида:

— Акажо-о-он! — деб бақирганча югуриб келиб, Фирдавснинг бўйнига осилиб, юзидан ўпди.

— Қачон келдингиз? — сўради у ҳовлиқиб.

— Анча бўлди. Уйда ҳеч ким йўқ экан. Қаерда эдинглар?

Моҳина акасини қўйиб юбориб, ерга қараб маъюс тортиб қолди. Унинг кўзи жиққа ёш эди.

— Нима гап, Моҳи? Йиғламоқчимисан? Аям қани? — сўради кўнгли қандайдир нохушликни сезиб.

— Акажон, аям... аям касал бўп қолди.

— Нега касал бўлади? Мен кетаётганимда, соппа-соғ эди-ку. Нима бўлди ўзи?

— Анави куни эрталаб уйимизга битта мелиса келганди. Шуни кўриб, аямнинг тоби қочиб қолди.

— Қаерда ҳозир?

— Касалхонада. Дадам ҳам ўша ёқда. Кеча шаҳардан битта ошнаси келувди. Уям мелиса экан. Иккови эрталаб бирга чиқиб кетишди.

Фирдавс пешонасини тириштириб, бироз ўйланиб тургач, ортига ўгирилиб, уйга кириб кетди ва кўп ўтмай, кийиниб чиқди.

— Мениям опкетинг, — деди ундан аввал кийиниб,

тайёр бўлиб турган Моҳина, — бир мартаям бормадим. Эргалаб дадамга айтолмадим. Аямни кўргим келаяпти. Йўқ деманг, ака.

Фирдавс синглисига бироз тикилиб турди.

— Бўпти. Лекин марожний оберинг демайсан.

— Хўп, — деди юзида табассум пайдо бўлган Моҳина беғуборлик билан, — айтганча, ака, ўқишга ўтдингизми?

— Ўтдим.

— Ура-а! Ўзимнинг зўр акам бор-да!

Синглисининг қувноқлиги Фирдавснинг кўнглидаги гашликни бироз енгиллаштиргандай бўлди. У қизалоқнинг бурнидан чимчилаб қўйди. Сўнг ака-сингил йўлга тушишди.

* * *

Достон дўстини кузатиб қўйгандан кейин талай муддат ўриндиқда ўтирди. Бир нечта сигаретни чекиб ташлади. Бир пайтлар Фаррухнинг гуруҳига қўшилиб қолганидан тортиб Моҳирўйни биринчи марта кўриб, қай аҳволга тушгани-ю, сал бўлмаса, жонидан азиз кўрадиган аёлидан айрилиб қолаёзганини бир-бир хаёлидан ўтказди. Албатта, шуларнинг қаторида ўғли, қизи ҳақида ҳам ўйлади. Ўйламай бўларканми? Ахир улар ҳаётининг бир бўлагига айланиб кетган. Моҳирўй Достон учун қанчалик қадрли ва керакли бўлса, Фирдавс билан Моҳина ҳам шунчалик ардоқли ва азиз. Тўғри, Достоннинг қалбидан уларнинг ҳар бири алоҳида ўрин эгаллаган, ҳар бирига ўзгача меҳр билан қарайди. Лекин уларнинг барчаси Достон учун жудаям керак. Уларсиз ҳаётини тасаввур ҳам этолмайди. «Жинни бўп қолаяпман. Қўй боқиб юрсам, хаёлим қочмасди». У худди бировни кутаётгандай йўл тарафга бўйинини чўзиб қараб қўйди. Кўп ўтмай, «Тез ёрдам» машинаси касалхона эшигининг ёнгинасига келиб тўхтади. Ҳайдовчи билан дўхтир бамисоли машинадан отилиб тушишди. Кейин машинанинг орқа эшигидан беморни туширишди. Носилкада. Достоннинг ичидан зил кетди. «Тағин битта шўринг қурғурнинг мазаси қочибди-да», дея хаёлидан ўтказиб, чуқур хўрсиниб қўйди. Сўнг тағин кўча тарафга бўйинини чўзиб қаради. Нигоҳи қизи билан ўғлига ўхшайдиган иккита болага тушди. Энтикиб кетди. «Наҳотки улар бўлса?!» деган ўй миясига лоп этиб урилди. Адашмаган экан, Фир-

давс сал олдинроқда, Моҳина эса орқароқда келаётган эди. Ота фарзандларига пешвоз юрди. Юраги гупиллаб уриб кетди.

Болалар уни кўришди.

— Дада! — деб бақирди Моҳина уни кўриши билан кўзлари чарақлаб.

«Хаяжонланма, ўзингни бос, Достон. Болаларни чўчи-тиб қўясан», деб кўнглидан ўтказди ота.

Моҳина югуриб кела солиб, дадасининг юзидан чўлпиллатиб ўпди-ю, дарров онасини сўради.

— Аянг отдай бўп кетди, — жавоб берди Дос-тон қизининг пешонасидан ўпиб қўяркан. Сўнг ўғлини бағрига босди. — Табрикласам бўладими? — деди фарзандлариниям, ўзиниям хаёлини чалғитиш учун.

— Ҳа, дада, ўз кучим билан ўқишга кирдим.

Достон Фирдавсни бағридан бўшатиб, юзига термилди.

— Мен тўғри эшитдимми? Сен ҳақиқатан ҳам ўз кучинг билан... Шошма, мен бировга бир нарса берганим йўқ-ку. Йўлкирангга, еб ичишингга пул берганман, холос. Айтсанг, биров ишонмайди. Фалон жойга сариқ чақа тўламай ўқишга кириш... Ўғил боланинг иши бўпти-да, ўғлим, ўғил боланинг! — деб Достон Фирдавсни қайтадан бағрига босди-да, кўзларини чирт юмди. Шу онда унинг ўпкаси тўлиб кетганди. Йиғлагиси келди.

— Дада, — деб унинг кўлидан тортқилади Моҳина, — аямни эртароқ бориб кўрайлик. Тезроқ борайлик, дада.

— Ҳа, ҳозир, кетдик. Аянг икковингни кўрса, хурсанд бўлади, қани, юринглар.

Моҳирўйнинг нигоҳи шифтга қадалган эди. Эшик тутқичи қимирлаши билан бирдан шу томонга ўтирилди.

— Ая! — деди ҳаммадан аввал палатага кирган Моҳина юзида табассум билан.

— Вой, вой, — дея Достонни лол қолдириб, Моҳирўй ўрнидан туриб ўтирди.

Кўзи ўғлига тушгандан кейин шодлиги икки ҳисса ошди. Она-болалар бир-бирларини анча вақт бағрига босиб, ҳол сўрашди. Достон тоқатсизланди.

— Индамаса, кечгачаям шундай турасизлар, дўхтирлар ҳам қувиб юборишади. Ўзи зўрға рухсат олдим, — деди у.

Моҳирўй ўғлининг юзига меҳр билан термилиб, оҳиста

силаб қўйди. У бахтиёр эди. Ўғил-қизи ёнида, эри жилмайиб турибди. Аввал бу ҳақда сира ўйлаб кўрмаган экан. Касалхонада бўлса ҳам, ҳозир ич-ичидан ўзгача бахтиёрликни ҳис этиб, юраги энтикиб кетди. Лекин қалбида аллақандай ғашлик уни қийнаётгандай эди. «Ҳозир яқинларимнинг бари чиқиб кетади-ю, шу билан мана шу бахтиёрлигим тугайди. Юрагим яна ҳувиллаб қолади», деган ҳадик бор эди унинг кўнглида. Сўнг болаларини қўйиб юборишни истамай, эрига жавдираб қараб қўйди. Шу асно кўнглидан: «Йўқ, булар менсиз кетишмайди. Дўхтирни чақирамиз, рухсат оламиз, кейин бирга-бирга кетамиз. Жуда яхшиман, деб алдайман, тоққа борсам, тоза ҳаводан мириқиб-мириқиб нафас олсам, ҳеч нима кўрмагандай бўп кетаман, дейман. Шу билан олам гулистон», деган ўйни ўтказиб, «дўхтирни чақиринг» демоққа оғиз жуфтлаган эди ҳамки, Фирдавс гапириб қолди.

— Ая, мен ўқишга ўтдим.

Янгилик Моҳирўйни хурсанд этмади. Аксинча, кўнглида ҳавотир пайдо бўлди. Ахир энди ўғли оиладан ажралиб чиқади. Шаҳарда юради. Ойлаб уни кўришнинг имкони бўлмайди.

— Хурсанд бўлмадингизми, ая? — деди Фирдавс онасининг индамаганига ҳайрон бўлиб.

Моҳирўй жилмайди. Жилмайишга мажбур эди у.

— Ўғлим, нега хурсанд бўлмас эканман? Фақат мен ўқимадим, даданг ўқимаган, шунга ўқишга кирганинг бошқача қилиб юборди мени, — деб Моҳирўй ўғлининг юзидан ўпиб қўйди.

— Бугуноқ қўй сўяман, онаси, би-ир байрам қилиб берай, қишлоқдаги ҳамма жўрасини чақиради, — деди Достон гўдайиб.

— Унда, дадаси, байрамдан мен ҳам қолиб кетмайин. Дўхтирдан жавоб оберинг. Уйга кетаман, — деди Моҳирўй.

— Сенга қўй гўшти ейиш мумкинмас.

— Емасам емабман. Болам билан ўртоқларига пишириб бераман.

Моҳирўй гапини тугатиши билан эшик тақиллади. Ҳаманинг нигоҳи бирдан шу тарафга қаради.

Эшикдан Миразиз, Рухшона, уларнинг икки фарзанди кириб келди. Меҳмон келишини Моҳирўй тугул, Достон

ҳам хаёлига келтирмаган эди.

* * *

Миразиз касалхонадан бироз узоқлашгач, ўзини ўзи яниди. «Аблаҳ, қанақа хаёлга бораяпсан ўзи? Яна Моҳирўйга, ўлим билан олишиб ётган аёлга кўз олайтираяпсанми? Уни ўз эридан қизғанаяпсанми? Қанақа эркаксан ўзи? Ёшлигингда унинг орқасидан қанча югурдинг, лекин у кўнмади. Сен ҳам Рухшонани учратгач, эсингдан чиқаришга мажбур бўлдинг. Ҳаттоки Достон никоҳига олишига ўзинг ёрдам бердинг. Энди нега ўйин қилмоқчисан? Елкангдаги погонингдан фойдаланиб, қанча ташвишни бошидан ўтказган одамни бадном қилишни мўлжалладингми? Бу ишингни худо кечирмаслиги аниқ. Лекин билса, бандасиям афтингга тупуради-ку. Биринчи ўринда Достон билан Моҳирўйнинг таънасига дуч келасан... Ёмон ниятга бордим, демак, айб иш қилдим. Ҳозироқ Рухшонага телефон қилишим керак. Таксига ўтирса, кўз очиб юмгунча етиб келади. Унгача мен ҳам ишларимни саранжомлаб оламан. Кейин биргаллашиб Моҳирўйни кўргани борамиз... Шошма, нега қизимни Достонга кенжатой дедим. Ахир у бош фарзандим-ку. Яна икки йилдан кейин мактабни битиради. Достон уни кўрса, нима деб жавоб бераман? Қизғандим. «Қизингни келин қиламан», дейишидан чўчидим. Ҳа-а, худди шундай қилдим. Лекин у менинг қизимни келин қиладими, йўқми, худо билади. Эҳ, миянг чирисин, Миразиз, қаёқдаги ишларни қилиб юрасан доим».

У бошқармага кириши билан аввало хотинига қўнғироқ қилди.

— Болалардан бир-иккитасини олиб кел, Моҳирўй касалхонада экан, автобусни кутмасдан, таксига ўтир, — деди.

У Рухшона икки ўғлини олиб келса керак, деб ўйлаган эди. Бироқ машинадан қизи билан кичик ўғли тушганини кўриб, пешонасини тириштирди. «Бефаросат, опкелишга опкелибсан, кўзга яқин қилиб кийинтиришингга бало бормиди? Шундоғам Мавзунани кўрган борки, ёпишади қолади. Ана, горкомнинг хотини, «ҳали мактабни битиргани йўқ» дейишимизга қарамай, кунда тоғора кўтариб келади», дея хаёлидан ўтказган Миразизнинг жаҳли чиқди. Бироқ дилидагини ташига чиқармай, аламини ичига

ютди. Моҳирўй билан кўришишдан аввал хотинининг дилини хуфтон қилгиси келмади.

* * *

Бир зумда палата ҳақиқий бозорга айланди. Аввал узундан-узоқ саломлашиш ва ҳол-аҳвол сўрашишлар, кейин ҳазил-хузул, сўнг қаҳқаҳа авжга чиқиб, беморни кўргани келганлар палатани бошларига кўтаришди. Рухшона Фирдавсни дарров танимай, шунчаки «Яхшимисиз?» деб қўя қолди. Моҳина аясига жуда ўхшагани сабаб:

— Бунча ширин қиз бу? Моҳи, худди ўзингиз. Дадаси, — деб у эрига ўгирилди, — оппоққиналигини қаранг. Ўзимнинг ширингинам!

Рухшона қизариб кетган қизни бир неча марта ўпиб қўйди.

— Фирдавсни танимаяпсизми? — сўради Моҳирўй.

Рухшона ҳаммадан ортда турган йигитчага юзланди.

— Вой, Фирдавс?! Бўйи чўзилиб, ҳақиқий йигит бўпти-ку бу.

Йигитча бошини эгди. Унинг ҳам икки юзи қизарди. Зеро, полковник билан хотинининг ёнида келган қиз йигитнинг юрагини жизиллатишга улгурганди. Шу қисқа вақт ичида уларнинг нигоҳлари уч марта тўқнаш келди. Тўқнашув ўзгача ва жуда сирли бўлиши билан бирга, тотли ва жозибали ҳам эдики, ҳар икковининг-да юрак уришини тезлаштириб юборганди. Қизга ойиси бу ёққа келаётганларида, Фирдавс ҳақида гапирганди. «Сен ҳам уни кўргансан, фақат жуда кичкина эдинг, эслолмайсан. Ҳатто мен ҳам уни танимасам керак», деганди. Истарали, келишган йигит билан унинг нигоҳи тўқнаш келганда, дарров кўзини олиб қочолмади. Бир неча лаҳза унга тикилиб қолди. Кейин яна унга қарагиси келаверди.

Аёлларнинг баланд овозлари йўлаккача эшитилаётгани боис ҳамшира эшикни очиб бош суқди, аммо ҳеч нима демай, чиқиб кетди-ю, кўп ўтмай, бош врачни бошлаб келди. У бемор кўрдига келганларни ҳайдаш билан овора бўлаётганда, Моҳирўй ундан жавоб сўради.

— Нима деганингиз бу? — деди ёши олтмишни қоралаб қолган врач қошларини кериб. — Ўзи кунни кеча келдингиз, жавоб сўрашга бало борми? Яхшиям, бу киши бор экан, — деб у Миразизни кўрсатди, — шунча тўполон

қилганла-рингга индамадим. Бўлмаса, сизнинг ўзингизга-ям бутунлай жавоб бериб юборган бўлардим. Бу ер реанимация, қўшни хонада оғир касаллар ётибди.

— Бир қошиқ қонимиздан кечинг, — деди Миразиз жилмайиб, — икки дугона кўп йиллардан бери кўришма-ганди. Шовқин қилмоқчи эмасдик...

— Нима бўлсаям, мумкинмас. Ўртоқ полковник, тартиб-қоида...

— Бу ерда камина ҳам ожиз, шунинг учун ҳаммамиз ташқарига чиқишга мажбурмиз. Моҳирўйхонни эса қанчалик хоҳламайлик, олиб кетолмаймиз. Фақат дўхтирдан битта илтимосим бор, икки дугонанинг биров гаплашиб олишига имконият берсангиз, қолган ҳамма уларни касалхона ҳовлисида кутади.

Таклиф касалхона бош шифокоридан бош-қа ҳаммага маъқул келди. Полковникнинг қатъий илтимос қилишидан кейин охири дўхтир ҳам кўнди.

Ҳовлида асосан икки оиланинг бошлиқлари гаплашишди. Мавзуна Фирдавснинг зимдан боқишларидан аввалига қочди. Йигитга қарамасликка ҳаракат қилди. Олдин укасига бир-икки оғиз гапирди. Сўнг Моҳинадан ёшини сўради. Аммо ич-ичидан тошиб келаётган ҳаяжон уни кўп сўзлашига қўймади. Ўз-ўзидан нигоҳи Фирдавс томонга қараб кетаверди.

— Уйга борасан. Бормасанг бўлмайди, оғайни, — деди Достон Миразизга.

— Моҳирўй соғайсин, кейин ҳаммамиз жамулжам ўтирамиз. Тоққа олиб чиқасан, табиат қўйнида шашлик қиламиз, оёқни узатамиз, ана ундан кейин пешонани пешонага теккизиб, эллик-элликни бошлаймиз, — дея жавоб берди унга Миразиз кулиб.

Қизнинг дадаси кетиш тўғрисида гапирганидан Фирдавс безовталаниб, катталарга қараб қўйди. Мавзунанинг ҳам қолгиси келаётганди. Лекин иккиси ҳам ичидаги дардини кошки айтолса.

Орадан ярим соатча ўтиб, Рухшона чиқди. Афтидан, роса йиғлаган, шекилли, кўзлари қизариб кетганди.

— Достон ака, дугонамни асранг, — деди у эркаклар ёнига келиб, болалар эшитмаслиги учун овозини бир қадар пасайтириб.

Достоннинг юзига гамгинлик қўнди. Гапиролмади. Бошини қимирлатиб, «хўп» ишорасини қилди.

— Бизга рухсат энди, оғайни, — деди Миразиз.

— Рухшона, бунинг гапини эшитаяпсизми? Шу ерга келиб, уйга бормасдан қайтиб кетасизларми? Жавоб йўқ. Уйга борамиз, бу ёғи Фирдавс ўқишга ўтган...

— Йўғ-э, — деди лабида табассум пайдо бўлган Рухшона Фирдавсга юзланиб, — қаерга кирди?

Фирдавс жавоб бермади. Бошини эгиб, кўзи билан ер чизди.

— Бизга шогирд бўлади, юридическийга кирган, — деди Миразиз унинг ўрнига жавоб бериб.

— Табриклайман. Қойил! — деди чин кўнгилдан хурсанд бўлган Рухшона.

У йигитчанинг пешонасидан ўпиб қўйди. Мавзуна жилмайиб ерга қаради. Негадир у ҳам ич-ичидан қувонаётганди шу тобда.

— Бугун ювамиз, қўй сўяман. Миразиз билан ҳам чақ-чақлашиб ўтирмаганимизга анча бўп кетди.

— Куни кеча ўтирдик-ку, — дея эътироз билдирди Миразиз.

— У ҳисобга ўтмайди. Бугунгиси ҳақиқий.

— Майли, Достон ака. Фақат Моҳирўй касалхонадан чиқсин. Ана ундан кейин бирга ўтирамыз. Агар бугун ўтирадиган бўлсак, мен ёлғизланиб қоламан, сизларни кўриб, ичим куяди. Бу ёқда Моҳирўй ҳам эшитиб қолса, обдан таъзирингизни беради.

— Бўлмаса, сизларга роппа-роса...

— Ўн кун, — деди бу сафар Миразиз Достоннинг гапини бўлиб.

— Оббо, — деб қўлларини ҳавога кўтарди Дос-тон.

— Энди рухсат берарсиз, — сўради Рухшона.

— Иложим қанча?

Достон билан Миразиз қучоқлашиб хайрлашишди. Рухшона Фирдавснинг пешонасидан ўпаркан:

— Бизнинг уйда туриб, ўқишинга қатнайсан, — дея жилмайди, сўнг Моҳинани маҳкам бағрига босди.

Ўн кун ҳаш-паш дегунча ўтиб кетди. Моҳирўй касалхонадан чиққач, Достон уни уйига олиб борди. Кейин ваъда қилинган қўйни сўйди. Ёз бўлганлиги боис ўрик остига

жой тайёрлади. Унинг устига топган-тутганларини тўкиб сочди. Бир неча марта Моҳи-рўйни чақириб келиб, дастурхоннинг қандайлигини сўради. Дастурхон устида турган ноз-неъматлар-у егуликларни кўздан кечириб чиққан аёл мамнун жилмайиб:

— Бўлади, — деди. — Аслида, бунақа ишларни мен қилишим керак эди, дастурхоннинг қандайлигини сиздан сўрашим керак эди, шунгаям ярамай ўтирибман.

— Эй-й, хотин, сен ҳақиқий дам олиш нималигини билмайсан. Эрақ одам дастурхон тузаса, маза қилади, дам олади. Чунки бошқа нарсалардан чалғийди-да, — деди унга жавобан Достон кулиб. — Ана, ўглинга қара, бир ой ўқишга топшираман деб, шаҳарга бориб келибди-ю, ишларини соғиниб қопти. Боя «Қўйларнинг оёғини бир ёзиб келсамми?» дейди. «Бугун улар ҳам бундай қўйга ўхшаб дам олсин, олдиларига емиш ташла», дедим. Энди бўлса, синглисини бир четга суриб қўйиб, ўчоққа ўзи олов ёқаяпти. Ҳали ов-қатниям ўзим пишираман деб туриб олмасайди.

Эр-хотин енгил кулиб олишди.

— Меҳмонингиз қачон келади? — сўради Моҳирўй.

— Шу кунига келишибмиз-у, соатига қолганда, эсдан чиқарибмиз. Менимча, улар бемалол келиб, тоғ ҳавосидан нафас олиб, яхшилаб дам олишни мўлжаллашади. Ҳозир йўлга чиқишган бўлса, ҳализамон кеп қолишсаям ажабмас, — деб Достон дастурхонга тикилиб, пешонасини қашлади.

Кутилган меҳмонлар пешиндан кейин келишди. Унгача Достоннинг тоқати тоқ бўлиб, бир неча марта кўчага чиқиб, шалвираганча қайтиб келди. Ҳатто бир сафар Фирдавсни: «Қирнинг баландроқ жойига чиқиб қара-чи, биров-ярим кўринмаяптими?» деб чиқариб юборди. Аммо бироздан ке-йин Фирдавс елкасини учуриб: «Ҳеч ким кўринмайди», деб қайтиб келди. Ана шундан кейин Достон ҳаловатини йўқотди: «Нима бўлди? Келишга ор қилдими, айнидими? Йў-ў-ўқ, жа унчаликмасдир? Миразиз унақа боламас. Шунақа бўлганида, мени мелисахонадан опчиқармиди? Ўзини танимаганга олиб, ўтиб кетарди-да. Бирор иши чиқиб қолган бўлса керак. Ҳар қалай, кичкина одаммас», деган хаёлда талай муддат бир жойда ўтиролмай, ҳовлида айланиб юрди. Неча марталаб дастурхон ус-

тига ёпилган докани кўтариб, остидаги егуликларни кўздан кечирди. «Айнимабди. Айнимасаям керак. Тўрт-беш соатда айниса... Шошма, сиқилиб кетдим. Секи-ин, ҳеч кимга кўрсатмай, юзта отиб олсам-чи... Йўқ, бўлмайди, шундай одамнинг олдига қандай қилиб очилган ароқни қўяман? Кутаман», хаёлидан ўтказди у. Худди ана шу пайтда Миразизнинг машинаси кўринди. Дос-тон енгил хўрсиниб қўйди.

— Келишди, — деди Моҳирўй шодланиб.

Миразиз машинани тўхтатди-ю, икки қўлини кўксига қўйиб:

— Бир қошиқ қонимдан кечмасанг, бундан бу ёғига кун кўришим қийин, ошнажон! — деди.

— Бунинг устомонлигини қара. Айб иш қилганини айтмасанг ҳам билади, шумликда ҳар қандай одамни ортда қолдириб кетади.

Машинадан Рухшона ва икки ўғил, бир қиз тушди. Уларнинг кулгисига Моҳирўйнинг «Хайрият-эй!» деган гапи қўшилиб, Достоннинг сўнги сўзларини кўмиб юборди.

Машинанинг қораси кўриниши билан Фирдавснинг юраги гупиллаб уриб кетди. Ахир мана шу машинада унинг хаёлини ўғирлаган санам келаяпти-да... У ўзгача жозиба маликаси бўлган Мавзуна тўғрисида ўша кундан буён тинмай ўйларди. Хаёлан гаплашди. Хаёлан учрашди. Соат тугул, дақиқаларни ҳисоблаб, вақт ўтказди. Ўн кун унинг назарида асрларга тенглашиб кетгандай бўлди. Ҳали бирор марта бунақа аҳволга тушмаганди. Тўғри, саргузаштлари сабаб шаҳарда чиройли қизларга дуч келди. Лекин улар фақатгина чиройли эдилар. Мавзуна каби қалбнинг тўрига киролмас, кечаси билан уйқу бермасликка қурблари етмасди.

Машина келиб тўхтагач, Фирдавснинг юраги орқасига тортиб кетди... У кутган қиз кўринмасди. «Наҳотки келмаган бўлса? Наҳотки ота-онаси унга тикилганимни сезиб қолиб, бу сафар ўзлари билан олиб келишмаган бўлса?» деб ўйлади у. Бироқ ҳаммадан кейин машинадан Мавзуна тушиб келаётганини кўриб, кўнгли ёришиб, дилини гаш қилган ҳамма гумонлари тарқаб кетди. Қизни кўриши билан юрагини ҳаяжон қамради. Қизи қурмагур ҳам машинадан тушар-тушмас, Фирдавсга кўз ташлади. Гарчи ораларидаги масофа бирмунча олис эса-да, нигоҳлари тўқнаш

келганда, икки ёшнинг ҳам юраги ширин энтикди.

Меҳмонлар-у мезбонлар жамулжам бўлиб, Достон тузган дастурхон атрофига ўтиришди. Дуо қилинганча, катталар қолишиб, болалар ўринларидан туришди. Мавзуна Моҳина билан бирга ўчоқ бошига кетди.

Давра дилкаш эди. Шу боис ҳамма хушчақчақ ўтирди. Эркалар дарров ичкиликни бошлашди. Аёллар бошдан ўтказганларини бир-бирига гапира кетдилар. Фирдавснинг ўй-хаёли Мавзунада эди. Гаплашиш иштиёқи шунақанги кучли эдики, сабаб бўлса-бўлмаса, ўчоқ бошига бориб қолаверарди. У келиши билан қизнинг кўнгли ҳам шодликка тўлар, ҳар боқишида унга табассум ҳадя этар, Моҳинанинг борлигини унутиб, ҳар тўғрида Фирдавсга савол бераверарди.

— Сиз сентябрдан бошлаб бизникида тураркансиз, тўғримми? — сўради у Фирдавс ниманидир баҳона қилиб, ўчоқ бошига борганида.

— Ҳозирча билмадим. Илгари дадам амакингникида турасан, деганди...

Қизнинг бирдан киприклари пирпиради. Кўнглида қандайдир гашлик аломатлари пайдо бўлди.

— Шаҳарда амакингиз борлигини билмаган эканман, — деди қовоғини уйиб.

Ҳолбуки, унинг ҳаммасидан хабари бор эди. Ойиси билан адаси йўлма-йўл, асосан, Достон ва унинг оиласи ҳақида гаплашиб келишганди. Мавзуна ойнадан атрофни томоша қилиб кетаётгандек кўринса-да, икки қулоғи уларда эди. Оғизларидан чиққан ҳар битта сўзни хотирасига михлаб борарди.

— Бор. Лекин у ёқда тургим йўқ. Уларга айтиб қўйманг-у, ўқишга топширганимдан кейин ётоқхонада турганман, — деди Фирдавс қизнинг саволига жавоб бермай.

Қизнинг юзида табассум пайдо бўлди.

— Демак, бизникида тураркансиз, — деб юборди у кутилмаганда.

Шундай деди-ю, шу заҳоти қизариб кетди. Ўз-ўзидан бошини эгиб, нигоҳлари билан ер чизди. Гўё йигит унга муҳаббат изҳор этди-ю, жавоб беришдан уялган қиз кўзини олиб қочгандай.

Баногоҳ ўша лаҳзада Рухшонанинг кўзи йигит билан

қизга тушди. Мавзуна бошини эгиб турибди, Фирдавс унга тикилган. Худди севишганлар учрашувига ўхшайди. Аёлнинг жон-пони чиқиб кетди. Ошначилик, борди-келди ўз йўлига, бироқ қуда-андачиликка келганда, икки оила мутлақо бир-бирига мос эмас. Мавзуна ўзига тўқ, обрўли оила фарзанди. Фирдавс ашаддий жиноятчининг зурриёти. Устига-устига, ўгай отаси чўпон бўлса. У лабини тишлади. Ейиш учун қўлига олган кичкина нон бўлагини секин дастурхонга қўйди. «Бу савил қолгур, ҳали қизимнинг бошини айлантираяптими?» дея хаёлидан ўтказди ва қизини чақириб олиш учун баҳона қидира бошлади.

* * *

Дилшод кўксига муштлаб, хахолаб, сакраб-сакраб кулди. Шунинг баробарида аллақачон жон таслим қилган Чапдастнинг жасадини бир неча марта тепди. Сўнг устидан сакраб ўтиб, икки букилиб қолган Баханинг оч биқинига туфлисининг учи билан туширди.

— Ароқ! Ароқ опкел, тўнғиз! — дея ўқирди.

Баханинг юраги тамом бўлганди. У дағ-дағ титраётганди. Янги хожасининг гапини эшитиши билан таш-қарига югурди. Шу кетишда у қочиши, бўлиши мумкин бўлган калтаклардан омон қолиши мумкин эди. Лекин эртасига ҳам бу ерга келиши бор. Келмаган тақдирда ҳам манави махлуқ қидириб боради. Топиб олса, соғ қўймайди. У кўз очиб юмгунча бир шиша ароқ топиб келди. Қўли қалтираб, ичкиликни юзи моматалоқ бўлиб кетган, кўзи кўринмайдиган даражада шишган, лабининг икки чеккасида қон қотиб қолган, сочлари тўзғиган хўжайинига узатди.

Дилшод шу ҳолида ҳам шиша оғзини тиши билан очди. Кейин хунук ҳиринглаганча тап тортмай, Чапдастнинг жасади устига ўтирди-да, шиша оғзидан қулқуллатиб ароқ ичди.

— Сен остимдаги манави тўнғизни шаҳардан ташқарига ташлаб келсан! Лекин кўммайсан! — деди оғзини қўлининг орқаси билан артиб. — Оч итлар изғиб юрган жойга ташла, бир маза қилишсин.

Баха икки букилиб:

— Хўп бўлади, — деди.

Чапдастнинг мурдасини олиб кетганларидан кейин Дилшод сўрига чиқиб ёнбошлади-да, чапак чалди. Унинг қан-

дай қилиб тўдабошига айланганини шу атрофдаги буз-ғунчилар, йўлтўсар-у ўғрилар аллақачон эшитиб бўлганди. Шунингдек, қора тўдага елиб-югуриб хизмат қилиб юрган ошпазлар ҳам. Ҳозир улар янги хўжайиннинг қўнглини олиш, шу орқали обрў топиб, ризқ-насиба териш учун эшик ортида туришарди. Чапак овозини эшитган кабобпаз бирдан ўзини ичкарига урди. Қорнининг хўппа семизлиги чаққон ҳаракат қилишига ҳалақит берди. Бироқ у бунга эътибор ҳам бермади. Кирди-ю, иржайганча икки букилмоқчи бўлди. Аммо қорин тушмагур бунга йўл қўймади. Бундан гўёки хижолат бўлган кабобпаз иржайишдан нарига ўтолмади.

— Ёмон очқадим, дарров шашлигингни опке, кейин ўғри-муттаҳамларнинг ҳаммасини бу ёққа чақир!..

Хабар зудлик билан чайқов бозорида кимларнидир қидириб юрганлар-у, вақт алламаҳал бўлиб қолгани боис тинкаси қуриб, уйига кетмоқчи бўлганларнинг қулоғига етиб борди. Дилшод икки сих кабоб еб улгурмасидан, ҳаммаси бирин-кетин у ўтирган ҳужрага етиб келишди.

Дилшод уларнинг ҳар бирига еб қўйгудек тикилди. Қош қорая бошлаган маҳал Дилшод бу болалар билан апоқчапоқ эди. Ҳар бири истаганча ҳазиллашарди, ҳаттоки иш буюрарди. Ҳозир барининг оёғи қалтираяпти. Ахир кимсан, Чапдастдай махлуқсифатни топтаб ташлаган кимсанидан ҳам ваҳшийроқ бўлиши турган гап. Гарчи унинг бу даражада жоҳиллиги олдин сезилмаган эса-да, ҳар нарса бўлиши мумкин.

— Ҳозирдан бошлаб кимда-ким мен чизган чизикдан чиқса, онасини учқўрғондан кўрсатаман. Ҳамманг хизматини қиласан. Мабодо бош тортадиганлар бўлса, ҳозир айтсин. Ҳозирнинг ўзида мажақлаб ташлайман. Чапдастникидан баттар аҳволга соламан!

Кўча безориларининг бари боши эгилган, бирови бир нарса дейишга ботинолмасди.

— Сиз бугундан бошлаб бизнинг қиролимизсиз! — деди Баха баралла.

Барча бирдан унга қаради.

Бири «Улоқ кетди», иккинчиси «Дарров пахта қўйди», учинчиси «Пасткаш», дея хаёлидан ўтказди. Бироқ бари бир овоздан Баханнинг гапини қўллади. Шу ондаёқ ҳаммага

шайтон суви қуйиб узатилди...

Дилшод ўзида йўқ хурсанд эди. Яна ўзига ўзи қойил қолаётганди ҳам. Ахир Чапдастнинг калтакларига чидади. Унга қарши тура олди. Ҳаттоки зўравоннинг устидан кулди. Мана, қанча безори, каззобларга хўжайин бўлиб турибди. Худо бераман деса, бераверар экан.

Чапдаст қора «Жигули»да юрарди. Албатта, машина ўзиники эмас, қайсидир танишиники эди. Ҳатто у машина ҳайдашни ҳам билмасди. Кўпинча Баха ҳайдарди. Ҳозир эса унга Дилшод эга чиқди. Ўзи рулга ўтирди. Моторни ўт олдирди. Лекин бунга қаранг-ки, жойидан силжитишга юраги дов бермади. Бахани чақириб: «Уйга обориб қўй», деди. Бу пайтда тонг аста-секин ёришиб келаётганди. Бир кечада шунча иш қилди у. Бир кечада шунча бойликка эга чиқди. Энди бориб отасига гўдаяди: «Кўриб қўйинг машинани! Бунақасидан ўнтасини териб қўяман ҳали», — дейди. Лекин отасига бунақанги мақтаниш ўтмаслиги, у ҳаромдан ҳазар қилишини хаёлига ҳам келтирмасди. Қолаверса, Неъмат ака ҳозир уйида йўқ эди.

Дилшод қишлоқи болаларнинг орқасидан қувиб кетганидаёқ, хушидан кетганди.

* * *

Неъмат аканинг яна юраги безовта қилди. Уйидагилари ўтган сафаргидай типирчилаб қолишди. Кичик ўғил «Тез ёрдам»га қўнғироқ қилди. Назокат билан хотини дарвозахонага қалин кўрпа ёзишди. Кейин учовлашиб, ниҳоятда эҳтиёткорлик билан унинг устига оила бошлиғини ётқизишди қўйишди. Ҳамманинг кўзидан дув-дув ёш оқар, ҳамма бирдай изтиробда эди. Шу аҳволда тахминан ярим соатча ўтирганларидан кейин «Тез ёрдам» машинаси келди. Неъмат аканинг қўл томирига кетма-кет иккита укол қилишди. «Олиб кетамиз», — дейишди.

* * *

Дилшод «Жигули»дан тушгач, эшикни қарсиллатиб ёпди-да, Бахага:

— Тушга яқин келасан, итдай чарчаганман, — деди.

Шуни кутиб турган Баха дарров газни босди. Дилшод эснади, сўнг гандираклаб бориб, дарвоза тугмачасини босди. Кутди. Ҳеч ким чиқиб, дарвозани очмади. Очмасди ҳам. Чунки уйда ҳеч ким йўқ эди. Дилшоднинг жаҳли чиқди.

Дарвозани муштуми билан урди. Тагин жимжитлик, биров келиб, дарчани очай демайди. Бир неча соат олдин зўравон деган унвонга сазовор бўлган йигитнинг қони қайнади. Аламидан сўкинди ва аямасдан, то оёғи зирқираб қолгунча дарвозани тепди. У «Энди менга мутлақо калтак ўтмайди. Сўйган тақдирларида ҳам, ҳеч нима бўлмагандай тиржайиб туравераман», деб ўйлаган эди. Лекин дарвозани жони борича тепганидан кейин билдики, чучварани хом санабди. Оёғида шунақанги қаттиқ оғриқ турдики, чидолмай, энгашганча инграб юборди.

— Кимсан? Дилшодмисан? — деган овоз келди шу маҳал орқа томонидан.

— Бошқа ким бўлардим, овсар? — дея мин-ғирлаган йигит афтини буриштирганча қадини ростлади.

— Саҳармардондан дарвозани нимага тепасан? — деди унга яқинлашиб келган икки уй нарида яшовчи етмиш яшар бардам-бақувват Ҳаким бобо.

Унинг калта оппоқ соқоли ўзига ярашиб турарди.

— Сизга нима? Мен сиздан: «Саҳарлаб кўчада нима қип юрибсиз?» деб сўраётганим йўқ-ку, — деди зўрага кўзини очиб турган Дилшод.

— Сўра, айтаман. Масжиддан келаяпман... Менга қара, нега афт-башаранг моматалоқ бўп кетди? Тинчликми?

Дилшод безовталанди. Илгаридан шу одамни кўрса, ҳадиксирайди. Бир оғиз қаттиқ гапириб, уйига кетказиб юбораман, деб ўйлаганди. Ўхшамади. Бу чолнинг кетадиган нияти йўққа ўхшайди.

— Ҳаким ота, ҳамманинг ишига аралашавериб, жонга тегиб кетганингизни билмасангиз керак...

Ҳаким отанинг қошлари чимирилди. Дилшодга янаям яқинроқ келди:

— Сен бола илгари бунақамасдинг, ўзгариб қопсан. Қани, гапир, қаердан келаяпсан? Нега дарвозани тепаяпсан? Башарангга одам қараб бўлмайдиган бўп қопти, сабаби нима?

— Уфф... Башара ўзимники, тушундингизми, ўзимники! Моматалоқ бўладими, бўлиниб ётадими, ишингиз бўлмасин. Уй ҳам ўзимники. Хоҳласам, дарвозани тепаман, хоҳласам, устидан ошиб ўтаман. Мен сизнинг дарвозангизни тепаётганим йўқми, тамом, кетаверинг, йўлингиз-

дан қолмай.

— Ҳимм, сен ҳам анави безориларга қўшилибсан-да. Отанг ниҳоятда яхши одам. Этикдўзлиги орқасидан тирноқлаб пул топиб, сизларни боқаяпти. Ҳализамон уйлантираман, деб юрибди. Сен бўлсанг...

— Менга қаранг, Ҳаким ота, — деб бирдан чолнинг гапини бўлди Дилшод, — отам этикдўз эканлигини юзимга солаверманг. Бундан кейин ўша ишини қилмайди. Мен бунга ваъда бераман, — деб кўксига урди Дилшод. — Шундай боқиб қўяманки, тагига шунақанги машиналарни қўйиб қўяманки, ҳасаддан юрагингиз ёрилиб кетади.

Ҳаким ота кулди. Бошини сарак-сарак қилди.

— Самолёт оберсанг ҳам, дарвозани тепма, — деди кейин бирдан юзи жиддийлашиб. — Сени бу дарвозага дахлинг йўқ! Уқдингми?!

Ҳаким отанинг кўзи чақнаб кетди. Дилшод беихтиёр ортига тисарилди. Бир нималар демоқчи бўлди-ю, тили калимага келмади. Сўнг боши эгилди.

Ҳаким ота кетди. Дилшод унинг нима демоқчи бўлганини тушунолмади, қаққайганча қолаверди.

Куёш энди бош кўтараётган маҳал Ботир билан Назокат таксида келишди. Икковининг ҳам қовоқлари шишиб кетганди. Улар гўё Дилшодни кўрмагандай ёнидан ўтишди. Ботир чўнтагидан калит чиқариб, шақир-шуқур бураб, дарвоза қулфини очди.

— Қаерда юрибсан? — деб сўради унга еб қўйгудек тикилган Дилшод.

Ботир акасига шартга ўгирилди. Нимадир демоқчи бўлди. Худди шу маҳал қўли мушт бўлиб тугилди. Лекин ҳеч нима демади. Лаблари титради унинг.

— Юринг, — деди дарвозанинг кичик табақасини ичкарига итариб очаркан.

— Мен сендан сўраяпман! — деди баттар жаҳли чиққан Дилшод.

Бироқ бу сафар ҳам унинг саволи жавобсиз қолди. Опаука ичкарига кириб кетишди. Худди: «Йўқол, сен бу ернинг одами эмассан», деяётгандай, ортидан дарвозани қарсиллатиб ёпиб қўйишди. Бундан Дилшоднинг жони чиқиб кетаёзди.

— Ўлдираман! — дея вишиллади у дарвозани қарсилла-

тиб тепаркан.

Ботир билан Назокат ошхонага киришганди. Бири дарров газни ёқди. Иккинчиси картошкаларни стол устига қўйган ҳам эди, Дилшод пайдо бўлди.

— Сен бола кимга сакрадинг?! — деди у бирдан.

Ботирнинг бардоши тугади. Бирдан акасининг ёқасига ёпишди.

* * *

Уйларига келгунича Рухшонанинг қовоғи очилмади. Моҳирўй безовта эди. «Уйимиз ёқмадимикан? Ё дастурхонимиз маъкул келмадими, ё бирор нотўғри гап айтиб қўйдимми?» деб ўйлар ва бир-бирдан юмшоқ сўзлар айтиб, кўнглига йўл топишга ҳаракат қиларди. Йўқ, барибир, у ўзгармади. Ҳатто эртаси куни чошгоҳда тил учида хайрлашди. Мавзуна бўлса, Моҳирўйнинг бўйнига осилиб олди.

— Энди навбат сизларники. Ойижонимнинг шундай ўртоқлари меҳмон бўлмаса, хафа бўламиз. Моҳинаниям, албатта, оборинг, — деди хушчақчақ овозда.

Машинага ўтирганидан кейин ҳам: «Хайр, хайр!» деганча қўл силтади. Фирдавс ундан кўзини узолмасди. Худди бир умрга хайрлашаётгандай, ички бир ўкиниш бор эди унинг қалбида.

Эр-хотин, болалар талай муддат жим кетишди. Миразизнинг хаёли ўтган икки кун билан банд эди. Чунки, мана, неча йилдирки, бундай дам олмаган, роҳатланмаганди. Яна шунақанги бардамлашган эдики, беш-олти ёшга ёшарганга ўхшарди. У Рухшона томонга қараб қўйди. Энди ҳазиллашмоқ учун оғиз жуфтлаган эди ҳамки, Рухшонанинг ўзи гап бошлаб қолди.

— Ғалати бўп қолишибди, — деди у эрига қараб қўйиб.
— Фирт қишлоқилар-да.

— Энди орадан шунча йил ўтиб кетди. Мослашиш керак-да. Агар мослашмаса, қишлоқнинг одамлари олдида сув юзидаги кўпикка ўхшаб юришади. Менга ёққани, Достон билан Моҳирўй самимий одам бўп қолишибди. Гапларида, ўзини тутишларида зиғирча сохталик сезмайсан. Тўғриси, маишат қилдим. Айниқса, тоққа чиқиб, кабоб тайёрлаганимизда. Фирдавсни қаранг, хоним, бўйи-басти келишган, забардаст йигит. Насиб бўлса, ундан зўр юрист

чиқади.

— Чиққанда-чиқмаганда, сизга нима? Отаси каззоб, боласи ким бўларди?

— Рухшонахон, — деб жилмайди Миразиз, — кўнглингизни кенгроқ қилинг. Худо назар қилган бўлса, жуда катта олим бўлиб кетиши ҳам мумкин. Отасининг делосини ўрганиб чиққанман. У жинойий тўдага ўзи хоҳлаб кирмаган, мажбур қилишган.

— Лекин сиз битта-ю битта қизингизни ўша чўпоннинг ўғлига берармидингиз?

Миразизнинг қошлари чимирилди. Жаҳли чиқди. Шу боисдан ҳам индамай қўя қолди. Йўқса, оғзидан нобопроқ сўз чиқиб кетиши ҳеч гап эмасди.

— Мавзуна, — деб ортига ўтирилди Рухшона, — қизим, шу бола билан тўйиб-тўйиб гаплашиб олдингми? Сендан кутмаган эдим...

— Вой, ойи, — деди Мавзуна киприклари пирпираб, — нималар деяпсиз? Қанақа гаплашиш, шунчаки яқинларимиз деганларингга, у ёқдан-бу ёқдан бир-икки оғиз...

— Қўявер, қизим, — деди Миразиз унинг гапини бўлиб. — Ойингнинг феъли айниб қолганга ўхшайди. Бир пайтлар Моҳирўй учун ҳамма нарсага тайёр эди. Қалин дугона, сирдош эди. У энди фирт қишлоқи, ойинг бўлса, шаҳарлик. Фарқи — ер билан осмонча.

— Адаси! — деди Рухшона лаблари титраб. — У пайтлар ҳамма нарса бутунлай бошқача эди. Ҳозир замон ўзгарди. Сиз полковниксиз. Оғайнингиз чўпон. Наҳотки у билан...

— Хоним, тўхтанг, нега ҳе йўқ, бе йўқ, жанжал қилапсиз? Моҳирўй қизингни келин қиламан, дедими?!

— Дейиши керакмиди? Сизга мендан ҳам улар яқинроқми?!

— Ойи, ада, бас қилинглар! Нега мени бозорга солаяпсизлар?! — деб Мавзуна хўнграб, иккала қўли билан юзини бекитди.

Шундан кейингина эр-хотин баҳслашишни бас қилишди. Рухшонанинг ҳам кўзи намланганди. У қизи билан Фирдавс орасида нима бўлганини аниқ сизди: «Мавзунани яхши биламан. Агар суҳбатдоши ёқмаса, у қариндоши бўладими ёки катта амалдорнинг ўғли бўладими, гапни қисқа қилади-да, кетиб қолади. Фирдавс билан эса нафа-

қат суҳбатлашди, балки шунақанги яқин муносабатга киришдики, гўё севишганлардай тутди ўзини. Уйга борайлик, гаплашиш қанақа бўлишини кўрсатиб қўяман... Мен сени горкомнинг ўғлига беришни ният қилганман. Фақат бугун эмас, эртага ҳам керилиб юришни, қудам «фалончи» дейишни хоҳлайман. Сен бўлсанг, эртаси номаълум болани ёқтириб ўтирибсан. Моҳирўйнинг гўзаллиги чекчегарасиз эди, бунинг устига, у қўли узун амалдор оиласида катта бўлган экан. Лекин бориб-бориб, чўпонга — ўғрибошига эрга тегди. Мана, охири нима билан тугади? Аҳмоқ, сен ҳам унинг йўлидан бормоқчимисан ҳали?.. Аданг... Адангнинг ҳеч вақодан хабари йўқ. У маишат қилди, ароқдан калла кўтармади. Ичолмай юрганди-да, бечора. Ҳали адангниям яхшилаб адабини бераман. Яхшилаб тушунтириб қўяман», дея хаёлидан ўтказди Рухшона.

Миразизнинг юраги сиқилди. У хотинидан бунақанги гапларни сира кутмаганди. Достоннинг уйида илк маротаба меҳмон бўлган кунининг эртасига хаёлига бемаза ўйлар келганида, ўзини ўзи қанчалик ёмон кўриб кетган бўлса, ҳозир Рухшонани ҳам сира кўргиси келмаётган эди: «Ўзинг менга текка-нингда, оддийгина қиз эдинг-ку. Топганларим сени шунчалик гўдайтириб юбордим ҳали? Билсанг, менинг пулларим Достон чўпонникидай ҳалол, покиза эмас. Мен шунга маҳкумман, мажбурман. Демак, у болаларига сутдай оппоқ ризқ берапти, мен бўлсам... Йўқ, ўйламайман. Бас! Пешонада нимаики бўлса, кўраверамиз. Лекин сен дугонангдан воз кечмаслигинг, унинг ўғли ҳақида ёмон хаёлларга бормаслигинг керак эди, хотин...» У бир қўли билан машина бошқараркан, иккинчи қўли билан узалиб, бардачокни очди. Сигарет олди.

Тутуннинг бир қисми ташқарига чиқаётган бўлса-да, анчагинаси салонда қолаётганди. Илгари Миразиз бирор марта бўлсин, фар-зандлари ёнида сигарет чекмаган, бошқа бировнинг ҳам тутатишига йўл қўймаганди. Эрининг ғайри одатини кўрган Рухшона унинг қаттиқ асабийлашаётганини англади. Бироқ ҳеч нима демади. Дея олмади ҳам. Индамай кетди.

Ҳаттоки уйига етганларидан кейин ҳам кўнглидагини тўка олмади. Фақат эрини ишхонасидан чақириб қолишгач, қизини сиқувга олди. Аввал ошхонада қизининг кўз

ўнгида атайлабдан бош оғриғи дорисини ичди. Сўнг хона-сига кириб, диванга ястаниб ўтирди. Ундан кейингина Мавзунани чақирди.

— Келинг, қани, ойим қиз, — деди у Мавзунани кўриши билан кесатиб.

Мавзуна ойисидан уч қадам нарида тўхтади. Беғубор қарашларида бир олам ҳадик бор эди. Зеро, волидаси унинг кўнглида кечаётган сеҳрли туйғуларни англаб қолган, бу бевақт англаш қиз қалбини изтиробга солмоқда эди.

— Нечанчи синфда ўқишинг хотирамдан кўтарилиб қопти, бир айтиб юбор... Шу кўни-қўшнилар сўраб қолса, айтолмай, қийналиб юрмай, — деди қизига бошдан-оёқ қараб чиққан Рухшона аччиқ жилмайиб.

— Бу йил ўнинчига ўтдим, — жавоб берди Мавзуна паст овозда.

— Яхши. Демак, мактабни битиришингга ҳали роппароса бир йил бор. Аданг полковник, фалон жойнинг бошлиғи. Қўлида юзлаб одамлар ишлайди. Шундай одамнинг яккаю ёлғиз эркатоё қизи бирорта институтда ўқишни хоҳлар?..

— Ойи, нима демоқчисиз? Айтаверинг, гапни айлантирмай, жавоб беришга тайёрман, — деди икки юзи олмадай қизариб кетган Мавзуна киприкларини пирпира-тиб.

— Саволимга жавоб бермадингиз, кичик хоним...

— Ойи, нима кераги бор?

— Керак-да! Мен қизимнинг хоҳишини билишим керак.

— Ҳа, ўқийман.

— Шунақами? Мен бошқача жавоб кутгандим.

— ...

— Бугун сизни унаштириб, эртага узатсак, қозон-товоққа қоришиб юрсангиз, бола-чақа деганларидай...

— Ойи!.. — деб бақириб юборди кутилмаганда кўзидан дув-дув ёш оқизаётган Мавзуна.

— Нима ойи?! Чўпондан кўзингни ололмай қолганинг ёлғонми?! Ёнингдан кетолмай қолди-ку! Шунчалик ироданг бўшлигини онанг бўлатуриб, билмаган эканман!

Мавзуна ортига бурилди. Югуриб хонадан чиқиб кетмоқчи бўлганида, орқасидан ойиси бақирди:

— Иккала қулоғингга ҳам яхшилаб қуйиб ол! Яқин бир ой ичида сени унаштириб қўямиз. Тўйинг уч йилдан кейин бўлади. Институтнинг иккинчи курсида ўқиётганингда...

Мавзуна онасининг гаплари шу билан тугаган бўлса керак, деган хаёлда эшик томон юрди.

— Ҳали гапларимни охиригача айтганим йўқ. Асосийси қолди. Мен сени тоғу тошлар орасидаги кичкинагина қишлоқнинг кулбасига келин бўлсин, деб ул-ғайтирганим йўқ! Сени горкомнинг ўғлига берамиз!

Мавзуна бирдан онаси тарафга ўгирилди. Ҳайратдан донг қотди: «Ахир бир ҳафта бурун шу аёл эмасмиди: «Ўқишни битириб, бирон касбнинг бошини тутмагунингча эрга бермайман», деган? «Бой бор жойда — вой бор, бадавлат одамларнинг кўнглини оламан деб, елиб-югургандан кўра, оддийгина оиланинг маликаси бўлган минг марта афзал», деган гапни айтганига ҳам кўп бўлмади-ку. Нега энди бирданига бунақа ўзгариб қолади? Ахир ўзлари адам билан севишиб турмуш қуришган-ку. Наҳотки муҳаббатларининг илк ҳосилини таҳқирлашни истасалар?..»

— Нега безрайиб қолдинг? Айтадиган гапинг йўқми?

— Ҳамма нарсани ҳал қилиб, гапиришимга ҳожат қолдирмадингиз, ойижон! Ўқимишли, обрў-эътиборли оиланинг фарзанди онасининг хоҳишидан қандай чиқсин? Энди рухсат берсангиз, дилимнинг вайронлигини ошхонада пичоқ билан қириб ташласам-да, ўрнини кир совунда яхшилаб ювиб, устидан дезодорант сепсам. Токи, ҳидини биров сезмасин...

Рухшона қизи нима демоқчи бўлганига тушунмади. «Ўзимни ўзим пичоқлайман, демоқчими? Шу билан сиз ҳам, мен ҳам, бошқалар ҳам қутулади, демоқчими?» кўнглидан ўтказди у.

Мавзуна хонадан чиқди. Ошхонага бориб, пичоқни кўлига олди.

— Нима қилмоқчисан?! — бақирди Рухшона қизига унинг кўлидаги пичоқни кўриши билан капалаги учиб.

— Ойи, хавотир олманг, ўзини ўлдирадиган аҳмоқ йўқ. Фақат мен дилимни қидираяпман. Айтсангиз, топсам-да, устидаги губорларни сидириб...

— Бас қил майнавозчиликни! Мени ўзинг тенги қилсан, — жаҳл билан қизининг ёнига келган Рухшона унинг

қўлидаги пичоқни тортиб олди ва стол устига улоқтирди. — Икки қулоғинг билан ҳам яхшилаб эшитиб ол. Мени тириклайин гўрга тиқишни истасанг, хаёлингга келган ишни қил. Агар озгина бўлса ҳам ҳурмат қилсанг, чизган чизигимдан бир қарич ҳам чиқма, — деди ва ортига бури-либ, хонасига кириб кетди.

Ўша куни Миразиз ташвишли қиёфада уйига кириб келди. Келди-ю, музлаткичдан муздай пиво олиб, тик турган жойида қулқуллашиб ичди. У яқин вақт оралиғида уйига сира бунақанги кайфиятда келмаган эди. Шу боисдан Рухшона саросималанди.

— Тинчликми, адаси? — сўради охири сабри чидамай кўрқа-писа.

— Тинчликмас-да, — жавоб берди Миразиз бўшаган шишани музлаткич устига қўяркан, — бунақалардан қачон қутуламиз, билмайман. Яна қотиллик бўпти. Яна шаҳар ташқарисига ташлаб кетишибди. Тагин муштумзўрлар орасида келишмовчилик. Ростини айтсам, жонимга тегиб кетди. Бўпти, бунинг сизларга алоқаси йўқ. Менга овқатингизни аччиққина қилиб сузинг, хоним, — деб у ечиниш учун хонасига кириб кетди.

* * *

Дугонасининг хушчақчақ кайфиятда келиб, бирдан феъли айнигани Моҳирўйни ўйлантириб қўйди. Машина кетганидан кейин у бошини эгганча олма остига ёзилган кўрпача устига ўтирди. Бир муддат ўтар-ўтмас, Достон ҳам унинг ёнига келди. У хотинидан фарқли ўлароқ, зўр кайфиятда эди.

— Очиғи, — деди Достон дастурхоннинг Моҳирўйга қарама-қарши томонидаги кўрпачага ўтириб, қўлтиғининг остига ёстиқ оларкан, — неча йиллардан бери бу ерда яшаб, шунақанги оромбахш жойни макон қилганимизни билмаган эканман. Худди биринчи марта келгандай маза қилдим. Ўзиям ўн саккиз ёшимга қайтиб қолганга ўхшайман. Миразиз хўп ажойиб бола-да, одамнинг кўнглидагини топади доим. У билан сира зерикмайсан. Хаёлимда улар бугун келиб, икки соатча ўтириб кетгандай.

— Ҳа-а, — деб бошини қимирлатганча тасдиқлади Моҳирўй, — лекин шу Рухшона нимагадир сира очилмади. Келганда яхшийди. Кейин бирдан ўзгарди-қолди. Кетаёт-

ганида кўл учида, номигагина хайрлашди. Турмушимиз ёқмаганга ўхшайди.

— Йўғ-э, бирон жойи оғриб қолгандир-да. Сенга айтолмагандир. Шундай жойга келади-ю... Биласанми, бу ерга келган одамнинг хафа бўлишга ҳақи йўқ. Агар ярим давлатидан айрилган тақдиридаям... Балки, сенга шундай кўрингандир. Яхшиси, битта аччиқ чой дамла, кечадан бери ичавериб, бошнинг анча мазасини қочириб қўйибмиз.

Моҳирўй ҳовли томонга юзланди. Қизига кўзи тушди. Дарров эрининг буйруғини унга етказиб қўйди.

Кунлар бир-бирини қувиб ўтаверди. Фирдавс ҳаловатини йўқотган, кун отиши-ю қуёш ботишини интизорлик билан кутадиган одат чиқарган эди. Тунни эса фақат Мавзуна ҳақидаги ўйлари билан ўтказарди. Қизнинг жилмайиб боқишлари, гоҳ-гоҳида икки юзининг қизариши кўз олдидан кетмас, қувноқ, ширали овози эса такрор-такрор қулоғи остида янграгандай бўлаверарди. Яна ҳар оқшом у севиб қолган қизини тушида кўрарди.

Ниҳоят, ёз мавсуми поёнига етишга тайёргарлик кўра бошлади. Фирдавснинг шаҳарга бўлган интилиши икки карра ошди. Ҳали сочини эпақага келтириб келади, ҳали жомадонини очиб, ичидагиларни гилам устига сочиб, бир бошдан яна қайта кўриб чиқади-да, кейин тагин жойлайди.

— Ака, — деб қолди шундай кунларнинг бирида Моҳина, — Мавзуна опам келиб-кетганларидан кейин жуда ўзгариб кетдингиз-а?

Фирдавс синглисига юзланди. Аввал уни уришиб бермоқчийди. Моҳинанинг юзидаги табассумни кўргач, шаштидан қайтди. Ўзи ҳам илжайди.

— Нимага унақа деяпсан? — сўради гўё ўзини ҳайрон бўлган кўрсатиб.

— Улар келмасидан олдин фақат ўқишга кетаётганингизда сочларингизни тарагандингиз. Энди бўлса, ҳар куни тарайсиз, қишлоқда юрсангиз ҳам шимингиз дазмолланган. Худди Мавзуна опа келиб қолади-ю, сиз чанг-чунг бўп кетган шимда, ювилмаган сочда унга кўринишни ис-тамаётгандай, уялаётгандай бўлиб туйилаяпсиз менга.

— Туйилмасин, Моҳи, хўпми? — деди Фирдавс синг-лисининг бурнидан чимдиб қўйиб. — Илгари мен шаҳарда

яшаб кўрмагандим. Одамларнинг юриш-туришини кўрмагандим. Бордим, кўрдим. Энди...

— Алдадингиз, алдадингиз, ўқишдан келганингиздан кейин яна аввалги аҳволингизга тушгандингиз, Мавзуна опа келиб-кетганларидан кейин ўзгардингиз.

— Эй-й, жамалак соч, муштдай бошинг билан нималар деяпсан? Мен у билан ўртоқ бўлдим, — деди Фирдавс сингисини алдаган бўлиб.

Бироқ Моҳина унинг бирорта ҳам гапига ишонмаганини яхши биларди. Шунинг учун ҳам ичида қандайдир севинишга ўхшаш бир нима бор эди. Албатта, Моҳирўй ҳам ўғлидаги ўзгаришни сезмай қолмаганди. Бунинг боисини ҳам тахмин қилганди. Бундан аслида хурсанд бўлиши керак эса-да, у қувона олмаётганди. Боиси ўша Рухшонанинг бирдан ўзгариб қолгани. Унинг хавотири Фирдавснинг ўқишга кетадиган куни яқинлашгани сайин негадир кучайиб кетаётган эди. Уйга кирсаям, ўй-хаёли шунда. «Ишқилиб, у боламга бирон зиён етказиб қўймасин-да», дея ўйлагани-ўйлаган. Аслида, бунга унинг асоси ҳам йўқ эди. Тўғри, Фирдавс Мавзуна билан кўп гаплашди. Қизнинг ўзи ҳам Фирдавсни кўриши билан яйраб кетаверди. Лекин бу дегани уларнинг орасида нимадир бўлди дегани эмас... Аммо Рухсона «Қизимнинг бошини айлантираяпти», деб тушунган, агар унинг ўйлагани тўғри чиққан тақдирда ҳам, Мавзунани бериш нияти йўқ.

— Зор эмасман!

Кутилмаганда Моҳирўй хаёлидагини овоз чиқариб айтиб юборди. Ўзининг гапидан ўзи чўчиб тушди. Ён-верига қаради. Ҳартугул, ҳеч ким йўқ экан.

— Шундай боладан қизингни қизғанаяпсанми ҳали? Ақлли-ҳушли, ҳусндор, келишган йигитдан-а?.. Не-не қизлар жон-жон дейди. Ҳатто Мавзунанинг ўзиям.

— Нималар деяпсан? — деди кутилмаганда унинг ёнига келган Достон. — Ҳовлида турволиб, ўзингга ўзинг боядан бери гапираяпсан.

Моҳирўй унга ўқрайиб қаради. Шу билан дилидагини айтган бўлди. Хотинининг қилиғи Достонга ёқмаган эди, аммо азбаройи Моҳирўйнинг соғлиғини ўйлаб, ҳеч нима дея олмади. Бунинг ўрнига аччиқ жилмайди.

— Яхши ўргатдингиз, хоним, мен ҳам қўйларни боқиб

юрганимда, қўшиқ хиргойи қилиш ўрнига сизга ўхшаб ўзимга ўзим гапириб юраман. Тоғу тошлар, даралар эши-тади. Қолган-қутгани қўйларнинг насибаси, — деди кеса-тиб.

— Дадаси, — деб Моҳирўй эрига тикилиб қолди, зеро у умрида биринчи марта «дадаси» деган сўзни ишлатаётган эди. Фалати туйилди. Киприкларини пирпиратди. Достоннинг кўнглида пайдо бўлган губор эскиришга улгурмай йўқолди. Эндиги табассумида самимийлик пайдо бўлган эди. — Баъзида ўйноқи гапларингизга тушунмай қоламан, — деди маълум танаффусдан сўнг.

— Менга, — дея «болалар йўқмикан?» деган ўйда атрофига қараб олди Достон, — гапларингизнинг ҳаммаси тушунарли. Гапирмасангиз ҳам, қовоқчангизнинг билинар-билимас тундлашганидан нима демоқчилигингизни бил-воламан.

Шу билан эр-хотиннинг гаплари тўхтаб қолди. Чунки ёнларига Моҳина келганди. Охирги пайтларда ҳамма нарсаларни қизиқиш билан тинглайдиган одат чиқарган қиз келди-ю, аввал аясига, сўнгра дадасига қаради.

— Чой дамлаб қўйинг, томоғим қақраб кетди, — дея Достон кўра томонга йўналди.

Фирдавс ҳар ҳафта келиб тураман, дейишига қарамасдан, Моҳирўй ўглини йиғлаб-сиқтаб шаҳарга кузатди. Унинг кўз ёшини кўрган Достоннинг ҳам ўпкаси тўлди. Бироқ тишини тишига босиб чидади. Фирдавсни маҳкам бағрига босаркан:

— Амакингникида яша, лекин бугуннинг ўзидаёқ Миразизга ҳам учрашиб қўй, адресини биласан, ёзиб берганман, — деди.

Шу пайт Достоннинг кўзи синглисига тушди. Қизча мийиғида кулиб турарди.

Онасининг кўз ёши, қизчанинг мийиғида кулиши, отасининг сўзларини хотирасига маҳкамлаб қўйган Фирдавс сумкасини елкага илиб, йўлга тушди. У амакисининг дарвозаси ёнига келди. Қўнғироқ тугмачасини босишга иккиланиб, бир муддат ўйланиб турди. Аввалги сафар келганида, кичик табақани очган аёл хаёлида гавдаланди. Бадқовоқ, қарашлари ўткир, совуқмижоз аёл. Фирдавс билан гаплашишни истамади. Шундай муомала қилдики, умид

билан борган йигит ортига бурилиб кетди. Булардан беҳабар ота уни тагин шу ёққа жўнатаяпти.

Соч-соқоли ўсиб кетган, иккала кўзи ҳам қизарган, кўринишидан Фирдавснинг дадасига ўхшаб кетадиган, лекин юзининг сўлғинлиги, ажин босгани ёшининг анчага бориб қолганидан далолат бериб турувчи киши дарвозанинг кичик табақасини очиб, бир дақиқа елкасига сумка осган йигитга термилди.

«Дадамнинг акалари йўқ эди, шекилли. «Укам мендан икки синф пастда ўқиган», деганди. Бу одам... Балки, амакиваччаларидир ё тоғаларимикан?» хаёлидан ўтказди Фирдавс.

— Сенга ким керак? — сўради дарвозага суянган киши дўрилдоқ овозда.

Шу заҳоти Фирдавснинг юзига гуп этиб ачимсиқ, одамнинг кўнглини бузувчи ароқ ҳиди урилди.

— Мен... — деди исга зўрға чидаган йигит, — мен Фирдавсман.

Унинг рўпарасидаги киши сарғайиб кетган тишларини кўрсатиб, хунук иржайди. Сўнг:

— Достонбой акамининг эркатойиман, дегин, — деди.

— Ўғли бўламан.

— Ҳимм, ўғли. Кир уйга бўлмасам, ўғли, — дея Соҳиб эшикни кенгроқ очди.

Фирдавс ичкарига қадам қўйиши билан юзига қандайдир ғалати ҳид урилди. Бу ҳид унга танишдай эди. Қаердир дуч келганини айна дақиқада эслаёлмади.

— Акажонимиз, — деди йўл бошлаб кетаётган Соҳиб, — бизни вобше эсидан чиқариб юборган бўлса керак, деб ўйлаб юрувдим. Эсида эканмиз-да, ўзи келмасаям, боласини жўнатибди.

Фирдавс жавоб бермади. Олдида кетаётган одамни ёмон кўриб кетди. Ўқрайиб қараб қўйди.

— Сени, — гапида давом этди Соҳиб, — кичкиналингда кўргандим. Катта бола бўп кетибсан. Чоғимда адангдан ҳам ўсиб кетганга ўхшайсан.

Шундай дея Соҳиб бирдан тўхтади. Ортига ўгирилди. Унинг кўзлари айёрона боқарди. Фирдавс ҳайрон бўлганча унга тикилиб қолди.

— Менга қара, жиян. Бу амакингни бир хурсанд қил-

майсанми? — деб бурнини тортиб қўйди Соҳиб.

— Хурсанд... Қандай қилиб?

— Ҳе, бундан осони йўқ. Кўчанинг бошига борасан. Йўлнинг нарёғига ўтасан. Озиқ-овқат магазини бор. Кирасан-у, кулинг ўргилсин Водкавой Арағовдан биттасини сотволасан-да, изинга қайтасан. Олам гулистон.

Фирдавс амакисидан бундай гапни кутмаган эди. Шу боисдан нима деярини билмай, анграйиб қолди.

— Менга сумкангни бер. Келгунигча, ўзим яхшилаб закуска тайёрлаб тураман, шўр бодрингдан. Билсанг, шўр бодринг билан зўр кетади-да. Мойдай ўтади. Томоғингдан ўтаётганида, жонинг киради. Бор тезроқ, — деб Соҳиб жиянининг сумкасини қўлига олди-да, ошхона томонга кетаркан, хурсандлигидан қўшиқ куйлаб юборди.

Фирдавс бир муддат қимирламай турди. Сўнг ортига бурилди-да, амакисининг илтимосга йўғрилган буйруғини адо этиш учун кетди.

Ароқни қўлига олиб, жаҳд билан дарвозага кириб келган Фирдавс ҳовлида сигарет чекканча у ёқдан-бу ёққа бориб келаётган амакисини кўрди. Бечора шунақанги бечтоқат эдики, ҳар қадам босганида, дарвоза томонга қарарди. Фирдавсга кўзи тушганида эса шодликдан қийқариб юбораёзди.

— Бунча тез юрма! — бақирди у йигитга. — Қўлингдан тушиб кетади. Одам шунақаям бефаросат бўладими?! Силтаб олиб келаётганини қаранглар бунинг! Тўхта! Тўхта! Бошқа юрма, жойингдан қимирламай тур, ўзим, ҳа ўзим опкираман офатижонни ошхонага!

Фирдавс кулишини ҳам, йиғлашини ҳам билмай, таққа тўхтади. Икки кўзи амакисиди, киприкларини пирпиратади. Соҳиб чопқиллаганча унинг ёнига келди. Ўта эҳтиёткорлик билан шишани қўлига олди. Кўзлари чарақлаб, уни томоша қилди.

— Бунинг тиниқлигига қара, — деди ютиниб қўйиб, — зилол, зилол! Ҳа-а, туришинга туришим. Вадат!

— Амаки...

Соҳиб чўчиб тушди ва Фирдавсга қарайман деб бехосдан кўлидаги шишани ерга тушириб юборди. «Жанг» деган товуш чиқиб, идиш чил-чил синди.

— Войдод! — деб бақариб юборди Соҳиб, сўнг титра-

ганча энгашди. — Жоним, жаҳоним, нима қип қўйдим сени? Сен сингандан кўра мен синсам бўлмасмиди? Қандай кунларга қолдим? Жигардан айрилдим-ку!

У қўллари қалтираб, шиша синиқларини бир четга сураркан, ерга ёйилиб кетган суюқликка бармоғининг учгинасини теккизди. Кейин нам бўлган бармоқни оғзига солди.

— Амаки, — деди бутунлай карахтликдан эндигина чиққан Фирдавс.

Бирок у бошқа гапиролмади. Соҳиб бақриб юборди.

— Ўл амаки! Қора мозор амаки! — деди у кўзидан ёшини дув-дув оқизиб. — Номард. Бирпасгина жим турсанг бўлмасмиди? Ошхонага кириб, пиёлага қуйиб, икки қултумгина ютволсам бўлмасмиди? Ана ундан кейин нима гапинг бўлса, айтавергин эди. Эҳ, тарбия кўрмаган бола!..

— Амаки, бориб опкеламан яна, сиз кўп сиқилманг, — деди Фирдавс унга астойдил ачиниб.

Соҳиб ғалати бир чаққонлик билан ўрнидан сапчиб турди.

— Опкеласан. Ҳа-а, опкел, жиян, мен ўзим, — дея бир неча марта ютиниб олди Соҳиб, — дарвозахонада тураман. Кутволаман. Чироғим, амакингни қутқар!

Фирдавс ортига бурилди. Аламдан унинг лаблари титраб кетди. Югурганча бориб, дўкондан бирданига икки шиша ароқ сотиб олди. Дўкончи афтини бужмайтириб, унга қараркан:

— Нима бало, шишаси билан кўтарадиганлар ўтирибдими? — деди.

Фирдавс унга жавоб бермади. Изига қайтди. Эҳтиёткорлик билан дарвозанинг кичик табақасини очди. Амакиси ўзи айтганидай, кираверишдан икки қадам нарида турган экан. Фирдавсни кўрди-ю, сапчиб тушди.

— Опкелдингми, бўталоғим? — деди яйраб.

Фирдавс шишанинг биттасини ортига бекитиб, иккинчисини амакисига узатди. Соҳиб бу сафар айланиб-ўргилмади. Шишани бағрига босганча эҳтиёткорлик билан қадам ташлаб, уй тарафга кетди. Аммо зинадан кўтарилаётганида, яна битта фалокат рўй берди. Оёғи қоқилди.

— Эй-й! — дея бақриб юборган Соҳиб шишани қарсиллатиб бетонга уриб олди.

Бечоранинг жонини азроил суғуриб олгандай бўлди гўё. У қўлидаги шиша синигини улоқтириб юбориб, ерда думалаб ўкирганча йиғлай бошлади. Фирдавснинг қотиб-қотиб кулгиси келарди-ю, лекин тишини тишига босишга мажбур эди. Чунки амакиси унинг кулаётганини кўриб қолса борми, қўлига илинган нарсани унга отиб, қувиб қолиши ҳеч гап эмасди.

Тўрт-беш марта у ёқдан-бу ёққа думалаган Соҳиб, ниҳоят, тинчиб қолди. Фирдавс унинг ёнига борди. Қўлидаги шишанинг оғзини очди.

— Амаки, ўгирилинг, ўзим оғзингизга қуйиб қўяман, — деди.

— А?! Нима дединг?! — дея бирдан бошини кўтарди Соҳиб ва кўзи Фирдавснинг қўлидаги шишага тушди-ю, лаблари титраб кетди. — Ҳе-ҳе-ҳе. Яхши. Майли, менинг қўлимга берма, озгинасини ичир, — деди ётган жойида.

Бир пиёлача суюқлик ичига кетганидан кейин Соҳиб ўрнидан туриб, оёғини чалиштирганча ерга ўтириб олди.

— Бай-бай-бай. Шу десанг, жоним кирди. Ўлиб қоламанми деб ўйлаётгандим. Қани энди менга бер-чи, — деб қўлини чўзди-ю, шу заҳоти яна тортиб олиб ўшшайди. — Йў-ў-ўқ, — деди чўзиб, — яна синдириб қўяман. Яхшиси, ўзинг ошхонага опкириб, пиёлага қуй. Мен орқангдан секин бораман.

Фирдавс кулди ва «Хўп!» дегандай бошини қимирлатиб, тўзиб, ювиқсиз идишларга тўлиб кетган ошхонага кириб, бурнини жийирди. Қўлидаги шишани хона ўртасидаги стол устига қўйди. Сўнг қидириб, тозароқ пиёла топди.

Тўхтовсиз икки пиёла ароқ ичган Соҳибнинг юзи ёришди ва ликопчадаги шўр бодрингдан бирини қўлига олиб, фарч этказиб тишлади-да:

— Сен бола «Қаерга кеп қолдим? Амаким нега бунақа?» деб ўйлаётган бўлсанг керак, — деди оғзидагини чайнардан.

Уни кузатиб ўтирган Фирдавс елка қисди.

— Падар лаънати ароққа ўрганиб қолганимга кўп бўп кетди. Аввал ойимдан айрилдим. Ҳа-а, ўшанда сени кўрган-дим. Сен бизникига келувдинг. Ёш бола эдинг. Хуллас, сингил қарамай қўйди, опанинг мен билан иши йўқ. Ака тоғу

тошлар орасида юрибди. Бу ёқда ишим юришмай қолди. Икки ўғил, бир қиз ейман дейди. Уларни боқиш керак. Бошқа томондан хотиннинг жағи очиқ. Аввал бир пиёла, кейин икки пиёла. Аста-секин шишалаб ичадиган одат чиқардим. Ҳар куни уйда жанжал.

— Хотин ичаяпсан дейди, менинг қўлим ишга тушади. Охири уям чидаёлмади. Кетворди... Ароқ қуй, — деб Соҳиб сўзлашдан тўхтади. Навбатдаги пиёлани ҳам оқ қилганидан сўнг бутунлай бошқа нарсани гапиришга тушиб кетди.

— Одамлар ўзгариб кетди. Тунов куни магазинга амаллаб бир жойдан икки сўм топиб, вино олгани борсам, бермайман, дейди ит. Аввал қарзларингни тўла, дейди. Бўш келмадим, жанжаллашиб, шакар билан гуручнинг устига қўйиб сотаётганини бетига солиб, битта вино олиб чиқардим. Қуй яна.

— Амаки, балки бўлар, маст бўп қоласиз. Қолганини кейинроқ ичарсиз, — деди Фирдавс қуйинчақлик билан.

— Нима?! Ҳа-а, ҳиқ, ичмаса, ўзим сипқораман деб ўйлапсан-да, бекор айтибсан! Қарзим бор менинг. Томдидан. Оғайним бўлади. Бечора неча кундан бери бўлмаганда бир қултум топиб беради. Охири, ҳиқ, уфф, қийналиб қолди. Ўғли пул бермай қўйибди. Хотинини алдаб, нон-понга деб бир-икки сўм олади... Ҳиқ, ҳиқ...

Соҳиб бошқа гапиролмай қолди. Унинг кўзи юмилиб кетаётган эди. Фирдавс эса енгил тортди. Ухлаб қолса, ортган ароқни яшириб қўяди.

Орадан икки дақиқа ўтар-ўтмас, Соҳиб бошини стол устига қўйганча хуррак тортиб юборди. Фирдавс ўрnidан турди. Ошхонага кираверишга қўйилган сумкасини қўлига олдида, уй хоналарини бирма-бир кўриб чиқмоқчи бўлди.

У дадаси бир пайтлар яйраб-яшнаб улғайган уйнинг шип-шийдамлигини кўриб, ҳайратдан қотиб қолди. Ҳаттоки ичида қандайдир аламга ўхшаш бир нима пайдо бўлди. Йиғлагиси келди. Ва бошини ҳам қилганча ошхонага қайтиб кирди. Соҳиб ҳамон ухларди. «Одамгарчиликдан бутунлай чиқиб кетибди. Дадамга айтмасам бўлмайди. Бу аҳволда кўп яшолмасаям керак», дея кўнглидан ўтказди ва сумкасини ташлаб, ўзи ташқарига чиқди. Ва дарвоза томондан шошиб келаётган одамга кўзи тушди. Унинг ҳам

афти-башараси амакисиникидан қолишмасди. Фақат со-
қоли олинганди. У Фирдавсни кўрди-ю, таққа тўхтади.

— Сен кимсан? — дея сўради бирдан.

— Соҳиб амакимнинг жиянлари бўламан, — жавоб бер-
ди Фирдавс.

— Жиян? Ҳимм, аввал нега кўрмаганман?.. Соҳиб қани?

— Ошхонада.

— Калласи гаранг ўтиргандир-да. Келиб бирортанг юз
грамм оберайин демайсан.

— Обердим. Ичиб ухлаб қолди.

— Менгаям қолдими? — деди рухсатсиз уйга кирган
киши. Кейин қўлидаги «Портвейн» виноси эсига тушиб,
уни орқасига яширди.

— Қолмади.

— Чатоқ бўпти.

— Сиз ким бўласиз?

— Мен амакингнинг оғайнисиман. Улфати. Отим Томди.
Эй-й, Толиб.

— Бошқа пайт келинг.

— Ҳой, бола, сен менга бунақанги гапингни қилмагин.
Улфатимни кўриб кетмасам, кўнглим жойига тушмайди,
— деб Томди пиён Фирдавснинг ёнидан ўтиб, ошхона то-
монга юрди. Зина ёнидаги шиша синиқлари ёнида тўхтади.
Икки букилиб, тўкилган ароқни ҳидлади. Сўнг қаддини
росталади-да:

— Сенинг ишингми? — дея сўради.

Сўнг жавобни ҳам кутиб ўтирмай, ошхонага кириб кет-
ди. Фирдавс алаmidан ер тепди.

Орадан икки дақиқа ўтар-ўтмас, Томдининг бақиргани
эшитилди.

— Оғайнимни ўлдиришибди!!! Соҳибни бўғишибди!!! —
дея томоқ йиргарди у.

Фирдавснинг юраги увишиб, ҳовлиққанча ошхонага
югуриб борди. Амакиси у чиқаётганда, қандай ётган бўлса,
ҳозир ҳам худди шундай ётар, фақат оғзининг чеккасидан
қон сизиб чиққанди. Йигитнинг капалаги учиб, ортида
турган Томди пиёнга ўгирилиб қаради.

— Улфатим нима гуноҳ қилувди сенга?! — деди Томди
афтини буриштириб. — Нега уни ўлдирдинг?! Мелисага
бораман, умрингни қамоқда чиритаман. Шундай одамни...

Томдининг овози титраб, кўзи жиққа ёшга тўлди. Фирдавс бутунлай ҳушини йўқотаёзди. Аммо худди шу маҳал ширин тушлар кўраётган Соҳиб алланима деб гўлдиради. Томди билан Фирдавс турган жойларида қотиб қолишди. Фирдавснинг қовоғи уюлиб, башараси тундлашди. Ундаги ўзгаришни кўрган Томди беихтиёр ҳиринглашга, мўлтониликка ўтди.

— Баччағар, одамни қўрқитди-я, мен ўйлабманки... Кўринишидан... Айтиб бўладими?! Ҳозир, қуни кеча... Майли, жиян... Бўлмаса, мен бораверайин-а? Ҳали оғайним ўзига келса, кайфи тарқаса келарман...

— Қайтиб келишни хаёлингизгаям келтирманг. Кетиб тўғри қиляяпсиз, бўлмаса, ўрнингизга амаким мелиса чақиради. Чунки мен сизни уриб, ўлдириб қўяман.

Томди йигитчадан тахминан шунга ўхшаган гапни кутганди. Секин ортига бурилди-да, жуфтакни ростлади.

Ёлғиз қолган Фирдавс ташқаридаги шиша синиқларини ахлатга ташлаб келди. Кейин қўлидан келганича уйни тозалади. Бунгача Соҳибнинг кайфи тарқади. Лекин унинг боши шунақа қаттиқ оғрирдик, сал бўлмаса, ёрилиб кетадиган чоғи бор эди.

— Жиян, — деди у гандираклаб ташқарига чиқаркан, — анавинингдан қолдими? Бўлса, озгина бер. Йўқса, ҳозир ўлиб қоламан.

— Амаки, қолмади. Лекин бош оғриғини қолдиришнинг зўр йўли бор, — жавоб берди Фирдавс.

— Йўл-пўлингни қўй. Ўшандан бер, дарров отдай бўп кетаман.

— Дадам келяяпти. Сизни бу аҳволда кўрса, хафа бўлади.

— Даданг? — дея манг-лайнини тириштирди Соҳиб. — Қанақасига даданг бўлсин? Сенга ўгай у. Билсанг, дадангни ойинг йўлдан урган. Агар ўша касофат бўлмаганида, даданг шаҳарда яшаётган бўларди, мен ёлғизланиб қолмасдим. Имм, бошим ёрилиб кетай деяпти. Физиллаб магазинга бориб кел.

Фирдавснинг ич-ичидан ғазаби қайнади. У онаси ҳақида ноҳўя гапирган одамни аяб ўтирмасди.

Иккинчи синфда ўқиётганида, Норқул исмли синфдоши билан китоб талашиб уришиб қолишди. Норқулнинг

сўкингани Фирдавснинг қонини қайнатди. У бутунлай ўзини унутиб, яраланган шердай синфдошига ташланиб, тагига босиб олди-да, дуч келган жойига аямай мушт тушира кетди. Ўшанда уларни синф раҳбари зўрға ажратиб олганди. Ҳозир ҳам Фирдавснинг ич-ичидан титроқ туриб, икки ҳатлашда амакисининг ёнида пайдо бўлди ва ғайри-ихтиёрий қувват билан тўзиб кетган сочларини ғижимлаб турган Соҳибнинг башарасига мушт туширди. Амаки овоз ҳам чиқазмади. Фақат шилқ этиб Фирдавснинг оёғи остига қулади. Агар у йиқилмаганда, Фирдавс ҳали-бери тинчимас, амакисини ўласи қилиб урарди. Оёғи остида юзтубан ётган Соҳибга қараб туриб, Фирдавснинг юрагини қўрқув эгаллади. Ранги оқариб, биров кўрмадимикан, деган хаёлда шоша-пиша дарвоза тарафга кўз ташлаб олди. Сўнг амакисининг қўлтиғидан кўтариб, судраганча ошхонага олиб кирди. Жабрдийданинг лабидан қон сизиб оқмоқда эди. Фирдавс чўнтагидан даст-рўмолини олиб ҳўллади-да, қонни артди. Кейин энгашиб, Соҳибнинг кўксига қулогини босди. «Худога шукур, ўлмабди. Дарров ўзига келтириб, жуфтакни ростлайман», қўнглидан ўтказди у ва пиёлада сув келтириб, амакисининг юзига сепди. Соҳибнинг қошлари чимирилди. Лекин кўзини очмади. Фирдавс тезда яна бир пиёла сув келтириб, амакисининг юзига сепди. Бу сафар шўринг қурғур жабрдийда кўзини очди. Очди-ю, бирдан йиғлаб юборди. Йиғлаганда ҳам, айтиб-айтиб, ўксиб-ўксиб йиғлади.

— Акам сенга нон-туз берган, гўдаклигингдан опичлаб катта қилган. Уйдалигингда ўзим сени неча марталаб кўтарганман. Керак бўлса, овқатингниям едириб қўйганман. Сен бўлсанг, мени урдинг-а? Менга қўл кўтардинг-а? Розимасман. Қилган меҳнатимга розимасман. Акамга айтаман, берган тузига норози бўлади. Оқ падарга...

— Шошманг, — деб Фирдавс қўлини юқорига кўтарди-да, уни сўзлашдан тўхтатди. — Яримтангизнинг қолганини яшириб қўйибман. Агар бировга бир нима демасангиз, бераман.

Соҳиб тили билан лабини ялаб, тамшаниб қўйди. Дарров юзи ёришди. Ахир сўнгги ойлар мобайнида бунақа калтаклардан қанчасини еди. Бирма-бир эсласа, юраги ўртанади, роппа-роса ўттиз беш кун олдин қайниси уриб кет-

ди. У опаси билан бирга унинг нарсаларини йиғиштиришга келганди. Соҳиб хотининиям, қайнисиниям аямай сўқди. «Менинг уйимда сенга пишириб қўйибдими? Уйдаги ҳеч нарсага тегинмайсан, бари ўзимники, қани, битта нинани олиб кўр-чи», деб дағдаға қилди. Қайниси жаҳл отини эгарлаб келган экан, бирдан поччасини тепкилашга киришиб кетди. Соҳибнинг оғзи-бурни қора қонга тўлди. Яхшиям, хотини орага тушди. «Шу пиёниста, алкашга қўл кўтариб, қўлингни ҳаром қилма. Бунинг исқиртлигини қара, тегиниш тугул, ёнидан ўтиб кетсанг ҳам, кийимларингни ювишинг керак», деди у юз-хотир қилиб ўтирмай.

Соҳиб улар кетгандан кейин атиги ярим соатча хафа бўлиб ўтирди. Хотини бир умрга ташлаб кетганлиги учун озгина кўз ёши ҳам тўқди. Сўнг Томди икки шиша охирги навли вино кўтариб келди. Икки улфат ичишди. Устидан чекишди. Шу билан ҳаммаси жойига тушиб кетди. Ҳозир ҳам Фирдавс ичкилик тўғрисида оғиз очди-ю, Соҳиб айтётган гапини ҳам унутди. Кўзларини жавдиратиб, ялинчоқлик билан йигитчага қаради.

Фирдавс яшириб қўйган жойидан ароқни олиб, унинг қўлига тут-қазди.

Кейин сумкасини олиб, елкасига илди. Чиқиб кетаётганда, Соҳиб ароқни пиёлага қуйиш билан овора эди. Унинг кайфияти шунчалик чоғ эдики, хурсандлигидан маъносиз кўзлари чақнаб кетганди. У эшикдан чиқиб кетаётган Фирдавсга қараб ҳам қўймади.

Фирдавс тўғри ётоқхонага борди. Лекин жой олишга кеч бўлган эди. Бунинг учун аввал факультетдан рухсатнома олиши керак эди. Комендант ўша қоғозчани кўрмаса, ётоқ жой бермайди. Қуёш ботишига бир терак бўйи қолган, факультетда ҳеч ким қолмаган, айна чоғда комендант ҳам уйига кетиб бўлганди. Асқар Фирдавснинг жонига ора кирди. У икки кун олдин келган экан.

— Ошна, — деди у Фирдавс билан кўришиб бўлгач, — хонанинг ярмини сақлаб тургунча хит бўлиб кетдим. Яхшиям, учинчи қават, катта курсдагиларнинг ҳаммаси биринчи-иккинчига жойлашган. Лекин уларнинг шериклари бор экан. Биз билан бирга ўқишга кирганлардан тўрттасини қайтардим. Агар бугун ҳам келмаганингда, бошқа хонага жойлашардинг.

Асқар гапириш асносида стол устига дастурхон ёзди. Уйдан олиб келган қанд-қурс, туршак, нон ва яхна гўшти дастурхон устига қўйди. Фирдавс ҳам ўзининг сумкасини титкилаб, аяси бериб юборган егуликларни чиқарганди, Асқар уларни ошнасининг қўлидан олиб, шкафга тиқиб қўйди.

— Эртагаям кун бор, бугун ҳаммасини паққос туширсак, кейин тишимизнинг кирини сўриб кун кўрамизми?.. Шу десанг, қишлоққа борсам, ўқишга кирганимга биров ишонмайди. Эшитганлар: «Вой, одам қуриб кетгандек, манави юридическийга кирибди», дея қўлини бигиз қилади. Тўрт кундан кейин отамнинг узоқроқ битта қариндоши келди. «Акамдан қолган пулларнинг қолганини беринг», дейди. Ҳамма ҳайрон. Аям ёқасини ушлаган. «Ана, болангизнинг ўқишга ўтишига йигирма минг берибсиз. Биламан, акамизни яна бошқа яширган пуллариям бор, тўғрироғи, сиз яшириб қўйгансиз. Мендан саккиз минг қарз эди. Тириклигида ўзидан сўрагандим. Лекин пулим йўқ деб баҳона қилувди. Ўлганидан кейин болалари қийналмасин деб безовта қилмовдим. Ҳозир ўзимга зарур бўп турибди. Янга, болангизга йигирма минг берибсиз, энди бу ёғига қарзниям қайтаринг», дейди. Аямнинг кўзи жиққа ёшга тўлди. Йиглаб юбормаслик учун лабларини маҳкам тишлаб олди.

— Мен билимим билан кирдим ўқишга. Ҳеч кимга пул берганимиз йўқ, — деб аямнинг ўрнига жавоб бердим мен.

Шунда узоқ қариндошимизнинг қовоғи осилиб кетди. Менга еб юборгудек тикилди.

— Еб кетмоқчимисизлар? — деди ғазаб билан.

— Қайним, — деди аям ортиқ унинг гапларига чидолмай, — акангиз бировдан бир сўм олсаям, менга айтарди. Худо ҳаққи, қўл учиди кун кўраяпмиз. Агар тўрт-беш сўм орттирган пулимиз бўлганида, акангиз қарздор бўлмасаям, бериб юборардим.

— Янга, мени гўл ё аҳмоқ деб ҳисобласангиз, хато қиласиз. Ундан ке-йин мен бировга ҳаққини едириб қўядиганларданмасман. Берсангиз бердингиз, бўлмаса, мелисага бориб ўтирмайман. Шундай уйингизга ўт қўяман, шу билан тамом, ҳисоб-китоб тенг бўлади.

— Ёқинг! — деб бақирди аям кўзларидан ёши дув-дув

оқиб. — Кўнглингизда шу ниятингиз бўлса, ҳозир қилинг. Шу билан биз ҳам сизнинг дийдорингизни кўришдан қутуламиз.

Ошна, мен у ёғига чидаб туrolмадим. Қандай қилиб зўравонларнинг пачағини чиқарганинг эсимга тушди. Шартта ўрнимдан турдим-да, ўша — дадамнинг узоқ қариндошининг ёқасидан олиб, икки силтадим. «Ўзинг кетасанми ё ўлигингни опчиқишсинми?» дедим бақриб. Аям шу заҳоти қўлимга ёпишиб, бу билан тенг бўлма, деди. Лекин мен ўзимни босолмадим. Тиззалаб чунонам тепдимки, кўзидан ўт чиққудай бўлиб, икки букилиб қолди. Яна бир-икки марта тепмоқчийдим, аям қўймади. Бечоранинг юраги қуённикидан ҳам кичкинаёкан, қушдай учиб чиқиб кетди.

— Шу куни қишлоқдошлардан ўша кимсанинг қандай одамлигини суриштирдим. Ошна, биласизми, ким экан у? Бизнинг оилага ўхшаган суянчиғи йўқларни топаркан-да, турли баҳоналар билан пул ундиришга уриниб юаркан. Кейин раисми, бухгалтерми, тракторчими, фарқи йўқ, устидан ёзавераркан. Битта-иккитасидан...

Фирдавс Асқарнинг гапларига қулоқ солмай қўйганди. Хаёли ўз оиласига кетган, амакисини урганидан негадир кўнгли хижил тортиб турарди. «Дадам нима деркан? Ҳали менинг укамга қўл кўтарадиган бўлдингми? Аянгга қаттиқроқ гапириб юборсам, мениям саваларкансан-да, деса нима дейман?...» дея ўйлай бошлади у ва шу аснода бирдан уф тортиб юборди. Асқар сўзлашдан тўхтаб, унинг юзига термилди.

— Ўтиришмадими гапларим? — сўради бир лаҳзалик жимликдан сўнг.

— А-а, нима дедингиз? — суҳбатдошининг сўз-ларини тўла англамаган Фирдавс сергакланиб, унга тикилди.

Асқар жилмайди. Сўнг қўл силтаб:

— Айтарли гап эмас, — дея қўшиб қўйди.

Эртасига Фирдавс тўла жойлашиб, шу хонанинг ҳақиқий эгаларидан бири бўлганида, дадаси кириб келди. Фирдавс отасининг келишини мутлақо кутмаган эди.

— Билувдим, — деди унга юзида табассум зоҳир бўлган дадаси, — ўжар бола тайёр жой туриб, ётоқхонага боради, деб ўйловдим. Адашмаган эканман. Мен ҳам тўғри шу ерга келаяпман.

Фирдавсининг ранги бироз оқариб, кўзи билан ер чи-
зиб, дадасига салом берди. Достон уни бағрига босиб:
«Қани, хонангга бошла», деди. Ичкарига кириб ўтириш-
гач, Достон асосан Ас-қар билан гаплашди. У ора-чора
ўғлига луқма ташлаб қўярди. Орадан икки пиёла чой ичгу-
лик вақт ўтганидан кейин:

— Хонадошинг ёмон бола эмаскан. Одамнинг эркин
яшашига ҳеч нарса тўғри келмайди, майли, шу ерда тура-
вер. Лекин қариндош-уруғниям йўқлаб қўйиш керак. Шу-
нинг учун дарров кийин-да, пастга туш. Биргалашиб ама-
кингникига борамиз. У ёқдан Миразиз амакингникига
обориб келаман, — деди Достон ўғлига.

Фирдавсининг ичидан зил кетди. Бормаслик учун баҳона
қидирди, лекин тополмади. Сўнг ноилож отланишга маж-
бур бўлди.

— Дада, — деди Фирдавс улар серқатнов йўл ёқасига
чиққанларида, — балки бормаганингиз маъқулдир.

Достон юришдан тўхтаб, ўғлига ўгирилди.

— Нега? — сўради манглайи тиришиб.

— Амаким ўзгариб кетибди.

— Нима, бой бўлиб, одамни менсимайдиган бўптими?

— Агар шундай бўлганидаям, унчалик хафа бўлмасдим.

— Гапир.

— Сизга айтмоқчимасдим. Уфф. Хуллас, ичаверганидан
алкаш бўлиб қопти. Хотини, бола-чақалари ташлаб кетиб-
ди. Уй шип-шийдам.

Достоннинг ранги оқариб, киприклари пирпиради. Со-
ҳибнинг пиёниста бўлиши унинг етти ухлаб тушига ҳам
кирмаганиди. Шу боисдан ўғлига бир ишониб, бир ишон-
май қараб турарди. Бу гапларни бошқа биров айтганда-ку,
сираям ишонмасди-я. «Укамни ғийбат қилишга тузукроқ
баҳона топмабсан-да», дея уришиб ҳам берарди. Энди нима
десин? Ёки эшитаётган қулоқларини тешиб, ўғлининг ти-
лини суғуриб олсинми?

Унинг оёқлари бўшашди. Нафас олиши қийинлашган-
дай бўлди назарида.

— Такси тўхтат, — деди ва йўл четидаги дарахтга қўлини
тираб суянди.

Ота-бола кириб боришганда, Соҳиб ошхона ўртасида
оёқ-қўлларини икки томонга ёйиб, чалқанча ётганча хур-

рак отарди. Достоннинг қўли мушт бўлиб тугилди. Бир хали эти суягига ёпишиб кетган укасининг оч биқинига тепмоқчи ҳам бўлди. Бироқ шу заҳоти шайтонга ҳай берди. Бунинг ўрнига Соҳибнинг ёнгинасида думалаб ётган шишани қўлига олди.

— Энг сассиқ вино. Бомжга айланган алкашларгина ичади буни, — деди ўзига-ўзи гапиргандай.

Унинг кўзларидан ёш оқа бошлади ва укасининг ёнига тиз чўкиб, қалтираган қўллари билан унинг сочини силади.

— Укажон, нима қип қўйдим-а? Энди ойим билан адам гўрларида тик туришади-ку. Сен уларнинг уйини вайрон қилибсан. Нима жин урди сени, укажон? — деди уввос тортиб.

— Дада... — дея қўнгли бўшаб кетган Фирдавс ҳам унинг ёнига ўтирди.

Ана шу пайт мутлақо қутилмаганда Достон Соҳибнинг юзига қарсиллатиб шапалоқ тортиб юборди.

— Имм! Имм! — деб инқиллаган Соҳиб аранг кўзини очди.

— Тур, мараз! — бақирди Достон кўзи қонга тўлиб.

Соҳиб қуруқшаган лабини тили билан ялади ва тагин кўзини юмиб олди.

— Тур, деяпман, ҳайвон! — дея бўкириб юборди Достон. Кейин эса укасини аямай савалай кетди.

Фирдавснинг шу ердалиги Достонга қўл келди. Ҳатто бунинг учун худога шукр қилди у. Йўқса, ўзини босолмасди. Уравериб, укасини майиб қилиб қўярди.

— Дада, қўйинг, ўлдириб қўясиз! — деб ёлворди Фирдавс Достонни қучоқлаб.

— Ўлдириш ҳам кам буни. Тириклай ўтда ёқиш керак! — деб бақирарди Достон.

— Дада, ўзингизни босинг.

Достон ўғлини силтаб ташлаб, юлқиниб ташқарига чиқиб кетди. Титраётган қўлини чўнтагига тиқиб, нос шишчасини олди. Бир чимдим носвойни тилининг тагига ташлади-да, ерга ўтирганча юзини кафти билан бекитиб, йиғлашга тушди.

Ярим соатлардан сўнггина ўзига келди. Ошхонага кириб, нима бўлганига ақли етиб-етмай ўтирган Соҳибнинг

юзини яхшилаб ювиб қўйди. Бу орада Фирдавс «Тез ёрдам»га қўнғироқ қилди.

— Ака, — деб ялинди Достон «Тез ёрдам» машинасида келган врачга, — пиёнисталарни даволайдиган балнисага оборинглар.

Дўхтир шуни мўлжаллаб турган эди. Шу боисдан индамади. Бироқ Соҳиб ҳеч қаёққа бормайман деб оёқ тираб туриб олди. «Мени ўлдиришлар, кейин остонага қўмиб ташланглар. Лекин ҳеч қаёққа опкетманглар!» деб бақирарди у. Аммо унинг гапига биров қулоқ солмади. Уч эркак бир бўлиб, оёқ-қўлларини чандиб боғлашди-да, машинага ортишди.

— Сен ётоқхонангга кетавер, — деди Достон Фирдавсга икковлари қолишгач. — Мен қишлоққа қайтаман. Ҳамма нарсани саранжомлаб, эртага, узоғи билан индинга келаман. Бундан бу ёғига шаҳарда яшаймиз. Шунча одам яшаб юрибди-ку, биз ҳам бир йўлини топармиз. Аянг билан синглинг ҳам келади.

У шунчалик жиддий оҳангда гапирдики, Фирдавс ломим деёлмай қолди. Ахир унинг ҳам қишлоққа кетгиси, дадасининг кўчиб келишига ёрдам бергиси келаётганди. Чунки ўқишга ҳали бутун бошли бир ҳафта бор. Бемалол бориб келса бўлади.

Достон яна нос чекди. Сўнг хўрсиниб қўйди-да, ўғлига юзланди.

— Хозмагга бориб, қулф-калит сотиб ол, ҳеч вақоси бўлмасаям, ҳар қалай, уй. Биров бўлмагандан кейин қулфланиши керак-да, — деди.

Дўкондан қўлида қулф билан қайтган Фирдавс анча дадиллашиб қолганди. Шу боисдан дадаси дарвозани ёпиб, калитни чўнтагига солаётганда:

— Мен ҳам сиз билан кетаман. Бир ўзингизга қийин бўлади, — дея олди.

Ўғилга юзланган отанинг кўзида ёш кўринди.

— Ихтиёринг, — деди у паст, титроқ товушда.

Моҳирўй эри ўглини етаклаб келишини сира хаёлига келтирмаганди. Ота-болани кўриши билан ҳайрон бўлиб, уларга тикилиб қолди.

— Тинчликми? — сўради уларга пешвоз чиқиб.

Илгари Достон ҳар қандай шароитда ҳам хотини сиқил-

маслиги учун ўзида жилмайишга куч топа оларди. Бу сафар ожизлик қилди. Моҳирўйни кўриши билан негадир йиғлагиси келди. Уни маҳкам қучоқлаб, худди суянган тоғининг елкасига бошини қўйиб, ўкириб-ўкириб йиғлаган одамдай йиғлашни истади. Лекин униям эплаёлмади. Ўғли ва қизининг ёнида кўзидан ёш оқизолмади.

— Шаҳарга кўчамиз, йиғиштиринглар ҳамма нарсани. Фақат ҳозир ҳеч қандай савол берма, — дея олди хотинига ва уйга кириб, шоша-пиша кийимларни алмаштирди-да, қир тарафга кетди.

Ичига йиғилган ҳамма қайгуларини тоғу тошларга тўкиш учун кетганди у.

Моҳирўй эридан тузук-қуруқ гап ололмагач, Фирдавсининг оғзига термилди.

— Ая, бормасак бўлмаскан. Дадамнинг уйида яшарканмиз. Борганингиздан кейин ҳаммасини ўзингиз билвола-сиз, — деб қўя қолди Фирдавс ҳам.

Қўйлар арзон-гаровга қишлоқ одамларига сотилди. Уй қўшнига берилди. Рўзгор анжомлари эса унчалик кўп эмасди. «ЗИЛ»нинг кузови ҳатто ярим ҳам бўлмади. Шу тахлит улар тоғли қишлоқни тарк этишди...

* * *

Улар шаҳар ҳаётидан чиқиб кетишган, қишлоқда, эмин-эркин далаларда кезиб юришга одатланишганди. Кўп ўтмай, қишлоқни кўнгиллари тусаб қолди. Айниқса, Моҳина қийналди. Эшикка чиқади, уйга киради. Бир нималар қилгиси келади. Лекин ўзига мос юмуш тополмайди. Бир неча марта аяси билан дадасига шаҳар айланишни таклиф қилди, бироқ улар унашмади. «Кўни-қўшнилари чиқиб туришибди. Ҳали келмаганлари ҳам анча. Шунинг учун ҳозирча уйда бўлиб турганимиз тузук», деган баҳонани рўкач қилишди. Ваҳоланки, ён-атрофдагиларнинг ҳаммаси келиб бўлишганди. Фақат қизлардан дарак йўқ эди. Улар аканинг кўчиб келганидан ҳали беҳабар эдилар. Фирдавс бўлса, эртадан кечгача ўқишда эди. У дарслари тугаши билан кутубхонага кирар, дуч келган романни ўқийверарди. У шу йўл билан кўнглидаги ўзига ҳам нотаниш бўлган гашликдан қутулмоқчи бўларди. Бироқ сираям қутулишнинг иложи йўққа ўхшарди. Шундай кунларнинг бирида кутубхонада берилиб китоб ўқиётганида, Асқар ҳовлиққанча келиб қолди.

Унинг рангида ранг йўқ эди. Кўзлари атрофга олазарак боқарди.

— Фирдавс, иш чиқиб қолди, — деди у мутолаа билан машғул ошнасининг ёнига келиб, қулоғига шивирларкан.

Фирдавс китобдан бошини кўтарди. Савол назари билан унга қаради.

— Эсингизда бўлса, икковимиз чойхонада бир-иккитасининг бурнини ерга ишқаб кетгандик, — деди Асқар.

Фирдавс пешонасини тириштирди. Бутун ўй-хаёли ўқиш билан банд бўлганлиги сабабли тезда «бурни ерга ишқаланган»ларни эслаёлмади.

— Зўрға қочиб қутулгандик-ку!

Фирдавснинг хаёлига ўша қора кунлар лип этиб келди. Кўзларидан ўт чақнаб кетди. Буни кўрган Асқар беихтиёр ортига тисарилди. «Бургутникадай ўтқир-а кўзлари?» деган ўй ўтди кўнглидан.

— Эсладим, — деди Фирдавс лаҳзалик жимликдан сўнг.

— Ўша болалардан иккитаси факультетда ўралашиб қолишибди. Биттасининг ётоқхона атрофида юрганини деразадан кўргандим, — дея киприкларини пирпиратди Ас-қар.

— Нима қилиб юрибдидикан?

Асқар лабини буриб, елка қисди.

Фирдавс ўрнидан турди. Сўнг китобни стол устидан олиб, кутубхоначига топширди-да, Асқар билан бирга ташқарига чиқди. Муздай ҳаво гуп этиб юзига урилди. Тана-си яйради.

— Ҳов ана, — деб Ас-қар зувиллаб бир-бирини қувиб ўтаётган машиналар қатнаётган катта йўлга ишора қилди.

Фирдавс кўзини қисиб, ўша тарафга қаради. Узоқдан уларни таниб бўлмасди. Бироқ икки йигит бир қизни ўртага олиб, бир нималар деяётганини аниқ-тиниқ кўрса бўларди.

— Улар ўртага олган қиз танишимас. Ўша қизни мен сизнинг ёнингизга келаётганимда, кутубхона ҳовлисида, чинор остидаги ўриндиқда ўтирганини кўрувдим. Афтидан, у кимнидир кутаётганга ўхшарди. Жудаям чиройли қиз. Оғзимдан сувим оқиб, бошимда ташвишим борлигидан афсусланиб, ўтиб кетувдим, — дея изоҳ берди Асқар.

— Улар қизни ўраш билан овора бўлиб турганларида, секин суриб қолсак бўлади. Лекин шундай қилсак, эртага-

ям келишади... Агар бизни қидириб келишганида, қиз қанчалик чиройли бўлмасин, эътибор беришмасди. Демак, улар айна шу қизнинг дардида келишган. Сизнинг хотирангиз бўлса, сал ўтмаслашиб қопти, менга ўхшаб китоб ўқиганингизда, унча-мунча нарсани бемалол эслаб қололган бўлардингиз. Ҳозир икковининг яқинидан ўтамиз. Иккита арча бор экан, ўша арчаларнинг бу ёғидан ўтиб кетамиз. Мен яхшилаб қараб олайин. Кейин улар қизни авраш билан овора бўлиб турганларида бизга эътибор ҳам беришмайди, — деди Фирдавс қизга тегажоглик қила бошлаган йигитлардан кўз узмай.

Унинг қарори Асқарга маъқул келмади. Лекин айна чоғда ундан-да яқинроқ одами йўқ эди. Шу боис бош ирғаб, Фирдавснинг гапини тасдиқлади.

Икки ошна ёнма-ён, гўё бир-бири билан гаплашиб кетаётган одамлардай, кўзларига бало-қазодай кўринган йигитлар томон кета бошлашди.

Улар йўл бўйига яқинлашганлари сайин гоҳ йигитларнинг унисига, гоҳ бунисига ўгирилиб, қўлларини юқорига кўтариб, бир нарсаларни тушунтиришга уринаётган қиз Фирдавснинг кўзига иссиқ кўрина бошлади. Аста-секин уни таниди. У Мавзуна эди. Фирдавснинг бошидан капалаги учди. Елкаси билан Асқарни туртиб:

— Уришамиз, тайёрланинг, — деди шивирлаб.

* * *

Мавзуна онасининг гапларидан кейин ғалати кайфиятга тушиб қолди. Қалбига муштдай бир нима кириб олгану, кўксини тинмай пармалаётгандек туйиларди унга. Юраги ҳам ҳар қадамда ўзининг борлигини сездириб турар, қанча хўрсинмасин, кўнглидаги ғашлик тарқамасди. Қўниқўшнилардан тўртта ўзи тенги дугонаси бор эди. Илгари улар билан учрашиб қолса, соатлаб ажрашолмас, ахийри, укаларидан бири ёки онасининг ўзи чақириб кетарди. Чунки дугоналари билан гаплашиш унга ўзгача завқ берарди. Ҳозир эса ўша завқ йўқолди. Энди ўзини дугоналарига нисбатан анча улғайиб қолгандек ҳис этар, улар билан беш дақиқа гаплашар-гаплашмас, зерика бошларди.

У Фирдавсни қўмсар, уни кўришни истарди. Кўксини тушуниксиз қийноқли оғриқ эгаллаб олган, йигитни эслаганда, бу оғриқ ажиб бир завққа айланар, бироздан сўнг

қиз яна хомуш тортиб қоларди. У йигитни севиб қолганини ич-ичидан ҳис эта бошлади. Фирдавсни учратгунча, «Бирорта ҳам йигитни ёқтириб қолмасам керак. Эракк зоти аллақандай беўхшов ва қўпол бўлади», деган хаёлда юрарди. Агар йигитлардан битта-яримтаси муҳаббат изҳорлари битилган номаларини қўлига беришса, ғазабланиб, айна чоғда ижирғаниб, мактубни майда-майда қилиб йиртиб ташларди. Энди эса ўзининг мактуб ёзгиси, юрагидан ўтаётган туйғуларини қоғозга тушириб, Фирдавсга етказгиси келяпти.

Қиз иккилана-иккилана мактуб ҳам ёзди. Бироқ оқ қоғозга кўнглидаги ғалаённи тўла-тўкис тўкиб сололмади ва уни ҳам йиртиб ташлади. Шундан сўнг Фирдавснинг уларни кига келишини интизор бўлиб кутишдан бошқа чора топмади.

У Фирдавснинг келишига ишонарди. Чунки тоққа боришганида, адаси: «Бизникига, албатта, боргин», деб Фирдавсга қайта-қайта тайинлаганини ўз қулоғи билан эшитганди. Бироқ ундан дарак йўқ. «Балки, унинг ҳам онаси ойимга ўхшаб, Мавзуна билан учрашма, дарсларингни қил, деганмикан? — деб ўйлади қиз. — Йўқ, мен ортиқ чидолмайман. Ўқишига бораман, уни узоқдан бўлса ҳам кўриб, қайтиб келаман. Эҳтимол, шунда қалбимдаги олов тафти бироз совир».

Шундай қарорга келган қиз охирги дарсга кирмай, Фирдавснинг ўқишига борди ва йигитнинг дарсдан чиқишини кутиб, университет ҳовлисида айланиб юрди. Нечанеча талаба йигитлар қизнинг чиройига маҳлиё бўлиб гап отишди. Мавзуна уларга парво қилмади. У нигоҳлари билан Фирдавсни қидирарди. Ниҳоят, топди. Узоқдан кўриб, ёнига югуриб бормоқчи бўлди-ю, аммо... аммо ойисининг сўзларини эслаб, турган жойида таққа тўхтади. Шунда ҳам ич-ичидан «у мени кўриб қолсайди», деб умид қилди. Курсдошлари билан дарсдан чиққан Фирдавс эса ҳеч кимга эътибор бермай, кутубхонага кириб кетди.

Уч кун шу ҳол такрорланди. Тўртинчи куни Мавзуна чидаёлмади. «Келаман, кетаман. Лекин кўнглим жойига тушмайди. Бўлди, бас, шу сафар у билан, албатта, гаплашаман. Уйимизга бормагани учун ўпкалайман. Шунда маълум бўлади онасининг нима дегани», дея кўнглидан ўтказди

у. Шу хаёл билан четдаги ўриндиққа ўтиб ўтириб, Фирдавснинг кутубхонадан чиқишини кута бошлади. Кўнглига Фирдавс ҳақидаги ширин хаёллар эндигина ёпирилган маҳал қаердандир иккита шилқим пайдо бўлиб, унинг икки ёнига ўтириб олди. Бири у деди, бири бу деди. Икковининг ҳам оғзидан ароқ ҳиди анқийди. «Сенларга садқаи студентлик кетсин», дея хаёлидан ўтказган қиз бу тахлит Фирдавснинг кўзига кўринишни истамай, ўрнидан туриб кетди. Шилқимлар эса унинг ортидан изма-из таъқиб этишди. Йўл бўйига етганида, бири қўлидан ушлаб тўхтади.

— Нима истайсанлар мендан? — деди Мавзуна қовоғини уйиб. Ажабки, хўмрайиш ҳам унга ярашар эди. Шу боисдан йигитлар ҳиринглашди.

— Танишайлик, биз ёмон болалармасмиз, бу ерда ўқийдиганлардан зўрмиз, — деди улардан бири.

Шундагина Мавзуна уларнинг талаба эмас, оддий кўча безорилари эканлигини англади.

— Мен прокурорнинг қизиман. Танишаман деб қамалиб кетманглар тагин, — деди у овозини бир парда кўтариб.

— У-у-у, омад деганлари мана бунақа бўпти-да. Умримда прокурорнинг қизи билан юрмаганман. Буни қаранглар-а, прокурорнинг қизи экан, қандай зўр! Балки, мен энди прокурорга куёв бўларман? — дея ўшшайди Мавзунани тўхтатган йўлтўсар.

— Бошқа нарсани кўнглингиз тусамайдими?

— Тусайди. Лекин унга сизга эришиб бўлганимдан кейин ҳаракат қиламиз-да, жонидан, — дея яна беўхшов ҳиринглади безори.

Икки шилқим ортидан эргашганда, Мавзуна аввалига кўрққан эди. Энди бўлса, негадир сира чўчимаётганди.

— Келиб-келиб қиз болага кучларинг етаяптими? — деди у қўлини кўтариб.

— Биз uriшмоқчимасмиз. Шунчаки прокурорнинг қизини қўлга киритамиз. У ёғига ошиғимиз олчи. Хоним, сиз ҳеч нарсадан хавотир олманг. Сизга фақат менинг ишқим тушган. Демакки, яхшигина воқеанинг қаҳрамонлари фақат иккимиз бўламиз. Ҳинд фильми. Йўқ. Унақаси тўғри келмайди, яхшиси, Американики. Раз-раз, всё.

— Нима?! — деди ғазабдан кўзлари чақнаган Мавзуна. Шу асно рўпарасидаги йигитнинг юзига тарсаки тортиб

юбориш учун кўлини юқорига кўтарди ва... шошганча уларга яқинлашиб келаётган Фирдавсга кўзи тушди-ю, юраги шувиллаб кетди.

— Ойимқиз, майдалашиб кетдик. Анави ерда, — деб кизнинг сўл тарафида турган йигит қайрағоч остида турган кўкимтир «Жигули»ни кўрсатди, — машина турибди. Ўзинг бориб ўтирасанми ёки мажбурлаб оборайликми?!

— Кўлингдан келмайди, — деган овоз янгради йўлтўсарнинг орқа томонидан.

Фирдавсни кўриб, бир лаҳзагина бўшашган Мавзунанинг кўзи жикқа ёшга тўлди.

Ортига ўгирилиб, Фирдавсни кўрган зўравон совуқ тиржайди. Чунки у, аслида, айнан мана шу «қочоқ»ни излаб келганди. Аммо у Фирдавсга ҳамла қилишга улгуролмади, чунки Фирдавс унга жуда яқин келиб қолганди. У кутилмаганда муштумини ишга солди. Мувозанатини йўқотган зўравон йиқилаётиб, кўлини ерга тираб қолди-ю, Фирдавс учун яна яхшигина имконият пайдо бўлди. У яхшилаб бир тепса, тамом, безори қайтиб ўрнидан турмасди. Аммо Фирдавс кутди. Тоғлик эмасми, мардлиги тутиб кетди. Асқар эса ўзига тегишли бўлган рақиб билан ёқа йиртишга тушиб кетган эди. Улар ерда думалаб ётишар, дам уни-си, дам буниси рақибининг устига чиқиб олар ва душманининг юзига мушт тушириб қолишга ҳаракат қиларди. Фирдавс уриб ағдарган йигит амаллаб ўрнидан турган эсада, ҳали ўзига келолмаган, унинг боши айланаётган эди. Шу боисдан маст кишилардек бир ёнига оғиб кетди. Агар яна битта зарба берилса, у қайта ўрнидан туролмасди. Буни Фирдавс яхши англаб турарди. Бироқ негадир ургиси келмаётганди. Гандираклаётган душманига тикилиб, бу ёғи нима бўларкан, деб кутарди. Хаёлига келтирмаган экан, ахир жанжал шундоққина университетнинг ёнгинасида бўлаяпти-ку, бирорта домла кўриб қолса, нима бўлади? Тунни кунга улаб ўқиганлари ҳавога совурилмайдими? Йигитнинг кўнглидан шу ўтди-ю: «Қочиб керак. Эртароқ, токи бировнинг нигоҳи тушмасин», деган қарорга келди.

Аммо у хаёлидагини амалга оширишга улгурмади. Ердан чиқдим, осмондан тушдим, шундоқ ёнгинасига милиция машинаси келиб тўхтади. Фирдавс сеҳрлангандай жойида қотиб қолди.

— Қочдик! Ментлар! — деб бақирди безорилардан бири.

Асқар ва унинг рақиби эндигина ўрnidан туриб, бир-бирларини масофадан туриб тепа бошлашганди. Иккаласи ҳам «Ментлар!» деган овозни эшитишди ва жанжаллашишдан тўхтаб, бараварига йўл томонга ўгирилишди.

Милиция ходимларини кўрганда, қочиб қолишнинг ҳадисини олган йўлтўсарлар жуфтакни ростлашди. Асқар билан Фирдавс эса тинчлик посбонларининг қўлига тушишди. Улар икки жўжахўрознинг қўларини орқасига қайириб, машинага тикишди. Мавзуна ҳам улар билан бирга уловга миниб олди. Аввалига у «Тегинманглар, буларда гуноҳ йўқ», деб ялиниб кўрди. Бироқ унинг гапларига ҳеч ким эътибор бермагач, ўзини машина салонига уришдан ўзга чораси қолмади.

Бошқарма бор-йўғи бир чақирим нарида эди. Жанжал бўлган жойдан туриб, яхшилаб бақирсангиз, бошқармага бемалол эшитилади. Етиб келгунларича Мавзуна милиционерларга: «Илтимоc, қўйиб юборинглар, булар менинг тарафимни олиб жанжаллашишди. Буларда айб йўқ. Ҳамма жанжални анави безорилар бошлашди», деб кўп ялинди. Бироқ машинада савлат тўкиб ўтирган, ўзини худди катта қаҳрамонлик кўрсатган одамлардай тутаётганлардан бири — қирра бурни остига зодагонча мўйлов қўйиб олган, соқоли қиртишлаб олинган, фуқаро кийимидаги йигит унга ўгирилиб қаради-да, бардачок устига ёпиштириб қўйилган «даҳо»нинг расмига имо қилиб:

— Ана шундан нечта бор? — деб сўради мийиғида кулиб.

— Лениннинг расмиданми? — деди ҳайрон бўлган Мавзуна.

— Ҳа-а, худди шундан.

— Йўқ.

— Йўқ?! — деб қизга яна бир қараб қўйган йигит қошини учирди: — Унда отделда гаплашамиз.

Мана, ўша отдел деганларига ҳам етиб келишди. «Виллис»нинг эшиклари очилиб, йигитларни пастга туширишди ва уларни эшиги панжара билан тўсилган хонага киритиб, устидан қулфлаб қўйишди. Шундагина Мавзуна отасини эслади. «Телефонни беринглар. Бекордан-бекорга иккита йигитни қамаб қўйдинглар!» деди шовқин солиб.

Ана шундан кейингина бошқарма бошлиғи: «Майли, майда безорилик экан. Бунинг устига, арз қилувчилар ҳам йўқ. Лекин бу дегани — мутлақо кечирдим, деганимас. Мабодо яна бир марта тушиб қолишса, илтимосинг ўтмайди, қизим», деб Фирдавс билан Асқарни қўйиб юборишларини буюрди.

Мавзунанинг ичида қулгиси қистади. Бироқ ўзини босди. Бунинг ўрнига: «Раҳмат! Бошқа ҳечам бунақа қилишмайди», дея йигитлар ўрнига жавоб берди.

Бошқармадан икки шоввоз билан бирга узоқлашгач эса қотиб-қотиб кулди.

— Биру бир бўлди! — деди сўнг анграйиб турган йигитларга қараб.

— Қанақасига биру бир бўларкан? — сўради ҳайрон бўлган Фирдавс.

— Аввал сизлар мени қутқардинглар, кейин мен сизларни.

Фирдавс қизни жудаям соғинган эди. Кунини унинг хаёли билан ўтказарди. Кутубхонага кириб, китоб билан ошно бўлишининг сабабларидан биттаси ҳам, аслида, шу эди. Ҳозир рашки келди.

— Сиз бу ерда нима қилиб юрибсиз? — деди қошларини чимириб.

— Сиз ёлғончига адажонимнинг гапларини етказгани келувдим. Уйларингга борганимизда, нима деб ваъда берганингизни эсингиздан чиқазиб қўйдингизми?

— Қайси ваъда?

— Ана, эсингиздан чиқазибсиз. Шаҳарга келишим билан сизларникига бораман, керак бўлса, сизларникида яшайман дегандингиз. Адажоним сизни уйга етаклаб боришимни тайинладилар. Роса қидирдим. Тополмаганимдан кейин энди кетмоқчи бўлиб турганимда, шилқимларнинг қўлига тушдим. Аслида, яхшиям, безориларга йўлиқибман, йўқса, яна сизни тополмасдан кетарканман.

— Аввал ҳам келганмидингиз?

— Сиз нима деб ўйлагандингиз?

— Мен, — деди Асқар уларнинг гапини бўлиб, йигит билан қизга бир-бир қараркан, — сизларни нотаниш бўлса керак, деб ўйловдим. Фирдавс, — деб ошнасининг елкасига қўлини қўйиб, унга юзланди, — бунақа эмас-да энди.

Агар сизга танишлигини билганимда, анавиларни соф қўймасдим. Яна шунча биз билан бирга юрибди-ю, таниш-тирмайсиз ҳам. Менинг исмим, — дея илжайганча нигоҳини қизга қаратди у, — Асқар. Фирдавснинг курсдоши бўламан. Иккаламиз бирга ўқишга топшириб...

— Битта хонада яшаб, — деди Мавзуна унинг чўзилган гапини бўлиб, — тайёргарлик кўргансизлар. Фирдавс акам менга ҳаммасини гапириб берганлар. Тоққа борганимизда. Энди ўзимни таништирайин, менинг исмим...

— Мавзуна, — деб бу сафар қизнинг гапини Фирдавс бўлди, — бу қизнинг исми шундай. Ёшлигимиздан таниш-миз. Баъзида қулоқсизлик қилишини...

— Ошна, мен кетдим. Бу ерда абсалютна ортиқчаман. Бунинг устига, ётоқхонагача икки қадам қолди. Ўқийверганимдан пешонамнинг яғири чиқиб кетди. Бориб озгина дам олай, — деди Асқар Фирдавс билан қизнинг орасида нимадир борлигини англаб.

Мавзуна индамади. Фирдавс:

— Мен бозорга тушиб чиқишим керак. Уйдагилар бириккита нарса опкелишни тайинлашувди, — дея баҳона қилди.

— Келишдик. Бўпти, хайр, — деб Асқар Фирдавсга кўлини чўзди.

У кетгач, Фирдавс Мавзунага нима дейишини билмай, туриб қолди.

— Ўртоғингиз кетганидан кейин кўрқиб кетдингизми? — деди қиз ним табассум билан.

— Кимдан кўрқарканман?

— Мендан!

— Нега?

— Кўрқинчли-и-ма-ан! — деди қиз чўзиб.

— Тўғри. Кўрқинчли-и-сиз. Лекин сиздан куён ботир-роқ.

Мавзуна кулиб юборди.

— Шунақа қилиб тураверамизми?

— Кетдик. Аммо қаёққа?

— Билмадим. Ҳа. Бизникига борамиз. Биласизми, укаларим холамларникига кетишган. Адам билан ойим ўзларича келин-куёвларга ўхшаб ўтиришган бўлса керак. Бориб учрашувларини бузмаймизми?

- Ҳайдаворишади. Яхшиси, бизникига борайлик.
- Тоққами?
- Энди биз ҳам шаҳарликмиз.
- Эй, қанақа қилиб шаҳарлик бўп қоласизлар?
- Кўчиб келдик.
- Ҳали шунақами? Бизга бир оғиз айтмасдан...
- Ўзи яқинда келдик. Ҳали жойлашишга ям улгурганимиз йўқ, — деб ёлғон гапирди Фирдавс.
- Адамлар эшитсалар, хафа бўлади, — деди маъюсла-ниб қолган Мавзуна.
- Келаётган якшанба куни уларни уйга чақирамиз. Ҳозир бўлса, икковимиз морожнийхўрлик қиламиз. Мен куни кеча зўр битта жойни кўрдим. Мавзуна билан бирга ўтирсак бўларкан, деб кўнглимдан ўтказгандим.
- Нега мен билан? Ундан кўра, курсдош қизларнинг бирортасини оборсангиз бўларди-ку, — деди юзида ним қизариш пайдо бўлган Мавзуна.
- Бўлмайди. Бирортасиям менинг дидимга ўтирмайди. Кейин уларни оборсам, мен пулини беришим керак.
- Ҳимм, тушунарли. Агар мен билан борсангиз, музқ-аймоққа мен пул тўларканман-да.
- Мен студентман. Сиз ўқувчи. Ўқувчилар студентларга нисбатан бойроқ бўлишади. Кетдикми?
- Майли, студент. Сизни ўзим би-и-ир морожнийга тўйдирай, — дея кулди Мавзуна.
- Улар бекатда автобусни кўп кутишмади. Бири қўйиб, бири сўзлаб, бекатга етишлари билан сап-сарик «Икарус» етиб келди-да, тинка-мадори қуриган чолдай уф тортиб тўхтади. Кечки пайт бўлганлиги сабаб йўловчилар кам эди. Йигит билан қиз орқа ўриндиққа ўтириб олишди.
- Мен ташқарини томоша қилишни яхши кўраман, — деди Мавзуна.
- Бирортаси келиб, ўрнимдан турғазиб юбормаслиги учун кўзимни юми-и-иб, хаёл сури-и-иб кетиш жону дилим десам, барибир, ишонмасангиз керак.
- Ишонмайман. Чунки сиз кўринишингиздан виждонли йигитга ўхшайсиз.
- Фақат кўринишимми? — деб кулди Фирдавс.
- Ҳозирча шундай. Ичингизни кейинроқ билволаман. Ёнимдаги жой бўшлигини кўриб турибсиз. Агар ўтирма-

сангиз, бирорта йигит келиб олиб қўяди. Кейин яна мелисага тушишингизга тўғри келади, — жилмайди қиз.

— Жойни бераман. Лекин сизни ёнимга турғазволаман.

— Оёғим оғриб қолса-чи.

— Оғримайди. Шофёр тормозни босиб қолса, ушлаб қолсаммикан, йўқмикан?.. — дея Фирдавс ўйланиб қолган киши қаби пешонасини тириштирди.

— Йиқилишимни кузатиб ўтирасизми?

— Нимага энди? Ўрнингиздан туриб, кийимларингизни қоқаётганингизда, сумкангизни ушлаб туришим мумкин.

— Унда сиздан ҳамроҳ чиқмаскан. Шунинг учун сиз жой берган йигитнинг ёнидан жилмайман.

— Эй, чуқур кетманг, хоним. Агар сиз турмасангиз, ўша йигит туришга мажбур бўлади-да.

Иккаласи ҳам енгил кулишди. Бу пайтда автобус кейинги бекатга етиб, нафас ростлаш учун тўхтаган эди. Ҳашпаш дегунча салон йўловчиларга тўлди. Мавзунанинг ёнига бир кампир келиб ўтирди-ю, уларнинг суҳбати узилиб қолди. Бироқ нигоҳлари тез-тез учрашар ва улар жилмайиб қўйишарди. Шундай қарашларнинг бирида Фирдавс қизнинг безовталанаётганини сезиб қолди. Ўзининг ҳам назарида кимдир уларни кузатиб кетаётганга ўхшаётганди. Шу боисдан автобус салонининг олд тарафига назар ташлади. Эшик ёнида уч-тўрт йигит бир-бири билан гаплашиб, хахолашиб кулишар, ораларида биттаси Мавзуна тарафга кўз ташлаб қўярди. Қиз ҳам буни сезган ва безовталиги айнан мана шундан эди.

Навбатдаги бекатда тушганларга нисбатан автобусга чиққанлар кўп бўлди. Фирдавс тиқилинчда янаям орқароққа сурилиб, Мавзунадан узоқлашди. Эшик ёнидагилар эса айнан қизнинг рўпарасида туриб қолишди. «Зўр қиз эканми?» «Асал-ку», «Шунақасига уйлансанг, бир умр азобланиб ўтасан», «Қўлидан бир ушласам, армоним йўқ эди», «Танишамизми?» деган гаплар Мавзунанинг қулоғига чалинар, у деразадан ташқарига қараб олган, икки юзи қизарганди.

Фирдавс гарчи йигитларнинг гапларини эшитмаётган эса-да, улар айнан Мавзуна тўғрисида сўзлашаётганини ич-ичидан сезиб турар ва тезроқ кейинги бекат келишини

кутарди.

— Бас қилсаларингчи, — деб қолди йигитлардан бири, — бу қизни танийман. Сизларнинг қўлларинг етмайди унга.

— Энди сиз, оғайни, горкомнинг ўғли бўлсангиз. Сиздан бошқамизни конечно қўлимиздан ҳеч вақо келмайдида. Лекин-чи, оғайни, омадинг келган сенинг, — деди унинг ёнида турган ўртоғи.

«Горком» деган сўзни эшитган Мавзуна сергакланиб, беихтиёр йигитлар тарафга юзланди. Шу заҳоти нигоҳи бир нечта иржайган башараларга тушди. Дарров кўзини олиб қочди.

— Кейинги сафар, болалар, шу қизга дуч келиб қолсак, гап отамиз, ҳозир анави ишни қилишимиз керак, келаётган бекат бизники, окалар кутиб туришибди, — деди ўша дасти узун йигит.

Нотаниш йигитларнинг автобусдан тушишга тайёрланаётганларини кўрган Фирдавснинг кўнгли хотиржам тортиди. Туртиниб-суртиниб, яна Мавзунанинг яқинига келиб олди. Қиз ҳали-ҳануз деразадан кўзини узмаган эди. «Мени кўрмади, шунинг учун бу томонга қарамаяпти», деган халга борди Фирдавс.

Автобусдан тушганларидан кейин қовоғини солиб олган қиз:

— Уйга кетаман, — деб қолди кутилмаганда.

— Нега? — сўради ҳайрон бўлган Фирдавс.

— Кетгим келаяпти, тамом-вассалом, — деди ўжарлик билан Мавзуна.

— Анави болалар бирон нима дейишдимиз?

— Билмайман. Ёнимдан кетмаслигингиз керагиди, ўтиринг десам, ўзингизча ноз қилдингиз.

— Барибир, туришга мажбур бўлардим... Шундай бўлсаям, мендан ўтди, бундан бу ёғига сира ёнингиздан кетмайман.

Бу гап Мавзунанинг қулоғига севги изҳоридай эшитилиб, дили яйради. Ичида ширин энтикиш пайдо бўлди. Мийиғида жилмайиб қўйганини ўзи ҳам сезмай қолди. Унинг табассуми йигитнинг кўнглидаги хавотирни ҳайдади.

— Мен бечора бир марта морожнийга тўярканман, деб умид қилувдим, шуниям Худо кўп кўрди, — деди дадил-

ланган Фирдавс.

— Жинни, майли, юринг, — деб Мавзуна унинг қўлидан ушлаб олди.

Музқаймоқ ейиш икки соатдан кўпга чўзилди. Уларнинг бир-биридан сира ажралгиси йўқ эди. Қўйиб берса, кун ботиб, тонг отгунчаям гаплашиб ўтираверишарди. Бироқ кетмасликнинг ҳам иложи йўқ. Мавзуна билагидаги жажжигина соатига қаради.

— Войбў, соат олтига яқинлашиб қопти, ойим ўлдирадилар, — деди у бирдан қўлига сумкачасини оларкан.

— Яна озгина ўтирайлик. Ойингизга мени ўлдилинг дейман.

— Ҳазиллашмаяпман, тўғриси, тезроқ уйга боришим керак. Мен борай, — ўрнидан қўзғалди қиз.

Фирдавс ноилож кўнди ва у ҳам ўрнидан турди.

* * *

Мавзуна қўрқа-писа уйга кирди. Секин ўзининг хонасига ўтиб, шоша-пиша кийимларини алмаштирди-да, кўзини бир-икки ишқалаб қўйиб, айвон орқали ошхонага ўтди. У ойисига рўпара келишдан олдин «Қанақа баҳона ўйлаб топсам экан?» дея бош қотирар, аммо тузукроқ гап хаёлига келмасди. Лекин ошхонага бориб, ойисини учратмаганидан кейин аввалига ҳайрон бўлди, кейин ичига хурсандлик кириб, бошқа хоналарни ҳам кўриб чиқди. Уйда ҳеч ким йўқ эди.

Одатда, адаси ойда икки-уч марта ойиси билан ресторанга боради. «Ура, — хаёлидан ўтказди у, — яна кетишибди. Демак, дакки эшитишдан қутулиб қолдим. Афсус, Фирдавс акамнинг уйларининг телефон номерини олмабман. «Яхши етволдингизми?» деб сўрардим».

У музлаткични очиб, у-бу егуликларни олиб, стол устига қўйди. Сўнг чойнак остига ўт ёқди. Худди шу пайт дарвоза эшиги очилиб, машина кириб келди. «Эрта қайтишибди», кўнглидан ўтказди Мавзуна ва деразадан ташқарига қаради. «Жигули»дан аввал ойиси, кейин адаси тушди. Бир-бирларига нимадир деб кулишди. Мавзунанинг уларга ҳаваси келди. Фирдавс иккаласининг ёнма-ён юрганини кўз олдидан ўтказиб, мийиғида кулиб қўйди.

Мавзуна чой дамлаб, телевизорни ёқди-да, юмшоқ креслога ўтирди. Шу маҳал эшик очилиб:

— Мавзунахон! — деди Рухшона ичкарига қадам босаркан. — Адам билан ойим келди, деб бундоқ ҳовлига чиқиб, кутиб олмайсиз ҳам.

— Узр, ойи, — дея ўрнидан турди Мавзуна.

— Уйда дастёринг бўлгани яхши-да, — деди хотинининг орқасидан ошхонага кирган Миразиз, — чой дамлаб қўяди. Уйдаги бир пиёла чойга етмайди ҳеч нарса.

— Қачон келдинг? — дея юмшоқ диванга ўтирди Рухшона қизига қараб қўйиб.

— Анча бўлди, — деб ёлғони ошкор бўлмаслиги учун телевизорга тикилди Мавзуна.

— Қизим, чойдан қуй, — буюрди қизига Миразиз.

— Ўртоғингиз жудаям камбағал бўп кетибди, — деди пиёлага чой қуяётган Мавзунага зимдан қараб қўйган Рухшона.

— Ҳали бой бўп кетади. Энди қўй боқиб, бой бўлиш ҳам қийин-да. Мана, кўчиб келволишибди, бу ёғига ҳаракат қилса, кўп нарса топади. Ўзиям меҳнаткаш йигит. Лекин укасининг алкаш бўп қолгани чатоқ бўпти. Ничего, уям даволанганидан кейин одам бўп қолади.

Мавзуна ота-онасининг гапларидан уларнинг қаерга бориб келганларини дарров англади.

— Менга қаранг, ўртоғингизга ҳеч нима демаганмидингиз? — дея киприкларини пирпиратди Рухшона.

— Нимайди? — деб чой ҳўплади Миразиз.

— Назаримда, уларнинг қизингизда кўнгли борга ўхшайди. Шу... борди-келдини йиғиштириб қўйсакмикан? Энди кўриб-билиб, — дея Рухшона қизига яна бир бор қараб олди, — яккаю ёлғиз қизингизни шуларга бериб қўймайсиз-ку.

— Қизиқсиз-а, хоним? Ҳали улар Мавзунани сўрадию, сиз хавотирга тушдингизми?

— Бугун сўрамаса, эртага сўрайди. Ҳа-а, эсимдан чиқай дебди. Ҳимм, Мавзунахон, бориб машина багажидаги тарвузни олиб келинг, укаларингиз ҳам йўқ.

Қиз ойиси нима мақсадда уни чиқариб юбормоқчилигини яхши англаб турарди. Бироқ иш буюрилдими, бажариш керак. Йўқса, одобсизлик бўлади. Ўзи Фирдавснинг оиласи ҳақида яна битта гавғо бошланганидан жадли чиққанди.

— Горкомнинг хотини телефон қилди, — деди Рухшона қизи чиқиб кетгач, юзи ял-ял ёниб, — ўғли бугун автобусда Мавзунани кўрган экан. Уйига бориб, шу қизни эрталоқ оберинглар, деганмиш. Қизингиз бугун уйга кеч келган. Атайлабдан уни сўроққа тутмадим. Майли, яхши оиланинг боласи, бир-бирига кўникиб олгани яхши.

Миразизнинг қовоғи осилди. Бироқ ҳеч нима демасдан, телевизорга тикилди.

— Ўзимиз ўқитиб оламиз. Мактабни битиргунча унаштириб кўяйлик деб роса ялинди, — гапида давом этди Рухшона.

— Амалдор бўлса, бой бўлса, адаси бой. Ўғлимас. Мен бир-иккита шунақа амалдорларнинг боласини биламан. Ундан кўра етим минг маротаба афзал.

— Кимсан, горком. Ўғлига ёмон тарбия бермагандир?.. Айтишича, ўғли Москвада ўқиётганмиш.

— Москвада ўқиётган бўлса, ўқиш пайтида бу ерда пишириб қўйибдими?

— Министрликда практикадаймиш-да... Горком Москва билан қалин эмиш, ўғли ўқишни битириши билан Францияга ишга жўнатармиш...

Ошхона эшиги очилиб, Рухшонанинг гапи бўлиниб қолди. Тарвуз кўтариб келган Мазунанинг икки юзи қизарган, йиғламоқдан бери бўлиб турарди. Айни чоғда ойисини ёмон кўриб кетаётганди.

— Холодильникнинг ичига қўй, муздайгина бўлиб турсин, — деди унга Рухшона.

Шу маҳал ошхона эшигининг ёнидаги тумба устида турган телефон жиринглади. Мавзуна тарвузни полга қўйиб, гўшакни кўтарди-да:

— Алло, — деди.

— Вой, қизим, — деган шўх овоз келди нариги тарафдан, — ўзингизмисиз? Қандоқ яхши. Мен, София холангиз бўламан.

— Қайси София? — ҳайрон бўлиб киприкларини пирпиратди Мавзуна.

— Эй, менга бер! — деб Рухшона ўрнидан сапчиб турди ва гўшакни кўлига олиб, эрига юзланганча жилмайиб: — Горкомнинг аёллари, — деди пичирлаб.

Мавзунанинг икки юзи шолғомдай қизариб, ошхона-

дан югургилаб чиқиб кетди. Қизининг аҳволини кўрган Миразизнинг қўли мушт бўлиб тугилди. Шунга қарамай, ўша сабил қолгур горкомнинг Софияси билан гаплашаётган хотинини ноқулай аҳволга туширмаслик учунгина ўзини босиб, жим ўтирди.

Рухшона гўшакдан овози келаётган аёл билан ёнма-ён ўтиргандай, ипакдек эшилиб, юзида бир олам табассум билан мулойим товушда сўзлашарди.

— Ҳали қизимиз ёш, — дерди у. — Устига-устак, сал эркароқ ўсган. Қолаверса, бизнинг оилада ҳар бир ишни адамизнинг ўзлари ҳал қилади. У кишининг рухсатисиз уйимизга чумчуқ ҳам кирмайди.

Рухшона гапириш асносида Миразизга қараб, мамнун жилма-йиб, кўз қисиб кўйди. «Ол-а, — дея кўнглидан ўтказди Миразиз, — лоф ҳам эви билан-да. Жилувимизни олдириб кўйганимизга анча бўп кетган-ку!» Кўнглидан ўтган бу ўй Миразизнинг ўзига ўтиришмади: «Шошма, бу хоним қачондан бери ҳоқимият тепасига келиб қолди ўзи?.. Илгари... ҳа-я, илгари бирорта гапимни икки қилмас, нима десам, айтганимни киприк қоқмай бажарарди. Қўли кўксиде, «Хўп бўлади!» деб турарди. Энди эса талашиб-тортишиб бўлса ҳам ўзининг фикрини ўтказишга ҳаракат қилади. Тўғри-да, ўзим ишлаб топиб, қўшқўллаб топширган пулларни бирор зарурат юзасидан оладиган бўлсам ҳам сўроққа тутади. «Нега керак бўп қолди? Бунча кўп пул олаяпсиз?» деб минғирлайди. Мен эса унинг сўроқларига жавоб бераман. Шунда... шунда унга мутедек ҳис этаман ўзимни...» Миразиз хаёлини охирлатолмади.

— Тўғрими, адаси? — сўраб қолди Рухшона.

— Нима тўғри? — пешонасини тириштириб, саволга савол билан жавоб қайтарди Миразиз.

— Ҳеч бўлмаганда, бир йил вақт беришсин. Кейин ҳаммамиз биргалашиб ўтириб, келишиб оламиз. Қуда бўлсак, шунақа тагли, зотли...

Миразиз қўлини юқорига кўтариб, хотинини гапиришдан тўхтатди-да, қўполлик билан:

— Майнавозчиликни йиғиштиринг, хоним! Ҳамма ёқ бозор бўп кетди. Мен чарчадим. Бориб, бир-икки соат ухлаб олайин, — деб ўрнидан турди.

Рухшона қовоғини осилтириб, эрига хўмрайиб қараб

қолди.

— Кечирасиз, Софияхон, — деди сўнгра гўшакка, — қўшнилар чиқиб қолишибди. Кейинроқ гаплашамиз... Фақат сиз хафа бўлманг, майлими?.. Ўзим телефон қиламан.

У гўшакни қўйиб, ўзини юмшоқ креслога ташлади-да, эри чиқиб кетган эшикка қараб:

— Ўлсам ўламан, ўша ялангоёқлар билан қуда бўлмайман, — деди пичирлаб.

* * *

Миразиз билан Рухшона келиб кетгач, Моҳирўйнинг кўнгли ғаш тортиб қолди. У қаёққа қарамасин, нимага кўзи тушмасин, ўша жойда дугонаси пайдо бўлаётгандай, унга энсасини қотириб, кибр билан қараётгандай туйилаверарди. Агар Фирдавс ўқишдан қайтиб, Достон унга Миразиз ошнаси келганлигини, у билан анча вақт мириқиб гаплашганини айтмаганида, эҳтимол, Рухшонани унутган бўларди. Аммо эрининг оғзидан бол томиб гапиришидан унинг баттар жаҳли чиқди.

— Балки, — деди ота-боланинг суҳбатини бўлиб, — улар билан бундан бу ёғига борди-келдини йиғиштирармиз.

Ота-ўғил бараварига Моҳирўйга қарашди. Иккаласининг ҳам юзида ҳайронлик ифодаси акс этиб турарди.

— Улар жуда баландлаб кетишибди, — гапида давом этди Моҳирўй. — Рухшона икки гапининг бирида кесатишдан ортмади. Зўрға ўзимни босиб ўтирдим. Эри прокурор бўлса, нима қипти? Биз ҳам ерда қолганимиз йўқ. Мақсадлари бизнинг аҳволимизни кўриб, устимиздан кулиш бўлса, ана, етишди ўша мақсадларига.

Достон хотинининг гапига кулди.

— Овсин овсинга тош отади деган гап ҳақ экан, — деди у ўғлига қараб. — Аянг Рухшона холанг билан овсиндай бўп кетган-да. Мана, аҳволни кўриб турибсан. Бир пайтлар булар...

— Илтимос, — деб эрининг гапини бўлди Моҳирўй, — ўзимизга тенглар кўп. Уйимизга келиб-кетса, уларниям, бизниям бошимиз осмонга етади. Достон ака, шу ошнангизни энди уйга чақирманг, жуда гаплашгингиз келса, бирорта чойхона-пойхонага оборинг.

Онасининг гапларини эшитиб, Фирдавс ич-ичидан эзилди. Лекин буни на онасига, на отасига билдирди. Ин-

дамай ўрнидан туриб, ўзи учун ажратилган кунботар томондаги кўндаланг хона томонга кетди. «Аям билан Мавзунанинг ойиси келишмай қоптими, демак, менинг унга етишишим қийинлашади. Агар Мавзунага уйланиш ниятим бўлса, бой-бадавлат, амалдор бўлишим керак. Ҳозирданоқ ҳаракат қилишим керак. Мардикор ишласаммикан?.. Йўқ, буниси ярамайди. Топганим ўзимдан ортмай қолади. Студентнинг амалдорга айланиши фақат эртақлардагина бўлиши мумкин. Каллангни ишлат, Фирдавс, каллангни ишлат. Ўқишни битиргунча зўр пул топишни ўйлаб топ, ўйлаб топ, ўйлаб топ!..» У шу хаёллар билан ухлаб қолди. Тушига алламбалолар кирди. Кимдир уни қувди. Унинг қўлида машғаласи бор эди. Юзи ҳам қандайдир чўтир, ўзи оқсоқ, оғзидан тушуниксиз хириллаш эшитилади. Чап қулогидан шилимшиқ қон оқиб ётибди. Уни кўрган Фирдавс сеҳрлангандай жойида қотиб қолди. Қимирлай деса, оёқлари ўзига бўйсунмайди. Махлуқсифат одам эса борган сари яқинлашиб келаяпти. Фирдавс беихтиёр ерга энгашиди ва кутилмаганда бирдан қўлига ойболта илинди. Махлуқ тўхтаб, ҳиринглаб кулди. Шу пайт унинг кўзлари отилиб чиқиб кетди. Фирдавснинг юраги уришдан тўхтаганга ўхшарди гўё. Қўлидаги ойболта билан махлуқни бир солса, у иккига бўлиниб кетиши аниқ. Бироқ унинг бунга сира қурби етмаётган эди. Махлуқ эса унга жуда яқин келиб қолганди...

* * *

— Ит! — деди ғазаб билан Ботир. — Агар кўзимдан йўқолмасанг, қиймалаб ташлайман. Шундоғам қонимга ташна бўлиб турибман. Отамни нима аҳволга солганингни биласанми?!

У гапиргани сайин ёввойилашиб кетаётганди. Кўзларининг ичи қонга тўлди.

— Мен билан битта ота-онадан туғилганинг учунгина ўзимни босиб турибман! — дея акасига бақаришда давом этди Ботир. — Бўлмаса, аллақачон нариги дунёга жўнатиб юборардим!

Дилшод унга беписанд қараб турарди. Унинг руҳи баланд эди. Кимсан — Чапдастдай муштум-зўрнинг шўрини қуритиб келди. Бу жинқарча унинг олдида нима деган гап? Шуларни хаёлидан ўтказган кўчанинг боласига алам қилиб

кетди. «Укам бўлиб бурнимни бўшатиб қўйганмисан, аблаҳ?» дея кўнглидан ўтказди ва Ботирга хезланди. У укасининг белидан ушлаб, кўтариб отиб юбормоқчи эди. Аммо қанча чиранмасин, кучи етмади. Бунинг устига, Ботир уни янада қаттиқроқ бўғаётганлиги сабаб нафаси қайта бошлади. Агар укаси шу алпозда бўғишда давом этса, Дилшодни ўлдириб қўйиши ҳеч гап эмасди. Борган сари унинг ранги оқариб, кўзи олая бошлади.

— Қўйвор! — деди хириллаб.

Ботир эса ғазабдан ўзини тутолмасди. Шу пайт кўзида ёш билан уларга тикилиб турган Назокат:

— Бас! — дея бақариб юборди алам билан. — Бас қилинлар! Адажонимиз ўлим тўшагида ётганларида, бир-бирларинингни чалажон қилмоқчимисизлар?

Унинг гаплари Дилшодга зигирча ҳам таъсир этмаган бўлса-да, Ботирнинг юрак-юрагига бориб қадалди ва акасини қўйиб юборди.

— Уҳ! — деб юборди бирдан Дилшод сув тубидан нафаси қайтиб чиққан одамдай ва бўйнини уқалаб, алам билан четга «чирт» этказиб тупурди. Бу сафар ҳам унинг оғзидан сарғиш қон чиқди.

У Ботирга кучи етмаслигини англаганди. Шу боис ортига бурилиб, ошхонадан чиқиб, тўғри ўзининг хонасига кириб кетди. Кира-солиб симли каравотга ўзини ташлади ва орадан бирор ўн дақиқа ўтар-ўтмас, хуррак ота бошлади.

Акаси чиқиб кетгач, Ботирнинг кўзи ёшга тўлди. Бир неча марта бурнини тортиб қўйиб, ишини давом этказди. Назокат эса аввал ҳаммасини унутмоқчи бўлганди. Шу боис худди биров шошираётгандек идишларни шоша-пиша юва бошлади. Бироқ отасининг аҳволи, ака-уканинг жанжали қайтадан кўз олдига келиб, пиқиллаб йиғлай бошлади. Кўзи жиққа ёш Ботир опаси томонга ўгирилди. Иккала қўли билан юзини бекитиб олган Назокат ҳиқиллаб йиғларди. Ботир ўзини босиб туролмади ва опасига яқинлашиб, уни маҳкам кучоқлаб олди.

— Нима кунларга қолдик, укажон? — деди Назокат йиғлаш баробарида.

— Яхши бўп кетади, опа. Мана кўрасиз. Ҳали адам оёққа туриб кетадилар. Илгаригидай яхши яшаймиз, яна ҳамма-

си изига тушади, — деди Ботир опасига катта одамлардек тасалли бериб. — Фақат озгина чидайлик!

— Ишқилиб, акамга худонинг ўзи инсоф берсин-да. Адам иккинчи марта инфаркт бўлди. Кейингисини кўтаролмай-дилар. Агар акам ўзгармасалар, адам келгунларича уйдан ҳайдаб юборамиз, — деб юзини укасининг елкасига бо-сиб, кўз ёшини артди Назокат.

Овқат пишгунча опа-ука уйда бўлишди. Кейин яна касалхонага кетишди. Дилшод эса кун пешиндан оққанда уйғонди. Ётган жойида керишиб, кеча бўлиб ўтган воқеаларни бирма-бир хаёлидан ўтказди. Сўнг ўрнидан туриб, эндигина ювинганди ҳамки, дарвоза кўнғироғи жиринглади. Бориб очганди, икки қўли кўксида, Баха иржа-йиб турибди.

— Хўжайин, — деди у ялтоқланиб, — сизни олиб кетгани келувдим.

— Кутиб тур, кийимларимни алмаштириб келайин.

У ортига бурилди. Қорни роса очиққанди, шу боис аввал ошхонага кириб, егулик қидирди. Лекин тузукроқ нарса топмай, бурнини жийирди. «Бурни осмонда-ю, уйларида ейишга ҳеч бало йўқ, — кўнглидан ўтказди у, — ҳали ҳаммасига кўрсатиб қўяман. Муллажирингларни оёқларининг тагига шунақа сочиб ташлайманки, оғизлари ланг очилиб қолсин!» У мийиғида кулиб, ошхонадан чиқди.

Дарвоза ёнида Баха машинани артиш билан овора эди. У Дилшодни кўриши билан қаддини ростлаб иржайди.

— Башарам қандай? — сўради ундан Дилшод.

— Шеф, озгина яхши, лекин у ер-бу ерида кўқарган жойлари бор. Ҳечқиси йўқ, ўтиб кетади.

— Бўпти, чойхонага ҳайда.

Баха чаққонлик билан машинага ўтириб, моторни ўт олдириди. «Жигули» секин-аста ортига юра бошлади.

— Ўзгаришни ҳаммага айтдингми?

— Бўлмасам-чи. Ҳамма хурсанд бўп қолди. Ўзи охириги пайт-ларда Чапдаст ҳаддидан ошиб кетганди. Норозилар кўпайганди. Уни мажақлаб ташлаб, зўр иш қилдингиз-да, — деб ҳиринглаб кулди Баха.

Сўнг машинани йўлга ўнглаб олгач, Дилшод тарафга қараб кўйиб, гапида давом этди:

— Нормат чўлоқ одам жўнатибди. Сизни кечга ёнига

чақирибди.

— Ҳе, итдан тарқаган, қари чўлоқ, мени ким деб ўйла-
япти? Мен Чапдастга ўхшаб бировларнинг ялоғига бур-
нимни тикмайман! Мараз, керак бўлса, ўзи келсин. Ҳа-а,
яна бирорта одам келса, олдимга опкирасан. Ўзим яхши-
лаб жавоб бераман.

Баха тахминан нима бўлишини биларди. Шу боис ҳам
ич-ичидан хурсанд бўлди. Ахир Нормат чўлоқнинг Чап-
даст эмаслиги ҳаммага беш қўлдек аён-ку. У бир ҳамлада
аждар-ҳодай унча-мунча нарсани кўрдим демай ютиб юбо-
ради. Дилшод унинг олдида ким бўпти? Керак бўлса, ша-
моли билан учириб юборади. Ана ундан кейин Баханинг
куни туғади. Чунки Дилшод кетгач, йигитларга Баха лидер
бўлиб қолади. Бунинг учун яна озгина Дилшоднинг қитиқ-
патиға тегиш зарур.

— Сассиқ чолнинг шохини қайириб қўйсангиз, роса
хурсанд бўлардик. Ярамас, топганимизни пашша қон
сўргандай, сўриб опкетади, — деди хожаси томонга кўз
ташлаб қўйиб.

Дилшод унинг гапига эътибор қилмади. Чунки ўзининг
хаёли билан банд эди. У Нормат чўлоқни қандай қилиб
синдириш мумкинлиги тўғрисида ўйларди.

У кетма-кет уч кун ишрат билан шуғулланди. Шу кич-
кинагина савдо маскани билан емакхонадаги югурдакла-
ри орқали унинг чўнтагига тушаётган пуллар кўзига кам-
дай кўриниб кетаверди. Ўйлай-ўйлай, беш йигитини ёнига
чақирди. «Жувоз эски» бозорига борасанлар, чўнтак кеса-
санларми, зўравонлик қиласанларми, ошхоналар дирек-
торларининг юрагига фулғула соласанларми, нима қилсан-
глар ҳам соққа йиғасанлар. Кечгача бешаланг уч юз сўм
топиб келасан. Бўлмаса, каллангдан айриласан», деди у
дағдаға билан.

Уйига бормай қўй-ган зўравоннинг бу қилиғи ҳаддидан
ошиш эди. У ўтирган тахтга неча йиллардан бери эгалик
қилиб келган Чапдаст ҳам бундай ишдан ўзини тийганди.
Ахир Нормат чўлоқдай одамга қарши чиқиш ўлим билан
олишишдай бир нарса эди-да.

Топшириқ олган йигитларнинг кўнгилларида ҳам эъти-
роз бор эди. Бироқ бу эътирозни юзага чиқариш учун уларда
журъат етишмади. Дилшоднинг кўзидаги ғазаб уларнинг

кўнглига гулгула солиб қўйганди.

Уч кундан кейин Норматнинг одами келди. Ҳе йўқ, бе йўқ, тўғри унинг хонасига бостириб кирди. Туш вақти эди. Дилшод аввал икки пиёла ароқни устма-уст бостириб ичиб, сўнг қип-қизил қилиб роса оби-тобида қовурилган жўжа гўштини ейиш билан овора эди. Бунақа пайтда Бахадан бошқа ҳар қандай одамнинг кириб келишини у тақиқлаб қўйганди. «Аяб ўтирмайман, бирдан сўяман-у, шашлик қип ташлайман. Болаларнинг ҳаммасига шу гапимни етказиб қўй!» деган эди у Бахага. Йигитлар унинг қоидасига бўйсунгандек эдилар. Аммо манави нусха буйруғини бир тийинга олмай, кириб келиб, рўпарасида ўшшайиб турибди.

— Сен ит эмганга ким рухсат берди бу ерга киришга? — деб ўкирди Дилшод оғзидаги луқмасини чайнашдан тўхтаб.

— Ҳе, — деб афтини буриштириб, истеҳзоли кулди чақирилмаган меҳмон, — ҳали бурнингдан шимилдирифинг кетмасдан, қирол бўлиб олибсанми?!

Дилшод қўлидаги гўшт бўлагини дастурхонга ташлаб, шошилмасдан ёғли бармоғини артди. Сўнг лаган ёнида турган ошпичоқни олиб, секин ўрнидан турмоқчи бўлганди, меҳмон чўнтагига қўлини тиқиб, Америкада ишлаб чиқарилган кичкинагина қоп-қора тўппончани чиқарди.

— Олдимга туш, сен билан бошқа жойда яхшилаб ҳисобкитоб қиламиз, — деди у.

— Ўйинчоғинг билан мени қўрқитмоқчимисан?

— Мен қўрқитиб ўтирмайман. Мана бундай қиламан, — деб келгинди лаганни мўлжалга олиб, тепкини босди. Бирдан гумбурлаган овоз янграб, лаган иккига бўлинди. Баханинг ранги оқариб кетди ва орқаси билан деворга қапишиб олди. Дилшоднинг ҳам юраги орқасига тортиб кетганди. У Чапдастга қўрсатган кароматини бунга ҳам намойиш этмоқчийди-ю, аммо негадир қўрқди. Бунинг ўрнига секин туриб, қуролли бойваччанинг амрига бўйсуниб, унинг олдига тушди.

Улар ташқарига чиқишлари билан Дилшоднинг кўзи чойхона эшигининг ёнгинасида турган иккита қоп-қора «Газ 24»га тушди. «Демак, бу ярамас ёлғиз келмаган эканда. Ҳар қалай, қўрқаркан-ку», кўнглидан ўтказди у.

— Орқадаги машинага ўтир! — амр қилди Дилшоднинг ортидаги йигит.

Дилшод бурнини тортиб қўйди-да, эшиги очиқ турган машинанинг орқа ўриндиғига энгашиб кираётганида, орқа миясига қарсиллаб теккан зарбадан кейин бир марта «Иҳ!» деди-ю, ҳушидан кетди.

— Айтдим-ку, — дея мақтаниб, кўкрагини керди уни олиб келган йигит, — тош отадиган тўппонча билан ҳам сизлар «даҳшатли махлуқдан баттар» деган манави нусхани олдимга солиб келаман деб.

— Таъриф бошқайди. Бўпти, ўтир, шеф кутиб қолди, — дея жавоб берди машинани бошқараётган хўппа семиз, мўйловли барзанги.

Дилшод Нормат чўлоқнинг ҳаммомида ўзига келди. Шунда ҳам устига икки челақ муздай сув қуйганларидан кейин. Аввал қаерда ётганини билолмай, кўзини йириб очганча атрофига аланглади. Бир-биридан хунук, қаҳрли ва иржайган башараларга кўзи тушди.

— Жанобни қийнаб қўйибсизлар-ку, — деди Нормат ёнидаги йигитга қараб қўяркан, — алоҳида фойтунда олиб келишларинг керагиди. Сизлар эса азиз жонига озор бериб қўйибсизлар.

Дилшод қўли билан юзини артди, одатига кўра бурнини тортиб қўйди-да, боши лўқиллаб оғриётганлиги боис сочларини гижимлади.

— Қалайсан энди, бойвачча? — деди фав-қулодда тезликда юзига газаб ифодаси қалқ-қан Нормат.

Дилшод жавоб беролмади. Шу тобда тили калимага келмасди. Чунки кўрқув бутун танасини қамраб олганди. У Чапдастни ер тишлатган кунини эслади. Шу билан вужудини қувватлантирмоқчи бўлди. Аммо шу заҳоти биқинига Нормат чўлоқнинг одамларидан бири шунақа қаттиқ тепдики, кўзи отилиб кетай деди.

— Аввал гаплашиб олайлик, қолганига ҳали улгурамиз, — деди Нормат чўлоқ берухсат оёғини ишга солган шотирига хўмрайиб қараркан. — Сенинг фақат битта нарсанга қойил қолдим, — дея гапини давом этказди ўзига «қирол» деган лақабни қўйиб олган чўлоқ, — Чапдастни мажақлаганинга. Лекин қолган ишларга ўтириб қўйдинг. Атайлабдан кузатдим сени... Бўлмаса, болалар сени ўша куннинг ўзидаёқ еб қўйишарди. Негалигини биласанми? Билмайсан. Чунки ўша Чапдаст менинг эркатойим эди. Шунинг

учун ҳам унинг яқинига биров йўлолмасди... Итларга ташлаб кепсан, шундайми?! — деди ғазабдан ранги гезариб кетган Нормат ўшқариб. — Шундайми?! Гапир!

Унинг дағдағасидан кейин Дилшоднинг бутун аъзойи бадани қалтирашга тушди. Ўзини ночор ва нотавон ҳис этиб, атрофга олазарак боқди.

— Энди сенинг ўзингга Чапдастнинг куни рўпара бўлиб турибди, — гапида давом этди Нормат. — Отанг касалхонада экан. Иккинчи инфарктни олиб ётганини эшитдим. Бориб кўрдингми?! Мана! — Нормат кўрсаткич ва ўрта бармоқлари орасидан бошмалдоғини ўтказиб, Дилшоднинг тумшугига яқинлаштирди. Йигит қулт этказиб ютинди.

— Отасига вафо қилмаган бошқа бировга вафо қилармиди?! Бизда сотиш йўқ. Биз ҳамма нарсани ўзимиз ҳал этамиз. Лекин сен маразни ментларга бериб юбораман. Чунки сен итнинг касофатинг-га менинг йигитларим қолмаслиги керак. Битта тиррақи бузоқ бутун подани бузади, деган гап бор. Сен ярамас ўша бузоқсан!

Норматнинг ортиқ гапиришга сабри етмади. У ғазабини вужудига жамлаб, Дилшоднинг кўксига тепиб юборди. «А-а-а!» деб ўкириб юборган йигит орқасига гурсиллаб қулади. Чўлоқ афтини бужмайтириб, унинг устига тупурди, сўнг шиддат билан юриб ташқарига чиқиб, сочларини қарийб ергача осилтириб турган мажнунтол остидаги стулга ўтирди-да, неча йиллардан бери садоқат билан унга хизмат қилиб келаётган Ўрозни қўли билан имлаб ёнига чорлади. Элликка яқинлашиб, соч-лари оқариб, юзидаги ажинлари кўпайиб қолган Ўроз югуриб келди.

— Манавини ҳозироқ Чапдаст ётган жойга обориб ташланглар. Фақат тегманглар. Қолгани ўтирганларнинг ўлжаси. Оёқ-қўлини боғланглар, шунинг ўзи етади.

— Хўп, — деди Ўроз икки букилиб, сўнг ор-қаси билан юриб, унинг ёнидан узоқлашди.

Нормат стол устидаги сигаретдан бир дона олиб, лабига қистирди. Шу заҳоти йигитларидан бири гугурт чақиб тутди. Унга кўз ташлаб қўйган чўлоқ эринчоқлик билан тамакисини тутатди. Сўнг стул суянчиғига яхшилаб суяниб олди-да, ўтган умрини хотирлай бошлади.

У шу тахлит ярим соатча ўтиргач, телефонда рақам терди. Симнинг нариги учидан ўзи кутган одам гўшакни кўтар-

гач:

— Биродар, бормисиз? — деди ўшшайиб.

— Эй-й, қуёш бугун қаёқдан чиқди? Боягина эслагандим, бой ака! — деган овоз эшитилди гўшакдан.

— Биладан, қанақа элашингизни. «Ўғри, муттаҳам, шаҳардаги бузгунчиликнинг ҳаммасини шу қилади. Оёқ-қўлига кишан солиб, тиқиб ташлашимиз керак», деган ўйдан бошқаси бекор сизларга, — деди Нормат ва ҳиринглаб кулди.

— Унчаликмас, бой ака. Сахийликларингизниям гапириб турамиз, — деди чўлоқ билан гаплашаётган одам.

— Хуллас, гап бундай. Нимани гапирасан, нимани ўйлайсан, менга кизиғи йўқ. Кўнғироқ қилишимдан мақсад, шаҳар ташқарисидан топган мурдаларинг масаласида айтиб қўймоқчи эдим. Аввал ҳам уларга менинг йигитларимнинг алоқаси йўқлигини айтгандим. Биладан, барибир, ишонмайсизлар... Лекин ҳозир айбдор ўша ерда ётибди.

— Тирикми?! Бирон...

— Биродар, хафа қилаяпсиз. Бошидан бир донаям туки тўкилмаган. Бус-бутун. Бундан ке-йин йигитларимни безовта қилманглар.

— Яхши... лекин...

Нормат тарақ этказиб гўшакни жойига қўйди. У суҳбатдошининг гапларини эшитишни истамаганди. «Бошқаси гапимга ишонсаям, Миразиз деганлари ишонмайди. Илгари бир-икки марта тил топишгандай бўлгандим. Лекин охириги пайтларда унинг феълига одам тушунмайдиган бўп қолган. Демак, иззати битибди. Икки ўғли, бир қизи етим қолса нима?! Кўрсатган каромати учун жазосини олиши керак!» дея кўнглидан ўтказиб, совуқ тиржайди у.

Дилшод қўлга тушди. Нормат чўлоқ айтганидай, унинг бошидан бир туки ҳам тўкилмаган бўлса-да, бироқ баданининг бир-икки жойи кўкарганди. Кўзлари олазарақ боқар, бутун вужудини қамраб олган кўрқув ўрнини аста-секин газаб эгаллаб бораётганди. Қўлига кишан солиб, олиб кетишаётганда, Дилшоднинг кўнглига: «Энди кўрқмасам ҳам бўлади, милиционерлар ҳеч қачон ўлдириб қўйишмайди», деган ўй келди-ю, юзига истеҳзоли табассум югурди.

— Мени, — деди у биринчи куни иржайиб, — ҳеч ким

йўқ камерага тиқиб ташланглар. Бировни кўрмайин.

— Орзунга эришасан. Лекин унгача ҳали кўп нарсалар учун жавоб беришингга тўғри келади, герой, — деди елкасида иккита юлдузчаси бўлган терговчи.

— Давай, сўранг. Мен унақа эзилиб ўтирадиганлар хилданмасман. Барини шартга бўйнимга оламан. Масалан, Чапдастни ўлдирганим рост. Баханинг башарасини буздим. Одамларнинг пулини зўравонлик билан тортиб олдим. Хуллас, ашаддий жиноятчиман. Агар обшийга қамасангиз, яна битта-иккитасининг бошига етишим мумкин, шунинг учун бир ўзимни битта хонага қамаб қўйинг.

Унинг гапларини сабр билан эшитиб ўтирган терговчи навбатчини чақирди.

— Камерага тиқиб қўйинг, мияси жойига келсин, — деди у тортмасидан сигарет олиб, лабига қистираркан. Сўнг манглайини тириштириб, хаёлга чўмди.

Миразиз унинг хонасига кириб келганда, терговчи тамакисини чекиб бўлиб, ортганини кулдонга эзаётганди. Терговчи уни кўриши билан беихтиёр ўрнидан туриб, шапкасини шоша-пиша кийишга тутинди. Полковник қўли билан унга ўтириш ишорасини қилди. Сўнг ўзи ҳам унинг рўпарасидан ҳорғин жой олди. Терговчи узатган бир пиёла чойни ичмасдан, стол устига қўйди-да:

— Бегуноҳлигини исботламоқчи бўляптими? — дея сўради.

— Қаёқда, ўртоқ полковник, сўрамасимдан аввал ҳаммасини бўйнига олди. Яна алоҳида камерага тиқиб қўйишимизни талаб қиляпти, — жавоб берди терговчи.

— Шунақами? — деди Миразиз терговчига синчков тикилиб. — Демак, бу ерда бир гап бор. Кимдир унга: «Шунақа дейсан, ҳаммасини бўйнингга оласан», деб мажбур қилган бўлиши ҳам мумкин. Бу ишга юзаки қарамай, чуқурроқ бориш керак. Илдизини топиш керак, — Миразиз столни бир маромда чертиб, озроқ ўйлашиб ўтирди-да, терговчига қаради: — Сен, салом-алик деган ўтни биласанми?

— Йўқ, — бош чайқади терговчи. — Мен шахарликман...

— Мен ҳам шахарликман, — деб унинг гапини бўлди Миразиз, — лекин биламан. Ўзи бирор икки қарич ўсади. Бугун юлиб ташласанг, эртага эрталаб «ассалому алайкум»

дегандек ўсиб чиқаверади. Қачонки илдизини ковлаб олиб, ёқиб ташласангина қутуласан. Буларнинг ҳам ўша ёввойи ўтдан фарқи йўқ.

— Ҳимм... — полковникнинг гапини маъқуллаб, бош ирғади терговчи.

— Анави йигитни икки кун сўроққа чақирма. Ўз ҳолига қўй. Ана ундан кейин ўзини тутишига, нималар дейишига диққат қил. Гапни қанақа оҳангда гапиришим эътиборингдан четда қолмасин.

Икки кундан кейин сўроққа тутилган Дилшод яна ўша гаплардан нарисига ўтмади.

— Чапдастни мен ўлдириб, шаҳар ташқарисига ташлаб келганман, — деди у. Аммо бу сафар Баханинг исми у ёқда турсин, чойхоначининг номини ҳам тилга олмади. — Кўчада қоронғида, ҳеч ким йўқлигида ортидан пойлаб бориб, бошига бутилка билан урдим. Йиқилди. Кейин тўрт-беш марта уриб, бутунлай тинчитиб қўя қолдим. Машина ўғирладим: «Москвич», ранги олачипор. Шунинг багажига ордим. Мақсадим унинг ўрнига ўтириш эди. Лекин бунинг учун аввал бошқа жойда ўтириб келишим керак экан, — деб гапини тамомлади.

Терговчи эшитганларини Миразизга етказди.

— Бўпти, ҳамма нарсани ўзи қилган бўлса. Битта қотиллик ва яна ўғрилик, ҳа, талончилик ҳам бор дединг-а фаолиятида? Яхши, ишини судга ошир. Умри қамоқда ўтади. Лекин ёшгина бола... Ортидан одам қўйишни эсингдан чиқазма, — деб кўрсатма берди полковник.

* * *

Дилшод қамалиб кетгандан сўнг Чапдастнинг ўрнига Баха ўтирди. Нормат чўлоқнинг хоҳиши шундай бўлди. Шахсан унинг ўзи чойхонага келиб, ўғриларни йиғди-да, Бахани бош қилиб тайинлаб кетди.

«Калламга гап йўқ. Нимаики хоҳласам, ими-жимиди ҳал қиламан. Чапдаст ким эди? Дилшод-чи? Икковиям ҳовлиқма, босар-тусарини билмайдиган, фақат билагига ишонадиган болалар эди. Озгина ақлимни ишлатиб, икковиниям орадан суриб ташладим. Тўғри, Чапдастга қарши ҳеч нима қилмадим. Умуман олганда, бирон нима қилиш ниятим ҳам йўқ эди. Эй, Бахабек, пешонанг ярқираган экан», кўнглидан ўтказди у Нормат чўлоқни кузатиб, изига қай-

таётганда.

Шу куни чойхонада ҳамтовоқларига базм уюштириб берди. Эртасига эса Чапдастнинг битмай қолган ишини охирлатиб қўйишни, яъни ўшанда чойхонадан қочиб кетишга улгурган иккита қишлоқи йигитни тутиб, таъзири-ни беришни кўнглига тугди. Йигитлардан иккитасини улар яшаши мумкин бўлган ётоқхоналар томонга жўнатди. Учинчи куни янгилик топилди. Бироқ янгилик шунчалик ёмон эдики, бундан кўра бўлмагани минг марта афзал эди. «Прокурорнинг қизи, мелисалар... Ҳозирдан ишқалга бош тиқмаганим маъкул, улар мени эмас, Чапдаст билан Дилшодни тушириб кетишди. Шундай экан, қасд қилмасам ҳам бўлаверади», дея хаёлидан ўтказди Баха.

* * *

Фирдавс чўчиб уйғониб кетди. Кафтнинг орқаси билан кўзини ишқалаб, пешонасининг терини артди ва чуқур нафас олиб, ўрнидан турди-да, ҳовлига чиқди.

Анча вақтгача тушида кўрганларини унутолмай юрди. Кейин эсидан чиқди.

Унинг ўқишлари яна бир зайлда кета бошлади. Одатига кўра дарсдан сўнг кутубхонага киради. Бир кун олдин ўқиш учун олган китобини очиб, келган жойидан мутолаага берилади. Вақт ўтганини сезмай қолади. Кутубхоначининг иш вақти тугаб, унинг ёнига келади ва ўқишга муккасидан кетган йигитни безовта қилгиси келмай, бироз кутади. Йигит ҳали-бери туришни хаёлига келтирмаётганини кўриб: «Қолганини эртага ўқирсиз, олиб кетсангиз ҳам майли, фақат эртага қайтариб беришни эсингиздан чиқазмасангиз бўлгани», дейди. Фирдавс бошини кўтаради. Унинг кўзлари қизариб кетган бўлади. Кутубхоначини туман ичида кўради. Бир муддат жимликдан сўнг:

— Нима дедингиз? — деб сўрайди қиздан.

Қиз жилмаяди. Кейин гапини такрорлайди.

— Узр, — дейди Фирдавс ва китобни қўлтиқлаб ўрнидан туради, — раҳмат, зўр роман экан, маза қилиб ўқийдиган бўлдим.

— Йўқ, энди китобни бермайман, кўзингиз қизариб кетибди. Кўзга ичингиз ачисин, эртагача дам олсин бечора, — дея жилмаяди қиз.

— Оббо, айтаверарканам, қайтаверарканам-да, а? Бир

ҳисобда шунисиям яхши. Эртани кутаман. Бир хил пайтларда кутиш ҳам лаззатли бўларкан, — деб Фирдавс китобни кутубхоначининг қўлига тутқазиб, эшик томонга юради.

Орадан роппа-роса бир ой ўтганидан сўнг, дарс тугаб, кутубхонага кетишни мўлжаллаб турган Фирдавснинг елкасига Асқар қўлини ташлади.

— Ошна, китоб ўқиш жонингизга тегиб кетмадими? Эртадан кечгача оқ қоғозга термилиб ўтириш одамнинг тинкасини қуришиб юборади-ку. Ундан кўра, битта жойга борамиз. Зўр жой, маза қиласиз.

Фирдавс пешонасини тириштириб, Асқарга кўз ташлади.

— Қаерда экан ўша зўр жой? — деди.

— Борганда кўрасиз, юраверинг, — деб унинг қўлидан етаклади Асқар.

Автобусда бир нечта бекат юрилганидан кейин аввал Асқар, унинг ортидан Фирдавс тушди.

— Мактабда нима қиламиз? — сўради Фирдавс чор-атрофда ундан каттароқ бинони кўрмагач.

Асқар илжайди.

— Юраверинг, кўрасиз.

Улар мактаб спорт залига киришди. У ерда бир одам оёқларини чалиштириб, чордона қуриб ўтириб олган, қўлларини икки тиззаси устига қўйиб, кўзини юмганча пичирларди. Асқар Фирдавсга юзланиб, кўрсаткич бармоғини лабига қўйганча, эшитилар-эшитилмас «Тисс!» деди. Фирдавс «тушундим», дегандек бош ирғади.

Оппоқ кийимдаги одам бирор йигирма дақиқа кўзини очмади. Шунинг билан бирга лаби қимирлаб, пичирлашдан ҳам тўхтамади. Фирдавснинг юраги сиқилди. Бир хаёли ортига бурилиб кетмоқчи ҳам бўлди. Ҳатто бетоқатланиб, бир-икки марта Асқарга қараб қўйди. Бироқ ошнаси ҳалиги кишидан кўз узмай турарди.

— У нима деяпти ўзи? — деди Фирдавс сабри чидамай.

Асқар елка қисди, сўнг пичирлаб: «Бошқа гапирманг, уришиб беради», деб огоҳлантирди.

Худди шу пайт оқ яқтакли киши қўлларини ёнига тушириб, кўзини очиб, енгил ҳаракат билан ўрнидан турди.

— Уришиб бермайман, — деди йигитларга қараркан,

мийиғида кулиб, — келаверинглар. Асқар, икки минутга кечга қолдинг.

— Озгина дарс чўзилди, шунга... Яна ошнамга тушунтиришга ҳам вақт кетди, — дея чайналди Асқар.

— Ҳар нима бўлиши мумкин, лекин бир секунд ҳам кечга қолмаслик керак, — деди кўзларидан ўт чақнаётган киши ва Фирдавснинг ёнига келиб, кўришиш учун қўлини узатаркан: — Баҳром ака деб чақирасиз мени, кичик дўстим, — дея жилмайиб қўйди.

— Менинг отим Фирдавс, — дея унга қўлини узатди йигит.

— Ана, танишиб олдик. Жуссангиз бақувват экан, кўзингиздаям ўт бор. Демак, сиз оддий одамларнинг боласи эмас-сиз. Асли суриштириб келса, уруғингиз тоза. Ҳар қандай олий насабли кишилар маълум муддат адашиб юриши мумкин. Лекин вақти келиб, улар, барибир, йўлини топиб кетишади. Қаерга боришмасин, ўша жой гуллаб-яшнайди. Хўш, баданни чиниқтиришга мойиллик қандай? — сўради Баҳром ака юзида ўша-ўша табассум билан.

— Билмадим. Ошнам бу ерга нега келаётганимизни айтгани йўқ. Шунга...

— Футболга қизиқасизми? Ўйинларни кўриб турасизми?

— Ҳа. Иложи борича.

— Яхши. Оёғига копток тушган ўйинчи оний лаҳзада қарор чиқаришга маҳкум.

— Буни биламан, шуғулланман.

— Бу бошқа гап. Ҳозир спорт кийимингиз бўлмаса керак. Ҳечқиси йўқ, ўртоғингизнинг машғулотини томоша қиласиз.

Улар гаплашиб туришган пайт Асқар бориб, кийимларини алмаштириб келди. У аввал спорт зал бўйлаб роса йигирма дақиқача югурди. Баҳром ака уни ўз ҳолига ташлаб, ташқарига чиқиб кетганди. Пешонасидан реза-реза тер оқаётган Асқар, ниҳоят, югуришдан тўхтади. Баҳром ака ҳам қайтиб келди ва икки ошнани ёнига чақирди.

— Одам боласи учун ҳамма замонларда ҳам руҳий устунлик аввалги ўринда турган, — деди у йигитлардан кўзини узмай. — Руҳий етуклик олдида тананинг жисмоний бақувватлиги ҳеч вақо қилолмай қолади. Шу боис югуриш-

дан олдин яхшилаб унга ўзингизни тайёрланг. Биринчи навбатда югуришингиз керак бўлган масофани онгингизга жойлаштиринг, аввалига тахминан бир километр. Оёқ, тана ва ҳаттоки бош қимирлашини олдиндан режалаштириб олинг ҳамда ўша режангизга мутлақо хиёнат қилмаган тарзда қадам ташланг. Асқарбек, нафас олишингиз палапартиш югурганингиздан далолат бериб турибди. Ҳозир сиз ҳеч қандай қўшимча машғулотга тайёр эмассиз. Шунинг учун ҳозир жавоб бераман. Унгача бир-иккита машқларни кўрсатаман.

Икки ошна спорт зал девори ёнига бориб туришди. Баҳром ака эса худди қушлар каби ўта нозиклик билан олдинга, ёнига гоҳ оёқларини, гоҳ қўлларини чўзар, уларни ҳавода айлантириб, йигитлар назарида нақш ясарди. Кейин худди мультфильмда бирдан улғайиб қоладиган гуллар каби юқорига қўлларини чўзиб борар ва шу аснода оёқлари ердан узилиб, у турган жойида салта қиларди. У шундай сакрар эдики, ердан узилган оёқ яна қайтиб жойига тушганида, мутлақо товуш чиқмасди. Фақат кийимлари ҳавони кесиб ўтганида, енгил шабаданинг шовқинигина эшитиларди.

Унга қараб туриб, икки ошнанинг оғзи очилиб қолганди. Иккови ҳам қимир этмай, ҳатто киприкларини пирпиратмай турарди. Шу лаҳзада уларнинг вужудини ҳавас, иштиёқ эгаллаб олганди.

Фирдавс Асқар билан бирга спорт залидан чиқиб, автобус бекатига боргунча миқ этмади. Ички ҳаяжон, орзу уни сўзлашга йўл қўймаётганди. Асқар эса булбулигўёга айлангандек жағи тинмасди.

— Кўрдингми сакрашини? Қўлларини айлантиришига гап йўқ. Ўзиям худди қаноти бор қушдай учди-я! — дерди у ҳаяжон билан.

Лекин унинг гаплари Фирдавснинг қулоғига кирмас, у ўз хаёллари билан банд эди. «Мен Баҳром акадан ҳам ўтиб кетаман. Ўтаман, барибир, ўтаман», дея кўнглига тугиб борарди у.

Фирдавс уйига борганда, аяси билан дадасининг ясантусан қилиб, пўрим кийиниб олганини кўрди. Синглиси ҳам улардан қолишмасди.

— Тинчликми? — сўради Фирдавс ҳайрон бўлиб.

— Болам, ҳеч бир жойда кун чиққандан ботгунча ўқит-маса керак?.. Шу пайтгача қаерда юрибсан, нега бунча кечга қолдинг? — деди унинг саволини жавобсиз қолдирган Достон.

Фирдавс деярли ҳар куни шу вақтда ўқишдан қайтарди. Шу пайтгача на дадаси, на аяси: «Нега кеч келяпсан?» демаган. Кутилмаганда сўроққа тутилиши уни баттар ажаб-лантирди.

— Кутубхонага киргандим, — деб ёлғонлади у.

— Дада, ая, акам-чи, кечаси билан китоб ўқияпти. Ўқитувчимиз: «Ҳамма нарсанинг меъёри яхши, уззукун китоб ўқиш ҳам соғлиққа зарар», деганди, — деди Моҳир-на ўзича билимдонлик қилиб.

— Ўқитувчинг тўғри айтибди, — унинг гапини маъқуллади Моҳирўй. — Аканг ҳам бундан кейин ҳар икки кунда кутубхонага киради. Бошқа кунлари дарси тугаши билан уйга етиб келади. Уйдаям қиладиган ишлар етарли.

— Шундай қиламиз, — деб Достон ўғлига қараб, кўз қисиб қўйди-да: — Энди кетдик. Бу аҳволда ярим оқшом-гачаям уйдан чиқолмаймиз, — деди.

— Қаерга бораяпсизлар? — сўради ҳалигача уларнинг кетар манзилини билолмаган Фирдавс.

— Бугун Миразизнинг туғилган куни, шунга: «Бутун оиланг билан келасан», деб ўзиям уч-тўрт марта телефон қилди. Сени кутиб турувдик, кийимларингни алмаштириб ўтирма, юравер, — деди Достон.

Фирдавснинг кўз ўнгидан бирдан Мавзуна ўтиб, ширин этикди. Анчадан бери соғинч ич-ичини кемираётганди. Бир-икки марта уларникига боришга чоғланди. Лекин юраги дов бермади. Қизнинг ота-онасига кўринишни ис-тамади.

— Мен дадангга: «Қўйинг, ўзингиз бориб келаверинг», дедим, — дея Моҳирўй ўғлининг хаёлини бўлди. — Лекин даданг: «Улар бизникига кўп келишган, бормасак уят бўлади», деб кўнмаяпти. Шунга...

— Бўлди қилинлар, — дея хотинининг гапини кесди Достон, — майдалашмайлик. Арзимаган майда-чуйда қарашларни деб, яхши-ёмон бўп қолмайлик. Кетдик, олд-имга тушинлар.

Йўл-йўлакай Достон гоҳ аёлига, гоҳ ўғлига хушомад

қилиб борди. Аммо Миразиз ва унинг оиласи ҳақида бир оғиз ҳам ортиқча гап айтмади. Чунки сал мақтовни ошириб юборса ҳам ёки уларнинг камчилигини айтиб қолса ҳам, Моҳирўйнинг кайфияти бутунлай тушиб кетиши мумкин эди.

Бахтига, хотинларнинг ўзаро келишмовчиликларини сезгандай, Миразиз уларни дарвозаси ташқарисида кутиб олиб, бирдан қучоғини очди ва Достонни маҳкам бағрига босди. Сўнг худди шу тахлит Фирдавс билан кўришиб, Моҳинанинг юзидан ўпиб қўйди-да, Моҳирўй билан қўл бериб саломлашди. Кейин ичкарига бошлади.

Фирдавс ҳовлига киргандан кейингина Мавзунани кўрди. Қиз бир олам табассум билан унга боқиб турарди. Йигитнинг юраги ўйнаб кетди. Шунга қарамай, оний лаҳзалик нигоҳлар тўқнашуви билан қаноатланишга мажбур бўлди. Чунки қизга кўпроқ қараб қўйса ҳам, улар ўртасидаги илиқликни дадаси билан аяси сезиб қолиши мумкин эди. Сезса тамом... «Нега бизнинг қизга қарайди? Мақсади нима? Йўлдан уришми? Уят деган нарсани ота-онаси ўргатмаганими, нима бало?» деган гап-сўз кўпаяди.

Фирдавснинг хаёлига негадир ўз-ўзидан шунақа ўйлар келди. Нега бундай бўлганига ўзи ҳам ҳайрон. Эҳтимол, Рухшона сергаклик билан уни кузатиб тургани сабаб бўлгандир. Балки, Миразиз аканинг аёли билан келишмай қолгани сабабдир. Лекин ҳозир Фирдавс булар ҳақида ўйла-масди. Шунчаки қизни кўрди, у билан нигоҳлари тўқнашди ва мана шу кўз илғамас лаҳзаларда у билан нималарнидир гаплашишга улгурди ва дарров Миразиз томонга ўгирилди. У меҳмонларни ичкарига таклиф қилиб турар эди.

Ичкарига кириб ўтиришгач, Достон билан Миразиз дарров гапга берилиб кетишди. Рухшона ҳам гарчи узук-юлуқ эса-да, Моҳирўйга гап ташлаб ўтирарди. Моҳина ўтиролмади. Ўзига узатилган чойдан бир марта ҳам хўпламай: «Мен Мавзуна опамга ёрдамлашаман», дея ташқарига чиқиб кетди. Фирдавс ҳали у, ҳали бу суҳбатдошларнинг гапига қулоқ тутиб ўтириб зерикди. Бу ердаги гап-сўзлар унга ёқмас, икки хаёли ташқарида юрган Мавзунада эди. Шундоқ эшикдан чиқса бас, ҳовлида Мавзуна билан кўришиши мумкин. Аммо ташқарига чиқолмайди. Бу ерда эса юраги безовта уриб, нима қиларини билмай ўтираркан, ўзи сез-

маган ҳолда бармоқларини тинимсиз қимирлатиб, бири-бирига урарди. Табиийки, унинг бу хатти-ҳаракати иккала жувоннинг ҳам эътиборини тортмасдан қолмади.

— Фирдавсжон, чой берайликми? — деди Моҳирўй ўғлининг хаёлини бўлиш учун.

Йигит чўчиб тушди. Бир Рухшонага, бир онасига қаради.

— Эндигина ўқишдан келувди. Дадаси бир пиёлаям чой ичирмай, бу ёққа етаклади. Кун бўйи...

— Қорним тўқ, ая, — онасининг гапини бўлди Фирдавс.

— Ҳозирги ёшларга бир гап бўлган, мана, Мавзуна, — деб Рухшона Фирдавсга кўз ташлаб қўйди. У атайин қизининг номини тилга олди. Азбаройи Фирдавсни текшириш, унинг қизига бўлган муносабатини билиш мақсадида шундай қилди. — На эрталаб бирор нима ейди, на тушда. Кеч-қурун-ку, қўяверасиз. Адаси иккимиз мажбурлайверганимиздан кейин уни-буни чўқилаган бўлади...

Аёлнинг тахмини тўғри чиқди. Мавзуна ҳақида гапирётганда, Фирдавс киприк қоқмай, унинг оғзига қараб қолди. «Ҳа, сеними, шошмай тур, — кўнглидан ўтказди Рухшона ва ликопчадаги бодомни бармоқлари орасига олиб, эзгилай бошлади. — Мана шу бодомдай майдалаб ташлайман», деб ўйларди у. Бироқ бодом қурғур майдаланиш тугул, ҳатто чақилмаётганди ҳам.

— Ассалому алайкум, хуш кепсизлар, — деб Мавзуна қўлида ликопча билан хонага кириб келди.

Ҳамма у томонга қаради. Қиз ҳар доимгидан-да очилиб кетганди. Фирдавснинг юраги шув этди. «Келин қилса арзийдиган қиз бўпти-да ўзиям», дея кўнглидан ўтказди Достон. «Намунча чиройли бўп кетибди бу қиз?» деб ўйлади Моҳирўй ҳам. Рухшона эса қизига норози кўз ташлаб олди. Унинг нигоҳларида: «Сенга нима бориди бу ерда? Болаларга айтсанг, опкиришарди-ку, қаёқдаги пастларга ўзингни кўзкўзлашинг шартмиди?!» деган маломат йўқ эмасди. Миразиз қизига меҳр билан қараб олди-да:

— Амакиннинг олдига қўй, — деди.

— Хўп бўлади, — дея жавоб берган Мавзуна энгил қадам ташлаб, Достоннинг ёнига келди ва зимдан Фирдавсга кўз ташлаб олди. «Бевафо, бир мартаям кўргани келмадингиз-

а?» дея хаёлидан ўтказди у идишни отаси кўрсатган жойга қўяркан. Сўнг чаққон ҳаракат билан эшик тарафга юрди.

— Фирдавс, — деб йигитчани ўзига қаратди Миразиз, — миямга битта гап келди.

Унга бошқалар ҳам кўзини тикишди.

— Аввал манавиндан битта-битта олайлик, — деб стол устида турган қадаҳни ушлаб, Достонга юзланди Миразиз.

— Биринчиси билан иккинчисининг ораси чўзилиб кетди, — дея кулди Достон.

«Савил қолгур, нималарни хаёл қилиб ўтирибди? Ҳали ҳе йўқ, бе йўқ, қуда бўлайлик деб қолса-я? Уфф, тезроқ бошқа меҳмонлар ҳам келишсайди. Горкомнинг хотини: «Ҳаммадан олдин борамиз», деганди. Менимча, эри ишида ушланиб қолган бўлса керак... Моҳирўйга ўзимни билмасликка олиб, улар билан қуда бўлмоқчилигимизни айтаман. Ана ундан кейин не қўйга тушишини би-ир томоша қилардим», ўйлади Рухшона.

— Сизлар гаплашиб ўтираверинглар, — дея ўрнидан қўзғалди Миразиз. — Овқатгача биз перикур қиламиз, гапниям ҳовлида гаплашиб оламиз.

— Вой, ўтираверинглар, — дея ялтоқланди хаёли баттар бузилган Рухшона.

— Хонани тутунга тўлдирмайлик, — деди унга жавобан Достон.

Эркаклар ташқарига чиқиб чиқишди. Миразиз билан Достон дарров лабларига сигарет қистиришди. Фирдавс эса нигоҳи билан Мавзунани қидирарди.

— Ўқишлар қалай? — сўради ундан Миразиз.

— Ёмонмас, — жавоб берди Фирдавс.

— Сенга битта иш бор. Ҳар қалай, ҳозирдан тажриба орттириб боришинг керак-ку.

— Қўлимдан келса...

— Келади. Биламан. Лекин ўзинг астойдил хоҳлашинг керак.

Достон ич-ичидан хурсанд эди. Шу боис тутунни чуқур-чуқур ичига ютарди.

— Ўғри, каззоблар жонимизни ҳалқумимизга келтирди. Шуларнинг орасига би-ир тушиб кўрмайсанми?

— Ўғри! — дея бирдан кўзи чақчайиб, дўстига тикилди

Достон.

— Ҳа-а, шу... Фирдавсни мафиозларнинг орасига қўшиб қўямиз.

Дўстидан бунақа таклифни мутлақо кутмаган Достон ҳайратдан донг қотиб қолди. Бармоқлари орасидаги сигаретни лабига яқинлаштирган кўйи «қулт» этказиб ютинди. Кўз олдида Фаррух пайдо бўлди. У қовоғини уйиб, газаб билан тикилиб турар, «Менинг ўғлим сенларга ўйинчоқ бўп қолдими? Нега уни тўғри келган жойга тиқаяпсанлар?» деяётгандай эди гўё.

— Миразиз, — деди у чуқур хўрсиниб, сўнг худди ҳаво етишмаётгандай кўйлагининг юқори тугмаларидан бирини ечаркан, — менда...

Унинг гапи оғзида қолди. Чунки шу пайт дарвоза қўнғироғи жириглаб, унинг кичик табақаси рухсатсиз очилган эди.

— Кейин гаплашиб оламиз, менда зўр фикр туғилди, — деб Миразиз Достоннинг елкасига қоқиб қўйди ва унинг ёнидан узоқлашаркан, қўлидаги сигаретни отиб юбориб, меҳмонларга пешвоз чиқди. — Бемалол келаверинглар, келаверинглар, — деди у юзида табассум билан.

Достон меҳмонлар келтирган қандайдир узун қути, бир даста гулни қўлига олаётган дўстини зимдан кузатди. Меҳмонларнинг эркаги пўрим костюм-шим кийиб, галстук таққан эди. Қорни хийла каттароқ бўлгани боис иккала қўлини ҳам орқароққа ташлаб юрарди. У билан бирга келган калта қора сочли, оппоқ юзли аёлнинг кўкраги одатдагидан каттароқ очиқ, эғнидаги кўйлаги ўзига жуда ярашган, бир қарашда ҳар қандай одамнинг эътиборини ўзига тортарди. У қип-қизил атиргуллардан ҳафсала билан тайёрланган гулдастани Миразизнинг қўлига тутқазаркан, эридан тап тортмай, эркакнинг юзидан ўпиб қўйди. Улар билан бирга қадди-қомати келишган, қора сочларини силлиқ тараб, орқага ташлаб олган, лаблари гунчадай қип-қизил, қошлари ингичка бир қиз ҳам бор эдики, унинг юзидан табассум аримасди. Яна унинг шу чиройига қўшимча кулгич ҳам ато этилган бўлиб, гўзаллигини икки ҳисса ошириб юборганди. У ҳам худди онаси каби Миразизнинг юзидан чўлпиллатиб ўпиб қўйди ва эркакнинг юзида қолган лаб бўёғини узун, нозик бармоқлари билан нозланиб

артди.

— Қани, ичкарига юринглар-чи, ўзиям роса куттирдин-лар. Кўчага бир-икки марта чиқиб ҳам келдим, — деди Миразиз ялтоқланиб.

Уни сал нарида кузатиб, гапларини эшитиб турган Достоннинг ичида нимадир чирт этиб узилгандек бўлди. «Сен мени эмас, мана шуларни кутиш учун чиққан экансан-да, а? Шундай экан, нима қилардинг, қулоғимга лағмон осиб?.. Гарчи илгаригидай қудратга эга бўлмасам ҳам, ўзимга яраша ғурурим бор», дея кўнглидан ўтказди у.

Шу маҳал ичкаридан чиқиб келган Рухшонанинг кўзи меҳмонларга тушди-ю, эридан-да баттар қувониб кетди.

Меҳмонлар олдида мезбонларнинг ошкора ялтоқланаётганини кўрган Достон ўзини жуда ноқулай сеза бошлади. У меҳмонлар билан зўрға сўрашди. Шу асно «Эртароқ кетаман. Бирорта баҳона топаман-у, сураман», дея кўнглидан ўтказди.

Фирдавс эса хурсанд эди. Чунки у энди ичкарига кирмайди. Катталар билан ёнма-ён ўтириш ноқулай, ташқарида эса Мавзуна бор. «Яхши бўлди, энди иккаламиз гаплаши-и-иб ўтирамиз», дея хаёлидан ўтказди у. Шу маҳал меҳмон қизнинг ўзига зимдан қараётганига кўзи тушиб қолди. Қизнинг кўзларида ғалати чўғ бор эди. Йигит дарров нигоҳини олиб қочди. Айни чоғда кўнглида шу қизга нисбатан милт этган қизиқиш пайдо бўлди.

Меҳмонлар ва уй эгалари билан бирга Достон ҳам ичкарига кириб кетди. Фирдавс ҳовлида қолди ва эндигина атрофига аланглаётганида, тирсагига биров туртди. Ўгирилиб қараса, Мавзуна қошларини чимириб турибди.

— Нега кирмадингиз? — деди у кесатиб.

— Қўрқдим, — дея Фирдавс ҳам хўмрайиб жавоб берди.

— Кимдан?

— Сиздан.

Мавзуна пиқ этиб кулиб юборди-да:

— Жинни, — деди.

— Аввал мен жинни, кейин сиз жинни. Иккаламиз қўшилишиб, катта жиннимиз... Эртага шанба, дарсимиз бор-йўғи икки пара, бир музқаймоқхўрликка таклиф қилишга ижозат этсангиз.

Мавзуна жавоб беришга улгурмади. Ичкаридан Рухшона

чиқиб қолди. Қизининг Фирдавс билан гаплашиб турганини кўриб, унинг жони чиқиб кетди. «Бетинг қурсин иккаланганим. Шу аҳволларингни горкомнинг хотини кўрса, нима деб ўйлайди?» дея кўнглидан ўтказди ва зўрма-зўраки иржайганча:

— Фирдавс, нима қилиб ташқарида турибсан? Ичкарига кир. Сенинг хизматинг ичкарида, ҳеч бўлмаганда, чойпой қуйиб турасан, — деди аламини ичига ютиб.

Мавзунанинг ичида бир нима чирт этиб узилгандай бўлди. Хўрлиги келди. Ахир у Фирдавсни жудаям соғинганди. Шу боис йигитнинг ёлғиз қолганидан фойдаланиб, унинг ёнига келганди. Қизнинг ёноқлари қизариб, ҳали Фирдавс жавоб беришга улгурмасидан, ошхона томонга кетди.

Меҳмонларга салом бериб, хонага кирган йигит пойгакдаги стулга ўтирди. Аввал дадасига, сўнг яқиндагина келган уч меҳмонга ва Миразизга бирма-бир кўз ташлаб чиқди. Исми ҳали унинг учун нотаниш бўлган қизда нигоҳи бошқаларга нисбатан кўпроқ тўхтади. Қиз ҳам унга қараб қўйди ва шу лаҳзанинг ўзидаёқ бир олам табассум ҳадя этди.

— Бу йигитча, — деб Миразиз меҳмонларга юзланиб, Фирдавсга ишора қилди, — дўстим, қадрдоним — Достонбекнинг ўғли. Ҳозир юридическийда ўқияпти.

Достон яна бир зумга каловланди. Ахир Миразиз унга ўзини жуда ҳам яқин олиб гапираётган эди-да. Очиғи, Миразиздан бундай гап кутмаганди. «Балки, оғайним тўғрисида нотўғри хаёлга боргандирман? Балки, у мени унақа ерга уриш нияти йўқдир? Балки, мениям ҳақиқатан кутгани чиққандир?.. Шошма, бунисига чидаш мумкин, лекин Фирдавсга қилган таклифи, барибир, одамни ўйлантириб қўяди. Ундан кейин бир мартагина қадрдоним дегани билан кўнглида нима борлигини маълум қилмайди-ку. Эҳтимол, мендай амалсиз одам билан ўтиргани учун атайин шундай деяётгандир. Ҳар қалай, бунақа одамлар бошқалар олдида кулгига қолишни исташмайди-ку», дея хаёлидан ўтказди у.

Фирдавс бироз ноқулай аҳволга тушди. Неғалигини эса ўзи ҳам билмас эди.

— Насиб бўлса, — гапини давом этказди Миразиз, — ўзимга шогирд бўлади-да.

— Кўринишидан зеҳни ўткир, ўзи пишиққина болага ўхшайди, — деди мийғида кулган горком. — Шогирд танлашда адашмаганлигингиз рост.

Ўтирганларнинг хаёлини бўлиш учун Достон қўлига ароқ шишасини олиб:

— Юз-юздан олайлик, кейин Фирдавсни мақтаймиз, — деди.

— О-о-о, мана бу бошқа гап, қани, қуйинг! — деб дарров унинг гапини маъқуллади Миразиз.

Бу пайтда меҳмон қизнинг иккала кўзи ҳам Фирдавсда эди. У шунчалик ошкора боқардики, йигит нигоҳини қаерга олиб қочишни билмасди.

— Қизимни сизлар билан таништиришни унутибман, — деди горкомнинг хотини — Роза лабида табассум билан.

— Боядан бери бу ширин, асал қизнинг исми нимаикан, деб интиқ ўтиргандим, — деди унинг оғзидаги гапни илиб кетган Рухшона.

Роза бир муддатлик танаффус қилди. Шу орада ўтирганларга бир-бир қараб чиқди. Токи шу тўхталиш ҳамманинг эътиборига тушсин. Лекин бундай бўлмади. Чунки эркаклар ўзлари билан ўзлари бўлиб кетишганди. Нияти амалга ошмаганидан ҳафсаласи пир бўлган аёлнинг юзида жиндек хафалик аломатлари пайдо бўлди. Эри-ку, майли, унда фаросат деган нарсаси, кези келганда, оқсаб туради. Аммо қолган икки эркак кимсан — горкомнинг хотини гапираётганида, бошқа нарсани унутиб, унинг оғзига қарашлари керак эмасмиди?..

— Исми Фарангиз, Москвада, консерваторияда ўқийди! — деди Роза тантанали оҳангда.

У гапини тугатар-тугатмас, Рухшона ҳаммани ҳайрон қолдириб, иккала қўлини юқорига кўтариб, қарсак чалиб юборди.

— Браво! — деди орқасидан.

Хотинининг қилиги Миразизнинг гашини келтирди. У тишларини бир-бирига босиб гижирлатди-ю, бироқ ҳеч нима демади.

Моҳирўйнинг юзида эса бепарволик аломатлари бор эди. Роза ич-ичидан хурсанд бўлиб кетди. Фирдавс бошини қашлади. «Менинг отимга яқинлиги бор экан», дея хаёли-

дан ўтказганди у.

Фарангиз эса ўрнидан туриб, нозик, оппоқ бармоқларини кўксига қўйганча гўё келинсалом қилаётгандай хиёл эгилди. Сўнг бошини кўтариб, ҳаммага бирма-бир табас-сум улашди. Айниқса, Фирдавсга юзланганда, ял-ял ёниб кетди.

Буни кузатиб турган Рухшонанинг ичига ёруғлик тушди. «Аҳа, — дея кўнглидан ўтказди у, — айна муддао-ку. Агар шу қизни манави турқи совуқ билан топиштириб қўйсам, зўр иш бўларди-да. Йигит ўлгур Мавзунага кўз ташламай кўярди. Қизим ҳам битта бош оғриғидан қутуларди».

Шу фикр хаёлига келиши билан:

— Буни қаранг, Фарангизхоннинг исми Фирдавсникига жуда ўхшаш экан, — деди Рухшона рўпарасидаги аёлга юзланиб. — Моҳирўйхон, мабодо келишиб олмаганмисизлар?

Моҳирўй нима деярини билмай, кулимсираб елка қисди. Розага эса Рухшонанинг гапи ёқмади. Шу боисдан Фирдавснинг онаси сўзлашга улгурмасидан, гап ўзанини бошқа ёққа буриб юборди:

— Бизни эркаклардан нимамиз кам? Рухшонахон, улар ичишаяпти, ҳеч қурса, дастурхонда кўрк тўкиб турган қизил винонинг таъмини билиб қўййлик.

— Вой, узр, — деди ялтоқланган Рухшона, — Фарангизхоннинг чиройи ақлимни опқўйибди. Уч эркак ўзи билан ўзи овора бўп турган пайтда йигит хонимларга хизмат кўрсатади-да, — дея Фирдавсга ишора қилди.

Фирдавс умрида бунақа давраларда бўлмаганди. Шу боис винони очаётиб, аввалига довдиради. Кейин қадаҳларни эгаларига узатаётганда, шошиб қолди. Унинг ҳаракатларини кузатиб ўтирган Фарангиз пиқ этиб кулиб юборди. Унинг кулгиси йигитни баттар ноқулай аҳволга солди.

— Ёрдам керак эмасми? — деди Фарангиз нозик овозда.

Фирдавс ер остидан қизга қаради. Уларнинг нигоҳлари учрашди. Ана шу лаҳзада Фарангиз ўзидаги бор макру жодуни ишга солиб, йигитга ишвали кўз ташлади. Буни қарангки, улар шу аҳволда турганларида, эшикдан Мавзуна чой кўтариб кириб келди. Фирдавснинг қадаҳ узатиб тургани, Фарангизнинг эса кўзлари чақнаб, унга қараб ўтиргани қизнинг жон-понини чиқариб юборди. Юраги гупиллаб

уриб, шоша-пиша чойнакни стол устига қўйди-ю, ортига бурилиб кетди.

Моҳирўй Мавзуна билан ўғлини зимдан кузатаётганди. Ўғлининг ноқулай аҳволда қолгани, Фарангизнинг айёрлиги, уларни кўрган Мавзунанинг ранги оқариб кетгани...

Моҳирўй шу пайтгача Мавзунани ёқтирмай келаётганди. Ахир шу қизни деб дўст ва дугоналар орасига совуқлик тушаётган эди-да. Аммо шу тобда қизни ич-ичидан яхши кўриб кетди. Бунинг ўрнига, чиройини ҳаммага кўз-кўз қилаётган, ота-онасининг олдида беш-бегона йигитнинг бошини айлантириб олишга уринаётган анави қиз кўзига хунук кўринди.

Мавзунанинг аччиғи чиққанини сезган Фирдавс ўрнидан кўзгалди.

— Мен курсдошимга қўнғироқ қилишим керак эди, — дея баҳона қилди у ноқулайликдан қутулиш учун. — Рухшона хола, майлими, телефонларингдан фойдалансам?

Фарангиз энди бу йигитчага канадай ёпишиб олишига юз фоиз ишончи комил бўлган Рухшона эътироз билдирмади.

— Майли, ўғлим, истаганча фойдаланавер, — деди у бамайлихотир.

Фирдавс тумба устида турган телефон ёнида тўхтамай, тўғри ташқарига чиқиб кетди. Эшикдан чиқиши билан бирдан кўксига муздай ҳаво урилгандай бўлиб, енгил нафас олди.

— Ичкарида гаплашишнинг имкони бўлмадими? Ташқарига чақирган бўлсангиз керак, ҳойнаҳой, — деган кинояли овоз келди шу пайт орқа томондан.

Йигит ортига ўгирилиб қараса, қовоқлари уйилган Мавзуна турибди.

— Тушунмадим, — деди Фирдавс ўзини ҳайрон кўрсатиб.

— Нимани тушунмайсиз? — дея баттар зарда қилди Мавзуна. — Анави қизни ўпиб олгудай бўлиб тургандингиз-ку ҳозир!

Фирдавс ич-ичидан хурсанд бўлиб кетди. Ахир Мавзуна уни рашк қилаётган эди. Бундан чиқди, бефарқ эмас. Демак, қиз ҳам уни ёқтиради. Фирдавс учун бундан ортиқ шодлик бўлиши мумкинми?

— Меҳмонларга хизмат қилаётгандим. Ҳаммага вино...

— Кўрдим ҳаммасини, — унинг гапини бўлди қиз. — Лекин сиздан кутмагандим!

У шундай дея шартта ортига бурилди.

Шу маҳал Фарангиз ҳам ташқарига чиққанди. Вино ёқмаганини, озгина шамоллаб келишни ичкаридагиларга баҳона қилганди у. Аммо унинг нима мақсадда бундай қилаётганини учала аёл ҳам сезганди. Бири хурсанд бўлган бўлса, иккисининг кўнглига хуфтонлик кирганди.

— Яхши ўтирибсизми, хоним? — деди Мавзуна Фарангизга кесатиб.

— Раҳмат, уйинглар бирам шинам экан. Ҳамма дилкаш, лекин тенгдошларим бўлмагандан кейин катталар орасида ўтироладим, — дея жавоб берди Фарангиз.

— Ўҳҳў, мана-да сизнинг тенгдошингиз, — деб бармоғи билан Фирдавсга ишора қилди Мавзуна. — Бирам дилкашки, бирам ширинсуханки, жонингизни олади. Майли, мен сизларга халақит бермайин. Ошхонада қиладиган ишларим бор. Бунинг устига, адажоним бор-йўғи биттагина хизматкор айтган эканлар.

Фарангиз унинг кесатишларини мутлақо тушунмади. Тушунадиган аҳволда эмасди. Бир қарашдаёқ юрагини ўртаб юборган манави барно йигит турганда, Мавзунанинг гапини эшитадиган қулоқ бормиди?

— Ўқишингиз қийин эмасми? — деди Фарангиз Мавзуна уларнинг ёнидан узоқлашиши билан.

— Унчаликмас. Ўқиса бўлади, — жавоб берди Фирдавс истар-истамай.

— Бизда эса маза. Энг зўр артистлар келишади. Бир хил пайтлари студентлар тихирлик қилишиб: «Қўшиқ айтиб беринг», деб туриб олишади. Бечоралар нима қиларини билмай қолади... Москвада бўлганмисиз?

— Йўқ.

— Маслаҳатим, албатта, боринг. Агар борадиган кунингизни аниқ айтсангиз, ўзим кутиб оламан. Шаҳарни айлантираман. Маза қиласиз.

— Билмадим. Ҳали-бери боролмасам керак. Ўқишлар кўп.

— Ўқишингиздан сира қайғурманг. Адажонимга айтаман. Шесть секундда тўғрилаб ташлайди. «Фирдавсжоннинг ширали овози бор экан, менга дуэтдош керак. Ўрислар

бўлмайди. Шунга икки ҳафтагагина жавоб оберинг», дейман. Адам сира менинг айтганимни икки қилмайди. Яккаю ёлғиз қизлариман-да. Хўш, айтайинми?

— Ўзимниям бир-иккита ишларим бор. Шуларни қилиб олишим керак.

— Қанчада битади ўша ишларингиз?

— Билмадим.

— Чатоқ экан. Унда адажоним менинг ўқишимга қўнғироқ қилиб қўяркан-да. Ўзим сизни тезроқ ишингизни би-тиришингизга ундаб тураман, — деб Фарангиз қиқирлаб кулди.

Унинг овози қўнғироқдай эди. Табассуми эса кулганида янада мафтункор бўлиб кетарди. Шу боис оний лаҳзага Фирдавс ақлини йўқотди. У рўпарасидаги қизга мафтун бўлиб қолганди.

— Қанақа музикани яхши кўрасиз?

Фирдавс бирдан ўзига келди.

— Музика? Ўзимизники... Оғирроқларини...

— Шу масалада озгина ортда қолибсиз. Мен бўлсам, «Бонэм», «АББА»ни жонимдан ортиқ яхши кўраман. Уй-имда постаянно шуларнинг қўшиқлари янграб туради.

— Эй, эсимдан чиқибди. Мен шундай ўртоғимга қўнғироқ қилволайин. Зарур ишим бор эди, — деб ўрнидан турди йигит.

Шу тобда Фирдавс манави қиздан узоқлашиш учун баҳона тополганидан ўзида йўқ хурсанд эди.

— Сиз, — гапида давом этди у, — Мавзуна билан гаплашиб туринг.

— Ким у? Исми ғалати экан. Анави қизми? — деб афтини буриштириб, манглайини тириштирди Фарангиз.

Ажабо, унинг пешона тириштиришиям ўзига жуда ярашарди.

— Ҳа, ўша. Лекин жуда ўжар. Уям сизга ўхшаб отасининг эркатойи.

— Ҳимм, — деб лаб бурди Фарангиз.

Фирдавс телефон ёнига бориб, гўшакни кўтарди-да, тахминан етти-саккиз рақам терган киши бўлди.

— Алло, — деди ўзига ўзи, — Асқар, қалайсиз? Ҳа, менман. Ошна, конспект қоп кетмасин. Ҳа, ҳа, ўша. Қизиқ-мисиз? Домла «сўрайман» деган. Бўпти, эртага кўришгун-

ча.

У гўшакни қўйиб, мийиғида кулди. «Бопладим. Шунақанги пайтларда каллам ишлаб қолади-да ўзи. Энди амаллаб Мавзунанинг кўнглини олиш керак. Бутунлай қовоғи осилиб кетди. Хў-ўш, ошхонага нима деб борсам экан?.. Ҳа-а, «Телефонларингнинг номери неча? Ўртоғим ярим соатда телефон қилиши керак», дейман. Қолганига яна гап топармиз», дея ўйлади у ва бошини қашлаган кўйи ташқари эшик томонга юрди.

Ҳовлида Мавзуна билан Фарангизни ёнма-ён кўрди. Икки қиз жанжаллашадиган ҳолатда турарди.

* * *

Фирдавс кетгандан кейин Фарангиз Мавзунанинг ёнига бормай, ҳовлини кузатди. Унақа зўр эмас. Уларники бу ердан бир неча марта катта ва кўркам эди. «Тавба, одамлар шунақа кўримсиз жойлардаям яшашади-я. Миразиз амаким прокурор бўлсалар, уй-жойини даҳшат қилиб ташламайдими?.. Э-э... Менга нима қиззиғи бор? Шошма, Фирдавс мен билан гаплашишга ноз қилдими? Мен билан-а? Ўртоғида зарур иши боримиш. Асли, уйдан ҳам қочиб чиққанди. Бирорта юрадиган қизи бордир-да. Лекин у менга ёқди. Демак, юрадиган қизи икки пул. Эртагаёқ унинг баҳридан ўтади. Беш-олти кун эрга тегиб чиққанимни айтмайман. Ўзиям мендан бир-икки ёш кичикка ўхшайди. Лекин агар шу болага тегсам, бошқалар билан юришни йиғиштираман», дея хаёл суриб, ҳовлининг у ёғидан-бу ёғига кезина бошлади.

— Зерикиб қолган бўлсангиз, Фирдавсни чақириб бераман, — деб Фарангизнинг хаёлини бўлди бир маҳал ошхонадан чиқиб, унинг ёнига яқинлашган Мавзуна.

Фарангиз унга қараб жилмайиб:

— Сизда бир-иккита гап бор эди, — деди киприкларини пирпиратиб.

— Менимча, сизга маъқул келадиган гап айтолмасам керак, — дея кесатишда давом этди Мавзуна. — Фирдавс акам билан гаплашсангиз, бошқа масала... У жавоб беришга жуда уста...

— Йўқ. Сиз тушунмадингиз. Мен айни у ҳақда сиздан сўрамоқчийдим.

— Хўш, унинг нималари қизиқтиради, хоним?

— Кўзимга жуда иссиқ кўринди ўша бола. Сизга ким бўлади?

— Менгами? — дея қошларини чимирди Мавзуна. — Менга-а-а... менга-а-а... туғишган акамдек десам ҳам бўлаверади. А так, ҳеч ким!

Фарангиз унинг ўйин қилаётганини энди тушуниб етган эди. Бирдан жаҳли чиқиб кетди. Одатда, бунақанги пайтда у бировни аяб ўтирмасди. Қалампирдан-да аччиқ гаплари билан узиб олар ёки бирдан юзига тарсаки тушириб қоларди.

— Менга ҳали сиз кеннойи бўласиз, — деди томдан тараша тушгандай Фарангиз.

Мавзунанинг юзидаги табассум бирдан йўқолди. Алами келди. Ичида бир нима чирт этиб узилгандай бўлди. Ана шу маҳал кўзи Фирдавсга тушди.

— Ким айтди сизга бунақанги гапни? — деди «Фирдавс эшитсин» деб овозини бир парда кўтариб.

— Вой, ҳамма билади-ю.

Мавзуна уялган киши бўлиб, бирдан бошини эгди. Шу пайт унинг шумлик қилгиси келди.

— Акайиз келмабдилар-у? — деди овозини янада баландлатиб.

Фарангиз мийиғида кулди. «Шунга телба-тескари гап қилаётган экансиз-да, хонимча», дея хаёлидан ўтказди у.

— Келганди. Уялиб кирмадилар. Ҳозир уйда бўлсалар керак. Телефон қилиб чақирайинми? Бирга айланиб келасизлар. Ёки бирорта ресторанда ўтирасизлар. Акам-чи, сизни зериктириб қўймайди, кеннойи.

Мавзуна секин бошини кўтариб, Фарангизга қаради-да, ноз билан ўхшатиб, узун киприklarини пирпиратди.

— Бугун кеч бўп қолди. Қоронғиям тушаяпти, — деди.

Унинг гапларини тўла-тўқис эшитган Фирдавснинг кўзлари косасидан чиқиб кетай деди. Кулоқларига ишонгиси келмасди унинг.

«Тупурдим. Ҳаммасига тупурдим. Адаси дадам билан ўртоқ бўлса, ўзига. Мен бу ерда ортиқ туrolмайман. Падарингга лаънат. Тўғри келганга рози бўп кетавераркансан-да. Садқ-айи қиз бола кет!» дея хаёлидан ўтказди ва шартта ортига бурилди-ю, дарвоза томонга шиддат билан юриб кетди.

Унинг кетаётганини кўрган Мавзунани ҳаяжон босди. У

бир йигитнинг ортидан қараса, бир рўпарасида турган Фарангизга юзини бурарди. Унинг бундай ҳаракатидан ҳайрон бўлган Фарангиз ортига бурилди.

— Фирдавс ака, — деди нозланиб.

Йигит тўхтади. Бир муддат жойидан қимирламади.

— Фирдавс ака, — такрорлади Фарангиз, — дарров келасизми?!

— Кетмасам бўлмайди. Ишим чиқиб қолди, — деб дағал жавоб қайтарди Фирдавс ва яна йўлида давом этди.

Шундагина Мавзуна қовун туширганини англаб етди. Биринчидан, ўзи яхши кўрадиган йигитни хафа қилиб қўйган бўлса, иккинчи томондан, Фарангиздан акасини сўраганиди. Демак, у Мавзунадан эшитганларини, албатта, онасига, акасига айтади. Кейин улар астойдил тоғора кўтариб келишади. Шундоқ ҳам ҳоли-жонига қўймаётган ойиси унга ёпишади. «Ўзинг розилик берибсан, ўзинг тегаман, дебсан. Ўзинг нега келмади демаганингда, келишмасди. Энди майнавозчиликни йиғиштир!..» деб ҳоли-жонига қўймай, розилигини олишга уринади. Мавзуна, нималар қилиб қўйдинг, жинни?» дея кўнглидан ўтказди қиз ва алам билан лабини тишлади.

* * *

Кўнгли гаш тортган Мавзуна Фирдавс кетгач, ўзини қаерга қўйишни билмай бироз туриб қолди. «Ота-онаси, синглиси шу ерда, дарров қайтиб келса керак», деган умид кўнглини сал ёритиб ўтди. Бироқ Фирдавснинг қайтиш нияти йўқ эди. У тўғри уйига бориб, ечинмасдан ўзини тўшакка ташлади. Қиз ҳақида бир муддат хаёл сурди. Бирдан зардаси қайнади, кўзини чирт юмиб, «Бўлди, эсламайман, хаёлимгаям келтирмайман. Ким илтимос қилишидан қатъи назар, бормайман уларникига. Адаси боя аҳмоқона таклиф айтганиди. Жиноятчилар орасига киришим керакмиш. Бойликларингаям, амалларингаям, ҳаммасига тупурдим», — деб ўйлади алам билан. Ухласа, ҳаммасини унутадигандек эди. Аммо кўзига сира уйқу келмас, ичи ўт бўлиб ёнаётганиди. У ёқдан-бу ёққа ағдарилиб, ёта-ёта охири ўрнидан туриб, ухлатадиган доридан иккитасини ичди-ю, ярим соатдан кейин ухлаб қолди.

* * *

Йигитнинг кетиб қолгани Фарангизга зигирча ҳам таъ-

сир этмади. Аввалига ҳеч нима бўлмагандай уйга кирди. Уч аёлга сездирмай, икки қадаҳ вино ичди. Негадир ичимлик таъсир қилавермади. Кейин пиёлани секингина коньякка тўлдирди. Чой ичган киши бўлиб, майда-майда ҳўплаганча тугатди. Ана шундан кейин кайфияти мутлақо кўтарилиб кетди.

— Ойижон, бўлажак кеннойим акажоним келмаганидан хафа бўлди, — деди ёнгинасида ўтирган онасининг қулоғига шивирлаб.

— Йўғ-э?! — дея қизига ўгирилиб қаради Роза. — Ростданми?

— Ўз қулоғим билан эшитдим. Сиз бўлсангиз, ўзини тарозига солаяпти, деб юрибсиз, — дея кулди Фарангиз ва секин ўрнидан туришга чоғлана бошлади.

— Яна қаерга? — сўради онаси.

— Сиқилиб кетдим. Тоза ҳавога чиқайин.

У ўзи билан сумкачасини олди. У сигарета чекишни бошлаб юборганди. Лекин буни бировга билдирмас, яшириб чекарди. Коньякдан кейин хумори тутди. Шу боис дарров ўрнидан туриб, ҳожатхонага қараб юрди. Тамакини охиригача чекиб, хуморини босиб олгач, ҳовлига чиқди.

Бу пайтда Моҳина билан Мавзуна ҳалинчак ўриндиқда ёнма-ён ўтиришарди. Ҳар ким ўз хаёли билан андармон эди.

— Ташқарининг ҳавоси зўр бўпти, — деди бошқа гап тополмаганидан кейин.

Мавзуна унга ўқрайиб қараб қўйди-да:

— Чой сўрашаётганди ичкарига, — дея Моҳинага юзланди. — Сизлар гаплашиб туринглар, мен обориб берайин.

— Қўяверинг, опажон, ўзим бораман. Келганимдан бери бирортаям ишингизга қарашмадим. Зерикиб кетдим, — деб, Моҳина чаққонлик билан ўрнидан турди-да, ошхона тарафга пилдираб кетди.

— Ким у қиз? — сўради Моҳинанинг ортидан қараб қолган Фарангиз.

— Ким бўларди? Кўнглингизни овлаган йигитнинг сингиси-да, — дея кесатди Мавзуна.

— Вой, Фирдавс акамними? — сўради Фарангиз кўзи чақнаб.

— Сизга қанақа ака бўлишини билмайман. Эҳтимол, тенгдош бўлсанглар керак. Ҳа, шундай.

— Ўғил болани, агар у кичкина бўлса ҳам, ака дейиш керак. Дарвоқе, сизга айтиш эсимдан чиқай дебди. Акамнинг алоҳида уйи бор. Чилонзорда. Ўзиям уч хонали. Кўпинча шу уйларида бўлади. Сиз уйга қўнғироқ қилишга тортинсангиз, бемалол акамнинг ўзларига телефон қилишингиз мумкин. Мана, ҳозир мен сизга ёзиб бераман, — деб Фарангиз сумкачасини очди-да, кичкина ён дафтарча олди.

Сумкасини очганида, Мавзунанинг кўзи оқ кутили сигаретага тушди. Бу таннозхонимнинг оғзидан сигарета билан бирга ачимсиқ спирт ҳиди келаётганини сезган, «Озгина вино ичганга ўхшайди», деб ўйлаганди. Лекин унинг сигарета чекиши мумкинлигини хаёлига ҳам келтирмаганди. Фарангизни аввалгидан ҳам кўпроқ ёмон кўриб кетди. Афтини бужмайтириб, унинг қўлидан олган қоғозчани истар-истамас икки буклади ва у билан гаплашиш иштиёқида келган қизга ҳеч нарса демай, ўрнидан туриб, Моҳина кетган тарафга йўл олди. Ошхонага кириб, қўлидаги қоғозчани ахлат челақка ташлади. Унинг руҳи тушиб кетган, йиғлагиси келаётган эди. Юмшоқ оромкурсига ўтириб, лабини тишлади. Йиғлаб юбормаслик учун кўзини чирт юмиб олди.

Меҳмонларга чой бериб келган Моҳина унинг рўпарасига, гилам устига ўтириб, кўзларига тикилди.

— Мавзуна опа, нега хомушсиз? — дея сўради у.

Мавзуна қаддини ростлади.

— Иккаламиз сирдош бўлоламизми? — деди Моҳинага ўйчан қараб.

Моҳина бошини қимирлатиб, тасдиқ ишорасини берди.

— Раҳмат, — деб синиқ кулимсиради Мавзуна.

Юмшоқ ўриндиқдан тушиб, Моҳинанинг ёнидан жой олди-да, бир муддат гапни нимадан бошлашини билмай, иккиланиб қолди. Ахир Фирдавс билан бир-бирига зимдан муҳаббат изҳор этган эсалар-да, ҳали туйғуларини очиқ-ойдин айтишмаганди. Демак, бировга мен фалончини севаман, деб айтиб бўлмайди. Аслида, қизнинг табиатида дилидагини бировга айтиш ёт хислат эди. Аммо ҳозир кўнглида нимаки бўлса, ҳаммасини Моҳинага тўкиб-

сочмоқчи эди. Зора шундан кейин енгил тортса.

— Биласанми? — деди бир муддат жимликдан сўнг. — Биз, аниқроғи, мен Фирдавс аканг билан қалин дўстмиз.

Мавзуна тин олди. Чунки гап тополганидан хурсанд эди.

— Лекин бугун негадир гапимиз келишмай қолди, — деди у оний лаҳзалик тўхталишдан сўнг гапини давом этказиб. — Аслида, келишарди. Аммо анави қиз... — ташқарига ишора қилди Мавзуна, — орамизга совуқчилик туширганга ўхшайди.

Моҳина юзида табассум билан Мавзунанинг қўлидан ушлаб олди.

— Акам билан ўртоқ бўлганингизни тоғдаги уйимизга борганингиздаёқ сезгандим. Ўшанда кетганингиздан кейин акам ҳардамхаёл бўп қолувди. Ҳали ошхона деразасидан сизларни кузатиб тургандим. Сиз... оти нимаиди, ҳа, анави Фарангиз опага: «Акангиз нега келмади?» — деб бекор айтдингиз, — Моҳина Мавзунанинг юзига қараб қўйди. — Менимча, акам сиздан аразлаб кетиб қолди.

— Ҳимм, ўзим ҳам шундан афсусдаман. Қош қўяман деб, кўз чиқариб қўйганга ўхшайман. Ишқилиб, Фирдавс акам кек сақлаб юрадиганларданмасми?

— Билмадим. Илгари биров билан аразлашиб қолганини сира кўрмаганман. Менимча, сизни дарров кечириб юборса керак. Кечирмаса, ўзиям қийналади.

— Тушунарли. Унда мен айтган жойларига бораман. Яна мержонийхўрлик қиламиз. Лекин битта нарса чатоқ-да...

Моҳина қошларини чимирди. Мавзунанинг юзига термилиб:

— Биров халақит берадими? — деди.

— Йў-ў-ў-қ, — дея бош чайқаб кулди Мавзуна. — Музқаймоқни яна мен оберадиган бўлдим.

Моҳина кулиб юборди. Шу заҳоти иккала қиз ҳам бир-бирларини қучоқлаб олишди.

Шу ерда иккала қизнинг суҳбати узилди. Чунки ҳовлида иккисининг отаси бир нималар деб гаплашганча хохолаб кулаётгани эшитилди. Моҳина аясини ҳам ташқарида кўрди.

— Бирга чиқишибди, кетсак керак, — деди Мавзунага юзланиб.

Мавзуна оғринди. Зеро, у Фирдавснинг ота-онаси бунчалик эрта туриб кетади, деб ўйламаганди.

Достоннинг кайфи ошиб қолганди. У бошқаларга нисбатан кўпроқ ичиб юборди. Чунки дўсти Миразиз ва горком бир-бирлари билан обдан гаплашишди. Достоннинг эса уларнинг иккиси билан ҳам гапи қовушмади. Четда қолиб кетгани унга алам қилди. Шунинг учун беихтиёр қадаҳига ароқ қўйиб, ичаверди. Эрининг маст бўлиб, бир нималарни ғўлдираётганини сезган Моҳирўй Рухшонага: «Кетмасак бўлмайди», — деб шивирлаб, эрига ишора қилди. Дугонаси унга илтифот кўрсатиб, «Яна бироз ўтиринглар. Борасизлар-да... Эндигина соат тўққиз бўлибди», — демади. Чунки унинг Роза опа билан эмин-эркин гаплашишига Моҳирўй халақит бераётган эди-да. Шу таклифни кутиб ўтиргандек, бошини қимирлатиб, «хўп» дегандек ишора қилди.

Эшикка чиқишгач, қизлар уларнинг ёнига югуриб келишди. «Агар горком билан хотини кетадиган бўлганида, Достон амаким кузатишга чиқарди. Моҳирўй холам ҳам. Лекин улар буларни кузатгани чиқишмабди», — хаёлидан ўтказди Мавзуна ва алам билан ойисига қараб қўйди.

Моҳирўй Фирдавснинг кетиб қолганини эшитиб, саросималанди. «Унинг бунақа одати йўқ эди. Ҳеч курса, ташқарига чақириб, огоҳлантирарди. Нима бўлдийкан?» — дея ўйлади у.

— Ўртоғи чақириб қолибди. Қандайдир дафтарни олиши керак экан. Сизларни безовта қилгиси келмади, шекилли.

Кайфи ошган ота Мавзуна томонидан тўқилган гапга қўл силтади. Моҳирўй эса, «Ишқилиб, уйга борган бўлсин, бирон ёққа кетиб қолган бўлмасин. Отаси чўрткесар эди. Бир нарсани қилмоқчи бўлса, шунинг уддасидан чиқмагунча ҳаловат билмасди», — дея кўнглидан ўтказди. Уйига етгунча унинг кўнглидан хавотири аримади.

* * *

Фирдавс ҳаммадан аввал уйғонди. Гира-шира тонг отаётган палла ҳар замонда у ер-бу ердан чумчуқларнинг узук-юлуқ «чирқ-чирқ» этган товуши эшитилиб турарди. Йигит ҳовлини айланиб, кечаги воқеаларни хаёлида тиклади. Қулоғи остида Мавзунанинг сўзлари жаранглади. Кўнглига гашлик оралаб, чуқур хўрсинди.

Кўп ўтмай, Моҳирўй, кейин Достон билан Моҳина уй-

фонди. Оила нонуштага дастурхон атрофида жам бўлди. Лекин биров бир нарса демади. Жимжитлик. Кечаги туғилган куннинг нохуш таассуроти ҳамманинг кўнглига ғашлик солган. Бир-бировларининг дилини оғритиб қўйишдан чўчиб, жимгина нонушта қилишди.

Фирдавс наридан-бери нонушта қилиб, ўрнидан турди-да, хонасига кириб, кийиниб чиқди.

Достон эшикка яқинлашиб қолган ўғлини тўхтатди:

— Шошма, — деб юзига фотиҳа тортиб, эринмасдан чўнтагини кавлаб, нос шишасини олди.

Унинг бурама қопқоғини шунчалик бемалол очдики, Фирдавснинг жиғибийрони чиқди.

Бир чимдим нос тилининг остига тушганидан кейин Достон ҳузур қилаётганини бошқаларга билдириб қўйиш учун кўзини юмиб очди.

— Ўқишга кечга қолаётгандим, — деди Фирдавс шошаётганини англатиш учун.

— Ҳимм, биламан, — деб Достон хотинига қараб қўйиб, ўрнидан турди.

Ота-бола ҳовлига чиқишди. Достон бир муддат дилидагини тилига чиқаролмай, иккиланиб турди. Сўнг:

— Анавинга нима дейсан? — деди мавҳумроқ қилиб.

— Нимага? — сўради ҳеч нарсани англаёлмаган Фирдавс.

Достон ўғлининг юзига норози қиёфада қараб қўйди. Кейин:

— Миразизнинг таклифига-да.

— Ҳа-а, уми? Сиз нима десангиз шу. Лекин менга қолса, кўнмайман.

Достон ўғлига зимдан қараб турди-да:

— Шу гапинг керагиди, болам. Раҳмат, энди ўқишингга кетавер, — деб Фирдавснинг елкасига қоқиб қўйди.

У ҳар доимгидан-да хурсанд эди. «Хайрият, менинг тарбиямнинг таъсири бўлибди. Бекорга ўстирмаган эканман», — дея хаёлидан ўтказди у.

Фирдавс дарсда тишини тишига босиб ўтирди. Соатлар унинг учун гўё йиллардек чўзилаётганди. Бунинг устига, ҳаво ҳам ҳар доимгидан димга ўхшарди, унинг назарида.

Ниҳоят, сўнгги дарс ҳам охирлади. У сумкасини қўлтиқлаб чиқиб кетаётган домла билан деярли ёнма-ён дарсхо-

надан чиқди. Йўлакда кўйлагининг юқоридаги тугмасини ечиб, чуқур-чуқур нафас олди.

— Бугун устознинг ёнига боришимиз эсингиздан чиқмадимми? — деди унинг ёнига келган Асқар.

— Қайси устоз? — ҳайрон бўлиб унга юзланди Фирдавс.

— Баҳром ака-чи?..

— Эй-й, эсимдан чиқиб кетибди. Кийимларимни олмабман. Югуришни ўрганинглар, деганмиди? Оббо, ҳеч вақо қилмабман. Балки, эртага... Бугун тайёргарлик кўрардик. У одамнинг ёнига қуруқдан-қуруқ бориш... Яна уялиб қоламизми, дейман-да.

— Бундай қиламиз. Бир-икки сўм кетса, кетсин, таксига ўтирамиз-да, зувиллаб уйларингизга бориб, кийимларингизни олиб, яна таксида устознинг олдига борамиз. Барибир, автобусда имиллаб боргунимизча шунча вақт кетади.

— Менинг умуман пулим йўқ-да.

— Стипендия олмадингизми?

— Олмоқчийдим, дарс бошланиб қолди. Кейин борсам, кассир кетиб қопти.

— Бўпти, шу сафар менинг ҳисобимдан. Лекин, ошна, кейин қайтарасиз.

* * *

Баҳром ака илгаригидай йигитларга синчиклаб қаради. Сўнг мийиғида кулди.

— Сизлардай эринчоқ болаларни кўрмаганман. Аммо бир сафар кечираман, фақат бир сафар. Иккинчи мартасида, яхшиси, менинг ёнимга келманглар, — деди.

Шунинг ўзи ҳар икки талабага ҳам мукофот эди. Шу гапнинг ўзиёқ уларнинг билагига куч, юрагига ишонч ҳада этганди. Дарров иккаласи ҳам кийимларини алмаштириб, зал бўйлаб айланасига чопа бошлашди. Аввал секин, кейин тезлашишди. Охири, Баҳром аканинг талаби билан жонлари борича югуришди. Ниҳоят, иккисининг ҳам тили бир қарич осилиб, сулайгунча, дармонлари қуриб, тиззалаб ўтириб қолгунларича устоз уларни тиндирмади. У қўлларини чалиштирганча, залнинг кунботар томонида шоввозларни кузатиб турар, агар йигитлардан бири ҳолдан тойиб ўтириб қолса, хўмрайганча келиб:

— Тур! — дерди.

Буйруқ шунақанги қатъий жаранглардики, йигитлар оёққа қалққанини ўзлари ҳам сезмай қолишарди.

— Хом!.. Иккаланг ҳам бир хилда хомсизлар! Энди ювиниб, уйларинг-га кетинглар. Эрталаб беш километрдан югурсанглар, бир ҳафтадан кейин келасанлар.

Унинг йигитлардан ҳафсаласи пир бўлгани шундоққина гапидан сезилиб турарди. Фирдавснинг табиатида қайсарлик бўлгани боис қовоғи уйилди. Асқар тусини ҳам ўзгартирмади. Баҳром ака бўлса, йигитларнинг ёнига келиб, Фирдавснинг елкасига қоқди. Кейин мийиғида кулиб:

— Ишлаш керак, йигит, одам ўз устида ишлаши керак, — деб қўйди.

* * *

Бир ҳафта кўз очиб юмгунча ўтиб кетди. Фирдавс устозининг айт-ганини қилди. Ҳар куни эрталаб маҳаллани икки марта айланиб югуради. Тўртинчи куни масофа унинг учун қисқалик қилаётгандай туюлди. Бешинчи куни ҳар доимгидан бир соат аввал уйғониб, маҳаллани уч марта айланиб югурди. Унчалик чарчамасди, фақат оёғида билинар-билимас оғриқ туйди. Пешонасидан оқаётган реза реза терни артаркан, оёғини уқалаб: «Ҳали ўн марта айланаман», дея хаёлидан ўтказди. Бироқ ўша куни ҳам, эртасига ҳам дарсада уни жуда қаттиқ уйқу босди. Ухлаб қолиб, ҳамманинг олдида шарманда бўлмаслик учун бир неча марта ўзини-ўзи чимчиди. Буям фойда беравермагач, дафтарига домланинг маърузасини оқизмай-томизмай ёзишга қарор қилди. Бунни қарангки, уйқу қочди. Бориб-бориб у ёзишга шунчалик берилиб кетдики, ҳатто дарс қандай охирлаганини ҳам сезмай қоладиган бўлди.

Баҳром ака айтган фурсат келган куни дарс-дан сўнг Асқар билан бирга залга ошиқди. Кийимларини алмаштириб, елкама-елка турган йигитларнинг ёнига бир-бир қадам ташлаб келган устоз уларнинг билак томирларини ушлади.

— Ўзингга ортиқча жабр қилибсан, — деди у Фирдавсга қараб. — Ҳеч бир нарсада ўжарлик кетмайди. Тўғри, ўжарликнинг яхши томони ҳам бор. Бироқ меъёр керак. Меъёр. Энди менга сонингни кўрсат.

Фирдавс ҳайрон бўлди. Истар-истамас иштонини тушир-

ди.

Баҳром ака унинг танасидаги кўкарган жойларини кўргач, яна ми-йиғида кулди-да:

— Дарсда уйқу босаяптими? — дея сўради.

— Сал-пал.

— Мен ҳам бошимдан ўтказганман. Ҳечқиси йўқ. Аста-секин бу ҳам ўтиб кетади. Қани, энди баданни қиздиришлар-чи.

Фирдавснинг оёқлари ердан енгил узиларди. У Баҳром ака етарли демагунча югурди. Бу пайт-да Асқарнинг нафас олиши анча оғирлашганди. Унинг аҳволи Баҳром аканинг жаҳлини чиқариб юборди. У шу даражага бориб етдики, ҳатто йигитчанинг юзига енгилгина шапалоқ тортишдан ҳам ўзини тийиб туrolмади.

— Нега бажармадинг? Нега кун оралатиб югурдинг?! Ироданг борми ўзи?! — дея бақирди у.

Асқарнинг иккала юзи ҳам қизариб кетганди. Боши эгик, бир нарса дейишга тили бормайди.

— Сен югуришда давом этасан, — дея у Фирдавсга юзланди: — Сен бўлсанг, пахта терасан. Умрингда терганми-сан ўзи?

— Йўқ, — деб Фирдавс елка учуриб қўйди.

— Мана бунақа бўлади.

Баҳром ака ярим энгашди. Кейин гўё икки томонда пахта қаторлари тургандай, у чаман бўлиб очилиб ётгандай, қўлларини чаноқларга шунақа тез олиб борар ва шу тезликда пахталарни кафтига олиб, фартугига ташларди.

У спорт зал адоғига шу тахлитда бориб келди. Шунда Фирдавс сездик, устоз қанчалик кўп ҳаракат қилмасин, мутлақо ҳансирамасди.

Уйига қайтиб келган Фирдавснинг аъзойи бадани зирқираб оғриди. У кечки овқатни зўрға еди. Сўнг дарс қилишга-да мадори етмай, хонасига кирди-ю, қотиб ухлаб қолди. Яхшиямки, ухлаш олдидан соатни ёнига қўйиб қўйганди. Агар у тинимсиз жиринглайвермаганида, эрталабки югуришдан қолиб кетиши аниқ эди.

Унинг кунлари шу зайл-да ўтар, борган сари ўзини қандайдир енгил ҳис этарди. Шу билан бирга Мавзуна хаёлидан сира кетмасди. У неча марталаб қизни унутишга уринди. Барибир, фойдасиз. Қиз хаёлининг бир чеккасида ўзи-

нинг борлигини билдириб тураверди. Айниқса, зерикарли дарслар чоғида у фақат Мавзуна ҳақида ўйлади. Секин-аста кўнглида ўксик бир кайфият пайдо бўлди. «У қиз мени ўзига тенг билмайди. Ҳақиқатан ҳам бой-бадавлат оилага келин бўлиш ярашади унга. Мен уйланганимда нима билан боқардим? Ўзи зўрға кун кўраётган бўлсак. Зўрға сти-пендиямни у ойдан-бу ойга учма-уч етказаётган бўлсам. Бунинг устига, ҳозир мутлақо тўй қилишнинг иложи йўқ. Рухшона хола бўлса, эртароқ набира кўришни истайди. Қолаверса, ҳализамон ўғиллари ҳам бирин-кетин вояга етади. Шундай экан, Фирдавс, умидингни уз», — деган қарорга келди охири у. Бироқ худди ўша куни кечки пайт Моҳина хонасига кириб:

— Ака, бугун Мавзуна опам кўнғироқ қилди, сизни сўради, — деб қолди.

Фирдавс китоб ўқиётганди. Гарчи нигоҳи китоб саҳифаларига қадалган эса-да, дарров хаёли бўлинди. Шу тахлит бир муддат ётгач, кўзини китобдан узмаган кўйи:

— Мени нима қиларкан? — деди.

— Айтдики, сиз бекорга хафа бўлиб юрган эмишсиз. Аслида, сизга аччиқ қилиб, дилинғизни оғритиб қўйган экан. Ўша туғилган куннинг эртасига қоронғи тушгунча музқаймоқхонада сизни кутиб ўтирганмиш.

Фирдавс китобни ёпди. Секин қаддини ростлади.

— Биринчидан, сен нега маҳмадоналик қиляяпсан? Иккинчидан, унинг гаплари билан менинг неча пуллик ишим бор? Учунчидан...

Шу заҳоти қовоқларини уйиб олган Моҳина:

— Учунчидан, битта қизни бекордан-бекорга хафа қилиш йигит кишининг иши эмас, — дея гапни илиб кетди.

— Мен нима қилиб, уни хафа қилибман? Бир оғиз гапирмаган бўлсам...

— Ана шу сизнинг хафа қилганинғиз. Худди қизларга ўхшаб, индамай сурвординғиз-ку. Агар менинг йигитим...

— Ни-ма?! — деб ўрнидан туриб, хўмрайди Фирдавс.

Моҳина каловланиб қолди:

— Ҳалиги... Мен... Агар Мавзуна опамнинг ўрнида бўлганимда, демоқчийдим.

— Агар бирор жойда битта-яримтаси билан гаплашга-

нингни кўрсам ё эшитсам, тириклайн терингни шилиб оламан! — деди Фирдавс кўрсаткич бармоғини ўқталиб.

— Войбўй! — деб қовоғини баттар осилтириб олди Моҳина, лекин аччиқ қилиб хонадан чиқиб кетмади. — Намунча?.. Мен фақатгина Мавзуна опамнинг қийналиб юрганини айтмоқчийдим. Ҳаммаси ўзингиздан бўлди. Анави олифта қиз билан гаплашмаслигингиз керак эди!

Шу гапни айтиб бўлганидан кейингина қиз хонани тарк этди. Фирдавснинг эса юзида табассум пайдо бўлганди. «Демак, у менга аччиқ қилган. Фарангиз билан гаплашганим унга ёқмаган. Демак, у мени ҳаммадан қизганади. У билан гаплашишим керак», — кўнглидан ўтказди у ва шошганча бориб деразани очди-да, бошини ташқарига чиқарди. Синглиси ҳовлида эди. Худди акаси кўриниш беришини олдиндан сезгандай, узоқлашиб кетмаганди.

— Моҳи, — деди Фирдавс мулойим товушда.

— Нима?.. — жавоб берди синглиси араз оҳангида.

— Ҳалиги... Мавзуна опанга битта кўнғироқ қилмайсанми?

Қизчанинг юзида бирдан табассум пайдо бўлди.

— Ҳо-о-о, боягина бурнингиз осмондайди-ку, энди кўнғироқ қилишимни хоҳлаб қолдингизми?

— Битта морожний мендан, какраз, стипендия олганман. Бир сўм ортиқчаси бор. Хўш телефон қиласанми?

— Морожнийни яхши кўришимни биласиз-а?.. Майли, фақат шундаям Мавзуна опам учун. Агар бошқа бўлганида... Эй-й, аям билиб қолади-ку!

— Ҳозир ошхонада. Сен қилавер.

— Бўпти-и-и, — деди Моҳина чўзиб.

Яхшики, гўшакни Мавзунанинг ўзи кўтарди. Арази бор экан, дарровда Фирдавс билан гаплашишга кўнмади. Моҳина кетма-кет: «Илтмос, йўқ деманг, мен учун... Фақат «алло» десангиз, бўлди», — дея қайта-қайта ялинганидан кейингина кўнди.

— Бир қошиқ қонимдан кечмасангиз, мен шўрликнинг нариги дунёга равона бўлишдан ўзга чорам қолмайди, — деди Фирдавс гўшакни қулоғига тутиши билан.

Мавзуна кулиб юборди, сўнг ортидан: «Жинни», — деди.

Фирдавс унинг шу бир оғизгина гапидан яйраб кетди.

— Қиз боласиз, — қўшимча қилди Мавзуна. — Шунинг

учун аразлаб юрибсиз.

— Менми? Сираям-да. Мен сизни синаётгандим.

— Хўш. Кўнглингиздаги иш бўлдимми? — дея кутилмаганда кесатди Мавзуна.

— Йўқ, сиз яна ўнқир-чўнқир йўлга кириб кетдингиз. Мен сиз ҳақингизда: «Аразласам, қидирармикан? Агар қидирса, ҳақиқий дўст бўлади. Мен учун куйиб-пишади, керак бўлса», деган ўйда эдим.

— Мен-ку, дўстлик қиламан. Сиз бўлсангиз... Ҳатто: «Бопладимми? Роса куттирдимми?..» — деб, устимдан кулиш ҳам қўлингиздан келмади.

— Келишдик. Эртага мен ўша барга дарсдан кейин бораман. Сиз келманг. Кутиб-кутиб, ярим оқшомгача ўтираман. Тўртта ё бешта музқаймоқ ейман. Лекин шу ўринда битта шартим бор. Мабодо шамоллаб қолсам-у, касалхонага тушсам, ёнимдан бир қадам ҳам жилмай ўтирасиз, токи соғайгунимча.

— Тушунарли, кейин сиз тузалишнияма хаёлингизга келтирмайсиз. Камида бир ой ётасиз. Бундан чиқди, тагин мен ютқазар эканман-да, — деб кулиб юборди Мавзуна.

Уларнинг суҳбати шўх эди. Четдан қулоқ солган одам, албатта, роҳатланарди. Шунинг учун ҳам Моҳинанинг кетгиси келмаётганди. У шундоққина эшик ёнида жилмайганча акасига термилиб турар, Мавзунага ҳаваси келаётганди. «Мен ҳам худди акамга ўхшаган йигит топаман», дея аллақачон хаёлидан ўтказиб ҳам қўйганди.

— Бўлди, иккала қўлимни ҳам кўтардим, худди асир тушган аскарлардай.

— Вой, мени фашист деб ўйлаяпсизми?

— Ҳай-ҳай-ҳай. Сизни фашист деб, яна бир балога қолиб кетайинми? Сиз қаҳрамонсиз. Забардаст, бақувват!..

Моҳина қиқирлаб кулиб юборди. Кейин бирданига ортидан:

— Ака, «девсиз, девсиз», денг, — деди.

Фирдавснинг ҳам кулгиси қистади. Бироқ кулишдан ўзини тийиб, тишини тишига босди. Бунинг ўрнига:

— Менинг ёнимда ким қақиллаётганини биласизми? — деди гўшакка.

— Йўқ, — жавоб берди Мавзуна.

— Моҳина-да. Ўзи синглим-у, лекин нимагадир сиз то-

монга ўтиб олган. Эй-й, томоғи оғриб турибди. Демак, мактабдан қайтаётганида, сиз билан учрашиб, обдан морожнийга тўйган, эвазига акасини ташлаб, сиз тарафга ўтиб олган.

— Ажаб қилади. Агар ёнимда бўлганида, юзидан ўпиб кўярдим. Мукофот сифатида.

— Яхши, унга — мукофот, менга — жазо. Лекин келганидан кейин мукофотини олиб қўяман.

Мавзуна кулди-да, ортидан «ту-ту»лаган товуш эшитилди. Фирдавс бир-икки марта, «алло, алло» деб, ҳайрон бўлган одамдай гўшакни у ёқ-бу ёғини айлантириб кўргач, телефон устига қўйиб қўйди.

— Кимдир келиб қолган бўлса керак, — деди эшик ёнида ҳалигача жилмайиб турган Моҳина акасига далда бериб. — Балки, яна мен қўнғироқ қилиб кўрарман.

— Йўқ, етарли, — деб Фирдавс гўшакни жойига қўйди, сўнг чуқур хўрсиниб, ўрнидан турди.

Шу куни у ҳар доимгидан-да хушчақчақ эди. Мавзуна у билан гаплашишга уйдагиларидан кўрқади. Бунинг сабаби аён. Оилалари мос эмас. Агар у бойроқ одамнинг боласи бўлганда, Мавзуна бунчалик кўрқиб кетмаган бўларди.

— Бизнинг ҳам кўчамиздан бирорта арава-парава ўтиб, чанг-панг чиқариб қолар, ана шунда байрам қилармиз, — деди у ётар маҳалида одатдагидай китоб варақларкан.

Эртасига Баҳром ака қишлоғига кетишини ва машғулотлар бир кунга ортга қолдирилишини айтганди. Фирдавс бўш вақти борлигидан фойдаланиб, кутубхонага кирмоқчи бўлди. Шунда унинг хаёлига Мавзунага берган ваъдаси келиб, ниятидан қайтди. Ўзгача бир иштиёқ билан университетнинг сўл тарафидаги кутубхонага қаради. Стендалнинг «Қизил ва қора» романини ўқиётгани хаёлига келди. У аввал ҳам бу китобни ўқиганди. Лекин негадир тўла тушунмаганди, шу боис такрор ўқишга қарор қилди. Аммо ҳозир кутубхонага киролмайди. Мавзунага ваъда бериб қўйган. Аслида-ку, қизнинг келиши ҳам номаълум эди. Ахир у бораман, демаганди-да. Фирдавснинг ўзи қоронғи тушгунча ўтираман, деб қўйганди. Мабодо у бормаса-ю, Мавзуна атайлаб уни кузатиш учун борса, ана унда йигитлик ғурури поймол бўлади. «Икки соатча бемалол у билан

ўтирсам бўлади. Кейин бозор қилишим керак. Аям пиёз олиб кел, девди», — кўнглидан ўтказди йигит ва хаёл уммонига ғарқ бўлганча бекат тарафга кетди.

Мавзуна билан бир мартагина музқаймоқ еган қаҳвахонадаги сутулга бориб ўтирди. «Бундай пайтда зерикмасликнинг энг яхши йўли — китоб ўқиш. Бошқа ҳамма нарса одамни бездириб юборади. Одамлар ҳеч нарса қилмай, қандай ўтираркан?» — дея хаёлидан ўтказган йигит ликопчадаги музқаймоқни қошиқча билан беихтиёр эза бошлади. Шунда бирдан кимдир ортидан келиб, қўли билан унинг кўзларини бекитди. Фирдавснинг юраги ҳаприқиб кетди. «Мавзуна!» — кўнглидан ўтказди у ва ниҳоятда эҳтиёткорлик билан кўзларини бекитиб турган қўл устидан қўлини кўйди. Қиз боланики. Демак, у адашмаган. Мавзуна ҳақиқатан ҳам келган. Бундан ортиқ байрам бўлиши ҳам мумкинми?

«Бармоқлари узун. Нозиккина. Кейин... Кейин узуги ҳам бор экан. Кичкинагина узук. Яна... Вой-вой-вой, одамнинг жонини оладиган даражадаги хушбўйлик таратаётган атир. Бу, бу фақатгина...»

Қиз қиқирлаб кулиб юборди. Овоз бутунлай бошқа эди. Фирдавснинг юраги боя қанчалик тез уриб кетган бўлса, ҳозир шунчалик секинлашди. Бирдан кайфияти тушди.

— Айб мендамас, айб сизнинг сеҳрли сўзларингизда, — деди қиз қиқирлашда давом этиб ва шу аснода йигитнинг кўзидан кафтини олди.

Фирдавс ўрнидан турди-ю, ортига ўгирилди. Гумони тўғри эди: қаршисида жилмайганча Фарангиз турарди.

— Сиз... Сиз қаердан келиб қолдингиз? — деди ҳалиҳамон кўзларига ишонмаган Фирдавс.

— Секрет. Сизни шунақа қилиб ушламасам, бошқа иложи бўлмади.

Фирдавс атрофига аланглади. «Ишқилиб, Мавзуна келиб қолмасин», деган ўй яшин тезлигида хаёлидан ўтди.

— Танлаган жойингиз менга ёқди. Дидингиз чакки эмас, — деди қиз гапида давом этиб. — Лекин ҳозир бошқа жойда ўтирамыз.

— Қаерда? — сўради Фирдавс юрагида бир олам ҳадик билан.

— Ресторанда. Сиз билан менга бу ерда ўтириш уят!

— Шошманг. Менинг морожнийим бор, аввал шуни...

— Мана бундай қиламиз, — деб ликопчани қўлига олди Фарангиз ва қошиқчага бир чимдим музқаймоқ илдириб эзаркан, кўзни олар даражада ялади. Сўнг илжайди-да, ликопчани қайтариб, стол устига қўйди.

«Даф бўлиш керак! Токи, Мавзуна кўриб қолмасин. Кўриб қолса, аҳвол чатоқ! Ўзи зўрға у билан қайта ярашиб олгандим». Шу гапларни кўнглидан ўтказган Фирдавс шундай деди:

— Унда мен уйга ғизиллаб бориб келаман. Сиз ресторанда ўтириб турасиз. «Бирга уйингизга борамиз», деманг. Уйимдагилар кўриб қолишса, менга ноқулай бўлади. Келишдикми?

— Қиз боланинг таклифига рад жавоб берган йигитни биринчи кўришим, — деб афтини буриштирди Фарангиз.

— Йўқ, унақа деманг, сиздай соҳибжамолнинг ҳар қандай истаги йигитлар учун буйруқ. Хўш. Майли, мен кетдим, — деб Фирдавс қизнинг қўлини ушлаб, сиқиб қўйди ва уни лол қолдирар даражада югурганча қаҳвахонадан чиқиб кетди.

Фирдавс энгил тортган эди. Ичида: «Яхшики, Мавзуна келиб қолмади. Яхшики, осон қутулдим. Энди бозорга тушиб, пиёз сотволишим керак. Кейин уйга. Дам оламан. Ўқиш ҳам, югуришлар ҳам чарчатди», — деб ўйларди у.

Бозор дарвозасидан ичкарига кириши билан сўл томондаги растанинг нариги тарафида турган «КАМАЗ»нинг ортида тўдалашган одамларга кўзи тушди. «Картошканикан, пиёзмикан?.. Энди туширишяпти. Демак, янги. Нима бўлсаям, ҳеч қурса, бир килогина оламан. Аямга янгисидан олиб келдим, деб айтаман», — дея кўнглидан ўтказган Фирдавс шу томонга қараб юрди.

Борди. Одамлар орасига қўшилди. Бир муддат турди. Сўнг бўйнини чўзиб, олд томонга қаради. Шунда кўзи бирдан дадасига тушиб қолди. У машинадаги қопни орқалаб, растанинг остига олиб келиб жойлаштирарди. Йигитнинг юраги орқага тортиб кетди. «Нега, нега?..» — дея пичирлади унинг лаблари. Ана шу пайт бўйи узун, елкалари кенг, қориндор бир киши унинг дадасини туртди. Ортидан:

— Намунча имиллайсан, ифлос?.. Текинга ишлаётганинг йўқ-ку! — дея бақирди.

Сўнг туртишга-да қоникмасдан, ортига тепиб юборди. Фирдавснинг кўзлари олайиб, томирида қони кўпира бошлади. Боши қизиб, юзи шолғомдай қизарди.

* * *

Мавзуна чўчиб тушди ва қўлидаги гўшакни тортиб олган онасига киприкларини пирпиратиб қаради.

Рухшонанинг кўзи ола-қула бўлиб кетди.

— Ким у?! — деди ғазаб билан.

— Ҳалиги... — деди қўрқиб кетган қиз талмовсираб, — ойи, синфдош дугонам...

— Ҳимм. Ҳали синфдош дугонам, дегин. Бу дейман, дугонангнинг овози ўғил болаларниқига ўхшаркан-да, а? — Рухшона истехзоли кулиб, гўшакни жойига қўйди ва кўрсаткич бармоғини қизининг тумшугига тиради. — Икки қулоғингга ҳам қўйиб ол. Фирдавс деган болани бутунлай эсингдан чиқарасан. Мен сени деб Розияхоннинг олдида уятли бўп қолишни истамайман. Энди кўнглимга келган ишни қиламан, деб ўйлама. Ёш бола эмассан! Ҳадемай, келин бўласан! Биз Розияхон билан аллақачон келишиб олганмиз.

Мавзуна онасига тикилиб турар, бирон нима дейишга тили ожиз эди. Рухшона қизига голибона назар ташлади, сўнг муҳим янгиликни айтаётгандек, кулимсираб гапида давом этди:

— Розияхоннинг эркатой қизи сенинг ўша йигитингни ёқтириб қопти. Бу — Фирдавсингнинг бошига офтоб чиқди, дегани. Ҳимм, билдингми?

— Ойи, — деди қулоқларига ишонмаган Мавзуна, — сиз нега менга душманлик қиляяпсиз?!

— Душманлик?.. Вой ўлмасам, — Рухшонанинг кўзлари чақчайиб кетди. — Бу яшшамагур сенинг бутунлай бошингни айлантириб олибди-ку. Ҳали мактабни битирмасдан, она сутинг оғзингдан кетмасдан, эрсираб қолдингми?!

Кутилмаганда қизнинг юзига шапалоқ тушди.

* * *

У беихтиёр дадаси томонга қараб отилди. Анавининг дадасига қилган муомаласи унинг суяк-суягигача сирқиратиб юборганди. Шу пайтгача Баҳром акадан жуда кўп руҳий тарбия олган бўлса-да, айни пайтда ичидан тошиб келаётган ғазабини жиловлай олмасди.

Бир сафар машғулотдан кейин мат устида кўзларини юмиб ўтиришганда, Баҳром ака шундай деганди: «Мана, сенинг битта бармоғингни қайириб, майиштириб, узиб олаяпман. Агар чидасанг, ҳамма аламингни, қайғунгни, оғриқни енгиб ўтсанг, ёруғликка чиқасан. Маза қилиб яшайсан. Мабодо менга қаршилиқ кўрсатадиган бўлсанг, сени зулмат кутиб турибди. Бир умрлик зулмат. Чида!.. Чида!.. Чидашинг керак...»

Фирдавс устозининг гапларини тасаввурида жонлантириб, хаёлан азоб чеккан, кўзидан тирқираб ёш чиқиб кетганди ўшанда. Сўнг чуқур нафас олди. Устози уни ўрнидан тургазиб, елкасига қоқиб:

— Ҳали кўникасан. Унча-мунча дард сен учун чикора бўлиб қолади. Ҳатто битта тукингни қилт этказмай, қайғуларнинг ҳаммасини ўтказиб юборасан, — деди.

Фирдавс кейинчалик уйга борганда, кўчада юрганда ва ҳатто дарсда ўтирганда ҳам, Баҳром аканинг гапларини эслаб, хаёлан ўша азобларни танасидан ўтказиб кўрди. Бора-бора ҳеч нарса таъсир этмайдиган бўлди. «Этим ўлибди. Демак, бундан қаттиқроқ азоб керак», деган уйга бориб, моддий дардларни оғирлаштирди.

Лекин буларнинг бари ўзига нисбатан эди. Қариндошлари, яқинларининг ташвишларини, дардларини кўриш, танасида, руҳида ҳис этишга эса у ҳали тайёр эмасди. Бунинг учун ҳали вақт бор эди.

Фирдавс ўзини тутиб туролмай, чаққон ҳаракат билан зўравоннинг қаршисида пайдо бўлди. Қолганини томошатаблаблар ҳам кўрмай қолишди...

Достон ўғлини маҳкам кучоқлади.

— Болам! Болам! Бўлди, бошқа тегинма! Бошқа урма уни! Ҳаётингни барбод қилма, болам! Аянг билан синглингни ўйла! Бунақа гўрсўхталар билан тенглашма!

Отанинг кўз ёшлари ўғилни ўзига келтирди. Зўриққанидан пешонасидан реза-реза тер оқарди. Отасининг гапларини ҳам элас-элас эшитди. Падари бўйнига осилиб олганидан кейингина ўзига келди. Бўлмаса, калтаги зарбидан хириллаётган кимсани бир ёқли қилиб қўйиши мумкин эди.

Уларни ўраб олган томошатаблаблар бир-бирларини туртиб, жонли жангари фильмни муҳокама қилишга тушиб

кетишганди.

Фирдавс тиз чўкди. Отасининг оёқларини маҳкам кучоқлади. Кўздан дув-дув оқаётган ёшни тиззасига артди.

— Нега бундай қилдингиз, дада? — деди бўғиқ ва тушуниксиз товuşда.

— Тур, болам, тур, — дея Достон ўғлининг қўлтиғидан ушлаб кўтарди.

— Туролмайман, дада. Сизни бу аҳволда кўрган кўзларим ситилиб тушсин, дада. Нега бундай қилиб юрибсиз?! — дея Фирдавс Достоннинг оёқларини янада маҳкамроқ кучоқлади.

— Одамларга шунча томоша бўлдик, тур энди. Кетамиз.

Фирдавс бўшашди. Сўнг энкайиб, дадасининг оёқларини ўпди.

* * *

Фарангиз йигитдан асло хафа бўлмади. Мийиғида кулиб, қора кўзойнагини тақди ва машинасининг калитини айлантриб ўйнаб, Фирдавснинг ортидан кузатди. Сўнг шундоққина йўл бўйида турган ҳаво ранг «Жигули»сининг ёнига бориб, кўнглини мафтун этган, тунлари уни ўртанишга мажбур қилган йигитнинг қайси йўналишга кетишини кутди. Лекин Фирдавс йўналиш танламади. Биринчи келган автобусга чиқиб олди. Шуни кутиб турган Фарангиз ҳам машинасига ўтирди. «Йигитча, сени, барибир, ўзимники қилволаман. Айланиб-айланиб, охири тўримга илинасан!» дея кўнглидан ўтказди у. Ўйи ўзига нашъа қилиб, ич-ичидан хурсанд бўлиб кетди. Гўзал, мафтункор юзида табассум ўйнади. Шундан кейингина машина моторини ўт олдирди. Машина жойидан қимирлади. Шунда уни йўл бўйида кимдир кузатаётгандай тўйилди. Вақт тиғиз эди. Шу боис кузатаётганнинг кимлигини билишга қизиқаётган бўлса-да, бунга эътибор бермасликка мажбур бўлди.

Навбатдаги бекатдаёқ автоуловдан тушган Фирдавсни кўргач, Фарангиз мийиғида кулди ва «Шумтака, ўзимнинг ёлфончигинам. Биламан, нега ёнимдан қочиб юрганингни. Лекин сен юрагинга қулоқ солишинг керак. Фақат менгина сени бахтли қила олишим, истаганингни бера олишим мумкин», дея кўнглидан ўтказди.

Фирдавс бозорга кириб кетаётганда, қиз машинасидан тушиб, уловининг эшигини қўлфлади. Ёнидан ўтиб кета-

ётган йигитлар: «Рулни бошқарган қўлларинг юзимни силаса, жонимни бериб юборган бўлардим», дея гап отишди. Қиз йигитларга юзланиб, «Ширин гапинг учун табассумдан бебаҳра қолма», дегандек жилмайиб қўйди. Шу заҳоти уч йигит ҳам таққа тўхтади. Учови ҳам бир хилда иржайиб туришарди.

— Мен қотиллик қилишни истамайман, — деди Фарангиз мулойим овозини янада майинлаштириб, — шунинг учун йўлларингдан қолманглар.

Бу гапни эшитгач, йигитлар йўлида давом этишади, деб ўйлаганди. Бироқ аксинча бўлди.

— Иложи йўқ, — деди улардан бири шериклари билан бирга изига қайтаётиб, — барибир, иккимиз қурбон бўламиз.

— Йўқол! — бақириб юборди Фарангиз. — Бир оғиз юмшоқ гапирса, илондай тебраниб, одамнинг нафратини кўзитиб юборасанлар!

Йигитлар бирдан қотиб қолишди. Улар машина минган, бунинг устига, ниҳоятда ўзига оро берган қизлардан илиқ гап чиқишига ишонишмасди. Лекин, шунга қарамай, азбаройи қизнинг мафтункорлиги боис гап отишдан ўзларини тия олишмаганди. Эвазига дарров табассум олишди... Маккора табассумнинг тарсакиси эса ёмон бўлди.

Фарангиз ичида маза қилди. У бозор ичкарисига кириб кетаркан, мийиғида кулиб қўйди.

Фирдавснинг ҳаммоллик қилаётгани қизни қанчалик ажаблантирган бўлса, ўзини эркин тутиши, чаққон ҳаракати ва отасининг оёғига бош қўйиши кўнглида шунчалик меҳр уйғотди.

Ота-бола бир-бирининг елкасидан қучиб, одамлар орасини ёриб ўтаётганларида, дарров уларнинг ёнига борди.

— Фирдавс ака, — деди юзига қайғули тус бериб, — дарров машинага чиқинглар. Шундоққина бозор дарвозаси ёнида турибди.

Фирдавс юришдан тўхтаб, қизга тикилди.

— Сиз? — деди ҳайрон бўлиб. — Сиз бу ерда нима қилиб юрибсиз?

Фарангизнинг бир лаҳза тили боғланди.

— Менми? Мен шунчаки... Ҳа-а, бозорга келувдим. Бир-иккита нарс олмоқчийдим. Кутилмаганда сизни кўриб...

— Илтифотингиз учун раҳмат.

Фирдавснинг гапи қизнинг кўксига гўё ханжар бўлиб санчилди. У ҳеч қачон бунақа аҳволга тушмаганди. Қаерга борса, нима қилса, ошиғи олчи эди. Биров гапини икки қилмас, ҳатто олдидан кесиб ўтмасди. Албатта, кўча-кўйда битта-яримта йигитларнинг адашиб гап отиб қўйишини инобатга олмаганда. Аслида, йигитларнинг эътибори Фарангизга завқ-шавқ бағишларди. Беш-бегона йигитнинг уни танимасдан, чиройига маҳлиё бўлиб, тилёғламалик қилишини кўрганда, гўё еттинчи осмонга кўтарилиб кетарди. Наздида, ҳамма ундан пастда, ҳамма унга сажда қилаётгандай туйилаверарди.

Фирдавс бўлса, уни сўроққа тутаяпти. Қўполлик қилаяпти. Шу камбағалгина оиланинг боласи Фарангиздай олий мартабали қизнинг юзига оёқ босяпти. Фарангиз эса унинг қошида ожиз. Гоҳида ҳаяжон босади уни. Гоҳида тили каллимага келмай қолади. Мана, ҳозир ҳам нима қиларини билмай турибди.

Ота-бола қизнинг ёнидан узоқлашди. Уларнинг ортидан кузатиб қолаётган одамлар кутилмаганда пайдо бўлган соҳибжамолнинг аҳволини томоша қилишяпти. Бундан ортиқ камситилиш, бундан ортиқ шармандалик борми? Йўқ, бунга чидаш мушкул. Ҳозироқ ота-боланинг ортидан етиб олади-ю, оғзига келган гап билан ҳақоратлайди. Шунда, балки кўнгли хотиржам тортар. Фурури таскин топар. Мана шу ўйлар гирдобиди Фарангиз бир-икки қадам босди-ю, кутилмаганда оёқлари юришдан тўхтаб қолди. «Менга нима бўлаяпти? — ўйлади қиз. — Қани илгариги довюраклигим, қани ушлаган жойимни узиб олишим?.. Наҳотки, наҳотки севиб қолган бўлсам? Наҳотки муҳаббат деганлари шу бўлса?!» Унинг йиғлагиси келди. Бироқ бу ерда, ҳамманинг кўз ўнгида ожизлигини намоиш этиш унинг обрўсига тўғри келмасди.

Қиз бошини эгиб, бозордан чиқа бошлади. Аммо бироздан кейин бу қилиғи негадир ўзига оғир ботди. «Кимнинг олдида бошимни эгдим? Нега бунча паст кетаяпман?» дея ўзини сўроққа тутди. Сўнг қаддини ғоз тутганча шиддат билан машинаси ёнига бориб, эшигини очаётганида, қўллари қалтираб кетди. Ана шундагина жуда ожиз бўлиб қолганини ҳис қилди.

Орадан ўн дақиқа ҳам ўтмай, доимий дилхушлик қилдиган ресторанига етиб борди. Рақс томоша қилиб ўтирадиган одатий жойидан алоҳида хонани афзал билди. Кирибоқ ортидан келган официант қизга:

— Менга ўзимнинг ароғимни газаги билан қўшиб келтиринг, — деди-да, стулга ўтириб, соч тўғноғичини ечиб юборди. Қизилтоб, ялтироқ сочлари ёйилиб, қизнинг хуснини икки ҳисса ошириб юборди. У нозик, узун бармоқларини силлиқ пешонасига тираб, бошини хиёл эгди. Шунда шаҳло кўзларида биллурдай икки томчи ёш пайдо бўлди. Қиз сўлгин кайфиятда чуқур хўрсинди. Сўнг бошини кўтариб, оппоққина, жажжи сумкачасидан сигарет чиқазди. Сигаретга термилиб тураркан: «Бадбахтлик, — дея хаёлидан ўтказди, — қачондан бери чекадиган бўлдим? Ҳа, эсладим, Лена. Ўша мени чекишга ўргатиб қўйди. Биринчи марта тутунни ичимга ютганимда, ўлиб қолай дедим. Юрагим оғзимдан чиқиб кетса керак, деб ўйловдим. Йўқ, унақа бўлмади. Орадан бир ҳафта ўтиб, яна чекиб кўрдим. Бу сафар олдингидай йўталиб қолмадим. Бошим айланди. Маст одамдек ҳис этдим ўзимни. Кейин ўрганиб кетдим. Падарингга лаънат, Лена. Сен менга ичишни ҳам ўргатиб қўйгандинг-а?!»

Кўз олдида яна Фирдавснинг қиёфаси намоён бўлди. У бармоқлари орасидаги сигаретни кулдонга эзгилади.

«Агар шундай қилмасам, икки дунёда ҳам Фирдавснинг ёнига яқинлашолмайман. Адам бир марта кўриб қолди. Лекин кенглик қилди. Тўғрироғи, ойижоним: «Сиқилиб кетганидан, яшшамагур эрининг куракда турмайдиган қилиқларидан кейин чекишга мажбур бўлган», деб ёнимни олди. Шундан кейингина адам ҳовуридан тушиб: «Агар яна шундай қилганингни кўрсам, кечирмайман», деди. Лекин мен чекишда давом этдим. Ўрганиб қолгандим-да. Мана, бугундан бошлаб ичишниям, чекишниям фақат сени деб ташлайман. Ўғил болалик қилганинг учун. Бошқаларнинг ҳадди сигмаган нарсани қилолганинг учун. Менга мана шунақа сўзини ўтказа оладиган, кези келганда, йиғлата оладиган йигит керак».

Қиз хаёл суришдан тўхтаб, ароқ шишасини қўлига олди ва яна ўзига ўзи гапиришда давом этди.

— Сигарет эзилди. Ароқ ҳам тўкилиши керак, — деди.

Қилган иши ўзига завқ бағишлади. Шу боисдан овоз чиқариб кулиб қўйди.

Сўнг яна ўз хаёлларига берилди. Шу маҳал эшик очилиб, оз-гин, сочлари ҳурпайган бир йигит кириб келди-да, Фарангизга қараб ўшшайди.

— Кун бўйи қидиравериб, оёғимда оёқ қолмади. Шу ернинг ўзига икки марта келиб кетдим, — деб ўқловдай қошларини учирди.

Фарангиз унга қараб кўзини биров қисди-да:

— Кўзим учиб турганди, айна вақтида кўриниш бердинг, — деб пешонасига тушиб турган сочини тўғрилаб қўйди.

Йигит унинг столи ёнига келди ва энгашиб қизни ўпмоқчи бўлди. Фарангиз эса юзини олиб қочиб:

— Лазиз, керакмас, — деди.

Йигит ҳайрон бўлди.

— Тинчликми? — дея сўради.

— Шунга яқинроқ. Ундан кўра кел, менга улфатчилик қил, — деб қадаҳни ароққа тўлдириб, рўпарасидаги йигитга узатди.

Лазиз қизнинг қўлидан қадаҳни олиб, стол устига қўйди, сўнг чўнтагидан «Родопи» сигарети қутисини чиқариб, бир донасини лабига қистирди. Тутатиб, ҳузур қилганча аччиқ тутунни ичига ютди-да:

— Кимнинг ҳадди сиғди сенинг кайфиятингни бузишга? — деди дағалроқ овозда.

— Нега бузаркан? Аксинча, хурсанд қилди. Шунинг учун ичиб ўтирибман. Жудаям қувониб кетсам, бир ўзим ўтирволиб ичишимни эсингдан чиқардингми?

— Алдама. Ҳеч нима буюрмабсан ҳам.

— Егим йўқ.

Лазиз тутаётган сигаретини кулдонга суяб қўйиб, ароқни қўлига олди ва қизга кўзини қисиб, бир кўтаришда идишни бўшатиб, Фарангизга қараб тиржайди.

— Лазиз, очигини айтсам, масхарабозга ўхшайсан. Қилиқларинг ғалати. Қачон жиддийлашасан?

— Бир пайтлар сочимни нозик бармоқларинг билан силаб: «Мана шу ҳолингдан сира ўзгарма», деб илтимос қилувдинг, — дея ароқ шишасини қўлига олди йигит.

— Содда бўлган эканман. Ёки нормальный йигитларни

учратмаганим учун шундай деган бўлсам керак. Энди қарасам, ёш боладан фарқинг йўқ.

— Шунақа дегин. Демак, биздақа қўлқоп ечилибди-да. Энди янгисини топибсиз-да. Яхши, айтдим, кўринишинг бошқача.

— Бас қил. Ундан кўра официанткани чақир, ростини айтсам, тушлик ҳам қилмагандим. Озгина ароқ кайфимни ошириб юборди.

Лазиз кулди. Сўнг бурнини сиқиб:

— Шиша яримлаган бўлсаям, негадир кайфинг ошгани билинмаяпти. Бу ёқда пол ҳам ҳўл бўлган. Бундан кейин ишонтириб алдашни ўргангин, — дея ўрнидан турди.

Фарангиз иштаҳа билан овқатланди. Ароқ ичиб қўймаслик учун қалампирни тишлаб-тишлаб еди. Оғзи гувиллаб кетди. Ҳатто кўзидан ёш чиқди. Шунда ҳам чидади. Лазиз унинг устидан ошкора кулди.

— Менга аччиққина суюқлик маъқул, — деб қадаҳни қайта-қайта тўлдириб ичди. Кейин Фарангизга суйкалди. — Соғиндим, жоним қийналаяпти. Эркалашларингни кўмсаепман, — деди у.

Фарангизнинг жаҳли чиқиб, шартта ўрнидан турди-да:

— Бошқа менга суюқлик қилма, ўзинга жабр қиласан, — дея сумкачасини елкасига илиб, кетиб қолди.

Тўғри уйига борди. Онаси отаси билан гаплашиб ўтирган экан.

— Хўш, — деди горком унга бошдан-оёқ қараб, — қаерлардан келаяпсиз, кичик хоним?

— Шунчаки айланиб, дугоналарим билан чақчақлашиб, маза қилиб морожний еб, яна... яна машинани секин ҳайдаб, қизил чироқларга тўхтаб...

— Бу қизга, — дея бирдан унинг гапини бўлди отаси, — бир нима дегин-у, дарров қулоғингни бекит. Йўқса, кар бўп қоласан.

— Эркалиги бор бўлсин, — деб кулди Розия эрининг гапидан кейин.

— Нима қилиб бу ерда ўтирибсизлар? Хонангларга кирсаларинг, биров халақит бермасди, — деди Фарангиз уларнинг орасига ўтираркан.

Аввал Розия опа, кейин хонадон бошлиғи қизни ўпиб қўйди.

— Онаси, бошланг, — деди горком завжасига қараб, кўзини қисиб қўяркан.

— Сиздан ўтиб, бир нарса дейишим қийин. Ота-бола жуда қадрдонсизлар. Ораларингдан қил ҳам ўтмайди. Баъзи пайтлари шунақа шивирлашиб сирлашасизларки, мен ҳеч нарсадан беҳабар, бегонадай четда қолиб кетаман. Шунинг учун, адаси, ўзингиз бошлаб қўяқолинг.

— Вой, нега бунақа деяпсизлар? Қани, бараварига гапиринглар-чи, — дея Фарангиз эркаланиб, уларнинг иккисини ҳам қучоқлаб олди.

— Ҳар доимгидай яна мен крайний бўп қолдим-да, — дея бошини қашлади ота. Сўнг қизига юзланди: — Шу деса-санг... ҳа, нима дерди, анави кинода, онаси?

— Қайси кинода? — қошларини чимириб, эрига қаради аёл.

— Хоним, баъзан хотирангиз меникига ўхшаб, панд бериб қўйгани чатоқ-да. Буни қаранг, яна ўзим топиб қўйдим, — деб горком қизига юзланиб, жилмайди. — Қизим, сизнинг устингизда бир иш қилиб қўйдик.

Фарангиз ялт этиб отасига қаради. Унинг юзидаги кулги бирдан йўқолди.

— Нима иш экан, ада? — деди гапи зўрға оғзидан чиқиб.

— Сизни турмушга берадиган бўлдик.

— Кимга?

— Кимга бўларди, ўша сен ёқтириб қолган йигитга-да! — деди Розия опа.

— Фирдавсгами?! — деди бирдан кўзлари чарақлаб кетган қиз.

* * *

Фирдавс отаси билан бирга уйига боргач, хонасига кириб, ўзини тўшакка ташлади. Шу ондаёқ кўз ўнгида қоп орқалаган дадаси намоён бўлди. Аламдан кўзлари ёшга тўлиб, тишини тишига босди. «Қандай фарзанд бўлдим? Едириб, ичириб, авайлаб катта қилган одамни шу кўйга солиб қўйдимми?! Бўлди, ҳаммасини йигиштираман, дарсдан кейин камида икки соат ишлайман. Энди уйимдагиларни мен боқаман!» деб ўйлади ва девор тарафга ўгирилиб олди.

Эшик очилди. Фирдавс бошини кўтармай ётаверди.

— Ўғлим, — деди хаста товушда Достон эшик қиррасини бир қўли билан ушлаб, — мени кечир.

Отасининг гапи Фирдавснинг суягидан ўтиб кетди. У шартта ўрнидан турди-да:

— Нега кечирим сўрайсиз, дада? Мен сиздан сўрашим керак ўша кечиримни. Лекин илтимос, бошқа сираям унақа ишни қилманг. Мен кўтаролмайман, дада, — деди аламли, ялинчоқ овозда.

Достон бир-бир босиб, ўғлининг ёнига келди-да, уни маҳкам кучоқлади.

— Хўп, болам. Сен ўксимаслигинг учун нима десанг қиламан. Фақат аянг ҳеч нимани билмагани маъқул.

— Хавотир олманг, дада.

— Унда юр, чой ичамиз. Бўлмаса, аянгнинг партизани келиб қолади.

Улар энгил кулишиб, олдинма-кейин хонадан чиқишди.

Бозорда пайдо бўлган кайфият ота-болада йўқолгандай эди. Ҳар қалай, Моҳирўй билан Моҳинага улар шундай кўринишнинг уддасидан чиқишди. Достон ҳатто ҳазил гап ҳам топди. Фирдавсдан бошқаларни кулдирди. Сўнг носвойини тилининг остига ташлаб, ҳузур қилганча кўзини юмди.

Ана шу маҳал дарвоза кўнғироғи жиринглади.

— Ким келдийкан? — сўради кўнгли қандайдир нохушликни сезган Моҳирўй.

Ота-бола бир-бирларига қарашди. Фирдавснинг ҳам, Достоннинг ҳам юраги шув этиб кетди. Бироқ уларнинг шубҳаси бекор бўлиб чиқди. Дарвоза ортида Миразиз турарди.

— Дўстим, — дея кучоғини очди у Достонни кўриши билан.

Достон у билан кўришаркан, оғзидан ароқ ҳиди анқиётганини дарров сезди.

— Мен сандан кечирим сўрагани келдим, — деди Миразиз қадрдонининг елкасига бош қўйиб. — Сени бекордан-бекорга хафа қилиб қўйдим.

— Нималар деяпсан? Ичкарига кир, чой ичиб гаплашамиз, — деб Достон ён-верига қараб қўйди.

Миразиз ортига ўгирилди. Сал наридаги «Виллис» ёнида

турган ҳайдовчисига юзланиб:

— Олиб кел анави нарсаларни, — деди у.

Ҳайдовчи айна шуни кутиб турган экан, дарров эшикни очди-да, қоғоз пакетни қўлига олди.

— Нималар кўтариб юрибсан? — дея ноқулай аҳволга тушди Достон.

— Эй, қўявер, арзимаган нарсалар. Сен билан ўтиргим келди, ошна. Атрофимдагиларнинг бари... Эй, шуларни гапириб, одам обрў топмайди... Менга қара, уйингга киргизиш ниятинг йўқми?

— Кир. Вой, каллани чалгитасан.

Фирдавс отасининг ёнида турар, икки ошнанинг бири қўйиб иккинчиси гапираётгани учун Миразизга салом беролмай турганди. Иккинчи томони, Миразиз амакисини ёқтирмай қолгани эди. Айна шу ҳам салом беришига тўсқинлик қиларди.

— Ҳой бола, — деди Достон унга қараб, — эсингни еб қўйдингми?

Фирдавс салом берди. Миразиз уни ҳам бағрига босди.

Бошида суҳбат сира қовушмади. Икки ошнанинг ўрта-сида қандайдир масофа бордай туйилаверарди. Шу боисдан Миразиз дарров пиёлаларни лиммо-лим қилиб ароққа тўлдирди.

Унинг ҳаракатларини зимдан кузатиб ўтирган Достон:

— Мен овқат еганман. Негадир хоҳишим йўқ, — дея баҳона қилди.

— Қўй шу гапни. Овқат еган бўлсанг, яна яхши, ҳазм қилади. Менделеевнинг ўзи шундай деган.

— У овқатдан кейинмас, олдин ичиш керак деган, — дея кулди Достон.

— Нима фарқи бор? Қани, олдик.

Достон ҳалигача ўзига келолмаганди. Бозорда ҳаммоллик қилиши, ўғлининг кўриб қолиши, кейин қисқа муддатли муштлашув кўз ўнгидан кетмаётганди. Шунинг учун ҳам ичкиликка мойиллиги бор эди. Лекин тезда боши қизийвермади. Аммо Миразизнинг анча кайфи ошиб қолди.

— Ҳеч кимга ишониб бўлмай қолди. Бугун тушдан кейин битта «Москвич»нинг орқасидаги ёзувни ўқиб қолдим. «Хотин билан тормозга ишонма!» деб ёзиб қўйишган экан. Аввалига роса қотиб-қотиб кулдим. Кейин ўйга толдим,

ошнажон. Қани, ароқдан қуй. Ҳа, айтганча, Моҳирўйни қақир. Сизларни биргаликда кўрсам, яйрайман.

— Мен ҳам озгина кайф олайин, кейин гап қизийди.

— Ошна, ўзингга қуй. Мен умуман ўтиролмайн ҳам қоламан.

— Бўпти.

Достон ўзининг пиёласини тўлдирди. Бу боягиси билан бирга ярим шиша ароқ дегани эди. Миразиз шунчаки қўчадаги магазинларда сотиладиган ароқлардан ичмасди. Унга тозасидан олиб келишарди. Шу боисдан иккинчи пиёла Достоннинг ҳам бошини яхшигина қизитди.

Моҳирўй келганидан кейин Миразиз баттар яйраб кетди.

— Сизнинг муомалангизга, юриш-туришингизга гап йўқ. Лекин битта нарсада адашгансиз, — деди унга Миразиз.

Моҳирўй ҳайрон бўлиб, эрига қараб қўйди.

— Эсингизда бўлса, — дея гапига аниқлик кирита бошлади Миразиз, — Рухшонани сиз танлаб бергансиз. Ўшанда сиз унинг келажакда ўзгариб кетишини билмаган экансиз. Менимча, сезмаган бўлсангиз керак.

— Қўйинг, Миразиз ака, Рухшона яхши аёл, уйим-жойим дейдиган. Мана, шунча йилдан бери...

— Мен одамларни сўроқ қилиб келганман шу кунгача, — дея аёлнинг гапини бўлди Миразиз. — Аммо ўзим камдан-кам бировларга отчёт бераман. Шунда ҳам фақат раҳбарларга. Аммо уларнинг қаторига ҳозир Рухшонахоним ҳам қўшилган. Тўғри, мен унга отчёт бермайман. Лекин сезиб юрибман, унинг таъсирига тушиб қолганга ўхшайман.

— Қизиқсиз-а? — деб кулди Моҳирўй. — Эр-хотин бўлганларингдан кейин бир-бирларингга маслаҳат соласизлар.

— Шошманг, хоним, — дея гапга аралашди Достон. — Унда мен ҳам сизнинг таъсирингизга тушиб қолиб... Ҳа, энди культурний тилда айтганда, шунақа бўлади. Ўзимизнинг жайдаримизга ўгирсак, хотин қули бўп қопмиз-да, а?

Эр-хотин кулишди. Миразиз ҳам озгина уларга қўшилди-ю, кейин бирдан жиддийлашди.

— Эртадан бошлаб бутунлай бошқа нарса бўлади. Лекин

бугун... Достон, нега тўхтаб қолдинг, ошна? Қуй жоннинг роҳатидан, бўкиб қолгунча ичайлик.

— Шуни эртароқ айтмайсанми? Моҳирўйдан кўрқиб, дардим ичимда ўтирувдим.

— Қўйинглар. Шундоғам кўп ичиб юбординглар. Сухбат ароқ ичиш деганимас-ку... Агар шунақа ичаверсанглар, мен кетаман.

Икки эркак ҳам унинг гапига қулоқ солмади. Тўқиштиришди-ю, бир кўтаришда пиёлаларини бўшатишди. Моҳирўйнинг жаҳли чиқди. У ўрнидан туриб, хонадан чиқиб кетди.

— Ошна, — деди кўзлари сузилиб қолган Миразиз, — мени кечир. Тўгриси, бу ерга келишимдан мақсад кечирим сўраш эди. Сиқилиб кетдим.

— Кечиришим учун бирорта гуноҳ иш қилишинг керак-ку. Нега энди кечиришим керак экан?

Миразиз кўрсаткич бармоғини юқорига кўтариб, эътироз оҳангида деди:

— Мени алдаёлмайсан. Одамлар билан гаплашавериб, профессионал бўп кетганман. Нима дейишингни ғирт маст бўлиб, думалаб қолсам ҳам биламан. Сенга менинг таклифим ёқмади. Мен Фирдавсни жиноятчилар орасига қўшиб, ундан маълумот олиб туришни мўлжаллагандим. Энди ўйлаб қарасам, чучварани хом санаган эканман. Бутун бошли ақлли, зийрак болани нобуд қилиб қўйиш ҳеч гап эмаскан. Шунинг учун мени кечир. Бошқаси бари майда-чуйда гаплар. Хотинларнинг гапи.

— Мен бу гапларни эсимдан чиқарганман. Ниятинг яхшилигини билганман ўшандаям. Битта-битта олайлик.

Иккала ошна маст бўлиб, ётиб қолгунча ичишди. Ниҳоят, ўтирган жойларига ёнбошлаганча ухлаб қолишди. Моҳирўй бир келиб хабар олди. Безовта қилгиси келмади. Устиларига кўрпа ёпиб, чиқиб кетди.

* * *

Фирдавс алламаҳалгача бедор ўтирди. Аввалига китоб ўқиди. Кўзи ачишавергач, ўрнига ётди. Лекин унинг уйқуси тезда келавермади. Бир дадасининг бозордаги аҳволи хаёлини банд этса, бир Мавзуна унинг ўрнини эгаллайди. Ҳар иккисида ҳам унинг юраги сиқилади. Нимадир қилиш учун зўр бериб ўйламасин, барибир, тузукроқ чора топол-

майди. Мардикор ишламоқчи эди, энди унинг ҳам имкони йўқ. Тўғрироғи, уйларига яқин бўлган бозорга боролмайди. Ишкал чиқариб қўйди.

Эртасига у ҳаммадан аввал уйғонди. Ҳовлига сув сепди. Тупроқ ҳиди димоғига урилиб, ўзгача бир роҳатни ҳис этди. Ҳар кун тонгда югуришга ўрганиб қолган экан, шунинг учун ўз-ўзидан оёғи кўчага тортаверди. «Йўқ, бугун югурмайман. Кун бўйи бўладиган ишларга куч сақлашим керак», хаёлидан ўтказди у. Бироқ ташқарига чиқиш истаги тинч қўявермагач, ҳеч қурса, дарвоза ортига чиқиб, ён-атрофга қараб олмоқчи бўлди. Аммо дарвоза ёнида ерда ётган бир даста пулни кўриб, қотиб қолди. «Бу қаёқдан пайдо бўлди? Ҳа-а, Миразиз амакининг пули тушган бўлса керак. Лекин унинг ортидан келувдим, агар бирон нимаси тушиб қолганда, кўрардим. Қолаверса, чўнтагини ковламаганди. Қизиқ, ким ташлаб кетган бўлиши мумкин?» дея хаёлидан ўтказди у ва энгашиб пулни қўлига олди. Ҳаммаси қип-қизил ўн сўмликлар. Фирдавс санади. Нақд юзта чиқди. «Войбў, минг сўм», хаёлидан ўтказди у ва секин ортига бурилган эди ҳамки, дарвоза қўнғироғи жиринглади. У тугмачани ким босганлигини сўраб ҳам ўтирмади. Кичкина табақани очди-ю, бирдан қизариб бўзарган, сочлари тўзғиган Рухшонага кўзи тушди.

— Шу ердами?! — сўради Рухшона Фирдавснинг саломига алик ҳам олмасдан.

— Ким? — деди беихтиёр Фирдавс.

— Ким бўларди?! Миразиз амакинг-да! — деди Рухшона ва жавобини кутиб ҳам ўтирмай, Фирдавсни четга суриб, ўзини ичкарига урди. Кетаётиб:

— Ялангоёқлар жонга тегиб кетди! — деди.

Фирдавс жойида қотди. Қўли мушт бўлиб тугилди. Бироқ унинг қўлидан ҳеч нарса келмасди. Шу боисдан аламини ичига ютишга мажбур эди у.

Моҳирўй Рухшонани ҳовлига кирганидаёқ кўрганмиди ё ўзи ташқарига чиқиб қолдими, ҳар қалай, бир пайтлардаги қалин дугонасининг ташрифини хушламайгина қарши олди. Шундай эса-да, ўзини ҳеч нарса билмаган, кўрмаганга солди.

— Рухшонахон, нечук? — деди лабида табассум билан.

— Моҳирўй, телефон ҳам қилиб қўймайсиз, кечаси би-

лан ухлаёлмай, юриб чикдим, — дея бирдан дийдиёсини бошлади Рухшона.

Моҳирўйнинг тили калимага келмай, ҳайрон бўлганча оний лаҳза Рухшонага тикилди. Сўнг:

— Мен сизни тушунмадим, — деди.

— Нимасини тушунмайсиз? Миразиз акам сизларникига келибди. Шу ерда қопти. Телефон қилиб, шуни айтиб қўйсангиз, камайиб қолмасдингиз.

— Узр. Хаёлимга келмабди. У ошнаси билан ичиб, маст бўлиб, ухлаб қолган экан, — деди қалтираб кетган Моҳирўй. Кейин ўғлига юзланиб: — Кириб, айтиб чиқ, — деди.

Фирдавс Рухшонанинг аччиқ гапларига тишини тишига босиб чидади. Зеро, онаси номига айтилган ҳар қандай оғирроқ сўз унинг юрагига ханжардай санчиларди.

Миразиз ўрнидан туриб, эндигина ташқарига чиқаётган экан. Уни кўриши билан Фирдавс ҳеч нима демай, ортига қайтди.

Ичкилик, уйқудан кейин Миразизнинг қовоғи шишиб кетганди. Хотинига кўзи тушгач, ундан-да баттар бўлди. Моҳирўй Рухшона бирдан эрига ёпишиб кетса керак, деб ўйлаган эди. бироқ Рухшона:

— Машина кўчада, — деди-ю, тўзгиган сочларини силкитиб, дарвозахона томонга кетди.

Эр-хотин хонадонни тарк этишлари билан Моҳирўйнинг кўзидан дув-дув ёш оқа бошлади.

— Ая, нега йиғлаяпсиз? — деди Фирдавс ҳайрон бўлиб.

Моҳирўй қўлини силтади.

— Кўявер. Ҳам уйингда меҳмон қиласан, ҳам гапга қоласан. Даданггаям ҳайронман, — деб Моҳирўй кўзидаги ёшни артди ва ошхона томонга юраётиб, ўғлининг қўлидаги пулга кўзи тушди.

— Анавини қаердан олдинг? — деди йигитнинг қўлига ишора қилиб.

Фирдавс худди ўғрилиқ устида қўлга тушган одамдай бир муддат довдиради.

— Ҳалиги, ая... Нима десам экан? Дарвоза ёнидан топиб олдим. Кимдир ташлаб кетганга ўхшайди.

— Қани, менга бер-чи.

Фирдавс истар-истамай, пулни аясига узатди.

— Кўп-ку. Шунча пулни ким бизнинг дарвозахонага... Шошма, Миразиз амакингники тушиб қолган бўлмасин тагин.

— Тушганда, мен кеча кўрган бўлардим.

— Бошқа ким ҳам бизнинг уйга пул ташлаб кетарди? Ҳозир дарров кийин-да, ортларидан бор. Уйида биринчи дуч келган одамнинг қўлига тутқазиб, орқангга қайт. Яна бир балонинг тагида қолиб кетмайлик. Бўл тез.

— Хўп, — деди Фирдавс бошини қимирлатиб ва шошиб уйга кирди. Шу пайт телефон жиринглади. У гўшакни кўтарди.

— Алло, — деган товуш келди нариги тарафдан.

Мавзунанинг овозини Фирдавс дарров таниди.

— Эшитаман, — деди кўнгли алланечук бўлиб.

— Фирдавс ака, ассалому алайкум, яхшиям сиз олдингиз. Адам сизларникида қолганмиди?

— Ҳа.

— Ойим бордими?

— Келди, кетишга улгурди.

— Фирдавс ака, холам билан амакимдан кечирим сўранг, менинг номимдан, илтимос! — дея қиз пиқ-пиқ йиғлай бошлади.

— Нима гап ўзи? Тинчликми? — сўради Фирдавс хавотир олиб.

— Тинчликмас-да, Фирдавс ака. Ойим...

У бошқа гапиролмади. Гўшакдан қисқа товуш келиб қолди. Йигит пешонасини қашлаб, секин юриб, хонасига кирди. Сўнг кийимини алмаштириб, йўлга отланди.

Унинг назарида кун эрталабдан исиб кетаётганга ўхшарди. Бўлмаса, қишга ҳам бир қадам қолган. Унинг пешонасидан эса реза-реза тер оқарди. Бир хаёли такси тутиб, тез амакисиникига бормоқчи бўлди. Чўнтагини ковлаб кўрса, минг сўм турибди. Бу ёғи жуда нозик.

Йигит Мавзуналарникига автобусда боришга қарор қилди. Автобусга чиқиб, ўриндиққа ўтирди-ю, бошини деразага қўйди. Шунда бирдан хаёлига Фарангиз келди. «Унинг иши», — деб бирдан ўзига ўзи гапириб юборди. Автобусда ундан бошқа яна иккитагина йўловчи бор эди. Иккаласи ҳам унга ўгирилиб қараб қўйишди. Фирдавс дув қизарди. Бир муддат шу тахлит ўтиргач, навбатдаги бекат-

да тушиб қолди-да, пою пиёда ортига қайтди. «Кеча да-дамнинг ишлаётганини кўрганди. Ҳотамтойлик қилмоқчи бўлган, шу йўл билан... Шошма, у мени ёқтириши мумкинми? Тўсатдан пайдо бўлиб қолишлар, хушомад...»

Йигит ўйлаб, ўйига етолмасди.

* * *

Аслида ҳам шундай эди. Фарангиз уйдагилардан хуш-хабарни эшитгач, югургилаб хонасига кирди. Кийимларини ечиб отди. Ички кийимда хонани гир айланиб ўйнади. Кейин тошойна қаршисига бориб, қадди-қоматини томоша қиларкан, нозик, узун бармоғини аксига кўрсатиб, пичирлай бошлади.

«Хоним, бахтингиз кулди. Энди сиз севган йигитингизга турмушга чиқасиз. Адажоним узоқни кўзлаб иш қиладиган одамлар хилидан. Фирдавс акамда нималардир борлигини англаган. Шунингдек, менинг шу бола билан бахтли бўлишимни ҳам сезган... Шошма, унинг адасининг бозорда юк тушириб юрганини кўрдим. Демак, камбағал оила. Бизникилар боришса, олдиларига тузукроқ нарса қўйишга ҳам қурби етмаса керак. Бундан чиқди, ёрдам беришим керак. Шундай ёрдам берайки, уларнинг ўзлари билишмасин... Йигиб қўйган пулларим йигирма мингдан ошиб кетди. Демак, минг сўмини оламан-да... Шошма, уйининг қаердалигини билмайман-ку. Адажонимдан ойим орқали сўрайман...»

У шоша-пиша устига халатини илиб, тугмаларини қадар-қадамас йўлакка чиқди.

Бахтига, ойисининг ёлғиз ўзи ўтирган экан.

— Ойижон, — деди у Розия опани қучоқлаб, юзидан ўпиб қўяркан.

— Нима гап, эрка қизим?

— Битта нарса сўрасам майлими?

— Бемалол. Биттамас, ўнта сўра.

— Ўзимнинг ойижонимдан, — деб Розия опанинг иккала юзидан ҳам чўлпиллатиб ўпган қиз секин унинг қулоғига: — Фирдавс акамларнинг уйлари қаердалигини адажонимдан сўраб беринг, — дея шивирлади.

— Нима қиласан, қизим? — деди ҳайрон бўлган Розия опа.

— Керак-да.

— Адангдан сўрашим шарт эмас. Ўша Миразиз амакин-
гнинг туғилган кунда Моҳирўй айтувди. Эслаб қолганман.
Лекин сенга нима кераги бор?

— Ойижон, керак. Ҳозироқ бормасам бўлмайди.

— Жинни бўп қолдингми? Қоронғи тушди-ку.

— Ойижон, бораман-у, қайтаман. Фақат сиз адажоним-
га айтиб қўйманг. Дугонасиникига кетди, денг. Энди адре-
сини беринг.

— Сен қиз...

— Сираям хавотир олманг. Ҳаммаси жойида бўлади,
бундан бу ёғига фақат сизларни хурсанд қиламан. Адрес...

— Бўпти, сен кийиниб чиқавер, мен қоғозга ёзиб қўяман.

— Ўзимнинг ойим ҳамманикидан зўр! — деб яна бир
марта Розия опанинг юзига лаб босган Фарангиз ўз хона-
си томон югуриб кетди.

Фирдавсларнинг уйини топиш унга қийин бўлмади. Шу
томонларга илгари ҳам уч-тўрт марта борганди. «Бир ўзим-
дан кўра икки кишилашиб борганимиз яхши», дея Олия
исмли рус дугонасини ҳам етаклаб олди. «Сен жиннисан,
— деди Олия унинг ниятини билгач. — Йигитингга яши-
ринча пул бериб... ғалатисан-да».

— У менинг қўлимдан ҳеч қачон олмайди. Фурури жуда
баланд. Шунинг учун уйига ташлаб кетаман... Йигит ки-
шининг чўнтагида доим пул бўлиши керак. Мен унинг
ёнида сумкамни ковласам, ёмон аҳволга тушиши мумкин.

— Камбағалми?

— У ёғи билан ишинг бўлмасин. Муҳими, студент, юри-
дическийда ўқийди. Вақти келса, мен берган пулларни ўн
баробар қилиб қайтаради.

* * *

Лазиз Фарангиз кетганидан кейин стол устида турган
рюмкани қўлига олди-да, қарсиллатиб полга уриб, чил-
чил синдирди. «Ярамас, ҳали сен отангга ишониб, менинг
фуруримни топтамоқчи бўлдингми? Кўрсатиб қўяман. Ўша
йигитчангнинг ҳолига маймунлар йиғламаса, отимни бо-
шқа қўяман!» дея кўнглидан ўтказди.

Шовқинни эшитган официант қиз дарров шошганча у
ўтирган кабинага кирди. Бу пайтда Лазизнинг кўзи қонга
тўлган эди.

— Бомба портладими? Ҳовлиқиб келдинг, ярамас. Бо-

риб ароқ опкел. Кейин телефонингниям кўтариб кел! — деб бақирди у хизматчи қизга.

Қиз кўрқиб кетди ва озгина орқасига тисарилиб, узун киприкларини пирпиратганча:

— Телефоннинг сими бу ергача етмайди, — деди.

— Ниманинг сими етади? Етмаса, ула! — деб Лазиз ўрнидан турди.

Унинг важоҳатини кўрган қиз баттар кўрқиб кетди ва дарров хонани тарк этди. Унинг ортидан йигит ҳам чиқди. Тўғри барменнинг ёнига бориб, телефон сўради. Бармен унга бошдан-оёқ назар солиб чиққач, бурнини тортиб кўйиб, стол тагида турган телефон қурилмасини чиқариб, олдига кўйди.

Рақам тераётган Лазизнинг бармоқлари ўта асабийлашаётганидан қалтираб кетди.

— Ал-л-ло! — деди у чўзиб. — Федя, ўзингмисан? Мен доим ўтирадиган ресторандаман. Болалардан яна иккитасини опкел. Ўзим бугун сизларни яхшилаб суғораман. Ха-ха-ха!

— Бўлди, шесть секундда етиб бораман, — деб жавоб қилди симнинг нариги учидаги гўшакни қулоғига кўйиб турган йигит.

У гўшакни қарсиллатиб телефон устига ташлаб, афтини бужмайтирганча барменга қаради-да:

— Ока, юзта қуйинг. Бу қўлингиздан юзта олайлик, — деди.

Бармен шунга ўхшаш гапларни ҳар куни эшитади. Кўни-киб ҳам кетган. Шу боисдан пинагини ҳам бузмай, унинг айтганини бажарди.

Рестораннинг умумий зали анча гавжумлашган, мусиқа янграмоқда эди. хўранда эркакларнинг асосий қисми дугоналари билан келишган. Бир нималарни улар билан гаплашишар, баъзилари ора-чора кулиб кўйишарди.

Лазизнинг уларга ҳаваси келди. Айни чоғда Фарангизнинг кетиб қолгани учун уни ичида яниб кўйди. «Бизниям кўнглимизни овлаб кўядиганлар тикилиб ётибди. Бугун ўшаларнинг ёнига бораман», деб хаёлидан ўтказди у.

Ишрат орзусидаги йигит оғайнилари келгунча хизматчи қиз стол устига кўйиб кетган ароқдан икки рюмка ичди. Сўнг столга суянганча бошини орқага ташлаб, сигарет

чекиб ўтирди.

Федя исмли йигит ва бошқа ошналар уни кўп куттириб қўйишмади. Лазизнинг бармоқлари орасидаги сигарет охиригача тутаб, тамом бўлмасдан, узун-қисқа бўлишиб, олдинма-кейин кириб келишди.

Айш-ишрат узоққа чўзилмади. Бир соат нари-берисида давом этди. Шу вақт ичида икки шиша ароқ тугади. Ана шундан кейингина Лазиз кўнглидагини ўртоқларига айтди.

— Оғайни, — деб унинг елкасига қўлини ташлади Федя, — сенинг дўстинг бизниям дўстимиз, душманинг душманимиз. Ўша чувакни эртагаёқ топиб, яхшилаб ақлини киритиб қўямиз, токи умрининг охиригача эслаб юрсин.

Учинчи китоб тугади.